

173

Journal of the
Madras university

1936 - April

VOL. 8, NO-2

JL
T4v. 211 M
NS6.8.2

C14144

Volume VIII, No. 2]

[April 1936

JOURNAL
OF THE
MADRAS UNIVERSITY

[Indian Languages Number]

Editor

P. J. THOMAS, M.A., B.LITT., D.PHIL.

Editorial Board

1. DR. A. G. HOGG, M.A., D.LITT.	4. MR. V. K. AIYAPPAN PILLAI,
2. MR. M. S. SABHESAN, M.A.	M.A.
3. MR. K. A. NILAKANTA SASTRI,	5. MR. C. J. VARKEY, M.A.
M.A.	6. MR. S. VAİYAPURI PILLAI,
	B.A., B.L.

PUBLISHED BY THE UNIVERSITY

MADRAS

PRINTED AT THE DIOCESAN PRESS, VEPEERY

1936

JOURNAL OF THE MADRAS UNIVERSITY
(Indian Languages Number)

TABLE OF CONTENTS

1. SANSKRIT :	PAGES
<i>Abrahmajijñāsā.</i> By Mahāmahōpādhyāya Prof. S. Kuppaswami Sastri, M.A., I.E.S. (Retd.).	1-2
2. TAMIL :	
<i>Tamil Literature under the Later Cholas.</i> By Srimathi T. N. Thanu Ammal	 1-41
3. MALAYALAM :	
<i>The Marriage Customs and Songs of the Syrian Christians of Malabar.</i> By Prof. P. J. Thomas, M.A., B. Litt., D. Phil.	 1-29
4. URDU : (Supplement).	
<i>Biographical Sketches of Muslim Poets of S. India.</i> By Mr. Md. Munawar Gawher	 1-154

ओम्

॥ अब्रह्मजिज्ञासा ॥

BY

*Mahāmahōpādhyāya Professor S. Kuppuswami Sastri, M.A., I.E.S.
(Retired)*

“अथातो ब्रह्मजिज्ञासा” इति भगवद्वादरायणप्रणेतानां ब्रह्मसूत्राणामादिभूतं सूत्रं नानाविधानां गम्भीराणामाशयविशेषाणां सूचकं पूर्वाचार्यैर्बहुधा व्याख्यातं बहुमुखं प्रथते । तत्र परमहंसपरिव्राजकाचार्यवर्यैः भगवत्पादैः श्रीशंकराचार्यैः प्रणीते प्रसन्नगम्भीरे सर्वलोकप्रसिद्धे सर्वसहृदयचमत्कारिणि अलौकिकसारस्वत-गोतिरोत्थास्वादनीये भाष्ये, अध्यासं सपरिकरं निरूप्य, शास्त्रारम्भसमर्थनप्रस्तावे, सूत्राक्षराण्येवं व्याख्यातानि दृश्यन्ते—“तत्राथशब्द आनन्तर्यार्थः परिगृह्यते.... सति चानन्तर्यार्थत्वे यथा धर्मजिज्ञासा पूर्ववृत्तं वेदाध्ययनं नियमेनापेक्षते एवं ब्रह्मजिज्ञासापि यत्पूर्ववृत्तं नियमेनापेक्षते तद्वत्तद्व्यम् । उच्यते—नित्यानित्यवस्तुविवेकः, इहामुत्रार्थभोगविरागः, शमदमादिसाधनसंपत्, मुमुक्षुत्वं च । तेषु सन्सु प्रागपि धर्मजिज्ञासाया ऊर्ध्वं च शक्यते ब्रह्म जिज्ञासितुं ज्ञातुं च, न विपर्यये । अतःशब्दो हेत्वर्थः । यस्माद्वेदवाग्निहोतादीनां श्रेयः—साधनानामनियतफलां दर्शयति—‘तद्यथेहकर्मजितो लोकः क्षीयते एवमेवामुत्र पुण्यजितो लोकः क्षीयते’ इत्यादिः; तथा ब्रह्मविज्ञानादपि परं पुरुषार्थं दर्शयति—‘ब्रह्मविदामोतिपरम्’ इत्यादिः; तस्माद्यथोक्तसाधनसंपत्त्यनन्तरं ब्रह्म-जिज्ञासा (ब्रह्मविचारः) कर्तव्या” इति ।

एवमधिकारिप्रयोजनाद्यनुबन्धसूचकतया प्रवृत्ते श्रोमति शंकरे भाष्ये केचि-देवमाक्षिपेयुः—यस्य साकल्येन साधनचतुष्टयसंपत्तिः स एवाधिक्रियेत ब्रह्म-जिज्ञासायाम् । तादृशोऽधिकारो पुरुषधीरेयः श्रीशंकरभगवत्पादसदृशः अति-दुर्लभोऽस्मिन् लोक इति किञ्चिदिव लोकस्थितिपर्यालोचने सुविशदं भासते । कियन्तोऽद्यत्वे सन्ति, ये शुद्धान्तःकरणाः नित्यानित्ये सत्यासत्ये सुखदुःखे सम्प्रग्विवित्त्य निश्चिन्वन्ति, ये फलेभ्यः सर्वेभ्य ऐहिकेभ्य आमुष्मिकेभ्यश्च विरज्यन्ति, येषां च मनः प्रसङ्गयानाम्यासलब्धवैराग्यपरिपाकभग्नरागादिकषाय

मदिरामदं वशीकृतं तत्रविषयविनियोगयोग्यतां च नीतम्, येषां च विषयवित्तिका-
तदुपरमतत्त्वश्रद्धा अविकलाः ? सूक्ष्मेक्षिकया गवेषणेऽपि पञ्चषा अपि दुर्लभास्ता-
दृशाः । सत्येवं वस्तुवृत्ते, “सर्वे ब्रह्म वदिष्यन्ति संप्राप्ते तु कलौ युगे” इत्युक्तिरोत्या
बहूनामस्मादृशानां भिन्नतत्त्वचमतेनाभिन्द्रियग्रामारामाणां व्युत्पन्नानां व्युत्पित्सूनां
च वेदान्तशास्त्राध्यापनाध्ययनादिरूपेण तत्र तत्र समुज्जृम्भमाणे ब्रह्मविचारे प्रवृत्ति-
रचिता सफला वा कथं भवेत् ?

अत्रैवं व्यञ्जनापथमनुसृत्य रमणीयया रीत्या भगवत्पादैरेव प्रतिविहितम्—
योऽयं ब्रह्मविचारः साक्षाद्ब्रह्मभवने पर्यवस्यति, तत्राधिकारिणः संपन्नसाधनचतु-
ष्टयाः; अस्य ब्रह्मविचारस्य द्वारभूतः अब्रह्मविचारः, येन कमशः साधन-
चतुष्टयमविकलं संपादयितुं शक्यते; तत्रोच्चावचमूर्तामूर्तात्मकप्रपञ्चरूपस्याब्रह्मणो
विचारे, ये सुकृतपरिपाकवशात् साधनचतुष्टयमविकलं संपादयितुमभिलषन्ति,
ते सर्वेऽप्यधिकारिण एव—इति । अयं च समोचोनः समाधिः श्रीशंकराचार्यै-
रुच्यतेः शब्दार्थविचारात्पूर्वमेव अध्यासभाष्ये अब्रह्मसूत्ररूपनिरूपणमुखेन वेदान्त-
शास्त्रमुपक्रममाणैः युष्मत्प्रत्ययगोचरं वस्तुतो जघन्यमपि मुख्यमिव सादरमादिवाक्ये
परामृशद्विरभिव्यञ्जितः शास्त्ररसिकैरास्वादयितुं युज्यते । इयमेवरोतिरनुसृता दृश्यते,
महता परिकरबन्धनेन मूर्तामूर्तात्मकं प्रपञ्चं निरूप्य तन्निषेधमुखेन ब्रह्मनिरूपणे
प्रवृत्तेन बृहदारण्यकेन । “अध्यारोपापवादाभ्यां निष्प्रपञ्चं प्रपश्यते” इति
संप्रदायविदां वचनस्याप्ययमेव सारः । अद्वैतसिद्धिर्द्वैतमिथ्यात्वसिद्धिपूर्वका—
इति शास्त्रदृष्ट्या वदन्तोऽपि वेदान्तकेसरिणः मधुसूदनसरस्वतीप्रभृतय एवमेवाशेरते ।
अत एव बादरायणसूत्रेषु माकिं शते नवतिः सूत्राण्यब्रह्मविवेचनपराणि दृश्यन्ते ।
तथा च, यथा पूर्वमोमांसाप्रथमसूत्रे अधर्मजिज्ञासापि प्रस्तुतेति प्रमाणिका अङ्गी-
कुर्वन्ति, तथैतत्तन्मोमांसासूत्रेष्वपि प्रथमसूत्रे अब्रह्मजिज्ञासापि प्रस्तुतेति वदन्तो
वयं प्रमाणपथान्नमनागम्यपेता भवामः । एवं सति—आद्यस्य ब्रह्मसूत्रस्य एवमप्यर्थो
वर्गनीयः—“अथ साधनचतुष्टयलिप्सानन्तरम्, अतः ब्रह्मविचारार्थं साधनचतुष्ट-
यस्यावश्यकत्वाद्वैतोः, अब्रह्मजिज्ञासा (अब्रह्मविचारः) कर्तव्या” इति । एवं च
शांकरमध्यासभाष्यमुत्सूत्रमिति केषांचिदाक्षेपोऽपि प्रतिक्षिप्येत; सर्वेऽप्यस्मादृशाः
असिद्धसाधनचतुष्टयाः अद्वैताध्ययने तदध्यापनेच प्रवृत्ता अनुगृह्येरन् ।

தமிழ் இலக்கியம்

BY

SRIMATI T. N. THANU AMMAL,

*Research Student in Tamil [1933-34]
University of Madras.*

MADRAS

PRINTED AT THE DIOCESAN PRESS, VEPERY

1936

பொருளடக்கம்

	பக்கம்
I. முன்னுரை	1
II. சங்ககாலத்து இலக்கியங்கள்	3
III. இடைக்காலத்து இலக்கியங்கள்	15
IV. பிற்காலத்துச் சோழர் சரித்திரச் சுருக்கம்	22
V. பிற்காலத்துச் சோழராட்சியில் இலக்கியங்கள்	28
VI. இலக்கியங்களின் சிறப்பியல்பு	34
VII. முடிவுரை	39

பிற்காலச் சோழர் காலத்துத் தமிழ் இலக்கியம்

(Srimati T. N. THANU AMMAL)
University Research Student, 1934

I. முன்னுரை

தமிழிலேயுள்ள இலக்கியங்கள் மிகவும் பரந்துபட்ட இயல்பையுடையன வாகும். இப்போது அகப்பெவைகளாகிய இலக்கியங்களை மாத்திரம் எடுத்துக்கொள்ளுவோமானால், அவற்றில் மிகப் பழமையானவை கி. பி. முதல் நூற்றாண்டி லியற்றப்பட்டனவென்பதற்குத் தக்க ஆதாரங்கள் உள்ளன. ஆகவே கி. பி. முதல் நூற்றாண்டு தொடங்கி, இதுவரை தமிழ் இலக்கியம் வளர்ந்து கொண்டே வந்திருக்கிறதென்பது நிச்சயம்.

ஒவ்வொரு காலத்தின் தன்மைக்கேற்ப இலக்கியங்களும் பலதிறத்தனவாய்மைந்தன. உதாரணமாக, தமிழ் நாட்டிலே சைவ சமயாசாரியர்கள் தோன்றிச் சமயவுணர்ச்சியைப் பரவச் செய்தபோது சைவ தோத்திரங்களும் நாயன்மார் அருளிச்செயல்களும், தமிழ் நாட்டிலே மிகுதியாகத் தோன்றலாயின. இங்ஙனமே ஜைன சமய இலக்கியமும் பௌத்த சமய நூல்களும் தோன்றிப் பெருகியதும் வெளிப்படை.

அன்றி இடத்தின் வேறுபாட்டாலும் தமிழ்நூல்கள் பலவகையாயின. உதாரணமாகப் பாண்டிநாட்டிலே இயற்றப்பெற்ற தமிழ் நூல்கள் பெரும்பாலும் பாண்டிய அரசனைக் குறித்தும் பிற சிற்றரசர்களைக் குறித்தும் வெளிவரலாயின. சோழநாட்டில் எழுந்தவை அத்தேய அரசர்களது பெருமையைக் குறித்து இயற்றப்பட்டன. அவ்வாறே சேர அரசர்களைக் குறித்துப் புகழ்ந்தன சேரநாட்டில் இயற்றப்பெற்ற நூல்கள்.

காலத்தாலும் இடத்தாலும் மட்டுமன்றித் தன்மையினாலேயும் அந்நூல்கள் பலதிறத்தனவாயிருப்பதையுங் காணலாம். முற்காலத்தில் தமிழை இயல், இசை, நாடகம் என மூப்பகுதியாகப் பிரித்தனர்.

இயல்.—இது தமிழ்மக்கள்பால் பொதுவாக உலகவழக்கினும் செய்யுள் வழக்கினும் கலந்து நிற்கும் வசனமுஞ் செய்யுளுமாகும். இவற்றைச் செந்தமிழ் நூல்களெனவும் கொடுத்தமிழ் நூல்களெனவும் பகுக்கலாம். இயற்றமிழ் தான் மற்றைய இரண்டிற்கும் காரணமாகையால் யாவரும் இதனை முதற்கண் வைத்துக் கூறுவாராயினர்.

இசை.—இத தமிழ் இயற்றமிழுடன் பண்ணொடு கலந்து தாளத்தோடுகூடி இயங்குவது. இதனுள், கீர்த்தனங்களும், வரிப்பாட்டுகளும், சிந்து, ஆனந்தக் களிப்பு, கும்மி இவைகளும் அடங்கும். இயற்றமிழின் இசைத்தமிழ் தனித்து இயங்காது. ஆனால் இயற்றமிழ்ச் செய்யுட்கள் இசை யடுத்து, தாள மறுத்துப் பாடப்படின, அவை இசைத்தமிழின் பாற்படும். முற்காலத்துத் தோன்றிய 'பெருநாரை', 'பெருங்குருகு' முதலியனவும், இடைக்காலத்துத் தோன்றிய

தேவாரங்களும், இக்காலத்துத் தோன்றிய பெரியபுராணக் கீர்த்தனை முதலியவைகளும் இசைத்தமிழேயாம்.

நாடகம்.—இது கல்வியறிவில்லாதவர்களுக்கு நல்லறிவு புகட்ட எழுந்த தோர் கலையாகும். இது கேட்போருக்கும் காண்போருக்கும் இன்பம் பயக்கும். உலகின் இயல்பை உள்ளதை உள்ளவாறு புனைந்து காட்டுவது நாடகமே. இயல் இசைகள் கேள்வியின்பம் மாத்திரம் பயக்கும். நாடகம் இயல் இசையின்றி இயங்காதெனினும் கேள்வியின்பத்தோடு காட்சியின்பத்தையுங் கொடுக்கும் இச்சிறப்புப்பற்றியே மற்ற இடங்களிலும் பாஷைகளிலும் நாடகத்தை மேன்மையாக மதிக்கின்றனர். நாடகம் முதலில் சமயம் பற்றிய கதைகளை நடத்திக் காட்டவே தோன்றிற்று. பின்னர் பிற கதைகளும் தழுவிய நாடக நூல்களியற்றப் பட்டன. மூன்றாம் நூற்றாண்டில் நாடகம் வேத்தியல், பொதுவியல் என இரண்டு வகைப்பட்டு வழங்கியிருந்தது. அதன் பின்னர் நாடகத் தமிழைக் குறைகூறுவார் தலைப்பட்டனர். அது காரணமாகச் சங்ககாலத் திருந்த நாடகத் தமிழ் நூல்கள் ஒழிய நேரிட்டது. அவற்றில் 'சிலப்பதிகாரம்' என்னும் நூல் மட்டுந்தான் இப்போது நிலவியிருக்கிறது. இந் நூல் இயல், இசை, நாடகம் என்னும் மூன்று பகுதிகளையும் உடையதென்று உரைகாரராகிய அடியார்க்குநல்லார் கூறுகிறார்.

ஆனால், இயல், இசை, நாடகம் என்னும் இப் பகுப்பு தமிழ்நூல்கள் அனைத்தின் இயல்பினையும் முற்ற உணர்த்தும் திருப்திகரமான பாகுபாடு என்று கூற இயலாது. தமிழிலே சித்தாந்த சாஸ்திரங்கள் முதலியன உள்ளன. இவற்றை இம் மூவகைத் தமிழில் எதன்பாற் படுத்துவது? இசைத் தமிழ் நாடகத்தமிழ் என்ற இரண்டின்கண்ணும் இவை அடங்காவென்பது தெள்ளிது. இயற்றமிழெனக் கூறின் அதற்குப் பொருண்மை சிறிதும் இல் லாததாய் முடியும். ஆகவே இப் பாகுபாடு நாம் மேற்கொண்டுள்ள கோக்கத்துக் குப் பெரிதும் பயன்படுவதாகாது. தமிழ் நூல்களைத் தன்மையினால் பாகுபாடு செய்தல் என்பதின் பொருள், நூற்குரிய பொருளின் தன்மையினால் பாகுபாடு செய்தல் என்பதாகும். அவ்வகையால் நோக்குமிடத்துத் தமிழ் நூல்களைக் காவியம், புராணம், இதிகாசம், சாஸ்திரம், கணிதம், சோதிடம், நீதிநூல்கள், உரை நூல்கள், நிகண்டு முதலிய பல வகையாகப் பிரித்தல் கூடும். இங்ஙனம் பல திறப்பட்டுப் பார்த்து கிடக்கின்ற தமிழ் நூல்களை முறையாக ஆராய்ச்சிசெய்து தமிழ்இலக்கிய வளர்ச்சியை முற்ற வுணர்த்தும் நூல்கள் தமிழில் இல்லை யெனவே கூறலாம். எனினும் இவ்வகை இலக்கிய சரித்திர நூல்கள் ஒரு சில வெளிவந்துள்ளன. அவை பின் வருமாறு:—

1. தமிழ்நாவலர் சரிதை.
2. தமிழ் புளுடார்க் (Tamil Plutarch).
3. புலவர் புராணம்.
4. பாவலர் சரித்திர தீபகம்.
5. தமிழ்இலக்கியச் சரிதம் (History of Tamil Literature) பூரணலிங்கம் பிள்ளை எழுதியது.
6. அ. குமாரசுவாமிப்பிள்ளை எழுதிய தமிழ்ப்புலவர் வரலாறு.

7. செல்வக்கேசவராய முதலியார் எழுதிய தமிழ் என்னும் வியாசம்.
8. சூரியநாராயண சாஸ்திரியார் எழுதிய தமிழ்மொழியின் வரலாறு, தமிழ்ப்புலவர் சரித்திரம்.
9. ஸ்ரீநிவாச ஐயங்கார் எழுதிய தமிழ்ஆராய்ச்சி உரைகள் (Tamil Studies).
10. K. S. ஸ்ரீநிவாச பிள்ளை எழுதிய தமிழ் வரலாறு.
11. G. S. துரைசாமிப்பிள்ளை எழுதிய சங்க கால இலக்கியங்கள்.
12. V. ராமச்சந்திர தீகதிதர் எழுதிய Studies in Tamil Literature and History.
13. திராவிடப் பிரகாசிகை (சுப்பாபதி நாவலர்).
14. தமிழ்இலக்கிய வரலாறு (K. சுப்பிரமணிய பிள்ளை).

மேற்குறித்தவையென்றி வேறு சில நூல்களும் வெளிவந்துள்ளன. ஆனால் இவற்றில் ஸ்ரீநிவாச பிள்ளை எழுதிய தமிழ் வரலாறும் ஸ்ரீநிவாச ஐயங்கார் எழுதிய தமிழ்ஆராய்ச்சி உரைநூலும் ஒரு வகையாகத் தமிழ்இலக்கிய வளர்ச்சியை உணர்த்துகின்றன எனக் கூறலாம். பிறநூல்களெல்லாம் அந் நோக்கத்தை மேற்கொண்டனவென்று கூறமுடியவில்லை. தமிழ்இலக்கிய வளர்ச்சி முழுவதும் நோக்கி அதற்குத் தகுதியான இலக்கிய சரித்திரம் எழுதுதல் அத்தனை எளிதான செயலன்று. பல நூல்கள் இன்னும் எட்டுச் சுவடி அளவிலே இருக்கின்றனவென்றி அச்சவாயிலாகத் தோன்றவில்லை. தமிழ் நாட்டில் வெளிவந்துள்ள நூல்களைப்பற்றியும் அவற்றின் காலம் முதலியனபற் றியும் இன்னும் ஆராய்ச்சிகள் நிகழ்ந்த வேண்டுவதுண்டு. தமிழ்நாட்டுச் சரித் திரமும் இன்னும் முற்றும் தெளிவடைந்தபாடில்லை. ஒவ்வொரு காலத்தும் எழுந்துள்ள நூல்கள் அவ்வக்காலத்துச் சரித்திர நிகழ்ச்சிகளோடு பெரிதும் தொடர்புடையனவென்பது அறிஞர்கள் கொள்கை. இது பெரியதோருண் மையாகும். தமிழ்நாட்டுச் சரித்திரங்களை நாம் நன்றாக உணர்த்தலன்றித் தமிழ் இலக்கியங்களையும் நாம் நன்றாக உணர்தல் கூடாதாம். அன்றியும் வெகு கால மாக வளர்ந்து பெருகியிருக்கும் தமிழ்இலக்கியத் தொகுதியைப் பல பகுதிக ளாகப் பிரித்துக்கொண்டு அவற்றை ஆராய்ந்து வளர்ச்சியின் இயல்பை அறிந்த பின்னரே தமிழ்இலக்கிய சரிதம் ஒன்று எழுதுதல் இயலுவதாகும். இத் தகைய முயற்சி இதுவரை தோன்றியதாகத் தெரியவில்லை. இங்ஙனமாகத் தமிழ்இலக்கிய சரிதம் எழுதுதலில் பல இடையூறுகளும் உள்ளன.

II. சங்க காலத்து இலக்கியங்கள்

சங்கநூல்களென்று பொதுவாகக் கூறப்படுவன எட்டுத்தொகையாகிய நற்றிணை, குறுந்தொகை, ஐங்குறுநூறு, பதிற்றுப்பத்து, பரிபாடல், கலித் தொகை, அகநானூறு, புறநானூறு என்ற நூல்களும், பத்துப்பாட்டாகிய திரு முருகாற்றுப்படை முதல் மலைபடுகடாம் இறுதியாகவுள்ள நூல்களும், சங்க மருவிய பதினெண்கீழ்க்கணக்கு நூலாகிய திருக்குறள் முதலாகிய பதினெட்டு நூல்களும், ஐம்பெருங்காப்பியங்களில் மணிமேகலை, சிலப்பதிகாரம் என்ற

தூல்களும் ஆகிய இவைகளே. இவைகள் தவிரத் தொல்காப்பியம் முதலிய இலக்கண தூல்களும் உள்ளன. இந் தூல்களின் பல பழைய காலத்தில் அரசர்களால் பெரும்புலவர்களைக் கொண்டு ஒருங்கே சேர்த்துத் தொகுக்கப்பட்டவையாகும். கீழ்க்கணக்கு தூல்களெல்லாம் வெண்பாவினா வியற்றப்பட்டன. அவற்றுள் ஒன்றாகிய முதலொழிக்காஞ்சி வெண்பாவின் இனத்துள் அடங்கும் ஒரு பாவால் இயற்றப்பட்டது. வெகு காலமாகக் கீழ்க்கணக்கு தூல்கள் இன்ன வெண்பதுபற்றிக் கருத்து வேறுபாடிருந்தது. இப்பொழுது ஒரு முடிவு ஏற்பட்டு விட்டதெனக் கூறலாம். 'இன்னிலை' இவற்றுள் ஒன்றெனச் சிலர் கூறின ரெனினும் இதற்கு மாறாகக் 'கைநிலை' என்ற தூலினையே கொள்ளுதல் வேண்டும். இனி இவை ஒவ்வொன்றையும்பற்றிச் சிறிது ஆராய்வோம்.

எட்டுத்தொகை

நற்றிணை.—இது 175 சங்கப்புலவர்களால் பாடப்பட்ட 400 செய்யுட்களையுடையது. இந் தூலைப் பன்னாடு தந்த பாண்டியன் மாறன்வழுதி தொகுப்பித்தான். இதில் காணும் அகவற்பாக்கள் ஒன்பதடிச் சிறுமையும் பன்னிரண்டடிப் பெருமையு முள்ளன. இது ஒரு சிறந்த அகத்திணை இலக்கியம்.

குறுந்தொகை.—205 புலவர்களியற்றிய 401 பாடல்களைக் கொண்டது. இதற்குப் பேராசிரியர் உரை எழுதியுள்ளாரெனவும் அதில் விடுபட்ட 20 பாடல்களுக்கு நச்சினர்க்கினியர் உரை எழுதினாரெனவும் சேவகசிந்தாமணிச் சிறப்புப்பாயிரத்தால் அறியலாம். குறுந்தொகையிலுள்ள பாடல்கள் நாலடிச் சிறுமையும் எட்டடிப் பெருமையு முள்ளன. இந் தூலும் நற்றிணைபோல் அகத்திணை யிலக்கியமேயாகும்.

ஐங்குறுநூறு.—இந்தால் ஐந்து புலவர்களியற்றிய ஐந்து அகவற்பாக்களையுடைய அகத்திணை யிலக்கியம். ஒவ்வொரு திணைக்கும் தூறு பாக்கள் உள்ளன. இதைத் தொகுத்தார் புலத்துறை முற்றிய கூடலூர்கிழார். தொகுப்பித்தார் யானைக்கட்சேய் மாந்தரஞ்சேரலிரும்பொறை.

பதிற்றுப்பத்து.—இந்தாலில் முதல் பத்தாம், பத்தாம் பத்தாம் கிடைத்தில. இரண்டு முதல் ஒன்பதாம் பத்து வரையிலுந்தான் உள்ளன. இதனைப் பாடியோர் குமட்டுர்க் கண்ணனார், பாலைக்கொளதமனார், காப்பியாற்றுக் காப்பியனார், பரணர், காக்கைபாடினியார், கபிலர், அரிசில்கிழார், பெருங்குன்றார் கிழார் என எண்மர். பாடப்பட்டோர் சேரர் குலத்தவர். இது புறத்திணை யிலக்கியம்.

பர்பாடல்.—இஃது ஒரு பாவின் பெயர். அப் பாவால் அந் தூலுக்குப் பெயராயிற்று. நச்சினர்க்கினியர் 'பரிபாடலென்பது பரிந்து வருவது; அது கலியுறுப்புப்போலாது நான்கு பாவாலும் வந்து பலவடியும் வருமாறு நிற்கும்' என்றெழுதியிருக்கிறார். இது பல புலவர் பாடிய 70 பாடல்களையுடைய இலக்கியம்.

கலித்தொகை.—இது 150 கலிப்பாக்களையுடையதோர் அகப்பொருள் தூல். இந் தூலை நல்லந்துவனார் இயற்றியதெனக் கூறுவர். இதற்கு நச்சினர்க்கினியர் உரை எழுதியுள்ளார்.

அகநானூறு.—இதற்கு நெடுந்தொகை என்றும் பெயருண்டு. இதனைத் தொகுத்தான் மதுரை உப்புரிசுடிக்கிழான் மகனாவான் உருத்திரசன்மனென்பான். தொகுப்பித்தான் பாண்டியன் உக்கிரப்பெருவழுதி. இது களிற்றியானைநிரை, மணியிடைபவளம், நித்திலக்கோவை யென மூன்று பகுதிகளையுடையது.

புறநானூறு.—150 புலவர்களால் பாடிய 400 பாடல்களையுடைய புறப் பொருள் தூல். இந் தூல் மூவேந்தர்களையும் பற்றிய சரிதங்களை ஆங்காங்கே கூறும்.

பத்துப்பாட்டு

திருமுருகாற்றுப்படை.—இது நக்கிரால் இயற்றப்பட்டது. இதனைப் புலவராற்றுப்படை என்றும் கூறுவர். இந் தூலில் முருகனது ஆறு படைவீடுகளைக் குறித்துப் பாடப்பட்டிருக்கிறது.

பொருநராற்றுப்படை.—இது சோழன் கரிகாற்பெருவளத்தானை முடத்தாமக்கண்ணியார் பாடியது. பொருநர் பலராவர். அவர் ஏர்க்களம் பாடுவோர், போர்க்களம் பாடுவோர், பரண்பாடுவோர் முதலானவர்கள். அதில் இந் தூல் போர்க்களம் பாடுவதைக் குறிக்கிறது.

சிறுபாணாற்றுப்படை.—ஒய்மநாட்டு நல்லியக்கோடனை இடைகழி நாட்டு நல்லூர் நத்தத்தனார் பாடியது. இனிய ஓசையையுடைய சிறிய யாழை வாசிப்போனை ஆற்றுப்படுத்தவென்பதை விளக்குகிறது. கொடைவள்ளல் எழுவரது கொடைத் திறத்தையும்பற்றிப் பாடப்பட்டிருக்கிறது.

பெரும்பாணாற்றுப்படை.—தொண்டைமான் இளந்திரையனைக் கடியலூர் உருத்திரங்கண்ணனார் பாடியது.

முல்லைப்பாட்டு.—காவிரிப்பூம்பட்டினத்து நப்பூதனார் பாடியது.

மதுரைக்காஞ்சி.—தலையாலங்கானத்துச் செருவென்ற பாண்டியன் நெடுஞ்செழியனை மாங்குடி மருதனார் பாடியது. காஞ்சி என்பதற்குப் பன்னிரு படலத்திலும் தொல்காப்பியத்திலும் வேறு வேறு பொருள் கூறியிருக்கிறது. மதுரைக்காஞ்சி யென்பதற்கு மதுரையிடத்து அரசற்குக் கூறிய காஞ்சி என்று நச்சினர்க்கினியர் பொருள் கூறுவர்.

நெடுநல்வாடை.—பாண்டியன் நெடுஞ்செழியனை நக்கிரனார் பாடியது. நெடிதாகிய நல்ல வாடையென்று விரியும். தலைவிக்குப் பாலைத்திணையும் தலைவனுக்கு வாகைத்திணையும் உணர்த்துவது. நச்சினர்க்கினியர் 'தலைவனைப் பிரிந்திருந்து வருந்தும் தலைவிக்கு ஒரு பொழுது ஒருழிபோல நெடிதாகிய வாடையாய் பாலையாகிய உரிப்பொருள் உணர்த்திற்று' அகத்தொடுங்கிப் போகம் துகர் வார்க்குச் சிறந்த காலமாயினும் அரசன் போகம் வேண்டிப் பொதுச்சொற் பொருளாய் அப்போகத்தின் மனமற்று வேற்றுப் புலத்துப் போந்திருக்கின்ற இருப்பாகவின் அவர்க்கு நல்லதாகிய வாடையாயிற்று. எனவே காமத்திடத்து வெற்றியெய்தலின் வாகைத்திணையாயிற்று.

குறிஞ்சிப்பாட்டு.—ஆரியவரசன் பிரகத்தனைத் தமிழறிவித்தற்குக் கபிலர் பாடியது. 'இயற்கைப்புணர்ச்சியும் பின்னர் நிகழும் புணர்ச்சிகளுக்கு நிமித்

தங்களுங் கூறுதலின் இதற்குக் குறிஞ்சியென்று பெயர் கூறினார்' என நச்சினார்க்கினியர் எழுதியிருக்கிறார். பெருங்குறிஞ்சி என்றும் இச்செய்யுளுக்கோர் பெயருண்டு.

பட்டினப்பாலை.—சோழன் கரிகாற் பெருவளத்தானைக் கடியலூர் உருத் திரங்கண்ணனார் பாடியது. இஃது ஆசிரியஅடி விரவி வந்த வந்திசைத் தூங்கல் விரவியற்குறளடி வஞ்சிப்பாவாகலின் வஞ்சி நெடும்பாட்டு என்றும் பெயர் பெறும். இப் பாட்டு வேற்று நாட்டகல்வயின் விழுமத்துத் தலைவன் செல்வமுங்கிக் கூறியது. பட்டினத்தைச் சிறப்பித்துக் கூறிய பாலைத்திணையாகலின் இதற்குப் பட்டினப்பாலை என்னும் பெயர் வந்தது. கடியலூர் உருத்திரங்கண்ணனார்க்குப் பதினாறு தூறியிரம்பொன் பரிசளித்து இப் பாட்டைக் கரிகாற் பெருவளத்தான் கொண்டானென்பது “தழுவு செந்தமிழ்ப் பரிசில் வாணர் பொன் பத்தொ டாறுதூ றுயி ரம்பெறப் பண்டு பட்டினப் பாலை கொண்டதும்” என்னுங் கவிஞர்த்துப் பாணி வரிகளால் அறியக்கிடக்கிறது.

மலைபடுகடாம்.—பல்குன்றக் கோட்டத்து நன்னனை இரணிய முட்டத்துப் பெருங்குன்றார்ப் பெருங்கெளசிகனார் பாடியது. இதற்குக் கூத்தாரற்றுப் படையென்றும் பெயருண்டு. இந் தூலில் மலைக்கு யானையை யுயமித்து அதன்கட் பிறந்த ஓசையைக் கடாமெனச் சிறப்பித்திருப்பதால் மலைபடுகடாம் எனப் பெயர் வாய்ந்தது.

பதினெண்கீழ்க்கணக்கு

நாலடியார்.—இந் தூலில் ஒவ்வொரு வெண்பாவும் ஒவ்வொரு ஜைன முனிவரால் பாடப்பட்டது. அறத்துப்பால் 13 அதிகாரம் 130 வெண்பாக்களும், பொருட்பால் 26 அதிகாரம் 260 வெண்பாக்களும் ஆக 400 வெண்பாக்களாடங்கியது. பதினெண்கீழ்க்கணக்கில் முதன்மையாகக் கொண்டாடப் படுவன திருக்குறளும் நாலடியாரும். நாலடியார் ஜைன முனிவரால் பாடப்பட்டதேனும், அது எம்மத்தாரானுங் கொண்டாடப்படுகிறது. இதிலடங்கிய நீதிகளும் விதிகளும் மிகமிகச் சிறந்தன. சிறுவர்களும் பெரியோர்களும் இந் தூலைப் பாடும் பண்ணுவது இன்னும் தமிழ்நாட்டில் நடந்துவருகிறது.

நான்மணிக்கடிகை.—விளம்பி நாகனாரா வியற்றப்பட்டது. கடவுள் வாழ்த்துள்பட 101 வெண்பாக்களையுடையது. சிறந்த நீதி தூல். செய்யுள் தோறும் நான்கு நீதிகளாடங்கியுள்ளன.

கார் நாற்பது.—மதுரைக் கண்ணங்குத்தனா ரியற்றியது. கார்காலத்தைச் சொல்லும் 40 செய்யுட்களை யுடையது.

களவழி நாற்பது.—41 வெண்பாக்களை யுடையது. பொய்கையார் இயற்றியது.

இன்ன நாற்பது.—கபிலரியற்றியது. இன்னாதன விளைவிப்பன இவையென்று செய்யுள்தோறும் கூறுவது.

இனியவை நாற்பது.—மதுரைத் தமிழாசிரியர் மகனார் பூதஞ்சேந்தனார் இயற்றியது. 40 செய்யு ளுடையது. இனிமை பயக்கத்தக்கன இவை எனக் கூறுகின்றது.

ஐந்திணை ஐம்பது.—மாறன்பொறையனா ரியற்றிய 50 செய்யுட்களை யுடையது. உரிப்பொருளாகிய இருத்தல், புணர்தல், பிரிதல், ஊடல், இரங்கல் என்னும் ஐவகை ஒழுக்கங்களையும் முறையே முல்லை, குறிஞ்சி, பாலை, மருதம், நெய்தல் என ஐந்திணையாக வைத்து ஒவ்வொரு திணைக்கும் பத்துப் பத்துப் பாட்டாகப் பாடப்பட்டதால் ஐந்திணை ஐம்பது எனப் பெயர் பெற்றது.

திணைமாலை நாற்றைம்பது.—மதுரைத் தமிழாசிரியர் மாக்காயனார் மாணாக்கர் கணிமேதாவியார் இயற்றியது. அகனைத்திணைக்கும் திணைக்கு முப்பது முப்பது வெண்பாக்களாக நாற்றைம்பது வெண்பாக்களை யுடையது.

திணைமொழி ஐம்பது.—சாத்தந்தையார் மகனார் கண்ணன்சேந்தனா ரியற்றியது.

ஐந்திணை எழுபது.—மூவாதியார் இயற்றியது.

திருக்குறள்.—இந் தூல் வள்ளுவரா வியற்றப்பட்டது. இதனை முப்பாலென்றுங் கூறுவர், தமிழ் வேதமென்றுங் கூறுவர். இந் தூலில் அரிய பெரிய விஷயங்கள் அடங்கிக்கிடக்கின்றன. எல்லா மதத்தரும் தேசத்தவரும் கொண்டாடி வருகின்றனர். பல பாவவுகளிலும் மொழி பெயர்த்துள்ளார்கள். இது முப்பாலென்று பெயர்பெறினும் நாற்பாலையும் இதில் நன்கு காணலாம். 1330 குறள் வெண்பாக்கள் அடங்கியது. அறத்துப்பாலில் 38 அதிகாரத்திலும் 380 பாக்களும், பொருட்பாலில் 70 அதிகாரத்திலும் 700 பாக்களும், காமத்துப்பாலில் 25 அதிகாரத்தும் 250 பாக்களும் ஆக மொத்தம் 1330 பாக்க ளுள்ளன.

திரிகடுகம்.—நல்லாதனா ரியற்றியது. கடவுள் வாழ்த்துள்பட 101 வெண்பாக்களை யுடையது. திரிகடுகம் என்பன சுக்கு, திப்பிலி, மிளகு ஆம். இவை மக்களுக்கு வியாதியைப் போக்கி நன்மை பயப்பதுபோல் நன்மை பயக்கும் மூன்று உபாயங்கள் ஒவ்வொரு வெண்பாவிலும் சொல்லப்பட்டுள்ளன.

ஆசார்க்கோவை.—பெருவாயின் முள்ளியா ரியற்றியது. தற்சிறப்புப்பாயிர முன்பட 101 பாடல்களை யுடையது. ஒழுக்கத்தின் விதியைச் சொல்லுவது.

பழமொழி.—முன்றுறை யரையனா ரியற்றியது. அவர் ஜைனர். 400 வெண்பாக்களை யுடையது.

சிறுபஞ்சமூலம்.—காரியாசான் இயற்றியது. சிறு பஞ்சமூலமாவன கண்டங்கத்தரிவேர், சிறுவழுதுணைவேர், சிறுமல்லிவேர், நெருஞ்சில்வேர், பெருமல்லிவேர் என்பன. ஒவ்வொரு வெண்பாவிலும் நன்மை பயக்கத்தக்கனவாய் ஐந்து நீதிக ளுள்ளன.

முதுமொழிக்காஞ்சி.—கடலூர்கிழா ரியற்றியது. ஒவ்வொன்றிலும் பத்து நீதிவாக்கியங்க ளடங்கிய பத்துப் பகுதிகளை யுடையது. காஞ்சித்திணைப் பொருளைச் சொல்வதனால் காஞ்சி எனப் பெயர் வாய்ந்தது.

ஏலாதீ.—கணிமேதாவியா ரியற்றியது. கடவுள் வாழ்த்துள்பட 81 செய்யுட்களை யுடையது. இயற்றியவர் ஜைனர். ஏலம், இலவங்கம், சிறு நாவற்கு, மிளகு, திப்பிலி, சுக்கு இவ்வாறும் ஒன்றுமுதல் ஆறு வராகனெடைகளாகச் சேர்த்த சூர்ணம் தேகத்துக்கு நன்மை பயப்பதுபோல் ஆறு நீதிகளைப் புகட்டி நன்மை பயப்பது. பெயர்க் காரணமும் இதனால் விளங்கும்.

கைநீலை.—இதனை மாறேகத்து முள்ளிநாட்டு நல்லூர்க் காவியியார் மகனார் புல்லங்காடனார் இயற்றினார். இஃது அகத்திணைபற்றிய ஒரு சிறு நூல். ஒவ்வொரு திணைக்கும் 12 வெண்பாவாக, 60 வெண்பாக்களான் இயன்றது. இத்தால் இளம்பூரணராதிய பழையவுரைகாரர்களால் எடுத்தாளப்பட்டது.

தொல்காப்பியம்.—அகத்தியமா முனிவருடைய மாணாக்கர் பன்னிரு வருள் தலைமை பூண்டவரான தொல்காப்பியரால் வியற்றப்பட்டது. இது எழுத்து, சொல், பொருள் என மூன்று பகுதிகளை இலக்கண நூல் யுடையது. பண்டைத்தமிழ் மக்களது ஒழுக்கலாற்றினை உணர்த்துவதற்கு இது ஓர் அரிய பெரிய கருவியாகும். தமிழ் இலக்கண நூல்களுள் இத்துணைச் சிறப்புடைய வேறு நூல் இல்லை யென்றே சொல்லலாம்.

மேலே சங்கநூல்களைப்பற்றிப் பார்த்தோம். இனி அவைகளின் சிறப்பி யல்புகளைப்பற்றிய சில விஷயங்களை ஆராய்வோம்.

(1) மொழியின் சிறப்பியல்பு

தமிழ்ப் பாஷையானது மிக மிக விரிந்த பரப்பினையுடையதும் வட மொழிக்கு முற்றும் புறம்பான இலக்கிய இலக்கண வமைதியுடையதுமான ஒரு தனிமொழியே. என்றாலும் ஆதிகாலந்தொட்டே திசைமொழிகளும் வடமொழிகளும் கலப்புள்ளனவாகச் சிலநூல்கள் தோன்றியுள்ளன.

வடமொழிக்
கலப்பு

1. “இயற்சொல் திரிசொல் திசைச்சொல் வடசொலென் றினைத்தே செய்யு ளீட்டச் சொல்லே”
2. “செந்தமிழ் சேர்ந்த பன்னிரு நிலத்தும் தங்குறிப்பினவே திசைச்சொற் கிளவி”
3. “வடசொற் கிளவி வடஎழுத் தொரீஇ எழுத்தொடு புணர்ந்த சொல்லா கும்மே”

என்றார் தொல்காப்பியர்.

திசைமொழி என்பன தமிழ்நாடு நீங்கலான வேறு நாட்டுப் பாஷைகளி னின்றும் தமிழில் வந்தடைந்து அருகி வருவன. இவை வியாபார நிமித்த மாகவும் பிறகாரணங்களின் நிமித்தமாகவும் தமிழரும் மற்றோரும் பழகும்மிடத் துத் தமிழிற் புகுந்தன. பின்னர் அரசாட்சி சம்பந்தமாகவும் பல சொற்கள் கலக்க லாயின.

வடமொழியாவது ஸம்ஸ்கிருத பாஷையிலிருந்து தற்சமமாகவும் தற்பவ மாகவும் தமிழ்மொழிக்கண் வழங்கிவருவன. இந்தியாவில் குடியேறிய ஆரியர் கள் தென்னிந்தியாவிலுள்ள தமிழர்களிடையே குடியேறினர். அவர்கள் வழியாய் நூல்வழக்கிலும் உலகவழக்கிலும் வடமொழிச் சொற்கள் பெரும் பான்மையாய்ச் சமயங்களையும் சமயாசாரங்களையும் சில தொழிற்றுறைகளையும் சாஸ்திரங்களையும் தத்துவ ஆராய்ச்சிகளையும் ஒட்டிச் சேரலாயின.

சங்க காலத்துத் தமிழ்நூல்களைப் பார்ப்போமாயின் அவை சமணர்களும் சைவர்களும் வைணவர்களுமான பல மதத்தைச் சேர்ந்த புலவர்களால் வியற்றப் பெற்றனவென்பது நன்கு தெரிகிறது. அப்போதும் சில வடசொற்கள் தமிழ் மோடு சேரலாயின. தமிழ்ப் புலவர்கள் தமக்கு வேண்டிய சொற்களை தங்கள் எழுத்திலக்கண விதிகளுக்குத் தக்கவாறு திரித்து மேற்கொள்வாராயினர். ஆரியச் சொற்கள் தமிழில் வருவதற்கேற்ற விதிகளும் வகுத்தனர். அஃதன்றி யும் சைனர் முதலியோர் ஆரியரது ஆசாரங்களுட் பலவற்றை மேற்கொண்ட னர்; அப்போது வடமொழியில் விசேஷ கௌரவமுடையவராய் அதனைப் பெரிதும் பயில்வாராயினர். ஆகவே வடமொழியை நன்குணர்ந்தனர். இவர் கள் தமிழ்மொழியையும் அப்பியசிக்கப் புகுந்து, நூல்களியற்றவுஞ் செய்தனர், அத்தருணத்தில் தமிழின் கண்ணே அளவிறந்த வடசொற்களை ஏற்றினர்.

இங்ஙனம் வந்த சொற்களின் தொகுதியைத் தமிழிற்கே யுரிய சொற் களின் தொகுதிகளோடு ஒப்பிட்டுப் பார்க்குமிடத்து சங்ககால இலக்கியங்களில் துற்றுக்கு இரண்டொரு சொற்களே காணப்படுகின்றன. உதாரணமாக நான் மணிக்கடிகையில் 20 வடசொற்களே யுள்ளன. திருக்குறளில் ஒரு அதிகாரத் திற்கு ஒரு சொல்தானுங் காண்பதரிதே. இவ்வாறே பல நூல்களிலுஞ் சில காணப்படுகின்றன. அக்காலத்துப் புலவர்கள் வடசொற்களை அகற்றும் ஆற்ற லுடையவர்கள்தாம்; தமிழ் மொழியுந் தனித்தியங்குந் தன்மையுடையதென் பதையும் அறிந்தவர்தாம். என்றாலும் வடமொழி கலப்பதால் பாஷை விருத்தி யாகுமென்ற நோக்கத்தோடே எடுத்தாண்டொருபொது விளங்குகிறது. அவ் வாறு அவர்கள் கையாண்டு வந்ததாற்றான் அக்காலத்து நூல்கள் செம்மையாக அமைந்துள்ளன. ஆனால் அக்காலத்து இலக்கியங்களைப் புலவரியற்றும்போது சித்திரமெழுதுபவன் தான் எழுதும் வடிவின்மீது பல வன்னங்களையும் வாரி இறைக்காமல் அவ்வவ்வுறுப்பின் நலனும் ஒளியும் ஆராய்ந்தறிந்து அததற் கிசைய வன்னந் தீட்டுவதுபோலத் தமது யாப்பில் இடனறிந்து வடதிசைச் சொற்களைச் சுருக்கியும் பெருக்கியும் வழங்கியுள்ளார்கள். ஆகவே சங்ககாலத்து இலக்கியங்களில் மொழிக்கலப்புக் காணப்படினும் அவ்விலக்கியங்களின் தன்மையை நோக்குவோமாயின் அவை தமிழ்நாட்டின் ஐந்திணை வளங்களையுந் குடிகளின் நிலைமைகளையும் அற்றைநா ளரசர் பெருமைகளையும் அன்றாது சிறப்பினையுந் கூறுபவைகளே. மேலும் தமிழுக்கேயுரிய அகப்பொருள் புறப் பொருட்களைப் பலவகையாக விரித்து இயம்புகின்றன. ஆசாரக்கோவை யொழிந்த மற்றைய கீழ்க்கணக்கு நூல்களெல்லாம் அகப்புறப்பொருளான உலகியனெனியும் வீட்டுநெறியுங் கூறும் இலக்கியங்களாம்.

எனவே சங்ககாலத்து இலக்கியங்களில் வடமொழிக்கலப்பு இருந்ததென் பது உண்மை. ஆனால் அவற்றின் ஆசிரியர்கள் வடமொழியிற் காணப்படும் விஷயங்களைக் கையாண்டிருப்பதாகக் கூறமுடியாது.

சங்ககாலத்து நூல்களிலுள்ள சொற்களை ஆராய்ந்து வகைப்படுத்தி அறி தல் தமிழறிஞர் செய்யவேண்டும் ஒரு முக்கியமான காரியமாகும். அதனை முறை யாக இதுவரை யாவருஞ் செய்ததாகத் தெரியவில்லை. சொல்லின் வடிவு அதற்கு நிகண்டு முதலியன பெரிதும் பயன்படுமென்று

உயிரினங்களுக்கு, அவற்றுள்ளும் மேம்பாடுடைய மானிடருக்கு, உண்டாகிறது. இவை நேரிடும் ஒவ்வொரு சமயத்தும் மக்கள் இயல்பாகக் கூறியதெனக் கருத்தத்தும் ஓசை வேறுபாடுதோன்ற அக்காலத்துப் புலவர்கள் தங்கள் கருத்தை வெளியிட்டார்கள். ஓசை வேறுபாடுகள் சாதாரண சமயத்தில் மக்கள் பேசும்போது எத்துணை இயல்பாக உண்டாகுமோ அத்துணை இயல்பாகவே மக்கள் இதயத்தில் உணர்ச்சி ததும்பும்போதும் உண்டாவது. ஒவ்வொரு பாவையையும் பேசும் மக்களிடையிலும் அவரவர்களுடைய சுற்றுப்புறங்களுக்கும் இயற்கைகளுக்குத் தக்கபடியே இந்த ஓசை வேறுபாடு நிகழும். தமிழ் மக்களுந் தங்கள் இயற்கைக்குத் சுற்றுப்புறங்களுக்கும் பிற காரணங்களுக்குத் தக்கபடி ஓசை வேறுபாடுகளைக் காட்டித் தங்கள் உள்ளத்துணர்ச்சிகளைப் புலப்படுத்தினர். இவ்வாறு புலப்படுத்திய ஓசைகளின் பரிணாமமே பின்னாலே செய்யுளாக விரிந்தது.

அச் செய்யுளை வெண்பா, ஆசிரியப்பா, கலிப்பா, வஞ்சிப்பா என நான்கு வகையாகப் பிரித்துச் செய்யுளிலக்கணமும் வகுத்தனர்.

இவ்வகைச் செய்யுளுக்குரிய உறுப்புக்கள் எழுத்து, அசை, சீர், தளை, அடி, தொடை என்பனவாம்.

எழுத்து.—உயிர், மெய், ஆய்தம் என்பன.

அசை.—நேரசை, நிரையசையென இரண்டு வகைப்படும். அவைகளில் நேரசை நெடிலானாய் நேரசை, குறிலானாய் நேரசை, குறிலொற்றித்த நேரசை, நெடிலொற்றித்த நேரசையெனப் பலதிறப்படும். இம்மாதிரியே நிரையசைக்கும் வகுத்தனர்.

சீர்.—மேலே கூறிய அசைகள் தனித்தாவது இரண்டு முதலியன இணைத் தாவது நிற்பது. இது நான்கு வகைப்படும். என்றாலும் செய்யுட்குரிமைபூண்டு நிற்குந் திறமும் பிறவும் நோக்கி அவற்சீர், வெண்சீர், வஞ்சிச்சீர், பொதுச்சீர், அசைச்சீர் என ஐந்துவகையாகவுங் கூறுவர்.

தளை.—சீரோடு சீர் புணர இடைநின்று இசைத்தொடர்ச்சியுற அவை களைப் பிணிப்பது. இவை எழுவகைப்படும்: நேரொன்றாசிரியத்தளை, நிரையொன்றாசிரியத்தளை, வெண்சீர்வெண்டளை, இயற்சீர்வெண்டளை, ஒன்றிய வஞ்சித்தளை, ஒன்றாத வஞ்சித்தளை, கலித்தளை யென.

அடி.—இரண்டு முதலிய சீர்களைக்கொண்டு முடிவது. இது குறளடி, சிந்தடி, அளவடி, கழிநெடிலடி என்பன.

தொடை.—அடிகளிலும் சீர்களிலும் அமையுமாறு எழுத்து முதலியவற் றால் தொடுக்கப்பட்டுப் பூந்தொடைபோன்று செய்யுட்கு அழகுபெற நிற்பது. இவை மோனை, எதுகை, முரண், இயைபு, அளபெடை என்பன. இவை ஒவ்வொன்றும் தனித்தனி அடி, இணை, பொழிப்பு, ஒருஉ, கூழை, மேற்கது வாய், கீழ்க்கதுவாய், முற்று என எட்டோடு பொருந்திவரும்.

மேலே கூறப்பட்ட உறுப்புக்களெல்லாம் அமைந்து நிற்க, சொற்க ளாலே பொருட்கிடனாகச் செய்யப்படுவது செய்யுள். செய்யுளென்பதற்குத் தூக்கு, கவி, பாட்டு, யாப்பு, தொடர்பு எனப் பல பெயர்களுண்டு. இது மேலே கூறியவாறு நான்கு வகைப்படும். அவற்றின் லக்ஷணங்களைப் பார்ப்போம்.

வேண்பா.—வெண்டளையும் அளவடியும் பெற்றுச் செப்பலோசை யுடையதாய் வரும். இது ஐந்து வகைப்படும். குறள்வெண்பா, நேரிசை வெண்பா, இன்னிசைவெண்பா, பஃரெடைவெண்பா, சிந்தியல்வெண்பா என. குறள்வெண்பா இரண்டடியாய் வரும். அதிலும் சிறிது நெடியாய் (அதாவது மூன்றடியாய்) சிந்தியல்வெண்பா வரும். நேரிசைவெண்பாவும் இன்னிசைவெண்பாவும் நாலடியாய் வரும். பஃரெடைவெண்பா ஐந்து முதலிய பலவடியாகி நீண்டிவரும். இவை ஒருவிகற்பமாகவும் இருவிகற்பமாகவும் வரும்.

ஆசிரியப்பா.—அகவலிசையும் இயற்சீரும் அளவடியும் பெற்று ஏ, ஓ, ஈ, என், ஆ, ஐ என்றவற்றுள்ளே ஒன்றினை இறுதியிற் கொண்டு முடியுஞ் செய்யுள். இது நான்கு வகைப்படும். நேரிசை யாசிரியப்பா, இணைக்குறளாசிரியப்பா, நிலமண்டிலவாசிரியப்பா, அடிமறிமண்டிலவாசிரியப்பா என.

கலிப்பா.—துள்ளலிசையுடையதாய்த் தரவு, தாழிசை முதலிய உறுப்புக் களைப் பெற்று நடப்பது கலிப்பா எனப்படும். இது மூன்று வகைப்படும் ஒத்தாழிசைக்கலி, வெண்கலி, கொச்சகக்கலி என.

வஞ்சிப்பா.—தனக்குரிய சீர் தளை அடிகளால் நடந்து தனிச்சொல் வரப் பெற்று அகவற் சரிதகத்தான் முடிவுபெறும்.

மேலே கூறிய செய்யுட்களுக் குதாரணம் சங்கநூல்களின் காணலாம். இனி, செய்யுட்குரிய விஷயங்களைக் கவனிப்போம்.

(3) செய்யுட்குரிய விஷயங்கள்

பண்டைக்காலத்துப் புலவர்கள் பல வர்ணத்தாரும், பல குலத்தாரும், பல சமயத்தாரும், பல தொழிலாளரும் ஆவர். வைத்தியம், கணிதம், சிற்பம், இசை முதலிய பல கலைகளிலும் நன்றாகத் தேர்ச்சியுள்ளவர்களு மாவர். பொருளை நினைந்து மனோபாவத்தைச் செலுத்தி ஒன்பது சுவையும் ஒருங் கே அமைத்துப் பாடல்களாகப் பாடியிருக்கிறார்கள். மேலும் யாப்பிலக்கணம் படித்து அதிலிருந்து வெறுஞ்சொற்களை மாத்திரம் அமைத்துப் பொருளில் லாது இடர்ப்பட்டவர்க ளல்லர். ஓசை, தாளம், அடி இவைகள் ஒழுங்குபட இயற்கையிலே அமைந்தவைகளாகப் பாடியிருக்கின்றனர். உண்மையை உள்ள வாறு செய்யுளில் காட்டியிருக்கின்றனர். பொருளாலும், இடத்தாலும், காலத் தாலும், தொழிலாலும், அளவாலும் நூல்களை வகுத்து, நதியை வர்ணிக் கும்போது உண்மையான நதியும், நாட்டையும் மலையையும் வர்ணிக்கும் போது உண்மையான நாடும் மலையும் படிப்போனுக்கும் கேட்போனுக்கும் முன்னேவந்து நிற்பனபோல உள்ளத்தைக் கவர்ந்துவிடும்படியாகப் பாடல்களை அமைத்துள்ளார். இதுதான் செய்யுட்குச் சிறப்புச் செய்வது. உதாரணமாக,

பயங்கெழு மாமழை பெய்யாது மாறிக்

கயங்களி முளியுங் கோடை யாயினும்

புழற்கா லாம்ப லகலடை நீழற்

கதிர்க்கோடு நந்தின் சுரிமுக வேற்றை

5 நாகிள வளையோடு பகன்மணம் புகூஉ

நீர்திகழ் கழனி நாகெழு பெருவிறல்
வான்றோய் நீள்குடை வயமான் சென்னி
சான்றோ ரிருந்த வவையத் துற்றோ
ஞசா கென்னும் பூசல் போல

- 10 வல்லே கலோமதி யத்தை யுள்ளிய
விருந்துகண் டொளிக்குந் திருந்தா வாழ்க்கைப்
பொறிப்புண ருடம்பிற் றேன்றியென்
னறிவுகெட நின்ற நல்கூர் மையே.

(புறம் 266)

இம்மாதிரியே வீரத்தைப்பற்றிக் கூறும்போதும் மகிழ்ச்சியைப்பற்றிக் கூறும் போதும் வேறு எவ்விஷயங்களைப்பற்றிக் கூறினாலும் உண்மை தோன்றும்படி யாகவே இருக்கும். கண்ணை கண்ட உண்மைகளை அவ்வாறு கூறி இருப்ப தாற்றான் அக்காலத்துக் கவிகளுக்கு நடையழகு நன்றாக அமைந்திருக்கிறது.

வீரத்தைப்பற்றிய செய்யுள் வருமாறு:

‘நரம்பெழுந் துலறிய நிரம்பா மென்றோள்
முளரி மருங்கின் முதியோள் சிறுவன்
படையழிந்து மாறின னென்றுபலர் கூற
மண்டமர்க் குடைந்தன னாயினுண்டவென்
முலையறுத் திடுவென் யானெனச் சினைஇக்
கொண்ட வாளொடு படுபினம் பெயராச்
செங்களந் துழுவேவாள் சிதைந்துவே ருகிய
படுமகன் கிடக்கை காணா உ
சன்ற ஞான்றினும் பெரிதுவந் தனளே.’

(புறம் 278)

குறைபாடின்றி நிரம்பிய நல்வாழ்க்கையின் பெருமையை அடியில் வருஞ் செய்யுளால் உணரலாம்:

யாண்டுபல வாக நரையில் வாகுதல்
யாங்கா கியரென வினவுதி ராயின்
மாண்டவென் மனைவியொடு மக்களு நிரம்பினர்
யான்கண் டனையரென் னினையரும் வேந்தனு
மல்லவை செய்யான் காக்கு மதன்தலை
யான்றவிந் தடங்கிய கொள்கைச்
சான்றோர் பலர்யான் வாழு மூரே.

(புறம் 191)

இவைபோன்ற செய்யுள் யாவும் ஆற்றொழுக்காகச் சென்று நேரே அமைந்து பொருள் செவ்விதின் விளங்கும்படியாக இருக்கின்றன. அவைகள் பல அரிய பெரிய விஷயங்களை நாம் அறிய வழிகாட்டிகளா யிருக்கின்றன. சொற்சுவை பொருட்சுவை மலிந்து காணப்படுகின்றன. பொருளின் இயற்கை

யழகும், தமிழ்ப்பாஷையின் இனிமையும், தெய்வங்களின் பெருமையும், நீதி களும், முடியுடை மூவேந்தர் மகிமையும், அவர்கள் கொடை, வீரம், நாகரிகம் முதலியனவும், வைதிக ஒழுக்கமும், மற்றும் சிற்றரசர் சேனைத்தலைவர் பலரு டைய சரித்திரங்களும், சங்கப்புலவர்கள் வரலாறும் ஆங்காங்கே செய்யுட்களின் காட்டிப் பாடப்பட்டிருக்கின்றன. போர்முறைகளும் அதற்குரிய லக்ஷணங் களும், உவமை, கற்பனா சக்தி முதலியனவும் பரந்து காண்கின்றன.

ஆகவே மேலே கூறிய விஷயங்களெல்லாம் செய்யுளில் அமைந்திருப்பது நன்கு புலனாகின்றது. இதோடு வரிப்பாட்டு, அம்மானை, தாலாட்டு, ஆற்றுவரி, ஊசல், கிளிக்கண்ணி, எம்பாவை, குரவைப்பாட்டு, வள்ளைப்பாட்டு, குதம்பைப் பாட்டு முதலியன வகுத்துப்பாடி அனுபவித்திருக்கிறார்கள். பின்னர் இச் செய்யுளுக்கு ஒரு விதி ஏற்படுத்தி அவைகளை முறைப்படுத்தினர். அதிலிருந்து பிற்காலத்துப் புலவர்கள் பலவிதமாகத் தொகுத்தும் விரித்தும் செய்யுளியற்ற லாயினர்.

ஒருவாறு சங்ககாலத்து இலக்கியத்தின் சிறப்பைப்பற்றிப் பார்த்தோம். இதற்கும் இடைக்கால இலக்கியத்திற்குமுள்ள வளர்ச்சியைப்பற்றிக் கவனிப் போம்.

III. இடைக்காலத்து இலக்கியங்கள்

கி.பி. மூன்றாம் நூற்றாண்டு முதல் ஏழாம் நூற்றாண்டு வரையிலுமுள்ள கால அளவு இடைக்காலமாகும். இக்காலத்திற் றேன்றிய நூல்கள் ஐம்பெருங் காப்பியத்தில் மேலே கூறியபடி மணிமேகலை சிலப்பதிகாரமும், இலக்கணநூல் களிற் களவியலும், பன்னிரு திருமுறைகளிற் சம்பந்தரும் திருநாவுக்கரசரும் செய்த 1 முதல் 6 திருமுறைகளும், நாலாயிரப் பிரபந்தங்களில் திருமழிசைப் பிரான் நம்மாழ்வார் முதலியோரது அருளிச்செயல்களும் பிறவுமாம்.

மணிமேகலை.—இது சீத்தலைச் சாத்தனார வியற்றப்பெற்றது. இந் நூல் கோவலன் மகள் (அதாவது மாதவி வயிற்றுப்பெண்) மணிமேகலை சிறு வயதின் றுறவுபூண்டு புத்தமத சந்நியாசினியாகி முக்திபெற்றதைக் கூறு கிறது. இதில் காவிரிப்பூம்பட்டினம் வஞ்சிமாநகர் கச்சியம்பதியென்னும் பெரிய நகரங்களைப்பற்றி விரித்துக் கூறியுள்ள பகுதிகள் அக்காலத்து நாகரிகச் சிறப்பையுங் கைத்தொழில் மேம்பாட்டையும் நகர வளத்தையும் விளக்கி அந் நகரங்களிலெல்லாம் சாத்தனார் நன்கு பழகிக் கண்டவற்றைக் கண்டவாறே அறி வித்திருக்கிற ரென்பதையும் காட்டுகிறது. சிறுபொழுது பெரும்பொழுது களின் வருணனைகள் இடையிடையே சுவையயக்கும் வண்ணம் இவராற் கூறப்பெற்றிருக்கின்றன. பௌத்த மதத்தின் பெருமைகளைப் பாராட்டிக்கூறு வது இந் நூல். ஆங்காங்கே பல இதிகாசக் கதைகளும் புராணக் கதைகளும் எடுத் தாண்டிருக்கிறார். சோழ அரசர்களின் சரித்திரமும் இடையிடையே வந் துள்ளன.

சீலப்பதிகாரம்.—கோவலன் கண்ணகி சரிதத்தை விரித்துக்கூறும் நூல். சொற்சுவை பொருட்சுவைகளிற் சிறந்துள்ளது. எவ்விஷயத்தைப்பற்றிச் சொன் னாலும் அவ் விஷயத்தை நேரிற் கண்டாற்போல மனத்திற்குத் தோன்றும்படி

நன்குபுலப்படுத்துகின்ற தெள்ளிய இனிய நல்ல கடையுள்ளது. தமிழ்காட்டா சர் மூவருடைய இராஜதானிகளாகிய புகார் (காவிரிப்பூம்பட்டினம்), மதுரை, வஞ்சி என்னும் மூன்றன் பெருமைகளையும் விளங்கக் கூறுவது. முற்காலத் திருந்த பலவகைச் சாதியாருடைய ஒழுக்கம் முதலியவற்றை இக்காலத்தவர் எளிதிலறிய ஒரு கருவியாக வுள்ளது. தனது செல்வ முழுவதையும் மாதவி யென்னும் விலைமகட்டுக் கொடுத்து வறுமையுற்ற கோவலன் வாணிகன் செய்து பொருள்தேடும் பொருட்டு மதுரைக்குச் சென்று தன் மனைவியான கண்ணகியின் சிலம்பென்னும் காலணியை விற்கத்தொடங்குகையில் அயோக் கியானை பொற்கொல்லனது பேச்சை நம்பிப் பாண்டிய ராஜனால் அக்கிரமமாகக் கொல்லிக்கப்பட்ட சரித்திரத்தை விரித்துக்கூறி அதன்மூலமாய்ச் சிறந்த நீதிகளைக் கற்பிப்பதால் இந் தூலுக்குச் சிலப்பதிகாரமென்னும் பெயர் உண்டா யிற்று. அன்றியும், இது நாடகவுறுப்புக்களை அதிகமுடைமையால் நாடகக் காப்பியமென்றும் பெயர்பெறும். இத்தால் முத்தமிழும் விரவப்பெற்றது. இதனை இயற்றினார் இளங்கோவடிகள். கண்ணகியின் செயலைக் கண்ணூரக் கண்ட குறவர்கள் செங்குட்டுவனோடு அவர் தம்பியான இளங்கோவடிகள் வீற் றிருக்கையில் அச் செய்தியை உரைத்துப்போக, அப்போது குட்டுவன் அச் செய்தியை வினவியதால் அவ் வரலாறு நடந்தவகையெல்லாம் மதுரைக் கடலவாணிகள் சாத்தனார் சொல்ல, அப்போது இது சிலம்பு காரணமாக வற் பட்டதால் சிலப்பதிகாரமென ஒரு தூல் செய்வோமென்று இளங்கோவடிகள் சொல்ல, அவ்வாறே சாத்தனார் அடிகளையே இயற்றும்படியாகக் கேட்டனர். அதன்படியே இந் தூல் செய்யப்பட்டது.

களவியல்.—களவின் சிறப்பு கோக்கிக் களவியல் எனப் பெயர்பெற்றது. இது களவியல் கற்பியலென்னும் இரண்டு இயல்களையுடையது. சங்கப்புலவ ருள் சிவபெருமான் ஒருவராக இருந்து இத்தூலை இயற்றியுள்ளார் என்பது ஒரு கதை. இதனை இறையனார் அகப்பொருள் என்பர். இத்தூலுக்கு கீரோர் உரை எழுதியுள்ளார்.

முதல் முன்று திருமுறைகள்.—திருஞானசம்பந்தரர் வியற்றப்பட்ட தேவாரப்பதிகங்களாகும். சம்பந்தர் சீர்காழியில் கௌணிய கோத்திரத்தின ராய்ச் சிவபாதவிருதயர் என்பார்க்குத் தவப் பயனும் அவர் மனைவி பகவதி யார் வயிற்றில் அவதரித்தார். இவருக்கு மூன்றாம் ஆண்டில் பொன் வள்ளத் துப் பாலாட்டிச் சிவபெருமான் ஆட்கொண்டார். இவர் புகலிவேந்தரென்றும் அழைக்கப்படுவர். இவர் காலத்தில் நெடுமான் என்னும் பாண்டிய அரசன் சைவசமயத்தை மறந்து சமணசமயம் புருந்தான். அரசன் வழியே குடிகளு மிருந்தனர். ஆகவே சைவம் ஒளிமங்கி நின்றது. அப்போது அரசன் மனைவி யால் இவர் பாண்டியநாட்டுக் கழைக்கப்பட்டார். அங்கே சமணரை வாதித் தென்று சைவசமயத்தை நிலைநிறுத்தினார். பின்னர் பல புண்ணியஸ்தலங் களுக்குச் சென்று சிவபிரானைக் குறித்து தூற்றுக்கணக்காகப் பதிகங்கள் பாடி னார். அவைகள் 1, 2, 3-ம் திருமுறைகள். பதிகங்கள் பன்னொரு பத்திரசம் ததும்பி யாவரும் எளிதில் கற்று ஆண்டவனருளைப் பெறுமாறு அமைந்துள்ளன.

உதாரணம்:

மந்திர மாவது நீறு வானவர் மேலது நீறு
சந்தர மாவது நீறு துதிக்கப் படுவது நீறு
தந்திர மாவது நீறு சமயத்தி லுள்ளது நீறு
செந்துவர் வாயுமை பங்கன் திருவால வாயான் திருநீறே.

4, 5, 6-ம் திருமுறைகள்.—இது திருநாவுக்கரசரர் வியற்றப்பட்டது. இவர் புகழ்நூலுக்கும் மாதிரியாருக்கும் புதல்வராய் அவதரித்தார். வேளாள குலத் தைச் சார்ந்தவர். இவருக்குப் பெற்றோரால் இடப்பட்ட பெயர் மருணிக்கியார். இவரது நிறுபிராயத்தில் பெற்றோர் இறக்கவே இவர் சைவசமயம் விட்டகன்று சமணசமயம் புருந்தனர். பிறகு இவர் தமக்கையான திலகவதியார் சிவபெரு மானை கோக்கித் தவம்புரிந்து தம்பியை ஆட்கொள்ள வேண்டினார். அதன் படியே சிவபெருமான் மருணிக்கியாருக்குச் சூலைநோய் கொடுத்து, தான் புறத்தி ஆட்கொண்டார். சூலைநோய் பொறுக்க முடியாத மருணிக்கியார் திரு வதிகையில் வதியும் திலகவதியாரிடம் வந்து அவர் உபதேசத்தால் வீரட்டா னேசரர்முன் “கூற்றாயினவாறு” என்னும் பதிகம் பாடினார். அப்போது அப் பாட்டின் இனிமை கண்டு அவ்வீசரர் அவர்க்குத் “திருநாவுக்கரசர்” எனப் பெய ரிட்டுச் சூலைநோயையும் தீர்த்தருளினார். அதுமுதல் சைவப்பற்றும் பக்தியுங் கொண்டு பல புண்ணிய ஸ்தலங்களுக்குச் சென்று ஆண்டவன் முன்னிலையில் பக்திவெள்ளம் பெருகும் பல இனிமையான பதிகங்கள் பாடிவந்தார். அவை களை ஒன்றாகத் திரட்டி 4, 5, 6-ம் திருமுறைகளாக வகுத்தனர்.

உதாரணம்:

மாதர் பிறைக்கண்ணி யானை மலையான் மகளோடும் பாடி
போதொடு நீர்சுபந் தேத்திப் புகுவா ரவர்பின் புகுவேன்
யாதுஞ் சுவடு படாமல் ஐயா றடைகின்ற போது
காதன் மடப்பிடி யோடுங் களிறு வருவன கண்டேன்
கண்டே னவர்திருப் பாதங் கண்டறி யாதன கண்டேன்.

திருச்சுந்த விருத்தம்.—இது நாலாயிரப் பிரபந்தத்தில் ஒரு பகுதி. இவ் விருத்தம் திருமழிசைப்பிரான வியற்றப்பட்டது. விஷ்ணுவின் திருவுள்ளத் தில் படுப்படியாக ஆழ்வார் தம்முடைய விருத்தத்தை விண்ணப்பஞ்செய்து தத்துபவவிரோதியான பர்க்குதி ஸம்பந்தத்தை யறுத்துத்தத் தருளவேணு மென்று பாடியிருக்கினார். இந்த ஆழ்வார் திருமழிசையில் பார்க்கவருக்கும் கனகாங்கியாருக்கும் குமாரராகத் திருவவதரித்தருளினார். பிறந்தவுடன் ஒரு பிண்டம்போல் அவயவங்கள் தோன்றாது இருந்ததால் பெற்றோர்கள் ஒரு பிரம் பின் புதரின்கீழே போகட்டுப் போனார்கள். அவ்வுருவம் பெரிய பிராட்டி யார் அதுகாலத்தால் எல்லா வறுப்புக்களும் பரிபூரணமாய் ஜீவன்தோன்றிச் சிசுவாயிற்று. பின் பரிதாபத்தி லீடுபட்டுப் பால்வேண்டி அழுதுகொண்டிருந் தது. அவ்வளவில் பெருமான் அங்கேயெழுந்தருளிப் பரிதாபம் தீரும்படி கடை

கூறித்து ஆராவமுதான தன் விக்காஹசேவையைக் காட்டி மறைந்தார். இவர் பாடிய சந்த விருத்தத்துள் ஒன்று வருமாறு:

கால நேமி காலனே கணக்கி லாத கீர்த்தியாய்
ஞால மேழு முண்டெண்டொர் பால னாய பண்பனே
வேலை வேவ வில்வளைத்த வெல்சி னத்த வீரனின்
பால ராய பத்தர்சித்தம் முத்தி செய்யும் மூர்த்தியே.

நானீழகண் அந்தாதி.—தேவதாந்தர பாத்வத்தை நிராகரித்துப் பகவத் பாத்வை ஸ்தாபித்துத் திருமழிசைப்பிரானால் பாடப்பட்டது.

நீருவாசீர்யம்.—கம்மாழ்வாரா வியற்றப்பெற்றது. இவர் காரியாருக்கும் உடையநங்கையாருக்கும் குமாராகத் திருவவதரித்தருளினார். தாம்ப்பர்ணி என்னும் பொருளையாற்றின் கரையில் ஆழ்வார் திருநகரியென்று பெயர்பெற்ற திருக்குருகூரில் பரம்பரையாக ஸ்ரீமத் காராயணனுக்கு அடிமை செய்துவந்த வேளாள குலத்தில் பிறந்தவராவார்.

பேர்ய தீருவந்தாதி.—கம்மாழ்வார் தம் திருவுள்ளத்தைக் குறித்து எம் பெருமானுடைய அழகையும் குணங்களையும் பேசி அடிமைசெய்வோம் என்று பாடி யிருக்கிறார்.

உதாரணம்:

முயற்றி சுமந்தெழுந்து முத்துற்ற நெஞ்சே
இயற்றுவா யெம்மொடுநீ கூடி—நயப்புடைய
நாவின் தொடைக்கிளவி யுன்பொதிவோம் நற்பூவைப்
பூவீன்ற வண்ணன் புகழ்.

மேலே காட்டிய இடைக்காலத்து இலக்கியம் சங்ககாலத்து இலக்கியத்தி லிருந்து எவ்வெவ் விஷயங்களில் எம்மாதிரியான வளர்ச்சியடைந்து விரிந் துள்ளதென்பதைப்பற்றி ஆராய்வோம். இவ்விடத்தில் இக்காலத்து மக்க ளுடைய கோக்கம் கிளர்ச்சி இவைகளை அறிதல் அவசியமாகும்.

இடைக்காலத்து மக்கள் சமய சம்பந்தமான கிளர்ச்சியை எங்கும் பரவச் செய்து அக்கிளர்ச்சியி லீடுபட்டு அதற்காக உழைப்பாராயினர். அவ் வுழைப்பில் வெற்றிபெறவுஞ் செய்தனர். சைவர்,

இடைக்காலத்துத் தைவணவர், சமணர், பெளத்தர் முதலானவர்கள் அவ தமிழ் மக்கள் ரவர் சமயத்தை ஸ்தாபிக்கவெண்ணிப் பெரிதும் முயன்ற னர். அற்புத சம்பவ நிகழ்ச்சிகளும் உண்மையாகவும்

போலியாகவும் காட்டுவாராயினர். மேலும் தங்கள்

தங்கள் சமயமே மேலானதென்று வாக்குவாதங்கள் செய்து போராடவுஞ் செய்து வந்தார்கள். இதை யொட்டி அவரவர் கொள்கையை விளக்கும் நூல்களும் பலமாதிரியில் இயற்ற ஆரம்பித்தனர். எனவே அக்காலத்திற்குள் றிய நூல்களெல்லாம் சமய ஆராய்ச்சிபற்றியவைகளாகவே இருந்தன. சமயப் பெரியார்களும் கடவுளுரைந் தோன்றுவாராயினர். அவரவர்கள் சமயங்களி லுள்ள உண்மைகளை விளக்கிப் பொதுமக்களுக்குப் புகட்டினர்.

இத்தருணத்திற்குள் சைவாசாரியர்களில் சம்பந்தரும், திருநாவுக்கரசரும் தோன்றினனென முன்னே குறிப்பிட்டிருக்கிறது. அவர்கள் சரிதங்களை ஊன்றிப் பார்ப்போமாயின் பக்தியின் மகிமை நன்கு விளங்கும். அக்காலத்து மன்னர்களும் சமயப்பற்றுடையவர்களாகவே இருந்தார்கள். அப்பூதி அடிகள், சிறுத்தொண்டர் முதலான சிவனடியார்களும் இக்காலத்திலேதான் அவதரித் தனர். தருமம் தலைகாட்டி நின்றது. தமிழின் மணம் எங்கும் கமழ்ந்தது. சிவவேடம் மாத்திரம் பூண்டார்கூட மதிப்புடன் போற்றப்படுவாராயினர். இவ்வாறே ஆழ்வார்களும் வைணவ அடியார்களும் போற்றப்பட்டனர்.

எனவே இடைக்காலத்து இலக்கியங்கள் சமயச்சார்பானவை. சங்க காலத்து இலக்கியங்கள் இகவாழ்வி லீடுபட்டவை; அவை இல்லற வாழ்வையும் யுத்த முறைகளையும்பற்றிக் கூறுவன; இன்னும் அரசியல் விஷயங்களும் எடுத்த றுரைப்பன; அறம் பொருள் இன்பம் மூன்றையும் கூறி வீட்டை மறைமுகமாக விளக்கிக்காட்டுவனவா யிருந்தன. ஆனால் இடைக்காலத்தில் மேற்குறித்தவாறு சமய சம்பந்தமான நூல்களும் அவற்றோடுசேர்ந்த புராண இதிகாசக் கதை களும் நீதிநூல்களும் வளர்ச்சியுற்று இகவாழ்வோடு பரவாழ்வுக்கு வேண்டி யவைகளும் விரிவாகப் பாடல் ரூபமாக அமைந்து வேண்டிய இடங்களில் இசையும் அழகும் பொருத்தி மக்களைப் பரவசப்படுத்துவனவாயின.

சமயப்பற்று அதிகரிக்கத் தொடங்கவே யாவரும் வேதங்களை ஆராயப் புகுந்தனர். வேதநூல்களெல்லாம் ஆதியில் வடமொழியிலேயே யிருந்தன.

ஆகவே அந் நூல்களின் கருத்துக்களையும் மொழிகளையும் இடைக்காலத்துச் அதிகமாகக் கையாண்டனர். சங்க காலத்தைப் பார்க்கி கோற்களின் லும் இக்காலத்துத் தமிழ் நூல்களில் வடமொழிச்சொற் கள் மிகுதியாகக் கலக்க ஆரம்பித்தன. வடமொழிச் சொற்களும் கருத்துக்களும் அதிகமாகவே, இலக்கணங்

களும் அதற்குத் தக்கபடி வகுக்கலாயினர். அலங்கார சாஸ்திரம் தாதனமாக இயற்றப்பட்டது. வடமொழி நூல்களை மொழிபெயர்க்கவும் ஆரம்பித்தனர். வைணவ நூல்கள் பெரும்பாலும் வடமொழியை ஒட்டியே இருக்கின்றன. சங்க காலத்தில் நூற்றுக்கு ஒன்றிரண்டு வடசொற்களை யுள்ளனவென்று பார்த்தோம். இக்காலத்தில் வைணவ நூல்களில் 100-க்கு 50 சதமானமும் சைவ நூல்களில் 30 சதமானத்துக்குக் குறைவில்லாமலுயிருக்கின்றன. இக் காலத்தில் சாஸ்திரங்களையுஞ் சமயங்களையுங் கவனித்தார்களேயன்றி பாவை வேறுபாட்டை அத்துணை நுணுக்கமாகக் கவனித்தார்களில்லையென்றே சொல்லலாம். அதனால் பாவை வளர்ச்சிக்கு யாதொரு தீங்கும் நேரவில்லை.

பண்டைக்காலச் செய்யுட்கள் செறிவுடையனவாயும் பேச்சு வழக்கின் தன்மையை மிகுதியாகப் பெற்றும் உயர்வு நவீற்சி முதலிய அலங்காரங்களின்றிக் கருதிய பொருளை நேரே பெறும் அறுதியுடைய சொற்

இடைக்காலத்துச் களால் தெளிவாய் உணர்த்தும் இயல்பையுடையன.

செய்யுணலம் இடைக்காலத்துச் செய்யுட்கள் சிறிது நெகிழ்ச்சிபெற் றுங் கருதிய பொருளை உயர்வு நவீற்சி முதலிய அலங் காரங்களால் அணிபெறக் கூறியும் பேச்சு வழக்கின் தன்மையைச் சிறிது கை

செய்தலிட்டும் விருத்தம் முதலியவற்றின் ஒசைகளிலேயே அமைந்திருந்து
செல்லும் இயல்பையுடையன. முற்காலத்துச் செய்யுளின் தன்மையோடு பிற
காலத்துச் செய்யுளின் தன்மையும் ஒருங்கமையவே இயற்கையிலே அழ
குடைய ஓர் கங்கைக்கு அவளுக்குந் ஆபாணங்களைப் பூட்டிச் செயற்கை
அழகும் பொலிவுற வைப்பதுபோன்றிருந்தது இடைக்காலத்துச் செய்யு
ளானது. இருகாலங்களிலுமுள்ள செய்யுள் நலையை உதாரண முகத்தாற்
பார்ப்போம்.

சங்க காலத்துச் செய்யுள்:

பாரி பாரி யென்றுபல வேத்தி
யொருவற் புகழ்வர் செந்நாப் புலவர்
பாரி ஒருவனு மல்லன்
யாரியு முண்டென் டெனகுபுரப் பதுவே.

(புறம், 107)

- ஒங்குமலைப் பெருவிற் பாம்புஞாண் கொளீஇ
யொருகளை கொண்டு மூவெயி லுடற்றிப்
பெருவிற் றமரர்க்கு வென்றி தந்த
சறைமிடற் றண்ணல் காமர் செண்ணிப்
5 பிறைதுதல் விளங்கு மொருகண் போல
வேந்து மேம்பட்ட பூந்தார் மாற
கடுஞ்சினத்த கொல்களிறுங் கழற்பரிய கலிமாவு
கெடுங்கொடிய நிமிர்சேரு கெஞ்சுடைய புகன்மறவருமென
காங்குடன் மாண்ட தாயினு மாண்ட
10 வறவெறி முதற்றே யாசின் கொற்ற
மதனல் கமரெனக் கோவ்கோ டாது
பிறசொனக் குணங்கொல்லாது
ஞாயிற் றன்ன வெத்திற் வாண்மையுந்
திங்க ஈன்ன தன்பெருஞ் சாயலும்
15 வாணத் தன்ன வண்மையு மூன்று
முடையைய யாதி யிலலோர் கையற்
கீகீடு வாழிய கெடுத்தகை தாழ்கீர்
கெண்டலைப் புணரி யலைக்குஞ் செந்தி
கெடுவே ணிலெடுய காமர் வியன் துறைத்
20 கடுவளி கொகுப்ப லீண்டிய
வடுவா மெக்கர் மணலினும் பலவே.

(புறம், 55)

இவைகளில் மேலே கூறிய இயல்புகளைப் பார்க்கலாம்.

இடைக்காலத்துச் செய்யுள்:

குரவம்சமழ் நறுமென்குழல் அரிவையவன் வெருவ
பொருவெங்கரி படவென்றதன் உரிவையுடல் அணிவோன்
அரவும்அலை புனலும்இன் மதியும்நரு தலையும்
விரவுஞ்சடை யடிசுட்டிடம் விரிநீர்விய ஓரோ.

(சும்பத்தர் தேவாரம்)

செழுநீர்த் தடத்துக் கயல்மிளிர்த் தாலொப்பச் சேயரிக்கண்
அழுநீர் துளும்ப வலமரு கின்றன வாழியரோ
முழுநீர் முகில்வண்ணன் கண்ணன்வின் னுட்டவர் மூதுவாராம்
தொழுநீ ரிணையடிச் சேஅன்பு சூட்டிய சூழ்குழந்தே.

(சும்பத்தார் திருவிருத்தம், 2.)

இவ்வாறாகச் செய்யுளின் தன்மை யேற்படவே சிற்சில இடங்களிற் பாரி
பாணைச் சொற்களும் முன்னிலிட அதிகமாக வாலாயின. பண்டைக்காலத்
திற் பாக்கன் மாத்திரம் தோன்றினவேயன்றிப் பாவியரும் பிரபந்தங்களும்
தோன்றவில்லை. இவை சோழர் ஆட்சியிற்றான் அதிகமாக வளர ஆரம்பித்தன.
என்றாலும் இடைக்காலத்தில் பாவியத்தில் விருத்தப்பாக்களும் பிரபந்தங்களில்
அந்தாதி முதலியனவும் ஆரம்பமாயின. விருத்தத்தை ஆசிரியம், வெண்பா,
கலி, வஞ்சி என்று காண்கு பாடல்களின்மேலும் சேர்ப்பாராயினர். அவை
முறையே வெளிவிருத்தம், ஆசிரியவிருத்தம், கலிவிருத்தம், வஞ்சிவிருத்தம்
என்பன.

வெளிவிருத்தம்.—இது செப்பலோசையும் வெண்கீறும் பெற்று மூன்றடி
யானும் காண்கடியானும் முடிந்து அடிதோறும் முடிவிடத்திலே தனிச்சொற்
பெற்று வரும்.

ஆசிரியவிருத்தம்.—கழிபெடிவடிகள் காண்காய்த் தம்முள் அளவு ஒத்து
முடிவது குறைவுபடுதலில்லாத சீர்களையுடைய அகவல்விருத்தமெனப்படும்.
இது அகவலிசையும் இயற்றீரும் பெற்றுவரும். விருத்தங்கெனல்லாஞ் சீர்
வேறு வேறுக மாறிமாறித் தொகுக்கப்படும் வகையினால் வேறு வேறு சக்தம்
பெற்றுப் பலவித பேதங்களால் வழங்கும். அவை அறுசீர் விருத்தம், ஏழுசீர்
விருத்தம் முதலானவை.

கலிவிருத்தம்.—துள்ளலோசையும் கலித்தனையும் பெற்று காற்கோடி. காண்
காய் முடியுமாயின் அது கலிவிருத்தமாகும்.

வஞ்சிவிருத்தம்.—வஞ்சிப்பாவுக்குரிய சீருத் தனையும் அடியும் பிறவும்
பெற்று முச்சீரிடி காண்காய் வருவது வஞ்சிவிருத்தமாகும்.

பிரபந்தவகையிலுள்ள அந்தாதி.—அந்தமாய் தித்கும் ஏழுத்து, அசை,
சீர் முதலியன ஆகியுமாய் தின்று தம்முனொன்றத் தொகுக்கப்படும் தொடை,
அந்தாதித்தொடை யெனப்படும்.

உதாரணம்:

- (1) நான்முகனை நாரா யணன்படைத்தான் நான்முகனும்
தான்முகமாய்ச் சங்கரனைத் தான்படைத்தான்—யான்முகமாய்
அந்தாதி மேலிட் டறிவித்தே னுழ்பொருளை
சிந்தாமல் கொண்டினீர் தேர்ந்து.
- (2) தேருங்கால் தேவ னெருவனே யென்றுரைப்பர்
ஆரு மறியா ரவன்பெருமை—ஒரும
பொருள்முடிவு மித்தனையே யெத்தவம்செய் தார்க்கும்
அருள்முடிவ தாழியான் பால்.

(நான்முகன் அந்தாதி)

இதில் முதற்பாட்டில் 'தேர்ந்து' என்று முடிய அடுத்த பாட்டில் 'தேரும்' என்பது முதலாக அமையப்பெற்றிருக்கிறது.

IV. பிற்காலத்துச் சோழர் சரித்திரச் சுருக்கம்

தமிழ்நாட்டை ஆதிகாலந்தொட்டே சோர, சோழ, பாண்டியர் என்னும் மூவெந்தரும் ஆண்டுவந்தனர். கி. பி. மூன்றாம் நூற்றாண்டிலிருந்து தமிழ் நாட்டைப் பிரபலமாக ஆண்டுவந்த அரசர்கள் சோழ ஆரம்பம் ராவர். இவர்கள் மிகவும் பலசாலிகளாக விருந்து அடிக்கடி சிங்களத்தின்மீது படையெடுத்துச் சென்று அந்நாட்டையும் தந்நாட்டோடு சேர்த்துப் பலகாலும் ஆண்டுவந்ததாகத் தெரிகிறது. இவ்வாறிருக்கும்போது நான்காம் நூற்றாண்டில் பல்லவ வமிசத்தைச் சார்ந்த அரசர்கள் சோழர்களை வென்று அடக்கி ஆளத் தொடங்கினர். அப்போது சோழர்கள் சிற்றரசர் பதவியை யடைந்த பல்லவர் கீழிருந்து அரசாளவேண்டியதாயிற்று. என்றாலும் சோழ பாண்டியர்கள் சமயம் பார்த்துக்கொண்டே இருந்தனர். இதற்காகத் தங்களில் பெண்களைக் கொடுப்பதும் வாங்குவதுமான உறவுகளை வைத்துக்கொண்டனர்.

உத்தேசம் கி. பி. 760 ஆண்டுவரையும் பல்லவராட்சி சிறப்புடன் நிகழ்ந்தது. இந் நூற்றாண்டின் மத்தியில் பல்லவ அரசன் 'பாமேச்சுவர போத்தராயன்' இறந்தான். இவனுக்குப் பின் வந்த அரசர்கள் அத்துனை பலசாலிகளல்லர். ஆகவே சோழ ராஜ்யம் எட்டாம் நூற்றாண்டிலிருந்து பிரபலமாகத் தொடங்கியது. ஒன்பதாம் நூற்றாண்டின் கடைசியில் பட்டஞ்சூட்டப்பெற்ற நிருபதுங்கவர்மன் என்னும் பல்லவனையும் அவனுக்குத் துணைபுரிந்து வந்த அவன் கீழ்ச் சிற்றரசனான முதல் பிருதிவிபதி என்பவனையும் சோழர்கள் யுத்தஞ் செய்து வென்றார்கள். விஜயாலயன் மகன் ஆதித்தன் காலத்தில் இச் சம்பவம் நடந்தது. இதுமுதல் கிராமமாக 13-ம் நூற்றாண்டுவரை அதாவது விஜயாலயன் காலம் முதல் மூன்றாம் குலோத்துங்கன் காலம்வரையிலும் சோழர் அரசாட்சி உன்னத நிலையிலிருந்தது.

இவ்வரசன் முதலில் தஞ்சாவூரையைப் பிடித்து அதை இராஜதானியாக்கி ராஜ்யத்தை ஸ்தாபித்தான். அங்கே துர்க்கா தேவிக்கு ஓர் கோவில் கட்டு வித்தான். இவனுக்குப் பின் இவன் மகன் ஆதித்தன் பட்டம் பெற்றான். இவன் காலத்திற்குள் நிருபதுங்கப் பல்லவனுக்கும் சோழபாண்டியர்களுக்கும் அரைசூர், வேம்பில் முதலிய இடங்களில் போர் நடந்ததில் சோழர் சுவாதீனமடைந்தனர்.

ஆதித்தன் மகனாகிய பராந்தகன் கி. பி. 907-ல் பட்டம் பெற்றான். இவனுக்கு வீரநாராயணனென்றோர் பெயருமுண்டு. இவ்வரசன் இராமனைப் போல் இலங்கையைப் பிடித்த காரணத்தால் 'சங்கிராம பராந்தகன்' என்னும் காரணப் பெயரும் பூண்டான். இராஜ வரிமம் பாண்டிய அரசனையும் போரில் வென்றான். இதை "மதுரையும் ஈழமும் கொண்ட கோப்பரகேசரி" என்று அழைக்கப்படுதலுமுண்டு. பின்னர் இவன் வாணர்கள் நாடாகிய வாணகப்பாடியை வென்று கொண்டான். இவனால் வெல்லப்பட்டவர்கள் நான்காம் விஜயாதித்தனும் அவன் தந்தை வித்தியாதரனுமாவர். வாணகர் நாடாவது வடஆற்காடு தென் னாற்காடு ஜில்லாவாகும். இவன் 40 வருஷம் தன் இராஜ்யபாரத்தைச் சரிவர வகித்துக் காலஞ்சென்றான். இவன் மக்கள் முதல் இராஜாதித்தன், கண்டராதித்தன், அரிஞ்சயன், ஆதித்தன் என்பவர்கள்.

பராந்தக னிறந்ததும் அவன் மூத்த மகன் இராஜாதித்தன் கி. பி. 947-ல் முடிசூடினான். இவன் பட்டம் பெற்றதும் இராஷ்டிரகூட அரசர்மேற் படையெடுத்தான். அக்காலத்தில் அரசாண்ட இராஷ்டிரகூட இராஜாதித்தன் மன்னன் கன்னரதேவன். இவன், சோழன் படையெடுத்து வருவதை அறிந்து தானும் ஒரு படையைத் திரட்டித் தக்கோலம் என்னுமிடத்தில் யுத்தஞ்செய்ய வந்தான். அதில் இராஜாதித்தன் ஜயம் பெற்றான். என்றாலும் தக்கோலத்திலிருந்து திரும்புமுன் இறந்துவிட்டான். இதை அறிந்த கன்னரதேவன் திரும்பவந்து சோழர் இராஜ்யத்தின் ஒரு பகுதியைத் தனது வசமாக்கிக்கொண்டான். மீதியான பாகத்தைக் கண்டராதித்தனும் அரிஞ்சயனும் ஆண்டார்கள். இவர்கள் காலத்துச் சாஸனம் ஒன்றும் காணப்படவில்லை.

971-ல் கன்னரதேவ னிறந்தான். அப்பொழுது சோழர்கள் முன்போல் சுவாதீனமடைந்தார்கள். இத்தருணம் சோழவரசன் அரிஞ்சயன் மகன் இரண்டாம் பராந்தகன் ஆவன். இவனைப்பற்றி விரிவாக ஒன்றும் தெரியவில்லை. ஆனால் இவனுடையதும் இவன் பத்தினியுடையதுமான படிமங்களைச் சமைத்து தஞ்சாவூரில் இராஜராஜேசுவரத்தில் எழுந்தருளுவித்துப் பூசை வைத்தியங்கன் நடக்கும்படி இவர்கள் மகள் குந்தவையால் ஏற்பாடுகள் செய்யப்பட்டன.

இவனுக்குப் பின் இவன் பெரியப்பன் மகன் மதுராந்தகன் அரசுகட்டி லேறினான். இவனுக்குப் பின் முதல் இராஜராஜன் பட்டம் பெற்றான்.

இவன் பட்டம்பெறப் பல இடையூறுகளிருந்தாலும் அவைகளை வென்று கி. பி. 985-ல் பட்டாபிஷேகஞ் செய்யப்பெற்றான். சிலகாலமாக க்ஷணதசை அடைந்த சோழ ராஜ்யம் இவன் காலத்தில் உன்னத ஸ்திதிக்குக் கொண்டு

வரப்பெற்று மறுபடியும் ஸ்காபிக்கப்பட்டது. இவ்வாசன் முதற் பத்து வருஷமாகத் தன்னாட்டைப் பலப்படுத்தினான். பின் காந்தளூர் என்னும் துறைமுகத்தில் சேரரை வென்றான். அமரபுஜிங்கன் என்னும் பாண்டிய முதல் யனும் இவனால் வெல்லப்பட்டான். பிறகு கங்கபாடி, இராஜராஜன் துளம்பாடி, வேங்கி நாடு, குடகு இவைகளைப் போரில் வென்று தன் இராஜ்யத்தோடு சேர்த்தான். ஈழமும் ஜயிக்கப்பட்டது. இவன் பாண்டிய அரசனையும் மற்றும் சிற்றரசர்களையும் வென்று வகசக்கிரவர்த்தியாக இருந்தான். இதனால் இவனுக்கு மும்முடிச் சோழன் எனப் பெயர் வழங்கி வந்தது.

இவ்வாசன் சிவபத்தன். இவன் மனைவிமக்களும் சைவ அபிமானிகளே. இவன் மனைவியரில் ஒருவரான திரைலோக்கிய மாதேவியார் திருவையாற்றில் இப்போது உத்தர கைலாசமென்று பெயர் பெறும் லோகமகாதேவீசரம் கட்டு வித்தார். பிருஹதீசரமென்னப்பட்ட இராஜராஜேசுவராலயம் இவ்வாசனாகட்டப்பட்டது. இதனைப்பற்றித் திருவிசைப்பாவில் ஒரு பதிகம் பாடப்பட்டிருக்கிறது.

மேலும் இராஜராஜன் கல்விமான்களிடத்தும் மிக்க பற்றுடையவன். இவன் காலத்தில்தான் நம்பியாண்டார் நம்பிகளும் கண்டராதித்த தேவர் முதலிய திருவிசைப்பாவுடையாரும் வாழ்ந்தனர். திருமுறைகண்ட சோழனும் இவனே. சைவப்பற்றிருந்தாலும் மற்றச் சமயங்களையும் வெறுத்தானில்லை. அது அவன் காலத்துச் சாஸனங்களாலும் ஐனை பௌத்த பள்ளிகளுக்கு இவ்வாசன் தன் பெயரிடச் சம்மதித்திருப்பதாலும் தெரிகிறது. இவனுக்குப் பின் இராஜேந்திர சோழதேவன் பட்டம்பெற்றான்.

இவன் கி. பி. 1012-ல் முடிசூட்டினான். இவனும் தன் தகப்பனைப்போலப் பல இராஜ்யங்களை ஜயிக்க முயன்றான். முதலில் இடைதுறை நாட்டையும் வனவாசியையும் கைப்பற்றினான். பின்னர் கோசலநாடு, இராஜேந்திர இலாடதேசம், வங்காளம் இவைகளை வென்றதாகவும், சோழன் மகிபாலன் என்பவன் தலையில் கங்கா தீர்த்தம் நிரப்பிய குடமொன்றேற்றித் தன் இராஜதானிக்குக் கொண்டு வரும்படி செய்ததாகவும் அவன் மெய்க்கீர்த்தி ஒன்று கூறுகிறது. இவன் கங்கைகொண்ட சோழபுரமென்று ஒரு நகரங்கட்டி அதில் கங்கை கொண்ட சோழீச்சுரமென்னும் ஓர் சிறந்த ஆலயமுங் கட்டினான். இதனைப் பற்றிக் கருவூர்த் தேவரால் அவர் திருவிசைப்பாவில் பாடப்பட்டிருக்கிறது.

இராஜேந்திர சோழன் இறந்தபிறகு இராஜாதிராஜன் அரசாண்டான் இவனும் தன் பாட்டனைப்போலக் காந்தளூர்ச் சாலையில் கலமறுத்ததாகத் தெரிகிறது. குந்தளரை அடக்கி அவர்கள் அரசனாகிய ஆஹவ இராஜாதிராஜன் மல்லனையும் அவன் மகன் விக்கியையும் விஜயாதித்தனையும் தோற்கடித்துக் கொள்ளிப்பாக்கை என்னு மிடத்தில் தீயிட்டுக் கொளுத்தினான். இச் சண்டைகளுக்கு இவன் தம்பியான இராஜேந்திர தேவனென்பவன் மிக்க உதவியாக இருந்தான். கடைசியாக, சாளுக்கியருடன் கொப்பத்தில் போர்புரியும்போது இராஜாதிராஜன் உயிரிழந்தான்,

கி. பி. 1052-ல் இராஜேந்திரசேவன் பட்டம் பெற்றான். பட்டம்பெற்ற நான்முதல் இவன் சாளுக்கியருடன் யுத்தஞ்செய்தான். முதலில் அபஜயம் ஏற்பட்டது. பிறகு உதவிக்குக் கொஞ்சம் சேனையைத் திரட்டித் திரும்பவும் யுத்தஞ்செய்து ஜயம் பெற்றான். இராஜேந்திர தேவன் 1055-ல் இவன் ஆட்சியில் ஒரு பெரிய கூடம் வந்தது. இவ்வாசனைப்பற்றிக் 'கோயிலொழுது' என்னும் வைணவ கிரந்தத்தில் கூறியிருக்கிறது: இவ்வாசன் ஸ்ரீரங்கத்தில் கோயிலில் ஒரு பிராகாரத்தைக் கட்டிவைத்தான், அதனால் அப் பிராகாரம் இராஜமகேந்திரன் திருவீதி யென்னும் பெயர்பெற்றது. இவனுக்குப் பின் வீரராஜேந்திரன் பட்டம் பெற்றான்.

இவ்வாசன் 'வீரசோழியம்' என்னும் இலக்கணத்தில் புகழ்ந்து பாடப் பட்டிருக்கிறான். சாளுக்கிய மன்னன் ஆஹவமல்லன் மகன் விக்கிரமதித்த னுக்கும் வீரராஜேந்திரனுக்கும் 'கூடலம்' என்னுமிடத் வீரராஜேந்திரன் தில் ஒரு யுத்தம் நடந்தது. விக்கிரமதித்தன், வீரராஜேந்திரனிடம் சரணமடைய, அவனுக்கு இரட்டபாடியையும் கொடுத்துத் தன் மகளையும் மணம்புரிவித்து இளவரசுப்பட்டங் கட்டினான்.

வீரராஜேந்திரனால் விஜயாதித்தனுக்கு வேங்கிநாடு கொடுக்கப்படவே அந்நாட்டு இளவரசனாகிய குலோத்துங்கன் நாடிழந்து துன்புற்றிருந்தான். அப் படியிருக்கும்போது வீரராஜேந்திரன் இறக்கவும் அவன் மகன் அதிராஜேந்திரன் சோழ சிம்மாசனம் ஏறினான். குலோத்துங்கன் இவ்வாசன் வன்மையற்றவன். அதனால் குலோத்துங்கனுக்குத் தான் அரசனாகவேண்டுமென்ற எண்ணம் தோன்றினது. அதற்காக மேலாட்டுச் சாளுக்கியனாகிய இரண்டாம் சோமீசுவரனுடன் சினை கித்து இருவருமாகச் சோழ ராஜ்யத்தின்மேல் படையெடுத்து அதிராஜேந்திரனைக் கொன்று, பரகேசரி இராஜேந்திர சோழ தேவனுக்கு தெளகித்திர பாத்தியங் கொண்டாடிக்கொண்டு சோழ ராஜ்யத்துக்கு அதிபதியானான். தெற்கே சோழநாட்டில் இதை அறிந்த சாளுக்கிய விக்கிரமதித்தன் குலோத்துங்கனை எதிர்த்துத் தோல்வியுற்றுத் திரும்பினான். இவன் தாய்முறையில் சோழன், தந்தைமுறையில் சாளுக்கியன். இவனுக்கு இராஜேந்திர சோழன் என்றும் பெயருண்டு. இதைத் தவிர அநபாயன், அபயன், கரிகாலன், ஜயதரன் என்றும் பல பெயர்களும் உள்ளன.

இவ்வாசனைக் குறித்துப் பெரிய புராணத்திலும், தண்டியலங்காரத்தும், கலிங்கத்துப்பராணியிலும் பலவாறு புகழ்ந்திருக்கின்றது.

குலோத்துங்கன் சோழ ஆதிபத்யத்தை ஸ்திரப்படுத்தியதும் முதன்முதல் வேங்கிநாட்டைக் கைப்பற்றி அதில் தன் இரண்டாம் மகனாகிய இராஜராஜனைப் பிரதிநிதியாக வைத்தான். பின்னர் வனவாசி, கலியாணபுரம் இவைகளை வென்றான். பாண்டியநாட்டை எதிர்த்துக் கன்னியாகுமரி, கோட்டாறு இவ்விடங்களையும் தன்னாட்டோடு சேர்த்தான். சோர்கள் கலங்களைக் காந்தளூர்ச் சாலையில் இரண்டெடவை யறுத்துத் திரும்பினான்.

இராஜ்யத்துக்குப் பல நன்மைகளைச் செய்தான். முதன்முதல் சுங்கக் களைத் தவிர்த்தான். இதனால் இவனைச் 'சுங்கந்தவிர்த்தசோழ'னென்று அழைத்தார்கள். இராஜ்யமுழுவதும் புதிதாக அளப்பித்து, ஆறிலொரு கடமையாக வரி யேற்படுத்தினான். பல ஏரிகளையும் கால்வாய்களையும் வெட்டிக் கிருஷிக்குத் தண்ணீர் உதவுப்படி செய்தான். சிதம்பரத்தில் பேரம்பலம் பொன்வெய்த் தான். இவ்வரசன் காலத்திற்குள் இவனது வேண்டுகோளால் சேக்கிழார் பெரியபுராணம் பாடினார். ஸ்ரீராமாநுஜாசாரிய ரிருந்ததும் இவன் காலமே. குலோத்துங்கன் சைவப்பற்றுள்ளவன். இவ்வரசனுக்குத் திருநீற்றுச்சோழ னென்றும் ஒரு பெயருண்டு.

கி. பி. 1070 முதல் 1118 வரையிலும் 49 வருஷம் அரசாண்டான். பின் விக்கிரம சோழனுக்கு இளவரசுப்பட்டங் கட்டினான்.

இவ்வரசன் 18 வருஷம் அரசாண்டான். இவனுடைய ஆறாம் வருஷத் தில் நாடெங்கும் ஒரு பெருத்த கூாமம் வந்து வடக்கே திருவோத்தூர் முதல் விக்கிரம தேற்கே தஞ்சை வரையினு மிருந்த குடிகளை வருத்திய சோழன் தாம். 'விக்கிரமசோழனுலா' இவ்வரசனைப் பாட்டுடைத் தலைவனாகக்கொண்டு பாடப்பட்டதாகும்.

விக்கிரம சோழனுக்குப்பின் அவன் மகன் இரண்டாம் குலோத்துங்கன் முடிசூட்டினான். இவனையும் இவன் மகன் இரண்டாம் இராஜராஜனையும் இரண்டாம் பற்றி ஒன்றும் தெரியவில்லை. இருவரும் 'குலோத்துங்க சோழன் உலா', 'இராஜராஜசோழன் உலா' என்னும் உலாக்களுக்கு நாயகர்கள்.

இரண்டாம் இராஜராஜனுக்குப் பிந்தியும் மூன்றாம் குலோத்துங்கனுக்கு முந்தியும் இராஜகேசரி இராஜாதிராஜனென்ற பெயருடன் ஓர் அரச னிருந்தான். இவன் முன்பின்னவர்களுக்கு என்ன உறவுமுறை யென்பது தெரியவில்லை.

இவன் இராஜாதிராஜனுக்குப் பின் பட்டம் பெற்றவன். இவ்வரசன் காலத்தில் பாண்டிய நாட்டில் விக்கிரம பாண்டியனுக்கும் வீரபாண்டியனுக் கும் போர் தொடங்கிற்று. குலோத்துங்கன் அப் போரில் மூன்றாம் விக்கிரம பாண்டியனுக்குத் துணைபுரிந்து வீரபாண்டியனை குலோத்துங்கன் வென்று நாட்டைக் கொடுத்தான். இரண்டாம் முறையும் போர் தொடங்கிற்று. இந்த முறை குலோத்துங்கன் வீர பாண்டியனைக் கொன்றுவிட்டான். அமராபரணன் சேயகங்கனென்பான் குலோத்துங்கன்கீழ் அரசுபுரிந்த சிற்றரசர்களி லொருவன். இச் சேயகங்கனே பவணந்திமுனிவரை நன்னூல் இயற்றும்படி கேட்டுக்கொண்டவன்.

மூன்றாம் குலோத்துங்கனுக்குப்பின் அவன் மகன் மூன்றாம் இராஜராஜன் சோழசக்கிரவர்த்தியானான். இவன் காலத்தில் சிற்றரசர்கள் பிராபல்லியம் அதிகரித்தது. பாண்டிய நாட்டில் சுந்தரபாண்டியன் பட்டத்தரித்தான். (கி. பி. 1216.) இவ்வரசன் பலசாலி; சோழ இராஜ்யத்தின் பலக்குறை வையும் இராஜராஜன் சிற்றின்பத்தி லீடுபட்டு இராஜ்யத்தைக் கவனியாதிருப்

பதையும் அறிந்து இவனை ஜயிக்க எண்ணங்கொண்டான். ஆகவே சுந்தர பாண்டியன் யுத்தஞ்செய்து இராஜராஜனை வென்றான். மூன்றாம் இராஜராஜன் நாடிழக்கநேர்ந்தது கி. பி. 1222-க்கு இராஜராஜன் முந்தியே. பிறகு 1224-ல் வீரநரசிம்மன் பாண்டியர்களிட மிருந்து சோழாட்டைத் திரும்ப வாங்கி இராஜராஜனுக் குக் கொடுத்தான்.

பிறகு இராஜராஜன் கி. பி. 1232 வரையிலும் கவலையின்றி அரசாண் டான். இப்படி யிருக்கும்போது பல்லவ அரசனான 'அவனியாளப்பிறந்தான்' என்பவன் படையெடுக்க ஆரம்பித்தான். இவன் சோழ அரசனையும் இராஜ்யத் தையும் சின்னப்பின்னமாக்கினான். அப்போதும் பாண்டியன் உதவியால் சோழன் தப்பி இராஜ்யம் பெற்றுக் கி. பி. 1246 வரையிலும் ஆண்டான்.

மூன்றாம் இராஜராஜனுக்குப் பிறகு அவன் மகன் மூன்றாம் இராஜேந்திரன் கி. பி. 1246-ல் அரசனானான். இவ்வரசன் இடம்பம் பேசித் தன் மாமன் முதலியவர்களை விரோதித்தான். அப்போது ஜடாவர்மன் சுந்தரபாண்டியன் சோழராஜ்யத்தை ஜயிக்க முயன்றான். இராஜேந்திரன் மூன்றாம் குலோத்துங்கன் காலத்திலே நிலைகுலையத் தொடங்கிய சோழநாடு இப்போது முற்றும் அழிவுற்றது.

ஆகவே முதற் பார்த்தகனால் நிலைநாட்டப்பட்டும் முதல் இராஜராஜ னால் மேன்மேலும் விருத்தியாக்கப்பட்டும் முதற் குலோத்துங்கனால் சீர்க்கப் பட்டும் வந்த சோழ இராஜ்யமானது சக்தியற்ற மூன்றாம் குலோத்துங்கன், அவன் மகன் மூன்றாம் இராஜராஜன், அவன் மகன் மூன்றாம் இராஜேந் திரன் என்னும் அரசர்கள் கையி லகப்பட்டுச் சீர்குலைந்து அழிந்தது.

எனவே விஜயாலயன் காலத்தில் ஆரம்பித்து இராஜேந்திரன் காலமாகிய 13-ம் நூற்றாண்டுவரையிலும் தக்க சிறப்போடு விளங்கிவந்ததென்று சோழ ராட்சி அக்காலத்துச் சிலாசாஸனங்களாலும் பிறசரித்திரச் சான்றுகளாலும் அறிகிறோம்.

இவர்கள் காலத்தில் இராஜ்ய காரியங்களைச் சரியாகப் பார்த்தவர உடன் கூட்டத்து அதிகாரிகளை நியமித்து வந்தனர். அரசன் சோழஅரசர் கட்டளைகளைக் கேட்டு எழுதப் பல உத்தியோகஸ்தர்கள் நாகரிகம் இருந்தனர். இவர்களுக்குத் 'திருமந்திர ஓலை எழுதுவார்' என்று பெயர்.

இராஜ்யம் பல மண்டலங்களாகவும், மண்டலங்கள் கோட்டங்களாகவும், கோட்டங்கள் கூறுகளாகவும், கூறுகள் நாடுகள் வளநாடுகளாகவும் வகுக்கப்பட் டிருந்தன. நகரங்களிலே அந் நகரங்களை யாளும் சபைகள் வருஷந்தோறும் நியமிக்கப்பட்டிருந்தன. இந் நியமனம் ஊர்மகாஜனங்களே செய்வதென் பது அக்காலத்துச் சாஸனங்களால் அறியப்படுகிறது. இவர்கள் ஊர்களில் நியா யம் விசாரித்துத் தீர்ப்பு அளிப்பது முதலானவைகளும் செய்துவந்தனர்.

ஒவ்வோர் ஊரும் அதைச் சார்ந்த புலங்களில் வீளைந்த நெல்லின் ஒரு பகு தியை வரியாக அரசனுக்கு இறுக்கவேண்டும். அப்படிச் செய்யாதவர்கள்

நிலத்தை அவர்களிடமிருந்து திரும்ப வாங்கிக்கொண்டு ஊர்ப்பொது நில மாக்கி, அவ்வவ்வூரர்களே தமக்குள் விலையாக்கி அதனால் வரும் பணத்தை இறைக்குக் கொடுப்பது வழக்கம். வாங்கப்பட்ட வரித்தொகைகளைக் கணக்கிற் பதிந்துகொள்வோர்க்கு வரியிலார் என்று பெயர்.

சோழ அரசர் காலத்தில் அநேக கோயில்கள் கட்டப்பட்டன. மேலும் பழைய கோயில்கள் புதுப்பிக்கவும்பட்டன. இவ்வரசர்கள் யானைப்படை, குதிரைப்படை, காலாட்படை, கப்பற்சைநியங்கள் முதலானவைகளை மிகுதியாக வைத்துப் பரிபாலித்து வந்ததாகவும் தெரிகிறது. யுத்தத்தில் ஊர்களை அழிக்கும்போது கோயில் குளங்களைத் தொடுவதில்லை. போரில் மடிந்த வீரர்களுக்கு அரசனாலயினும் இறந்தவர் பந்துக்களாலாயினும் அவர்களுடைய ரூபகச் சின்னமாக அவர்களைப்போல உருச்சமைத்துக் கல்லென்று நடுவது வழக்கம்.

சோழர்கள் தாமே மிக்க கல்விமான்களாயிருந்ததோடு கற்றோர்களை ஆதரித்தும் வந்தார்கள். இவர்கள் காலத்துத்தான் முன்னே சொல்லியபடி நம்பியாண்டாரம்பிகள் திருமுறைகள் தொகுத்தது. சேக்கிழார் பெரிய புராணமும், புத்தமிழ்திரன் வீரசோழியமும், சயங்கொண்டார் பரணியும், பவணந்தியார் நன்னூலும், திருவிசைப்பாவும், மெய்கண்டதேவர் சிவஞான போதமும், இன்னும் பற்பல நூல்களும் எழுதப்பட்டன. கோயில்கள்கோறும் திருப்பதிகம் பாடும்படி இவ்வரசர்கள் திட்டஞ்செய்து மானியமும் விட்டிருந்தனர். சோழ அரசர்களில் ஒன்றிரண்டு பேர் தவிர ஏனையோர் சைவப்பற்றுடையவர்கள். இவ் வமிசத்தார்கட்குக் குல தெய்வம் திருச்சிற்றம்பலநாதர். ஆதலால் இவ்வூர்க்கோயிலை அரசரோவ்வொருவரும் பொன்மயமாக்கி வந்தனர்.

எனவே பிற்காலத்துச் சோழர் பலவாற்றினும் நன்மை புரிந்து பராக்கிரமத்தோடு ஆண்டுவந்தார்களென்பது புலப்படுகிறது.

இனிமேல் இவ்வரசர்கள் காலத்துள்ள தமிழ் இலக்கியங்களையும் அவைகளைச் செய்த புலவர்களையும் பற்றி ஆராய்வோம்.

V. பிற்காலத்துச் சோழ ராட்சியில் இலக்கியங்கள்

8-ம் நூற்றாண்டு முதல் 13-ம் நூற்றாண்டு வரையிலுமுள்ள கால அளவையிற் றேன்றிய இலக்கியங்களை ஈண்டு ஆராயப்படுவன. இக்காலத்தைப் பற்றிப் பார்ப்போமாயின் சைனம், பெளத்தம் முதலான சமயங்களின் எழுச்சி அதிகமாகி, சைவம் வைணவம் இவைகளும் ஓங்கி எல்லாம் ஒன்றுக்கொன்று போட்டி போடலாயின. அப்போது சைவசமயத்தினும் வைணவ சமயத்தினும் முறையே நாயன்மார்களும் ஆழ்வார்களும் தோன்றினர். நாயன்மார்கள் பன்னிரு திருமுறைகளையும், ஆழ்வார்கள் நாலாயிரப் பிரபந்தங்களையும் இயற்றினர். ஐம்பெரும் காப்பியங்களில், மணிமேகலை சிலப்பதிகாரம் தவிர ஏனைய சிந்தாமணி, குண்டலகேசி, வளையாபதி ஆகிய மூன்றும், சிறு காப்பியங்களும் தோன்றின. திவாகரம், பிங்கலம் முதலிய நிகண்டு நூல்களும் எழுந்தன. பாரதவெண்பா, நந்திக்கலம்பகம், கல்லாடம், கலிங்கத்துப்பராணி, மூவருலா, குலோத்துங்கன் பிள்ளைத்தமிழ், தக்கயாகப்பராணி, இராமாயணம்,

ஏரெழுபது, அம்பிகாபதி கோவை, சடகோபார்த்தாதி, சரஸ்வதியந்தாதி முதலிய நூல்களும் இயற்றப்பெற்றன.

நன்னூல், நேமிநாதம், புறப்பொருள்வெண்பாமாலை, யாப்பருங்கல விருத்தி, யாப்பருங்கலக் காரிகை, வெண்பாப் பாட்டியல், வீரசோழியம், தண்டியலங்காரம் முதலிய இலக்கணநூல்களும் செய்யப்பட்டன.

தொல்காப்பியத்திற்கு இளம்பூரணர் உரையும், சிலப்பதிகாரத்துக்கு அடியார்க்குநல்லார் உரையும் வகுக்கப்பட்டன.

பன்னிரண்டு திருமுறைகளாவன.—திருஞானசம்பந்த ரியற்றிய தேவாரத்தை 1, 2, 3 திருமுறைகளாகவும், திருநாவுக்கரசர் அருளிய தேவாரத்தை 4, 5, 6 திருமுறைகளாகவும், சுந்தரர் தேவாரத்தை ஏழாம் திருமுறையாகவும், மாணிக்கவாசகர் பாடினதை எட்டாம் திருமுறையாகவும், திருவிசைப்பாவை ஒன்பதாம் திருமுறையாகவும், திருமூலர் திருமந்திரத்தைப் பத்தாம் திருமுறையாகவும், சிவலிபைப் பிரபந்தங்களைப் பதினொன்றாம் திருமுறையாகவும், பெரிய புராணத்தைப் பன்னிரண்டாம் திருமுறையாகவும் வகுத்துள்ளார்கள். இவைகளில் 1 முதல் 6 திருமுறைகள் இடைக்காலப் பகுதியில் உண்டானவை. அவைகளை அங்கே ஆராய்ந்தோம்.

ஏழாம் திருமுறை.—இது சுந்தரமூர்த்தி நாயனரால் பாடப்பட்ட தேவாரங்கள். இவர் திருமுனைப்பாடி நாட்டில் திருநாவலூரில் அவதரித்தவர். சம்பந்தர், அப்பர் காலத்துக்குப் பிந்தியவராவர். இவருடைய விவாககாலத்தில் சிவபெருமான் இவரைத் தடுத்து ஆட்கொண்டார். 'பித்தா பிறைகுடி' என்னும் சொற்றொடரை முதலாகவுடைய பதிகமே இவரது முதற்பதிகமென்று கருதப்படுகின்றது. பின்னர், திருவருட்டுறை, திருநாவலூர், திருத்துறைப்பூர் முதலிய ஸ்தலங்களிற் சென்று திருப்பதிகம் பாடினார். இவர் பாடிய திருப்பதிகங்களை ஏழாம் திருமுறையாக வகுத்தனர். இவர் பல்லவ அரசனாகிய இரண்டாம் நரசிம்மன் காலத்திருந்தவர். இவர், 'கடல்குழந்த வுலகெலாங் காக்கின்ற பெருமான் காடவர்கோன் கழற் சிங்களன்' என்று ஒரு பல்லவ அரசனைக்குறித்துப் பாடியிருக்கிறார்.

எட்டாம் திருமுறை.—இது மாணிக்கவாசகரால் இயற்றப்பட்டது. இவருக்கு மணிவாசகர், வாதவூரடிகள் என்ற வேறு பெயர்களுமுண்டு. இவரது காலம் ஒன்பதாம் நூற்றாண்டென்று நிச்சயித்திருக்கிறார்கள். இவரது திருவாசகத்தில் தாழிசை, துறை, விருத்தம் முதலிய பாவின்ங்கள் காணப்படுகின்றன. திருச்சதகம், திருவெம்பாவை, திருவம்மாலை, திருபொற்சுண்ணம் முதலியனவும் இவரது திருவாசகத்தில் அடங்கியனவே. அகப்பொருட்சுவை விளங்கத் திருக்கோவையாரை வெகு அழகுபட இயற்றியுள்ளார்.

திருவிசைப்பா.—இது சேந்தனார், கண்டராதித்தர் முதலியோரொன்பதின்மர வியற்றப்பட்டது.

திருமந்திரம்.—இது திருமூலர் இயற்றியது.

பதினொன்றாம் திருமுறை.—இது நக்கீரர் நம்பியாண்டார் நம்பிகள் முதலியோரால் இயற்றப்பட்ட நூல்க் எடங்கியது. நம்பியாண்டார் நம்பிகள் முதல் இராஜராஜன் காலத்தவர்; அவ்வரசனால் நன்குமதிக்கப்பட்டவர்.

பெரியபுராணம்.—இந்தால் சேக்கிழாராற் சொற்சுவை பொருட்சுவை நிரம்ப, கற்பனைத் துலங்க, தமிழ்த்தாயின் அழகு மிளிர, சைவமதத்தின் தன்மையை உலகோருணர்ந்துய், நாயன்மார் புகழ் பாக்க, சோழ அரசர் நாடு ஒங்கி இன்பம் பயக்கும்படி இயற்றப்பட்டது. சேக்கிழார் தொண்டைமண்டலத்தில் குன்றத்தூரில் வேளாளர் குலத்தில் சேக்கிழார் மரபில் தோன்றியவர். இவரது பெயர் அருண்மொழித் தேவர். சேக்கிழார் மரபை விளக்கினமையால் இவருக்குச் சேக்கிழாரெனவே பெயராயிற்று. இவருடைய கல்வி, அறிவு, ஒழுக்கங்களை அநபாய சோழன் அறிந்து இவரைத் தமக்கு முதன் மந்திரியாக்கி உத்தம சோழப் பல்லவரென்னும் பட்டப்பெயரும் அளித்தனன். இவர் சோழ நாட்டிலுள்ள திருநாகேச்சுரமென்னுஞ் சிவதலத்தினிடத்தே தமக்கு அன்பு மிகுந்திருத்தல் பற்றிக் குன்றத்தூரில் ஓர் ஆலயப்பிரதிஷ்டை செய்து அதற்குத் திருநாகேச்சுரமென்று பெயரிட்டு அதில் நித்திய நைமித்திக உத்சவங்களை வருவாது நடப்பித்துக்கொண்டு அவ்வரசனது செங்கோலை ஒழுங்குபெற நடத்திவந்தார்.

இவ்வாறு நடந்துவரும் நாட்களில், சைவர்களிற் சிலர் மெய்ந்தூல்களாகிய சைவதூல்களைக் கற்காமல் புறச்சமயங்களுள் ஒன்றாகிய சமணமதத்தைச் சார்ந்த காப்பியமாகிய சீவகசிந்தாமணியை மெய்ந்துவென்று கொண்டு தங்கள் வாணலை வீணாகக் கழித்ததுபோலவே அநபாய சோழனும் அந் தூலைப் பெரிதும் பாராட்டிப் பொழுது போக்குவானாயினன். இதனை அறிந்த சேக்கிழார் அரசனைச் சமய தூல்களைப் படிக்கும்படி வற்புறுத்த, அவ்வாறான தூல் யாது என்று வினவிய அரசனுக்கு நாயன்மார்களின் பெருமையைக் கூறிப் பெரிய புராணத்தைச் செய்து அரங்கேற்றினார்.

இந்த தூல் நாயன்மார்கள் சரித்திரத்தைக் கூறுகிறது. இதிலிருந்து சைவத்தின் மகிமையும் ஆசிரியரது திறமையும் நன்கு அறியலாம். பெரிய புராணச் செய்யுட்கள் படிப்போருக்கும் கேட்போருக்கும் நல்லுணர்ச்சியை உண்டாக்கி இன்பந்தருவன. சுருங்கிய சொல்லும், விரிந்த பொருளும், நல்லோசையும் பெற்றனவாய், செறிவு தெளிவு முதலிய குணங்களும், தன்மை உவமை முதலிய அணிகளும் நன்கமைந்தன. மேலும் மேலும் நயந்தோன்றச் சுவை மலிந்தன. ஆசிரியர் தமிழ்மொழிப்பற்றுள்ளவரென்பது ஆங்காங்குக் காணப்படும் பாடல்களால் அறியலாம். உதாரணமாக:

‘வண்டமிழ் நாவலர்தம் பெருமான்’,

‘தமிழ்மலைகள் சாத்து முணர்வுபெற’,

‘தேமலைச் செந்தமிழின் செழுந்திருத்தாண் டகம்பாடி’,

‘தீந்தமிழின் தொடைமலை’,

‘ஒங்குதமிழ்ப் பெருவாய்மைத் தொடைமலை’,

இம் மாதிரியாக அநேக பாட்டுக்களில் பாடியிருக்கிறார்.

இவரது காலம் அநபாய சோழன் காலம். சிற்சில இடங்களில் அம் மன்னரைப்பற்றியும் பாடியிருக்கிறார். உதாரணமாக:

1. வென்றிவெண் குடையநபாயன், செய்யகோ லபயன் நிருமனத்தோங்கும்
2. பொதுக்கடிந் தினிதுகாக்குங் கொற்றவ நநபாயன்

3. மன்னு சோந பாயன் வழிமுதல்

4. சென்னி வெண்குடை நீடநபாயன் நிருக்குலம்

5. பொன்மலை...மன்னியவநபாயன் சீர்மரபின்.

நாலாயிரப்பிரபந்தம்.—ஆழ்வார்களால் வைணவசமயத்தின் பெருமை விளங்க இயற்றப்பட்ட கோத்திரப் பாடல்களை ஒன்றாகச் சேர்த்து நாலாயிரப் பிரபந்தமென வகுத்தனர். இப் பாடல்கள் இராகம், தாளம் முதலியனவமைந்து பெரும்பாலும் விருத்தத்தாலானது.

ஐம்பெருங் காப்பியங்கள்

சிலப்பதிகாரம், மணிமேகலை இவைகளைப்பற்றி முன்னே பார்த்தோம். வீனய சிந்தாமணி, வீளையாபதி, குண்டலகேசி இவைகளைப்பற்றி ஆராய்வோம்.

சிந்தாமணி.—இதற்கு மணநூலென்றும் ஒரு பெயர் வழங்குகிறது. இது திருத்தக்கதேவர் என்னும் ஐனை முனிவரால் வியற்றப்பட்டது. இதிலுள்ள பாடல்கள், சொல்வளம், சந்தவிற்பம், செய்யுண்டை யினிமை முதலியனவும் பலவகைச்சுவைகளும் அலங்காரங்களு முடையனவாய், காலம், இடம் முதலிய வற்றிற்கு ஏற்ற வருணனைகளும் அமைந்துள்ளன. இது சீவகன் என்னுமோர் அரசன் பிறந்தது முதல் வீடுபெறெய்தியது வரையிலுமுள்ள கதையைக் கூறு கிறது. இந் தூலைச் சைனர்கள் பெரிதும் கொண்டாடுகின்றனர். இந் தூலுள் அமைச்சனை ஆராயவேண்டுமென்பதும், பெண்வழிச்சேறல் பெருந்துயர் விளைக்குமென்பதும், எதுவும் காலங்கருதிச்செய்தால் வெற்றி பெறலாமென்பதும், தாய் தந்தையர் சொல்லாத தலைமேற்கொண்டு ஒழுகவேண்டுமென்பதும் இவைபோன்ற நீதிகள் பிறவும் தக்க சந்தர்ப்பங்களில் தெளிவுறக்காட்டப்பட்டுள்ளன. இந் தூல் தமிழ்த்தாய்க்குச் சிறந்த மணி ஆரம்போன்று விளங்குகிறது.

வீளையாபதி.—இதிலும் ஓர் ஐனை காவியம். இது சிந்தாமணிக்கு முன்னே இயற்றப்பட்டதெனக் கூறுவாருமுளர். ஆனால் காலம் நிச்சயமாகத் தெரியவில்லை.

குண்டலகேசி.—இது ஓர் பௌத்த காவியம். குண்டலகேசி என்னும் ஒரு வணிக கன்னிகையின் கதையைக் கூறுவது. அவள் அருக்கசந்திரன் என்பவனிடத்துப் பௌத்த சமயத்தைக் கற்று நாவலந்தீவிலுள்ளாரை வாத்தில் வென்று பௌத்தராக்குவேனெனச் சங்கற்பித்துக்கொண்டு பல்லோரும் இயங்குங் கோட்டைவாயில் வழியில் நாவல்மரக்கொம்பினை நட்டு மக்கள் அவ் வழிச் செல்வதைத் தடுத்துவந்தனர். ஆவணமென்னும் நகரில் நாதகுப்தனார் என்னும் அருகர் ஒருவரையும் வென்றனர். இவர் அருகசமயக்கொள்கை களில் மேம்பட்ட ஞானமுடையராய் இருந்ததால், அருகதர்களுக்கு அவரது தோல்வி மிக்க பரிபவத்தை விளைத்தது.

அருகர்கள் நீலகேசியென ஒரு பிரபந்தத்தை இயற்றி அதில் குண்டல கேசியையும் அவளுக்கு உபதேசித்த அருக்கசந்திரனையும் அருகர் வாதித்து வென்றதாய்க் கூறினர். நீலகேசித்தெருட்டில் குண்டலகேசி வாதச்சுருக்கம், சந்திரவாதச் சுருக்கம் முதலிய பகுதிகளுள். இவற்றால் குண்டலகேசி என்ற தூலின் இயல்பு இன்னதென அறியலாம். நீலகேசித்தெருட்டு இன்

னும் அச்சில் வெளிவரவில்லை. குண்டலகேசி என்னும் காவியம் பௌத்த சமயம் தமிழ்நாட்டில் ஒங்கி விளங்கிய காலத்து இயற்றப்பட்டதென அறியலாம். அதில் காணப்படும் பெயர்களும் இக்காலத்து அறியக்கூடிய பெயர்களாயில்லை.

ஐஞ்சிறு காப்பியங்கள்

குளாமணி, நீலகேசி, யசோதர காவியம், உதயண குமார காவியம், நாக குமார காவியம் என்ற நூல்களே ஐஞ்சிறு காப்பியங்களாகும்.

நிகண்டு நூல்கள்

திவாகரம், பிங்கலம் என்ற நிகண்டுகளும் இக்காலத் தியற்றப்பட்டன.

திவாகரம்.—ஆதிதிவாகரம் என்றும், சேந்தன் திவாகரமென்றும் இரண்டு நூல்களுள்ளனவென்றும் அவற்றில் இப்போதுள்ளது சேந்தன் திவாகரமெனவுங் கூறுகின்றனர். ஆனால் ஆதிதிவாகரம் என்னும் நூல் இருந்ததற்கு யாதொரு ஆதாரமும் இல்லை. உரையாசிரியர்கள் கையாண்டிருப்பதும் சேந்தன் திவாகரமே.

பிங்கலம்.—இது திவாகரத்திற்குப்பின் தோன்றிய நிகண்டு என்று கூறுகிறார்கள். இதற்குச் சரியாகப் பிங்கலச் சிறப்புப்பாயிரத்திலுள்ள 'செங்கதிர் வரத்தாற் றிவாகரன் பயந்த, பிங்கல முனிவனெனத் தன்பெயர் நிநீஇ' என்ற அடிகளை ஆதாரமாகக் கொள்கின்றனர். திவாகரத்தினும் பிங்கலம் விரிவானதாயினும் அருகர், புத்தர் இவர்களைக் கூறுமிடத்துத் திவாகரம் விரிந்தும் பிங்கலம் சுருங்கியிருக்கிறது.

வேறு நூல்கள்

பாரதவேண்பா.—இது பெருந்தேவனாரா வியற்றப்பட்டது.

கல்லாடம்.—இது கல்லாடரா வியற்றப்பட்டது. சங்ககாலத்திலும் கல்லாடர் ஒருவர் இருந்தனரெனச் சொல்லுகிறார்கள். இந்தக் கல்லாடர் வேறு, அவர் வேறு. இஃது அகப்பொருட்டுறைகளுள் நூறு துறைகளையெடுத்து விளக்கிக்கூறி மதுரையம்பதி பற்றிய பல விஷயங்களையும் தெரிவிக்கிறது. இது மாணிக்கவாசக ரியற்றிய கோவையைத் தழுவி எழுதப்பட்டதென்பர்.

கலிங்கத்துப்பராணி.—இது சயங்கொண்டாரா வியற்றப்பட்டது. இதில் 11-ம் நூற்றாண்டில் அரசுபுரிந்த சோழசக்கிரவர்த்தியான இராஜேந்திரதேவன் கலிங்க தேசத்தை வென்றுகொண்டமை கூறப்பட்டிருக்கிறது.

தக்கயாகப் பராணி.—தக்கன் சிவபெருமானை அவமதித்துப் புரிந்த யாகத்தைச் சிவபிரானுடைய அம்சமான வீரபத்திரக் கடவுள் அழித்து, தக்கனுக்கு உதவிபுரிந்த தேவர்களை வென்று அவனுடைய தலையையுங் கொய்த வரலாற்றை இது கூறுகிறது. பலவகைப்பட்ட பிரபந்தங்களுள் ஒன்றான பராணி அரசர் முதலியோர்மேற் செய்யப்படுவதன்றித் தெய்வங்கள்மேலும் தம் தம் ஆசிரியர்மேலும் இயற்றப்படுவதுண்டு. இது தெய்வத்தின்மேல் வியற்றப்பட்டது.

இந் நூலாசிரியர் ஒட்டக்கூத்தராவர். இவர் விக்கிரமசோழனிடம் ஆஸ்தான பண்டிதராக இருந்தார். பின்பு அச் சோழன் மகனாகிய குலோத்துங்க

னுக்கு வித்தியா குருவாகவும் அவனுக்கும் அவன் மகனான இராஜராஜ சோழனுக்கும் ஆஸ்தான பண்டிதராகவும் அமர்ந்திருந்தார். இவர் சப்தாடம்பரத் தோன்றச் செய்யுள் செய்ததால் கௌடப் புலவர் எனப்பெயர். இவர் காங்கேயன் நாலாயிரக் கோவை, அரும்பைத் தொள்ளாயிரம், மூவருலா, குலோத்துங்கன் பிள்ளைத்தமிழ், ஈட்டியெழுபது முதலிய பல நூல்களும் செய்துள்ளார்.

இராமாயணம்.—கம்பர் தமது கவித்வசக்தியுங் கற்பனாசக்தியும் புலப்பட உயரிய கருத்து நலம் வாய்ப்பப் பத்திற்கும் பாங்குடனமைய ஒன்பது சுவையும் பொருந்தப் பதினாயிரம் செய்யுட்களில் 'இராமாயணம்' செய்து முடித்தார். இஃது அவர் பெயரோடுகூடிக் 'கம்பராமாயணம்' என வழங்குகிறது.

இராமாயணத்தில் முதல் ஆறு காண்டங்களும் கம்பராத் பாடப்பட்டன. ஏழாவது காண்டமாகிய உத்தர காண்டத்தை ஒட்டக்கூத்தர் பாடினாரெனக் கூறுகின்றனர். இந் நூல் முழுவதும் விருத்தப்பாக்களா லானது. இயற்கை வருணனையும் அரிய பெரிய நீதிகளும் அவ்வவ்விடங்களில் அமைந்து காணப்படுகின்றன.

கம்பர் இளமையில் தாய்தந்தையரை இழந்து ஆதரிப்பாரில்லாமல் திருவெண்ணெய்நல்லூரில் சடையப்பவள்ளிடம் போய்ச் சேர்ந்து அவரால் ஆதரிக்கப் பெற்றுக் கல்வியிற் சிறந்தவராயினர். இவர் கல்வியறிவைக் கேள்விப்பட்டு இரண்டாவ் குலோத்துங்கசோழன் இவரை வரவழைத்து ஆஸ்தான பண்டிதராக நியமித்துக் கவிச்சக்கரவர்த்தி என்ற பட்டமு மளித்ததாகச் சரித்திரம் கூறுகிறது. இவர் சடகோபரந்தாதி, ஏரெழுபது, சரசுவதியந்தாதி முதலிய வேறுநூல்களும் செய்ததாகவுங் கூறுவர்.

நளவேண்பா.—இது புகழேந்திப் புலவராத் பாடப்பட்டது. 425 வெண்பாக்களில் காப்பியச் சிறப்புக்களமையச் சொற்பொருணயங்கள் பொருந்தச் செய்யப்பட்டுள்ளது. இதன் நடை மிகவும் தெளிவானது. நளதமயந்தியின் கதையைக் கூறுகிறது.

இலக்கண நூல்கள்

நன்னூல்.—இது பவணந்தி முனிவரால் எழுத்துஞ் சொல்லுந் தெளிவாகவுஞ் சுருக்கமாகவும் அழகாகவுங் கூறப்பட்ட நூல். சீயகங்கன் வேண்டப் பவணந்தி முனிவர் இயற்றினர்.

நேமிநாதம்.—இது குணவீர பண்டிதரா வியற்றப்பட்டது. சின்னூலெனவும் பெயர் பெறும்.

யாப்பருங்கலம்.—இதவும் யாப்பருங்கலக்காரிகையும் அமிதசாகர ரியற்றியனவே. குணசாகர ரென்னும் ஐனைப் புலவர் காரிகைக்கு உரை செய்திருக்கிறார். இந் நூலில் செய்யுளிலக்கணம் கூறப்பட்டிருக்கின்றது.

புறப்பொருள்வேண்பாமாலை.—இது செய்தவர் ஐயனாரிதனார். பன்னிருபடலம் என்னும் இலக்கண நூலைத் தழுவிப் புறப்பொருள்வேண்பாமாலை யைச் செய்தனர். தொல்காப்பியர் சொல்லிய புறப்பொருள் இலக்கணத்திற்கும் இவர் சொல்லியிருப்பனவற்றிற்கும் வேறுபாடுகள் சிலவுள.

வேண்பாப் பாட்டியல்.—இதில் தமிழிற் கூறப்படும் பிரபந்தங்களினிலக்கணங்களும், பாடுவோனுக்கும் பாடப்படுவோனுக்குமுள்ள எழுத்துப் பொருத்தம் மங்கலப்பொருத்தம் முதலியனவும், நச்செழுத்து அமுதவெழுத்தென்ற பாகுபாடுகளும், ஆனந்தம் முதலிய குற்றங்களும், இன்னோரன்ன பிறவும் விரித்துக் கூறப்பட்டிருக்கின்றன.

வீரனோடியம்.—இது புத்தமிழ்திராரா வியற்றப்பட்டது. ஐந்திலக்கணங்களையும் சுருங்கக் கூறுகிறது.

தண்டியலங்காரம்.—இது அணிநூல். சங்ககாலத்தில் தொல்காப்பியர் கூறியது உவமை ஒன்றுதான். அவர் அகத்திணையியலில் ஏனையுவமம் உள்ளுறையுவமமிகைகளை விளக்கி, உவமவியலில் உவமத்தைத் தொழில், பயன், வடிவு, வண்ணம் எனப் பிரித்து விரித்தெழுதி யுள்ளார். அதற்குப் பின் வடநூல் வாரணராடு ஊடாடி ஐந்தாவது இலக்கணமாகிய அணியிலக்கணத்தைத் தமிழ்ப்புலவர்கள் விருத்தி செய்வாராயினர். அப்போது ‘அணிநூல்’, ‘தண்டியலங்காரம்’ முதலிய நூல்கள் இயற்றப்பட்டன. தண்டியென்பவர் இயற்றிய அலங்கார நூலாதல்பற்றித் தண்டியலங்காரமெனப் பெயர்பெற்றது. இவர் தம் நூலில் பொதுவணியியல், பொருளணியியல், சொல்லணியியல் என்று மூன்று பிரிவினை அமைத்தார். பொருளணியியலில் பொதுவாகப் பல வகை நலப்பாடுகளும் புனைவுமுறைகளுங் கூறப்பட்டுள்ளன. பொருளணியியலில் தன்மையணி முதலாக முப்பத்தைந்து அணிகள் கூறப்பட்டுள்ளன. சொல்லணியியலில் சித்திரகவிகள், மடக்கு, யமகம், திரிபு, அந்தாதி, சிலேடை முதலியன கூறப்பட்டுள்ளன.

மேலே சோழராட்சியிலுண்டான இலக்கிய இலக்கண நூல்களைப்பற்றிப் பார்த்தோம். இனி அந் நூல்களிலுள்ள சிறப்பியல்புகளைப்பற்றி ஒரு சிறிது ஆராய்வோம்.

VI. இலக்கியங்களின் சிறப்பியல்பு

பிற்காலத்துச் சோழர் காலத்திற் ரேன்றிய இலக்கியங்களிற் பெரும்பாலான வடமொழியிலுள்ள வேதங்களையும், சாஸ்திரங்களையும், புராணங்களையும், இதிகாசங்களையும், இலக்கணங்களையும் பின்பற்றியன. அவற்றின் கருத்துக்களையும், கதைகளையும் வேண்டிய அளவு உள்ளடக்கிக்கொண்டனவாகவே இருந்தன. அந் நூல்களை இயற்றிய புலவர்களும் இருமொழியிலும் வல்லவராய் வடமொழிநூல்களை நன்றாகக் கற்று ஆராய்ந்து, பின் தங்கள் நாட்டிற்கும் தமிழுக்கும் பொருத்தமான கருத்துக்களைத் தாங்களாகக் கற்பனைகளோடு அமைத்தும் மனோதர்மங்களுக்கு எட்டியவாறு செய்யுளை அழகுபடுத்தியும் வந்தார்கள். இயற்கை யுலகிற்கொப்ப, மக்கள் வழங்கும் மொழிகளும், தோற்றம், வளர்ச்சி, அழிவு முதலியன எய்துவ தியல்பே. எனவே பாவையானது கால இயக்கத்திற்குத் தக்கபடி நாகரிக நிலைக்குரிய புதிய கருத்துக்களை மேற்கொள்ளுமென்பது திண்ணம். புதிய கருத்துக்கள் மேற்கொள்ளப்பட்டால் அவற்றைத் தக்கவாறு குறிக்கவல்ல சொற்களுக்குச் சொற்றொடர்களும் பாவையின்கண் ஏற்படுதல் இயல்பே.

அகத்தே தோன்றும் கருத்தின் வேறுபாடு வெளிச்சொல்லிற் பிரதிபலிக்கும். ஆதலால் மனோபாவம் விரியுந்தோறும், புது விஷயங்கள் கண்டுபிடிக்கப்படுந்தோறும், கலைஞான வுண்மைகளும் சாஸ்திர ஞானங்களும் வெளிப்படுந்தோறும், வேற்றுநாடுகளினின்று புதியபொருள்கள் உட்புகுந்தோறும் பாவை விரிந்து முதிர்ந்து சீர்திருந்துதல் வழக்கம்.

ஆகவே மொழிவளர்ச்சிக்கு அன்னிய மொழிகளிலிருந்து கருத்துக்களையோ இன்னும் அருமையான விஷயங்களையோ காலப்போக்குக்குத் தக்கபடி எடுத்தாள வேண்டியது அவசியமேயாகும். அவ்வாறே இடைக்காலத்துப் புலவர்களும் சோழர்காலத்துப் புலவர்களும் பலவழிகளிலும் தமிழ்மொழியை வளரச்செய்வாராயினர். இதுபற்றியே நமது மொழியில் வட சொற்கள் சங்க காலத்திற் பார்க்கிலும் அதிகமாகப் புகுத்தொடங்கின. தொல்காப்பியரும் ‘கடிசொல் வில்லைக் காலத்துப் படினே’ என்றார். பிற்காலத்து நன்னூல்செய்த பவணந்தி முனிவரும்

“பழையன கழிதலும் புதியன புகுதலும்
வழுவல கால வகையி னானே”

என்றார்.

எனவே பெருகிய அறிவும் விரிந்த நோக்கமும் உடையராய்ப் புலவர்கள் பெருமையடைந்து வந்ததும் மொழிவளர்ச்சிக்குரிய இயல்புகளைத்தும் பொருத்தித் தமிழ் ஒங்கி வளர்ந்ததும் பிற்காலத்துச் சோழ அரசர்கள் காலமெனலாம். மேலே இலக்கியங்களைக் குறித்துக் கூறியிருக்குமிடத்தில் இவைகள் விளக்கிக் காட்டப்பட்டன.

செய்யுளின் சிறப்பியல்புகள்

பண்டைக் காலத்துச் செய்யுட்களில் பேச்சு வழக்கொடு பொருந்திய வாக்கிய அமைதியும் செறிவும் சிறப்பியல்புகளாக வுள்ளன. பிற்காலச் சோழர் காலத்துச் செய்யுட்களில், இவை போற்றப்படவில்லை. கெழிச்சிமிக்குச் சொல்லழகும், பொருள் நயமுஞ் சிறக்கச் செய்யுளியற்றினர். பற்பலவிதமான அணிகளையுங் கையாண்டனர். தற்குறிப்பு, உவமை முதலிய அணிகளை அடிக் கடி உபயோகப்படுத்தினர். இவ் வேறுபாடு இருகாலத்து நூல்களையும் ஒப்பிட்டு நோக்கின் புலனாகும். உகாரணமாக,

சிறிற் னன்றான் பற்றி நின்மகன்
யாண்டுள னேவென வினவுகி யென்மகன்
யாண்டுள னாயினு மறியே னேரும்
புலிசேர்ந்து போகிய கல்லளை போல
வீன்ற வயிரே விதுவே
தோன்றுவன் மாதோ போர்க்களத் தானே. (புறம், 86)

இச் செய்யுள் சங்ககாலத்து. அணி யாதுயில்லாது செறிவோடு பேச்சு வழக்கை யொட்டி இனியநடையி லமைந்திருக்கிறது.

பளிச்சுறைப் பவழப் பாவை பரிசெனத் திகழுஞ் சாயற்
களிக்கயல் பொருவ போன்று கடைசிவந் தகன்ற கண்ணு
ளொளிக்கவின் கொண்ட காமத் தூழுது கனியை யொத்தா
ளளித்தயில் கின்ற வேந்த னஞ்சிறைப் பறவை யொத்தான்.

(சிந்தாமணி, நாமகளிலம்பகம், 192)

இச்செய்யுள் பிற்காலச் சோழர்காலத்தது.

இச் செய்யுளில் உவமையணி, நெகிழ்ச்சி முதலியன அடங்கியிருக்கின்றன. வாக்கியத்திலும் பேச்சுவழக்கின் இயல்புக்கு வேறுகவுள்ளது. பாவின்ங்கள் பரவியது இக்காலத்தேதா னென்று மேலே குறிப்பிடப்பட்டது. அதாவது, வெண்பா, ஆசிரியம், கவி, வஞ்சி என்னும் நாலுவிதப் பாக்களுள் ஒவ்வொன்றும் தாழிசை, துறை, விருத்தம் என்ற இனங்களைப் பெற்று வழங்கியது. விருத்தப்பாக்கள் இடைக்காலத்து இலக்கியப்பகுதியில் விரித்துரைக்கப்பட்டன. இங்கே தாழிசை, துறை இவைகளைப்பற்றிக் கூறுவோம்.

வேண்டாழிசை.—மூன்றடியாகி இறுதியடி வெண்பாவேபோன்று முச்சீர்கொண்டு சிந்தடியாய் முடியும் பாவாகும்.

வேண்டுறை.—மூன்றடியான் முடிவது சுருங்கியதும், ஏழடியான் முடிவது நீண்டதுமாய், நான்கின்மேல்வரும் சீரினால் முன்னுள்ள அடி அகன்றும் இறுதியடி சில சீரினால் குறைந்தும் வரும்.

ஆசிரியத்தாழிசை.—அடிகளாலொத்து ஒரு பொருண்மேற் கோவையாய் மூன்றடித்து வருவது.

ஆசிரியத்துறை.—நான்கடியாய்க் கடையயலடி சீர்குறைந்தும் இடைமடக்காயும், நான்கடியாய் இடையிடையே அடிசுருங்கியும் இடைமடக்காயும் வருவது.

கலித்தாழிசை.—அடிவரையறையின்றி அளவினால் ஒத்தும் ஒவ்வாதும் வந்து ஈற்றடிமாத்திரம் நீண்டிசைக்கும்.

கலித்துறை.—நெடிலடி நான்காய் நிகழுஞ் செய்யுள் கலித்துறை எனப்படும். இக் கலித்துறைகள், சீர்நிலைவகையானும் தளைநிலைவகையானும் இன்னும் பலபேதமாய் விரியும். அவற்றுள் கட்டளைக்கலித்துறை ஒன்று.

கட்டளைக்கலித்துறையாவது ஐந்தாம் சீர்மாத்திரம் கூவிளங்காயாவது சுருவிளங்காயாவது நின்றவிலும் வெண்டளை யியைந்து நின்றவிலும் தவறாது, நெடிலடி நான்காய் வந்து ஏகாரத்தான் முடிவது.

வஞ்சித்தாழிசை.—குறளடி நான்குடையனவாய்க் கோவைப்பட்டு வருகின்ற செய்யுள் வஞ்சித்தாழிசையாகும்.

வஞ்சித்துறை.—குறளடி நான்கினையும் நீக்காது கொண்டு தனியே வந்து முடியுமாயின் அது வஞ்சித்துறையாகும்.

பரணி, கலம்பகம், பின்னோத்தமிழ், உலா முதலிய பிரபந்தங்கள் தோன்றியதும் இக்காலத்தே தான்.

பரணி.—இது போர்க்களத்து ஆயிரம் யானையைக் கொன்ற ஒருவீரனைத் தலைமகனாகக் கொண்டு, கடவுள் வாழ்த்து, கடைதிறப்பு முதலிய உறுப்புக்

களை அமைத்து, பாட்டுடைத்தலைவனது பலவகைச் சிறப்புக்களையும் பலமுகமாகப் புறப்பொருளமைதி தோன்ற ஆங்காங்கு விளக்கிக் கலித்தாழிசையாற் பாடப்படுவது. சோழர் காலத்திலுள்ள கலிங்கத்துப்பரணியைப் பார்ப்போமாயின் மேலே கூறிய லக்ஷணங்கள் நன்கமைந்து விளங்குகின்றன. கலிங்கத்துப் பரணியென்னும் தூவி லுள்ள சில பாடல்களைப் பார்ப்போம்.

30. முருகிற் சிவந்த கழுநீரு

முதிரா விளைகு ராருயிருந்

திருகிச் செருகுங் குழன்மடவீர்

செம்பொற் கபாடந் திறமினே.

இது கடைதிறப்பு.

262. மென்க லாபமட மாதர்சீறடி

மிசைச்சி லம்பொலி விளைப்பதோ

ரின்க லாம்விளைவ தன்றியெங்குமொ

ரிகற்க லாம்விளைவ தில்லையே.

இது அவதாரம்.

கலம்பகம்.—ஒருபோகும் வெண்பாவுங் கலித்துறையும் முதற்கவியுறுப் பாசு முதலிற் கூறிப் புயவகுப்பு, மதங்கு, அம்மாணை, காலம், சம்பிரதம், கார், தவம், குறம், மறம், பாண், களி, சித்து, இரங்கல், கைக்கிளை, தூது, வண்டு, தழை, ஊசல் என்னும் பதினெட்டு உறுப்புக்களும், காலத்தால் மருவிய பிச்சியார், கொற்றியார், வலைச்சியார் முதலியனவும் இயையுமாறு மடக்கு, மருட்பா, ஆசிரியப்பா, கலிப்பா, வஞ்சிப்பா, ஆசிரியவிருத்தம், கலிவிருத்தம், கலித்தாழிசை, வஞ்சிவிருத்தம், வஞ்சித்துறை, வெண்டிறை என்னும் இவற்றால் இடையிடையே வெண்பாவுங் கலித்துறையும் விரவிவர அந்தாதித் தொடையால் முற்றா இறுதியும் முதலும் மண்டலித்துப் பாடுங்கால் தேவருக்கு நூறும், அந்தணருக்குத் தொண்ணூற்றைந்தும், அரசருக்குத் தொண்ணூறும், அமைச்சருக்கு எழுபதும், வணிகருக்கு ஐம்பதும், வேளாளருக்கு முப்பதுமாகப் பாடுவது.

உலா.—இதன் இலக்கணம் பின்வருஞ் சூத்திரத்தால் உணரலாம்.

பேதை முதலா வெழுவகை மகளிர்கண்
டோங்கிய வகைநிலைக் குரியா னெருவனைக்
காதல்செய் தலின்வருங் கலிவெண் பாட்டே,
முதனிலை பின்னெழு நிலையுலா வெண்கலி
குடிநெறி மரபு கொள்கொடை விடியல்
நன்னீ ராடல் நல்லணி யணிதல்
தொன்னக ரெதிர்கொளல் நன்னெடு வீதியில்
மதகளி றூர்தல் முதனிலையாகும்.

ஏழு நிலையு மியம்புங் காலிப்
பேதை பெதும்பை மங்கை மடந்தை
அரிவை தெரிவை பேரிளம் பெண்ணெனப்
பாற்படு மகளிர் பருவத் தாதல்
நோக்கி யுரைப்பது துண்ணியோர் கடனே.

சோழ அரசர்காலத்து மூவருலா முதலிய உலாக்கள் செய்யப்பட்டன.

சீர்தந்த தாமரையாள் கேள்வன் றிருவுருவக்
கார்தந்த வுந்திக் கமலத்துப்—பார்தந்த
வாதிக் கடவுட் டிசைமுகனு மாங்கவன்தன்
காதற் குலமைந்தன் காசிபனு—மேதக்க
மையறு காட்சி மரீஇய மண்டிலஞ்
செய்ய தனியாழித் தேரோனு—மையல்கூர்....

இச் செய்யுள் மூவருலாவில் விக்கிரம சோழனைப்பற்றிப் பாடியது.

பிள்ளைத்தமிழ்.—அதாவது பெருஞ்சிறப்பு வாய்ந்த மகவொன்றினை அதன் குழவிப்பருவ நிலைக்கேற்பக்கொண்டு பாராட்டிச் செந்தமிழ்ப் பாக்களாற் புனைந்துபாடும் பிரபந்த வகையாகும். இவ்வாறு பாடும் முறை தமிழ்மொழிக் குரிய புறத்திணையுள் பாடாண் பகுதியைச் சார்ந்ததாம். முற்காலத்தே புறத் திணைத்துறைகளிற் பலவும் தனிச்செய்யுளிற் பாடப்பட்டு வந்தன என்பது சங்க காலத்துநூல்களால் நன்கறிந்தது. உதாரணமாக, பத்துப்பாட்டிற் கண்ட ஆற்றுப் படைகளும் களவழி முதலியனவுமாம். பிற்காலத்தமைத்த பிரபந்தங்களுட் பல புறத்துறை பற்றியனவெயாம். அம்முறையே குழவி மருங்கினமைந்த காமப் பகுதி பற்றிய புறத்துறையும் தனிப்பிரபந்தமாகப் பாடப்பெறும் வழக்குற்றது. அதன் வகையே பிள்ளைத்தமிழ் என்பது. இது பிள்ளைப்பாட்டு, பிள்ளைக்கவி என்றும் வழங்கும். இதில் வகுத்துக் கூறப்படும் பருவங்கள் பத்தாம். ஆண் மகவாயின்

சாற்றரிய காப்புத்தால் செங்கீரை சப்பாணி
மாற்றரிய மூத்தமே வாராணை—போற்றரிய
அம்புலியே யாய்ந்த சிறுபறையே சிறுநிலே
பம்புசிறு தேரோடும் பத்து

என்றும், பெண்மகவாயின் இறுதி மூன்றுக்கும் பிரதியாகக் கழங்கு, அம்மாணை, ஊசல் சேர்வன வென்றும், பிறந்த மூன்றாந் திங்கள் முதல் ஏழாம் ஆண்டு வரை பிள்ளைக்கவி பாடப்பெறும் என்றும் விதிக்கப்பெற்றுள்ளது. பிள்ளைப் பருவங்கள் பத்தே இப் பிரபந்தங்களிற் கூறப்படுவன வாயினும், இவற் றுடன் தளர்நடை, அச்சோவச்சோ, புறம்புல்கல், அப்பூச்சி காட்டல், நீராட் டல், பூச்சூட்டல், காப்பிடல், அம்ம மூட்டல் முதலியவற்றையுஞ் சேர்த்துப் பெரியாழ்வார் பாடியருளுதல் அறியத்தகும்.

சோழராட்சியில் இரண்டாம் குலோத்துங்கனைப்பற்றி ஒட்டக்கூத்தர் 'குலோத்துங்கசோழன் பிள்ளைத்தமிழ்' என்னும் நூல் செய்துள்ளார். அதிற் காணும் பாடல்:

கல்விக்கும் வஞ்சியர் மரந்தைக்கு நாயக
னுறந்தைப் பிரான கிலமுங்
கண்ணார மேருவி லெடுக்கும் புலிக்கொடி
கலிக்கள்வ னைப்பொ ருதுபோர்
வெல்விக்கு மானதன் மகோதைக்கு மன்னன்முடி
கொண்டான் மகற்கு மகனென்
வெற்றிக் கவித்தநில மண்ணைக் கடக்கவிகல்
விண்ணைக் கடக்க விகலிக்
கொல்விக்கும் யானைகொடு சாளுக்கி வர்க்கமற
வேளுக் கிராம மிடறிக்
கொல்லாபுரம் பொருது கல்யாண மூதெயில்
பறித்தேழு கொங்க ணமுனாட்
செல்விக்கும் ராசாதி ராசன் திருப்பெயர
செங்கீரை யாடி யருளே
சேரா பெருங்கவிகை வீரோதை யாவாழி
செங்கீரை யாடி யருளே.

குலோத்துங்க அரசன் செங்கீரையாடும் பருவத்தைப்பற்றிப் பாடிய செய்யுளாகும்.

எனவே பிற்காலத்துச் சோழவரசர் காலத்தில் பண்டைக்காலத்தைவிட இலக்கியங்களும் இலக்கணங்களும் மிக்கு நிரம்பின. தமிழிலக்கியம் என்னும் விருகும் செழிப்புற்று வளர்ந்தோங்கித் திண்ணிய கவிகள் பல திசைதொறும் போக்கிப் பசேலெனத் தழைத்துத் தண்ணிழல் பரப்பி வானளாவி நின்று தனது பூரண ஆகிருதியை யடைந்தது. சோழவரசர்களும் அபிமானத்தோடு தமிழன்னைக்குத் தொண்டுபுரிந்தும் புரிவித்தும் வந்தனரென்பது அவர்காலத் துச் சாஸனங்களால் வெள்ளிடைமலையென விளங்குகின்றது.

VII. முடிவுரை

இதிகாரும் ஆறு அதிகாரங்களால் பிற்காலச் சோழஅரசர் காலத்து இலக்கியங்களை ஒருவாறு கூறினேன்.

முடிவுரையாக ஒரு சில கூறவேண்டுவதுண்டு. தமிழ் மொழியானது வளர்ந்துகொண்டே செல்லும் பாஷையாம். அதனுடைய சரித்திரத்தை நாம் ஆராய்வோமானால் அதனுடைய மொழித்தொகுதிகளிலே பிறமொழிச்சொற்கள் பல கலந்து பெருகிக்கொண்டே வந்திருக்கின்றன. இதனால் அதனுடைய சொல்வளம் நாளடைவில் விருத்தியாகிக்கொண்டே வந்திருக்கிறது. இதற் குரிய காரணங்களை நாம் இங்கே விவரிக்கவேண்டிய ஆவசியகமில்லை. இந்தச் சொல்வளமானது சோழவரசர்களுடைய காலத்திலே மூன்பின் இல்லாத ஒரு

பெருக்கத்தை யடைந்து தமிழ்மொழி வீறுபெற்று விளங்கியதெனக் கூறலாம். இக்காலத்தேதான் பெரும்புலவர்கள் தமிழ் நாட்டிற் றேன்றியது. அப்பொழுது தான் இலக்கணங்கள் நிரம்ப எழுதப்பெற்று மொழியினுடைய சிறப்பியல்கள் நன்றாக விளக்கப்பட்டன. சமயமானது உன்னத நிலையை யடைந்து தத்துவ சாஸ்திர விசாரணைகள் தமிழ்நாட்டில் பெருகத்தொடங்கின.

இத்துணை யளவாகத் தமிழ்மொழியும் தமிழ் இலக்கியங்களும் பெருமையெய்துதற்குத் தக்கபடி தமிழ்நாட்டிலே தக்க செளகரியங்கள் வாய்ந்திருக்க வேண்டும். பிற்காலத்துச் சோழராட்சியில் அவ்வகையான செளகரியங்கள் புலவர்களுக்கும் அறிஞர்களுக்கும் வாய்ப்பதற்கிடமிருந்தது. சோழவாசர் கல்வியைப் போற்றி வந்தார்கள். கோயில்கள் முதலியவற்றில் கல்வி பயிலவேண்டும் செளகரியங்களும் நிபந்தங்களுஞ் செய்துவந்தார்கள். தங்களுடைய ஆஸ்தாநத்தில் புலவர்களை ஆதரித்துத் தக்கபடி கௌரவித்து வந்தார்கள். உதாரணமாக, ஒட்டக்கூத்தரைப்பற்றிக் குலோத்துங்கவரசன் பாடியதாகச் சொல்லுஞ் செய்யுளைக் காண்க:

ஆடுங் கடைமணி நாவசை யாம லகிலமெல்லாம்
நீடுங் குடையிற் றரித்தபி ரானென்றும் நித்தநவம்
பாடுங் கவிப்பெரு மாடுனாட்டக் கூத்தன் பதாம்புயத்தைச்
சூடுங் குலோத்துங்க சோழனென் றேயென்னைச் சொல்லுவரே.

இவ்வாறே பெரியபுராணஞ் செய்த சேக்கிழாரை அரசன் சிறப்பித்த முறையைப் பின்வருஞ் செய்யுள் விளக்குகின்றது.

செறிமதயா னைச்சிரத்தில் பொற்கலத்தோ டெடுத்துத் திருமுறையை இருத்தியபின் சேவையர்கா வலரை, முறைமைபெற ஏற்றிஅர சனுங்கூட ஏறி முறைமையினால் இணைக்கவரி துணைக்கரத்தால் வீச, மறை முழங்க விண்ணவர்கள் கற்பகப்பூ மாரி மழைபொழியத் திருவீதி வலமாக வரும்போ, திறை வர்திரு வருளைநினைத் தடவரசர் கோமான் 'இதுவன்றோ நான்செய்த தவப் பயன்' என் றிசைத்தான்.

இங்ஙனமே கம்பருக்குச் சோழனும் அவன் தேவியும் பல்லக்கெடுத்த செய்தி தமிழ் நாவலர் சரிதையிற் கூறியிருக்கிறது.

உமையவளு நீயு மொருங்கொப்பை யொப்பை
உமையவளுக் குண்டங்கோ ருனம்—உமையவடன்
பாகந்தோய்ந் தாண்டான் பலிக்குழன்றான் பாண்டியனின்
பாகந்தோய்ந் தாண்டான் பதி.

இங்ஙனமாகக் கற்றோர்களையுந் தமிழ்ப்புலவர்களையும் ஆதரத்தோடு போற்றி வந்த தமிழரசர்கள் காலத்துத் தமிழ் மேலோங்கி விளங்கியதெனக் கூறுவது மிகையாகும்.

கால இயல்புக்குத் தக்கபடி மொழியினியல்பும் இலக்கியங்களி னியல்பும் மாறுபடு மென்பது அறிஞர்களுடைய கொள்கை. பிற்காலத்துச் சோழர் காலத்திலேதான் தமிழ்மன்னர்களுடைய பெருமை பல பிரகாரத்தானும்

மிக்கு ஒங்கி விளங்கியது. இதற்குத் தக்கபடி அக்காலத்துப் பிறந்த இலக்கண இலக்கிய நூல்களுந் தலைசிறந்து பெருமையுடன் விளங்குகின்றன.

ஆகவே பிற்காலச் சோழர் காலத்துப் பிறந்த தமிழ் இலக்கியங்கள் நம் மால் பெரிதும் போற்றத்தக்கனவாயுள்ளன. அவை நமது மொழியை வளர்ப்பதற்கும் சீர்திருத்துவதற்கும் ஒரு முன்மாதிரியாகவு மிருக்கின்றன. அவற்றில் நிரம்பிக் காணப்படும் காவியச்சுவை கற்பார்க்கு இடையறாது இன்பம்பயக்க வல்லதாயுள்ளது. தமிழ்த்தாய் ஒளியுடன் எங்கு முலாவிப் புகழ்பெற்று விளங்கினள்.

பிற்காலத்துச் சோழர் காலத்து இலக்கியங்களை நுட்பமாக ஆராய்வதனால் நாம் பெரும்பயன் அடைவோமென்பது திண்ணம். அவ்வகை ஆராய்ச்சியில் உழைப்பதற்குத் தமிழ்மக்கள் முந்துவார்களாக.

சுபம்.

THE MARRIAGE CUSTOMS AND SONGS OF THE SYRIAN CHRISTIANS OF MALABAR

BY

P. J. THOMAS, M.A., B.LITT., D.PHIL.

Synopsis

In times gone by, marriage was an elaborate ceremony among the Syrian Christians (Nazrani Mappalas) of Malabar, and numerous rites had to be performed with the accompaniment of songs and dances. The festivities lasted many days and gave free play to the artistic sense of the people. Some of the rites can be traced to ancient Malabar customs and others are definitely of Syrian (or Mesopotamian) origin. This is no wonder, seeing that this ancient community is the result of a racial mixture between the Malayali converts (believed to be of the Apostle Thomas) with the Syrian colonists who settled in the country for trade between the 4th and 9th centuries A.D.

The following account in Malayalam contains a brief description of the ceremonies, with quotations from the ancient songs used in connection with them. The ceremonies await the analysis of sociologists and ethnographers; and the songs and dances deserve to be carefully analysed by scholars versed in ancient Malayalam and Tamil. The present writer collected these songs twenty years ago when he was a College student, and a work written on the subject by him before 1920 was published recently under the title 'The Christian Literature of Kerala.'

Many of the customs described above have lately gone out of vogue. They are obviously unsuited to the new social and economic environment, and will soon be forgotten. It is therefore necessary to record them at this juncture. The customs of other communities are also in the same plight, and hence the urgent need for ethnological and sociological studies in Southern India.

കേരള നസ്രാണികളുടെ വിവാഹാചാരങ്ങളും തത്സംബന്ധമായ പാട്ടുകളും

പി. ജെ. തോമസ്, എം. എ., ബി. ലിററ്റ്., ഡി. ഫിൽ.

ക്രിസ്തുമതാരംഭത്തോടടുത്തുതന്നെ കേരളത്തിലും ആ വേദം വന്നുചേർന്നുള്ള വസ്തുത പ്രസിദ്ധമാണെല്ലോ. ക്രിസ്തുവിന്റെ പന്ത്രണ്ടു പ്രധാന ശിഷ്യ(ബ്രഹ്മ)ന്മാരിൽ ഒരാളായ മാർ തോമ്മാ തന്നെ ക്രിസ്താബ്ദം 52-ാമാണ്ടിടക്കു കേരളത്തിൽ വന്നെന്നും നമ്പൂ തിരി മുതലായ ശ്രേഷ്ഠ വർഗ്ഗങ്ങളിൽപെട്ട ചില ജനങ്ങളെ മാഗ്ഗ് ത്തിൽ ചേർത്തെന്നും ആണ് പരമ്പരാസിദ്ധമായ ഐതിഹ്യം. പിന്നീട് പലേ കാലങ്ങളിലായി സിറിയ, മെസപ്പൊത്തോമിയ മുതലായ ഭിക്ഷകളിൽനിന്നും കച്ചവടത്തിനായി ചില ക്രിസ്തീയ സഭവാക്കും കൊടുങ്ങല്ലൂർ, കൊല്ലം എന്നീ സ്ഥലങ്ങളിൽ കുടിയേറി പാർക്കുകയും ഉണ്ടായിട്ടുണ്ട്. ഈ രണ്ടു വംശങ്ങളും കലർന്നുണ്ടായതാണ് 'സൂറിയാനി ക്രിസ്ത്യാനികൾ' എന്നും 'നസ്രാണിമാപ്പിളമാർ' എന്നും പേരുള്ള സമുദായക്കാർ. ഇന്ന് പത്തു ലക്ഷത്തോളം ജനങ്ങൾ ഈ കൂട്ടത്തിലുണ്ട്. കൊല്ലത്തിനു വടക്കും കൊടുങ്ങല്ലൂരിനു തെക്കുമുള്ള സ്ഥലങ്ങളിലാണ് ഇവരിൽ അധികഭാഗവും അധിവസിക്കുന്നത്. പൂർവ്വകാലം മുതൽ ചില പ്രത്യേക ചാരങ്ങളും നടപടികളും വസ്രധാരണ രീതികളും ഇക്കൂട്ടക്കുണ്ടായിരുന്നു. കേരളരാജാക്കന്മാരിൽനിന്ന് ചില പ്രത്യേകാവകാശങ്ങളും അവർക്കു സിദ്ധിച്ചിട്ടുണ്ട്. അവരുടെ പള്ളികളും ഗ്രാമങ്ങളും, കൊച്ചി, വടക്കുംകൂർ, തെക്കുംകൂർ, ചെമ്പകശ്ശേരി മുതലായ രാജസ്വരൂപങ്ങളുടെ പ്രത്യേക രക്ഷയിൽ ഉണ്ടായവയാണ്. യൂറോപ്യൻ ക്രിസ്ത്യാനികളുടെ ആഗമനശേഷം ഇക്കൂട്ടരുടെ ഇടയിൽ ഉൾപ്പിന്ദുവകൾ ഉണ്ടാവുകയും അവരുടെ സാമൂഹ്യാചാരങ്ങൾക്കും അവകാശങ്ങൾക്കും ക്ഷീണം തട്ടുകയും ചെയ്തെങ്കിലും പല സ്ഥലങ്ങളിലും പുരാതനാചാരങ്ങൾ ഇന്നും തീരെ നിലച്ചിട്ടില്ല.

1. വിവാഹനിശ്ചയം.

നസ്രാണിമാപ്പിളമാർക്ക് ദേവാലയസംബന്ധമായും ഗൃഹ സംബന്ധമായും പല ഉത്സവങ്ങൾ പണ്ടേക്കാലം മുതൽ ഉള്ളതാണ്. ഈ ഉത്സവങ്ങളിൽ നടക്കുന്ന ചടങ്ങുകളിൽ അധികഭാഗവും ഹിന്ദുക്കളുടെ ഇടയിൽ ഉള്ളവതന്നെ. നസ്രാണികളുടെ ഇടയിൽ ഗൃഹ സംബന്ധമായുള്ള ആഘോഷങ്ങളിൽ വെച്ചു ഏറ്റവും പ്രധാനപ്പെട്ടത് വിവാഹമാണ്. ഇവരുടെ വിവാഹമുറ പലതരത്തിൽ മറ്റു കേരളീയരുടേതിനോടു സാമ്യം വഹിക്കുന്നുണ്ട്. യൂറോപ്യൻ ക്രിസ്ത്യാനികളുടെ വിവാഹമുറ ഈ അടുത്ത കാലംവരെ ഒട്ടും തന്നെ കേരളനസ്രാണികൾ സ്വീകരിച്ചിട്ടില്ലെന്നു പറയാം. ഗൃഹത്തിലെ ചടങ്ങുകൾ മിക്കവയും കേരളാചാരമുറക്കോ കൽദായവംശത്തിന്റെ പുഷ്പാചാരപ്രകാരമോ ആണ്. പള്ളിയിൽ വെച്ചു വരൻ 'മിന്നും മന്ത്രകോടിയും' സമ്മാനിക്കുന്ന മുറയും അപ്രകാരമെന്നു താലി കെട്ടിനു ശേഷം പള്ളിയിൽനിന്ന് ഗൃഹത്തിലേയ്ക്കുള്ള ഘോഷയാത്രയിൽ നടക്കുന്ന വായ്കരവ, നടവിളി, പരിശമുട്ടുകളി; വെററില ഏറ്, ഞാണിന്മേൽ ദണ്ഡിപ്പ് മുതലായവയും തനി കേരളാചാരങ്ങളാണല്ലോ.

നസ്രാണികളുടെയിടയിൽ അടുത്തകാലംവരെ വിവാഹം വളരെ ചെറുപ്രായത്തിൽ നടന്നിരുന്നു. അതിനാൽ കല്യാണം നിശ്ചയിക്കുന്ന കായ്ത്തിൽ വയുവിനും വരനും വളരെ തുച്ഛമായ ഒരു ഭാഗമേ ഉണ്ടായിരുന്നുള്ളൂ. ഇന്നും സാധാരണ മാതാപിതാക്കന്മാരുടേയും ബന്ധുജനങ്ങളുടേയും കടമയാണത്. തന്റെ മകൾക്കോ മരുമകൾക്കോ ഒരു വരനെ അന്വേഷിച്ച് നാടൊട്ടുക്കു ചുറ്റി നടക്കുന്ന അച്ഛന്മാരെയും അമ്മാവന്മാരെയും പലയിടത്തും കാണാം. ഇക്കായ്ത്തിൽ ചില ഭൂതന്മാരെയും ദല്ലാലികളെയും ഏല്പെടുത്തുന്നതും അപൂർവ്വമല്ല. ഇപ്രകാരം വരനെയൊ വയുവിനെയൊ അന്വേഷിക്കാൻ പുറപ്പെടുന്നവർ അനുസരിക്കേണ്ട മുറകളും വിധികളും പരമ്പരാ സിദ്ധമായിട്ടുണ്ട്. അവയെ ലംഘിക്കുന്നതു വലിയ പോരായ്മയായിട്ടാണ് കരുതിപ്പോരുന്നത്. വരന്റെ ഗൃഹത്തിലെ യഥാർത്ഥനില അറിയാനുള്ള ചില ലക്ഷണങ്ങളും പഴവന്മാർ വിധിച്ചിട്ടുണ്ട്. തടിച്ചനായും ക്ഷീണിച്ചുകാളയും സമ്പത്തിനെ സൂചിപ്പിക്കുന്ന ചിഹ്നങ്ങളാണത്രെ. വാക്കുകൊണ്ടു മാത്രം കല്യാണം നിശ്ചയം ചെയ്താൽ പോരാ, പുത്തൻ പനയോല

യിൽ പഴയ രീതിയിലുള്ള കുറികൾ എഴുതിമാറിയാലേ കല്യാണം സുനിശ്ചിതമാവുകയുള്ളൂ. വിവാഹം സംബന്ധിച്ചു ചെയ്യേണ്ട ഭാഗങ്ങളും മറ്റു ചടങ്ങുകളും നിശ്ചയിക്കുന്നത് സാധാരണ ഒരു 'ഒത്തുകല്യാണം' സമയത്തായിരിക്കും. ചില ദിക്കുകളിൽ അതിനു 'വിരുന്നെ'ന്നു പറയുന്നു. അതിന്റെ ശേഷമാണ് പള്ളിയിൽ കത്തനാർ കല്യാണം വിളിച്ചറിയിക്കുന്നത്.

നസ്രാണികളുടെ ഇടയിൽ സ്ത്രീധനം ഒഴിച്ചുകൂടാത്ത ഒരു സംഗതിയാണ്. മുൻകാലത്തിൽ സംഖ്യ ചുരുങ്ങിയിരുന്നെങ്കിലും അടുത്തകാലത്തു സംഖ്യകൾ വർദ്ധിച്ചിട്ടുണ്ട്. വടക്കൻ ദിക്കുകളിൽ സ്വർണമാണ് സ്ത്രീധനം. തെക്കു സാധാരണ പണമത്രേ നടപ്പ്.* സ്ത്രീധനത്തിന്റെ സംഖ്യയനുസരിച്ചുള്ള ഒരു തുക (പസാരം) പള്ളിക്ക് കൊടുക്കണം. ഇതു കൂടാതെ ചുരുട്ട അയനിയപ്പം മുതലായവയും കൊടുക്കണം. പള്ളിയിൽ 'വിളിച്ചുചൊല്ലു' നടന്നാൽ ഗൃഹത്തിൽ കല്യാണാഘോഷത്തിനുപേണ്ട ഒരുക്കമായി. വീടു അലങ്കരിക്കുക, വിരുന്നിനുള്ള പന്തൽ തീർക്കുക, ആഭരണങ്ങൾ ഉണ്ടാക്കിക്കുക അല്ലെങ്കിൽ സംഭരിക്കുക, എന്നിങ്ങനെയുള്ള ഒരുക്കങ്ങളെല്ലാം ചെയ്യുന്നത് അച്ഛനമ്മമാരുടെ മാത്രമല്ല ബന്ധുജനങ്ങളുടെ യെല്ലാം കടമയാണ്. ഈ ഒരുക്കങ്ങളുടെ എല്ലാം ഒരു ചുരുക്കം താഴെ കാണുന്ന പഴയപാട്ടിൽ വിവരിക്കുന്നുണ്ട്.

മംഗല്യം വട്ടക്കളി.

മംഗല്യമെന്നതിന്റെ ഭംഗി പറവതിനു
ഏഴും നിറഞ്ഞു കന്നി † അങ്ങീന്നരുൾ തരിക
ചുറ്റുമിരിക്കും ജനം കുററം കുറകൾ കണ്ടാൽ
പെററമാതാവേപോലെ കുററം പൊറുത്തീടണം.
കുററാർകഴലിയാളെ പെററു വളന്തേന്മാരമ്മ
ഉററാരുതാതനോടു പെട്ടെന്നുരത്ത മൊഴി
കെട്ടിനവർകളുമ്മൂ പെട്ടെന്നൊരു ചെറുകുന്ന്
ഇഷ്ടം വരുമേയ്ക്കു ഒട്ടും വൈകാതെ കണ്ടു
എന്ന മൊഴികൾ കേട്ടിട്ടന്നു തിരഞ്ഞു താതൻ

* ഒരുവിധം നിലയുള്ള കുടുംബങ്ങളിൽ ആചാരം പണമിട സ്വർണ്ണം (തെക്കു 10,000 ചക്രം) ആയിരുന്നു മുപ്പ കൊടുത്തിരുന്ന സ്ത്രീധനം. (= 350 രൂപ) ഇന്ന്, തെക്കു 5000 രൂപാവരെ തിരുവിതാംകൂർ നിയമപ്രകാരം ആവാം. യഥാർത്ഥത്തിൽ അതിലധികവും ചിലർ കൊടുക്കുന്നുണ്ട്.

† Virgin Mary

നിന്നു പുരുഷനെനിട്ടനു വരം കൊടുത്തു
അന്നേയറിഞ്ഞു താതന്നു പുരുഷനുമായ്
അച്ഛാഭാരം കൊടുത്തു പെണ്ണിനെ ചെന്നുകണ്ടു
ഖണ്ഡിച്ചു കല്യാണമുദമണ്ണി കുറിച്ചനാളിൽ
പുത്തൻപന്യായലയിൽ ചിത്രമഴയുതുപെട്ടു
കത്തൻ വിളിച്ചുചൊല്ലി തുലാമാം പൂജനരം
കോലാഹലത്തോടങ്ങു നാലുചിശിയറിഞ്ഞു
ചെത്തിവഴി പറമ്പിലെത്തുന്നവർക്കുവേണ്ടി
ഇളൊരുപന്തലൊക്കെ പട്ടാൽ വിതാനംചെയ്തു
വെട്ടംകൊടുത്തിനീളേ ഇട്ടു മണർകാലവും

‘മംഗല്യഗീത’ എന്ന പാട്ടിലും ഇപ്രകാരമുള്ള വിവരണങ്ങളുണ്ട്.

ചെത്തിവഴിപറമ്പും എത്തുന്നവർക്കിരിക്കാൻ
പുത്തൻപന്തൽ ചമച്ചു പത്തുപ്രാകാരത്തോടെ
ഇളൊരുപന്തലൊക്കെ പട്ടാൽ വിതാനംചെയ്തു
വെട്ടംകൊടുത്തി നീളേ ഇട്ടു വിരാളിപ്പായ്.

2. വിവാഹപരിപാടി; ആരംഭദിനം.

മുൻകാലങ്ങളിൽ നാലിൽ കുറയാതെ ദിവസംകൊണ്ടേ നസ്രാണികളുടെ കല്യാണങ്ങൾ പൂർത്തിയായിരുന്നുള്ളൂ. പണ്ടു ഞായറാഴ്ചയാണ് സാധാരണമായി കല്യാണം നടന്നിരുന്നത്. ശനിയാഴ്ച തന്നെ സംബന്ധികളും കുടുംബക്കാരും എത്തികളുടും. ശനിയാഴ്ച വൈകുന്നേരം ഉറങ്ങിനു മുമ്പായി പന്തലിൽ എല്ലാവരും എത്തി യഥാസ്ഥാനം ഇരിക്കും. കൊരണ്ടിമേൽ കോടിമുണ്ടു വിരിച്ചു വേണം മണവാളൻ ഇരിക്കാൻ. അപ്പോൾ ആദ്യത്തെച്ചടങ്ങു ഗുരു ദക്ഷിണയാണ്. കരയിലെ ഗുരുനാഥന്നാണ് ദക്ഷിണ കൊടുക്കുന്നത്. അതു കഴിഞ്ഞു ചന്തംചാർത്തു എന്ന പ്രധാനക്രിയ നടക്കും. (തെക്കൻ ദിക്കുകളിൽ ‘അന്തം ചാർത്തു’ എന്നും പറയാറുണ്ടു) ചന്തം ചാർത്തുന്നതു കരയിലെ ക്ഷുരകൻ ആണ്. അമ്പട്ടൻ, വിളക്കിത്തലയൻ, പ്രാണോപകാരി എന്നെല്ലാ പേരുകളും ക്ഷുരകനുണ്ട്. “പതിനമ്പരിക്ഷമാതോർ” “പതിനമ്പരിക്ഷയച്ചന്മാർ” എന്നെല്ലാം വേണം വിളക്കിത്തലയനും അമ്പട്ടനും നസ്രാണിമാപ്പിളമാരേ സംബോധന ചെയ്യാൻ. (പതിനേഴു പരിക്ഷയ്ക്കു് ഉടയവർ എന്നർത്ഥം) “പതിനമ്പരിക്ഷമാതോരോടു ചോദിക്കുന്നു—ചന്തം ചാർത്താൻ കയററിയിരുത്തട്ടെ” എന്നു മൂന്നു പ്രാവശ്യം ക്ഷുരകൻ സദസ്യരോടുചോദിക്കണം. അതിന്റെശേഷം കത്തിയെടുത്തു ക്ഷൗരം

ചെയ്യും. “കോതു വെട്ടുക” എന്നാണു ആ ക്ഷൗരത്തിനു പറയുന്നതു. കല്യാണംവരെ മുഖം വടിക്കുക പണ്ടു പതിവില്ലാത്തതാണ്. കൊരണ്ടിമേൽ ഇട്ട കോടിമുണ്ടും കുറെ അരിയും പണവും ക്ഷുരകനു ഉടനെ കിട്ടും.

വരനു ചന്തംചാർത്തുന്നതുപോലെ വധുവിന്റെഗൃഹത്തിൽ “മൈലാഞ്ചിയിടൽ” എന്നൊരു സമ്പ്രദായവും പണ്ടുണ്ടായിരുന്നു. ഇപ്പോഴും തെക്കൻഭാഗരുടെ എടയിൽ അതു നടപ്പുണ്ട്. ‘മറുതോന്നി’ എന്നതുതന്നെ മൈലാഞ്ചി. ചന്തംചാർത്തു കഴിഞ്ഞാൽ എണ്ണത്തേച്ചു കുളിപ്പിക്കുകയായി. കുളികഴിഞ്ഞു വീണ്ടും വരൻ സദസ്സിൽ പ്രവേശിക്കും. അപ്പോഴാണ് ‘മധുരം’ കൊടുക്കുന്നതു. * അപ്രകാരംതന്നെ വധുവിന്റെ വീട്ടിലും മൈലാഞ്ചിയിടൽ കഴിഞ്ഞു പെണ്ണിനു പലഹാരം കൊടുക്കും. മേൽവിവരിച്ച ഓരോ ഘട്ടത്തിലും പാടേണ്ട പാട്ടുകൾ പ്രത്യേകമായിട്ടുണ്ട്. അതിനെല്ലാം മുമ്പായി ഹിന്ദുക്കളുടെ സരസ്വതിപൂജപോലെ ഒരു മംഗളഗാനവും ഉണ്ട്. ആ പാട്ടിന്റെ പേർ “മാത്തോമ്മാൻ” എന്നാണ്. മലങ്കാരാധിപനായ മാത്തോമ്മാശ്ലീഹായെ സ്മരിച്ചിട്ടുവേണമല്ലോ മലങ്കര നസ്രാണികളുടെഎല്ലാ ക്രിയകളും ആരംഭിക്കാൻ.

മാത്തോമ്മാൻ-

*മാത്തോമ്മാൻ നന്മയാലൊന്നു തുടങ്ങുന്നു
നന്നായ് വരേണമേയിന്ന്
ഉത്തമനായ മിശിഹാ തിരുവുള്ളം
ഉണർമെ യെഴുന്നള്ളുവേണം.
കന്തിശാനായനെ ! യെഴുന്നള്ളി വന്നീടു
കർപ്പൂരപ്പന്തലകരേ.
കൈകൂപ്പിനൻ ഞാൻ പൊറുവളർത്താര
കന്നിമകളേ ഞാൻ നിന്നെ.
അപ്പോൾ തുടയും മുഖവും മണിമാറും
ദയാഗന്താലേ പരിതൃഷ്ട്.
എന്റെ മകളെ പരമേന്ദറി വയ് വേളും
എൻമനസ്സോ പതറുന്നു.
നെല്ലുമാനീരും പരമോറിവച്ചാറെ
എൻമനസ്സോ തെളിയുന്നു.
ചെമ്പകപ്പുവിൻനിറം ചൊല്ലാം പെണ്ണിനു
ചെമ്മേയരുൾ പൊറുപെണ്ണു്.

* ഇതിൽ ‘ഇച്ഛാപ്പാട്ട്’ എന്നാണു പലയിടത്തും പറയുക.

പെണ്ണിനെക്കുറവരല്ലാതെ ചൊല്ലുന്നു
 ഈയുലകിലധർക്കൊത്തവരില്ലാ.
 നല്ലൊരുനരം മണൽകാലം പൂക്കാറെ
 നന്നായ്ക്കുറവേണമിതെന്ന്
 കാരണമായവരല്ലാതെകൂടിട്ട്
 നന്മവരുത്തിത്തരണം.
 ആലാഹാനായനം അയ് വമ്പൻമിശിഹായും
 കൂടെത്തന്നെയുയിപക്കം.

ഈ മംഗളഗാനം ഓരോ ചടങ്ങിനേറയും ആരംഭത്തിൽ പാടാനുള്ളതാണ്. അതിന്റെ ശേഷം ഓരോ ഘട്ടത്തിനും പ്രത്യേകം യോജിച്ച പാട്ടുകൾ പാടും.

ചന്തംചാത്തുപാട്ട്.

മാറാനിശോപതയിയിലെ മണക്കുഴപ്പുതുമകാൺമാൻ
 ക്രാനവെസ്സുക്കും ഗുണമുടയ അറിയുളളാരും
 അപ്പനോട് അമ്മാചന്തായലാരും ബെസ്സുക്കും
 തോന്ന ധനത്തെയൊത്തു വേഗമോടെ തൻപിതാക്കൾ
 മാറാന മുൻനിറുത്തി മാഗ്ഗമാനനാൾകരിച്ചു
 നാൾകരിച്ച ദിവസത്തിൽ മുഴക്കെപ്പുശി ഭംഗിയോടെ
 നിറഞ്ഞൊത്തത്തിരിയുന്നേരം പാടിക്കുളിക്കും ബാലകൾ
 ഭക്തചിക്ഷും പാവാടയും അന്തം ചാത്തിനിരുമാടി
 നിന്നവർ കരയച്ചിട്ടു നെല്ലുതിട്ടു നിറവുവന്നു
 തകിൽനാടം കൊമ്പുചിളി മറുമുളള ചോഷമായി
 ഇടിയലരും വരവുകൾക്കൽ പുലരും മുട്ടമ്പലക്കുകും
 ഉണ്മയിലിരുന്ന പെണ്ണിനെ ഒളിവിൽപച്ചു ചെളിവതാക്കി
 മകുടയനെ കൊണ്ടുചെന്ന മണവാളിനരികെയിരുത്തി
 ബുദ്ധിക്കൊത്ത കത്തങ്ങളും ബോധമുളള ചെമ്മാലന്മാരും
 മന്ത്രകോടി മടിയിലിട്ടു മാഗ്ഗമായ വചനം ചൊല്ലി
 വചനം ചൊല്ലി തൊട്ട താലി മാഗ്ഗമായി കെട്ടിനാലേ
 കാലാലേ വേഗമോടി കനകമൊത്തങ്ങകമ്പടിയും
 വായിലെ മൊഴികൾ ചൊല്ലി പലതരത്തിൽ ബാലകൾ
 തകിൽ നാടം കൊമ്പുചിളി മറുമുളള ചോഷമായി
 ഇടിയലരും വരവുകൾക്കൽ ഇരുളുമുട്ടമ്പ പന്തല്ലുകും
 നെല്ലും നീരും വിളക്കുമായി അമ്മായി വന്നങ്ങതിരേററു
 ബാലകരെ കൊണ്ടുചെന്ന മണക്കുഴം പൂക്കാവാനെ.

ഇതിൽ കല്യാണത്തിന്റെ വിവിധചടങ്ങുകളുടെ ഒരു ചുരുക്കം കൊടുത്തിട്ടുള്ളത് എത്രയും പ്രയോജനകരംതന്നെ.

മൈലാഞ്ചിപ്പാട്ട്.

(ആദം ചരിത്രമാണു ഇതിലെ കഥാവസ്തു. മൈലാഞ്ചിയുടെ സാരവും അതിൽനിന്നു വെളിവാകും. ചില ഭാഗങ്ങൾ മാത്രം ഇവിടെ ചേർക്കുന്നു.)

ആദത്തെ നായൻ മലയൊക്കെ നോക്കിനാൻ
 ഹവ്വാ മനയാളംകൂടെ മലമീതെ
 മരതകമുത്തുവിളക്കും മലമീതിൽ
 മൈലാഴുംപോലെ വിളക്കുന്ന ഭായ്യയേ
 അഞ്ചും മൈലേപ്പോലെ അഞ്ചണം മൈലേ നീ
 മൈലാഞ്ചിയില്ലാത്ത കാരണം തോഴിമാർ
 ആ മരമുട്ടിലൊളിച്ചവരിരുവരും
 അപ്പമേ നായനെഴുന്നള്ളി വന്നിട്ടു
 പണ്ടുപറഞ്ഞൊത്തൊരാളത്തിൻ ഭായ്യയോ
 ഹവ്വാമനയാളെ നായൻ കൊടുത്തുപോൽ
 അന്നന്നു കന്നിമാർ മംഗല്യം വാഴുവാൻ
 പച്ചില മൈലാഞ്ചികൊണ്ടു പൊതിടയണം
 കയ്യാലെ കായും പറിചൊരു കാരണം
 കൈപ്പടം തന്നിൽ പൊതിയുന്നു മൈലാഞ്ചി
 കാലാൽ നടന്നു കനിതിന്ന കാരണം
 കാൽനഖം തന്നിൽ പൊതിയുന്നു മൈലാഞ്ചി
 അസ്ഥിമേൽ മണ്ണു പൊതിഞ്ഞൊരു കാരണം
 കൈപ്പടം തന്നിൽ പൊതിയുന്നു മൈലാഞ്ചി
 അന്നവർ നാണിച്ചൊളിച്ചൊരു കാരണം
 ഇന്നിങ്ങുപിള്ളെരൊളിച്ചു നടപ്പതും
 മൈലാഞ്ചിതൂലാലെ പിഴവന്ന കാരണം
 മൈലാഞ്ചിയിട്ടല്ലൊ നൂൽ കൂട്ടമാറൊളള
 നീതി കൊടുത്തുപോലിന്നിങ്ങു പിള്ളെക്ക
 എന്നേക്കും നീതി കൊടുക്കണം നായകാ

(മട്ടുമാറി)

പിഴ വഴിയ്ക്കുനിറമൊലിഞ്ഞു തന്റെ നിറമകന്നുടപാലെ
 മൈലാഞ്ചി തടവിടയെക്കു നിറപിഴച്ചതടയാളം
 പച്ചമണി മൈലാഞ്ചി ഇഴു കൈകൾ ചുവപ്പുവക്കു
 കരുണ പിള്ളർ വരുന്നയാളിലതിമുതന്നീവഴക്കുമെല്ലാം
 വാഴുകയ മൈലാഞ്ചി പൊരുളുകയ മൈലാഞ്ചി

 മൈലാഞ്ചിചരവു കാൺമാൻ വരുചിനമോതോഴിമാരെ

കുന്നകവഞ്ചരം മുതൽപഞ്ചരം കാണിക്കട്ടോ തോഴിമാരെ
 മുരളുരളും തകിലുവാളവും കേൾപ്പിനടോ തോഴിമാരെ
 മരതകത്തൊട്ടു കരവയിത്തരം കേൾപ്പിനടോ തോഴിമാരെ
 ആലമുളമയങ്ങിയിണ ഭായ്തന്റെ കൈവിടിച്ചു
 മൈലാഞ്ചിമണം കേട്ടു മയങ്ങിയിണ മണവാളൻ
 മൈലാഞ്ചിമണം കേട്ടു മയങ്ങിയിണ മണവാളി
 കരുണപിള്ളകുരുതരിക ഇരശോനായൻ, തമ്പുരാണേ

(ഈ മൈലാഞ്ചിയിടൽ പശ്ചിമേഷ്വരയിൽ മാത്രമല്ല കേരളത്തിൽ ഹിന്ദുക്കളുടെ ഇടയിൽതന്നെയും നടപ്പുള്ളതാണല്ലോ)

അയനിയെടുക്കൽ.

തെക്കൻ ദിക്കുകളിൽ ഞായറാഴ്ച രാവിലെ മണവാളന്റെ പെരും മിന്നും മന്ത്രകോടിയും ഒരു പാത്രത്തിലും മറ്റൊന്നിൽ അയനിയപ്പം ചുരുട്ടു മുതലായ പലഹാരങ്ങളും എടുപ്പിച്ചുകൊണ്ടു പള്ളിയിൽ പോക പതിവായിരുന്നു. ചില ദിക്കുകളിൽ വാളുമോഷങ്ങളോടുകൂടിയാണുപോയിരുന്നത്. അയനിപ്പാട്ടു ചരിത്രപ്രാധാന്യമുള്ള ഒന്നാകയാൽ അതിവിടെ ഉദ്ധരിക്കാം.

അയനിപ്പാട്ട്.

മാറാതെ വാഴുകയാൻ മാറാനീശോമിശിഹാ
 മിശിഹാ തന്നതല്ലാലെ മാർയോഹന്നാനബ്ബനാൻ
 അബ്ബനാമ്പാർ എയർകൂടി ദേശമാം കൂറുകൊണ്ടു
 ദേശമാം കൂറുകൊണ്ടു നാലരും നാലുദിക്കിൽ
 വന്നതിൽ മാണിക്യമാം മാർയോഹന്നാനബ്ബനാൻ
 ബഹദാശിൽനിന്നു പുക്കു കബ്ബന ചെയ്യവാരെ
 കബ്ബനപ്പറത്തുകൊണ്ടു മനാമഴന്നപ്പമല്ലാം
 മാറാന്റെ അപ്പമതിൽ അമ്പിനാൽ കമ്പിടേററം
 ഗുണധാനാം പുരുഷനായ മാർ യോഹന്നാനബ്ബനാൻ.

(മട്ടുമാറി)

മാർയോഹന്നാനബ്ബനാൻ അടികമ്പിട്ടിരിപ്പാൻ
 കന്തിശാപ്പള്ളി നിലയാകെ നിൽപ്പാൻ
 അയ് മേനിയൊക്കെ വിളിപ്പിച്ചുകൊണ്ടു
 മാറ്റുമറിയതെ നിന്നുനൊത്ത
 മാറ്റവും പുക്കു കറുബാനകൊണ്ടു
 ദോഷത്തെ നീക്കി ഗുണം താ പെരിയോന.

15-ാം ശതാബ്ദത്തിന്റെ അവസാനഘട്ടത്തിൽ ബഗദാദിൽ നിന്ന് കേരളത്തിൽ വന്ന അഞ്ചു മെത്രാന്മാരെയാണു പാട്ടിൽ പ്രതിപാദിക്കുന്നത്. 1490 ൽ കൊടുങ്ങല്ലൂർനിന്നു യെരൂസേലേം, മത്തായി, ഗീവർഗീസ് എന്ന മൂന്നു പേർ കൽദായ സുറിയാനി പാത്രിയർക്കീസിന്റെ സന്നിധിയിൽ പോയി സങ്കടം പറഞ്ഞതിന്റെ ഫലമായി, ആ പാത്രയർക്കീസ് ആദ്യം മാർത്തോമ്മാ, മാർ യോഹന്നാൻ എന്നു രണ്ടു മെത്രാന്മാരേയും പിന്നീടു യാക്കോബു, ദനഹാ, യബ്ആലാഹാ എന്നിങ്ങനെ പേരെ മൂന്നു മെത്രാന്മാരേയും ഇൻഡ്യയിലേക്കു നിയോഗിക്കയുണ്ടായി. അവരിൽ മാർയോഹന്നാൻ ഉദിയമ്പേരൂർ കന്തിശങ്ങളുടെ പള്ളിയിൽ താമസിച്ചു.

3. കല്യാണദിവസത്തെ ചോഷങ്ങൾ.

പിററദിവസം (കല്യാണദിവസം) രാവിലെ വഴുവിന്റെയും വരന്റെയും ഗൃഹങ്ങളിൽ വലിയ തിരക്കായി. പുറത്തു സമൃദ്ധ്യുള്ള വട്ടം ഒന്നുണ്ടെന്നു. പന്തലിൽ മണർക്കോലം ഉണ്ടാക്കി വിതാനിക്കുന്ന ശ്രമം ഒന്നുണ്ടെന്നു. ഇതിലെല്ലാം പ്രധാനമായത്, വഴുവരന്മാരെ വിശേഷവസ്ത്രങ്ങൾ ധരിപ്പിച്ച് ആഭരണങ്ങൾ അണിയിക്കുന്നതിന് അകത്തു നടക്കുന്ന ശ്രമമത്രേ. നസ്രാണി സ്ത്രീകളും പുരുഷന്മാരും സാധാരണയായി തനി വെള്ളവസ്ത്രമേ ധരിക്കാറുള്ളൂ. എന്നാൽ കല്യാണത്തിന് മണവാളനും മണവാളിയും മഞ്ഞയും ചുവന്നതും ആയ പട്ടുവസ്ത്രങ്ങളും പലേതരം ആഭരണങ്ങളും ധരിക്കണമെന്നാണ് മുറ. ഈ അലങ്കാരവിശേഷങ്ങൾ പല വട്ടക്കളിപ്പാട്ടുകളിൽ ഭംഗിയായി വിവരിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

എട്ടുതരിര വട്ടക്കളി

എട്ടുദിശയും വിഭജിന മത്തോമ്മാൻ
 അരുൾപെറ മാന്യമണവർമ്മപ്പിള്ളതാൻ
 ഏറമരുൾ പെററ കന്നിതാൻ വാഴ്ത്തല്ലാം
 മണവാളി തന്നുടെ തോഴിയുമായിട്ടു
 പൊന്നും മുടിയും മുടിക്കീഴാരണവും
 മററു കൈമോരിരം കക്കയണിത്തുറവാൽ
 പേർപെററ മകു കഴുത്തുലോരോതരം
 പണിപ്പെററകൊണ്ടൊക്കെയലങ്കാരമായിട്ടു
 പൊക്കമഴകിയ സിംഹാസനത്തിന്മേൽ

ശിക്ഷണത്തെയെങ്കിലും പാലാകൾ
 പെൺമണിക്കാർകൾ പൊൻമുടിയും പൊന്നും
 പൂവാലണിഞ്ഞൊരു നെറ്റിപ്പട്ടം ചാത്തി
 ആടിതൃണമേപ്പോൽ വിളങ്ങും മണവാളൻ
 തന്നരിക്കത്തൊരു തിരുമുടിപ്പോൽ
 ആക്കമില്ലാക്കും കൊടുപ്പവനെ നിന്റെ
 കന്യകൾ രണ്ടിനേ കാത്തുകൊള്ളണമെ
 കത്തിയുടുത്തൊപ്പുതുപ്പട്ടത്തിൻമീതെ
 വടിയോടു പൂത്തു കളഭം കസ്തൂരികൾ
 ഉപനമതല്ലാം വിളങ്ങുമിത്താഴന്മാർ
 കയ്യുകൾ നാലും വെച്ചുവെക്കും പൂവും
 പയ്യുവീരൽക്കും നിരന്തരപാദരോതിരും
 പാലുപോൽ തങ്കം വിളങ്ങും തലുവവും
 പയ്യുമിരുപതും തരണികളുകമ്പടി
 പാട്ടും കരവയലങ്കാരത്തോടായി
 എത്തിനാർ പന്തലിൽ മെല്ലെമെല്ലെ ചെന്നു്
 വെച്ചുവെക്കുന്നിരിയൊക്കെജാലിപ്പിച്ചു
 പന്തലകത്തു പുക്കവരെല്ലാം

“മററൊരു വട്ടക്കളി”യിലും ഈ അലങ്കാരങ്ങൾ രസകരമായി വിവരിച്ചിട്ടുണ്ട്.

വേണ്ടും ജനത്തോടു കല്യാണം കേൾപ്പിച്ചു
 വേണ്ടും തരങ്ങളെല്ലാം വരുത്തിട്ടു
 നല്ല സുഗന്ധധൂതങ്ങളെങ്ങനെ
 നീരാളംകൊണ്ടുളള കപ്പായമങ്ങനെ
 നല്ലൊരു വില്ലസിൻചട്ടയുടങ്ങനെ
 ബെതിമാരവർ തോഴരുമായിട്ടു
 വസ്ത്രമണിഞ്ഞു യാത്ര തിരിച്ചവർ
 നല്ലവിളക്കും നഗരിയിലിന്നങ്ങനും
 ശിശുപ്പണിപ്പെന്നുമൊക്കെയണിഞ്ഞോരേ
 നല്ല കരിതും പണമലയിട്ടാറെ
 ഏററം വിലയുള്ള പന്താൾ കോർമ്പലും
 വില്ലിട്ട കാതുകൾ, മാലകളങ്ങനെ
 മണികൂക്കല്ലിനോടൊത്തൊരു രത്നങ്ങൾ
 കാതിലലകരുക്കുമണികളും
 കാതിൽകനകങ്ങൾ കൈയളമോതിരം
 പൊൻമുടിയും നല്ല പൊൻപൂവും ചൂടിട്ടു
 ആലവട്ടം നല്ല പൊഞ്ചാലങ്ങളും

ഇങ്ങനെ വേണ്ടാമയ് പള്ളിയകംപുക്ക്
 നേർച്ചയും കാഴ്ചയും നന്നായി ചെയ്തിട്ടു
 പട്ടക്കാരൻ വന്ന കൈയും പിടിപ്പിച്ചു
 മംഗല്യകർമ്മങ്ങളെല്ലാം തികഞ്ഞിട്ടു്
 വേണ്ടാത്തൊടൈവർ യാത്ര പുറപ്പെട്ടു
 പാട്ടും കരവയും വാദ്യധ്വനികളും
 അത്യാനുകൂലവർ ചാടിമറിയുന്നു
 ഇങ്ങനെ വേണ്ടാമയ് പന്തലകംപുക്ക്
 ബെതിമാര മണർക്കോലമേറീട്ടു്
 എല്ലാരും പന്തലിൽ മോദാലിരിക്കുന്നു
 പൊന്നും തളികയിൽ വെച്ചോരു വെറില
 കൂടിയവരൊക്കെ വാങ്ങിച്ചു വെറില
 വെള്ളിത്തളികമേൽ വെച്ചോരു വെറില
 മങ്കമാർക്കൊക്കെ കൊടുക്കുന്നു വെറില
 മരതകവീട്ടിൽ വിളങ്ങുന്നു വെറില
 കെട്ടോടെ വാരി വിതറുന്നു വെറില
 കല്യാണവേളക്കും പറഞ്ഞാൽ മതിവരും

ഇങ്ങനെ മണവാളൻ (വരൻ) പുതുപ്പട്ട കത്തിയടുത്തും, മുട്ടിനു താഴെ ഇറങ്ങിക്കിടക്കുന്ന ഒരുടുപ്പ് (കാപ്പ) ഇടുകൊണ്ടും തലയിൽ പൊൻമുടിയും കഴുത്തിൽ പൊൻ കുരിശും കൈകളിൽ പൊൻവളകളും ധരിച്ചുകൊണ്ടും, മണവാട്ടി പട്ടുവട്ടയും കയ്യിൽ പൊൻവളയും വിരലുകളിൽ മോതിരവും കഴുത്തിൽ പന്താക്കുമാലയും കാപ്പിൽ പൊൻതളയും കാതിൽ കാതിലയും തലയിൽ പൊൻ മുടിയും നെറ്റിപ്പട്ടവും മററനേകാഭരണങ്ങളും ധരിച്ചുകൊണ്ടും, വിശേഷാലങ്കാരഭൂഷിതരായ തോഴജനങ്ങളേടേ അകമ്പടിയോടു കൂടിയും വൻകടകം ചൂടിയും ആയിരുന്നു ദേവാലയത്തിലേയ്ക്കു പോയിരുന്നത്. കളഭം കസ്തൂരി മുതലായവ എല്ലാക്കാലത്തും നസ്രാണികൾ ഉപയോഗിച്ചിരുന്നു. പെണ്ണുങ്ങൾ കണ്ണെഴുത്താറുണ്ടായിരുന്നു.

“പെണ്ണും ചെറുക്കന്മാരായ് കണ്ണാടിമിന്നുംപോലെ
 കണ്ണുമെഴുതി കുറി അങ്ങനംകൊണ്ടു തൊട്ടു്”
 കൂട്ടാതെ “കൂന്തലമിഴു തല കോന്തിയൊതുക്കിക്കെട്ടി
 വേന്തൻമുടികൾയെച്ചു കാന്തികലനംവണ്ണം”
 (മംഗല്യം വട്ടക്കളി)

മണവാളനും മണവാട്ടിയും മുടിച്ചുടുന്ന സമ്പ്രദായം ഈ അടുത്തകാലംവരെ ഉണ്ടായിരുന്നതാണ്. പ്രതാപികളായ കുടും

ബക്കർ മുടി, വള, കാപ്പ മുതലായവ ഉണ്ടാക്കി വച്ചിരുന്നത് അന്ത്യന്മാർ 'എരവു' വാങ്ങിയിരുന്നു. തെക്കും ഭാഗം സ്പീക്കും ധരിക്കാറുണ്ടായിരുന്ന ഒരു 'പൊന്നിൻവൂഡ്' തൊടുപുഴ അടുത്തുള്ള ചുരുത്തുപള്ളിയിൽ ഇപ്പോഴും സൂക്ഷിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. "വേന്തൻ മുടികൾ" എന്നു പറഞ്ഞിരിക്കുന്നത് ആ മുടി ചേരമാൻപെരുമാൾ ക്ലായിത്തൊമ്മൻ മുതലാളിയ്ക്കു കൊടുത്തതാകയാലാണത്രെ. ഒരു ക്ലായിത്തൊമ്മൻ പെരുമാൾ പൊൻമുടി സമ്മാനിച്ചെന്നൊരു ഐതിഹ്യം താഴെ വിവരിക്കുന്ന പാണൻപാട്ടിലും മറ്റു രേഖകളിലും കാണാം.

കല്യാണദിവസം രാവിലെ ഇപ്രകാരം സർവ്വലങ്കാരശ്രദ്ധിതരായി വധുവരന്മാർ സ്വസ്ഥശൃംഗങ്ങളിൽനിന്നു, അച്ചനമ്മമാരുടെ ആശിസ്സു വാങ്ങിച്ചുകൊണ്ട്, പള്ളിയിലേയ്ക്കു ഘോഷയാത്രയായി തിരിക്കും. മുൻകാലങ്ങളിൽ ഒരുവിധം നിലയുള്ള കുടുംബങ്ങളിലേ വിവാഹയാത്രയിൽ വരൻ പല്ലക്കിലോ ആനപ്പുറത്തോ ആണു പ്രയാണം ചെയ്തിരുന്നത്. വിവാഹം കഴിഞ്ഞു തിരിച്ചു പോരുമ്പോൾ ഘോഷയാത്രയുടെ പ്രതാപം വർദ്ധിക്കും. മുവിൽ വാളും പരിചയും ധരിച്ച അകമ്പടിക്കാർ നടക്കും. പഞ്ചവാദ്യങ്ങൾ, കുരവ, കുന്തപ്പയിറ്റ്, ഞാണേൽദണ്ഡിപ്പ്, വെഞ്ചാമര, മേത്തരം കടകൾ മുതലായവയും ഉണ്ടായിരിക്കും. ഈ ചടങ്ങുകളിൽ മിക്കവയും ബ്രാഹ്മണ പുഷ്പന്മാരിൽനിന്നു നസ്രാണികൾക്കു ലഭിച്ചിട്ടുള്ളതായിരിക്കണം.

* പുരസ്താപ്യ പ്രതിഷ്ഠാർ പദികൾ ഖഡ്ഗപാണയം
ദാസീഭയം കൃപാവഹയുസ്താമഹാമകം "

(ശാങ്കരസൂതി)

(അർത്ഥം:- വാൾക്കാർ കാൽനടയായി മുവിൽ അകമ്പടി കൂട്ടും. ദാസിമാരെ ഇരുപുറത്തും അണിനിരത്തിയിട്ടു പോണ്ടന്മാർ പല്ലക്കു വഹിക്കും)

വടക്കൻദിക്കുകളിൽ പ്രചാരത്തിലുള്ള "മംഗല്യഗീത" എന്ന കൃതിയിൽ കല്യാണം ഇങ്ങനെ വിവരിക്കപ്പെടുന്നു:-

* മെല്ലെയിരുവരെയും പല്ലക്കിലങ്ങെടുത്തു
നല്ലതോഴിമക്കാരങ്ങല്ലാചരമടുത്തു
മൊല്ല നടന്നവർകൾ കല്യാണഘോഷത്തോടെ
കൊട്ടും കഴൽവിളിയും ഇക്കുപ്രകാരത്തോടെ
താളംവിടിച്ചു നല്ല വാളും പരിചക്കാരും
മേളം തെളിഞ്ഞു നല്ല കാളും കഴൽവിളിയും "

വധുവരന്മാർ പടിക്കൽ എത്തുമ്പോൾ നിലവിളക്കു വയ്ക്കുകയും ദാസിമാർ താലപ്പൊലി എടുത്ത് എതിരേല്ക്കുകയും ചെയ്യുന്ന ബ്രാഹ്മണമുറ നസ്രാണികളും സ്വീകരിച്ചിരുന്നു. മംഗല്യഗീത ഇപ്രകാരം പ്രസ്താവിക്കുന്നു:-

വെളിവിളക്കു വെളക്കെത്തുടച്ചിട്ടു
നമുനെയും കോരിപ്പകർന്നു
എല്ലാത്തിരക്കും തിരുമുമ്പിൽ കാൺമാൻ
ഇരുപത്തൊന്നല്ലോ വിളക്കു
പൂമങ്കത്താഴിമാരാടിപ്പം പാടിപ്പം
പന്തൽക്കകളേ പുറമേ
നെയ്യും നീരും വീഴ്ത്തി വരമേറോരമ്മായി
കയ്യും പിടിച്ചങ്ങിരുത്തി.

4. പന്തലിലെ ചടങ്ങുകൾ.

വിവാഹസംബന്ധമായ എതിരേല്പ് സാധാരണയായി വടക്കൻ ദിക്കുകളിൽ വധുവിന്റേയും തെക്കു വരന്റേയും ഗൃഹത്തിലാണ് നടക്കാറുള്ളത്. വധുവരന്മാർ പന്തലിൽ എത്തുമ്പോൾ ഗൃഹനായിക വന്നു അവരെ അഭിവാദ്യംചെയ്ത് പന്തലിന്റെ ഒരു വശത്ത് പട്ടം പരവിതാനിയും ഇട്ടലങ്കരിച്ച 'മണർകോല'ത്തിൽ രണ്ടാസനങ്ങളിലായി ഇരുത്തും. വധുവിന്റെ കൂട്ടത്തിൽനിന്നു വന്ന 'വിരുന്നുകാർ' ഒരു ഭാഗത്തും വരന്റെ സ്വജനങ്ങളും 'ഇണങ്ങേരും' മറ്റേ ഭാഗത്തും ഇരിക്കും. വിരുന്നുകാരിൽ രണ്ടുമൂന്നു വൃദ്ധന്മാരെ കട്ടിലിന്മേൽ വെള്ളയും കരിമ്പടവും വിരിച്ച് ഇരുത്തേണ്ടതാണ്. ഉടനേ താംബൂല വിതരണമായി. പന്തലിൽ വെററില വെക്കുന്നതും എന്നാണു വെപ്പ്. അപ്പോഴേക്കും പഞ്ചവാദ്യങ്ങൾ പൊടി പൊടിക്കും. വധുവരന്മാർക്ക് 'മധുരംകൊടുക്കുക' എന്ന ക്രിയയാണ് അടുത്തതായി നടക്കുന്നത്. ഈ കൃത്യം നിറവേറ്റേണ്ട കടമ വരന്റെ മാതൃലന്റെതാണ്. ചില ദിക്കുകളിൽ പന്തലിൽവച്ചുതന്നെ സ്പീധനം കൊടുക്കുന്ന പതിവുണ്ട്. പിന്നീട് പാട്ടുകച്ചേരി തുടങ്ങുന്നു. വടക്കുംഭാഗം ജനങ്ങളുടെ * കല്യാണങ്ങളിൽ പുരുഷന്മാർ മാത്രമേ പന്തലിൽവച്ചു പാടാറുള്ളൂ. എന്നാൽ തെക്കുംഭാഗക്കാരുടെയിടയിൽ സ്ത്രീകളും കൂട്ടം

* നസ്രാണി മാപ്പിളമാരുടെ ഇടയിൽ തെക്കുംഭാഗം, വടക്കുംഭാഗം എന്നിങ്ങനെ രണ്ടുവിഭാഗങ്ങൾ പണ്ടേയുണ്ടായിരുന്നു. ഇവർ തമ്മിൽ കല്യാണബന്ധം ഇന്നും ഇല്ല. തെക്കുംഭാഗക്കാർ വിദേശത്തുനിന്ന് വന്നവരാണെന്നത്രെ ഐതിഹ്യം.

കൂട്ടമായിപ്പോന്നു പാടുകയും ചിലപ്പോൾ ആടിക്കളിക്കുകയും ചെയ്യാറുണ്ടു്. ആ പതിവു. ഇന്നും അവരുടെ കല്യാണങ്ങളിൽ നിലനിന്നു വരുന്നു. അവർ പാടുന്ന പാട്ടുകൾ 'മാതേന്താമ്മാൻ,' 'എട്ടുത്തിരവട്ടക്കളി,' 'മുന്നംമലങ്കര,' 'പന്തൽപാട്ടു്,' 'വാഴുപ്പാട്ടു്,' 'നല്ലൊരോരോശലം,' 'ഇന്നു നീ ഞങ്ങളെ,' 'പൊന്നണിഞ്ഞിട്ടും' എന്നിവയാണു്. പലേതരം വട്ടക്കളികളും അവർ കളിക്കാറുണ്ടു്. ഇപ്പറഞ്ഞ പല പാട്ടുകളിലും വിലയേറിയ ചരിത്രവിവരങ്ങൾ ഉണ്ടു്. അവയുടെ രചനാകാലം നിശ്ചയിക്കാൻ നിവൃത്തിയില്ല. എങ്കിലും ഭാഷ സാമാന്യം പഴക്കമുള്ളതുതന്നെ. സംസ്കൃതപദങ്ങൾ ചുരുക്കവും പഴയ മലയാളപദങ്ങൾ അധികവും ആയിക്കാണുന്നു. പറക്കികളിൽനിന്നും സിദ്ധിച്ച ചില പദങ്ങളും അപൂർവ്വമായി ഉണ്ടു്. എന്നാൽ ആ കാരണമൊണ്ടു മൂലത്തി പരക്കിലും (പോട്ടുഗീസുകാർ) വന്നശേഷം ഉണ്ടാക്കപ്പെട്ടതാണെന്നു വരുന്നില്ല.

മേൽപ്പറഞ്ഞ പെൺ പാട്ടുകളിൽ പലതിന്റേയും പ്രതിപാദ്യ വിഷയം ക്രി. 345-ൽ ക്രായിത്തോമ്മാ കൊടുങ്ങല്ലൂരിൽ കുടിയേറി മഹാദേവർ പട്ടണത്തു് ആസ്ഥാനമുറപ്പിച്ച കുമയും പിന്നീടു വന്ന മെത്രാന്മാരുടെ വൃത്താന്തങ്ങളും ആണു്. തെക്കുംഭാഗം നസ്രാണികളുടെ കല്യാണങ്ങളിലാണു് ഈ പാട്ടുകൾക്കു പ്രധാന്യം.

നല്ലൊരോരോശലം.

"നല്ലൊരോരോശലം തന്നിൽ നഗരിയിൽ
മരതകമുതു വിളയുന്ന നാളിപ്പു്
മൈലാഴുംപോലെ വിളയുന്ന മന്നൻ
പത്തരമാറിനു് നിറമേനി ചൊല്ലാമെ.
ചീനക്കുഴൽപോലെ ചിന്നുന്ന മന്നൻ
മാർത്തിലെരിയൊട്ടും കുറവില്ല മന്നൻ
മലനാടു വാഴുവാൻ പോകണം മന്നൻ
ബാലാടെ കല്പനയാലെ പുറപ്പെട്ടു
യാത്ര വിധിച്ചുതന്നുവാമേ വാങ്ങി"

(ലയംമാറ്റം)

"അതുകൊണ്ടു കലങ്ങളിലമുൾക്കൊടുത്തു
പലകൂട്ടം കാതോലിക്കാപ്പത്രയിൽ കെട്ടേതു
രാജവാദ്യത്തോടേ യോഗ്യതയുൾ നടത്തി
തുലാമനന്തരക്കളിപ്പെപ്പുന്നവരും വാങ്ങി."

മുന്നം മലങ്കര

"മുന്നം മലങ്കര കുടിയേറുവതിനാലെ
തൊമ്മൻ കിന്നാനെ ദേഹം മുതിന്നുവരെ
അരചമക്കളെണ്ണാവതുംകൂടിപ്പുകിതു്
കുടിയേറുന്നമരംകുടിവർ നല്ലരുറു
കാതോലിക്കായരുമാല കപ്പൽ പുകിതു
പുക്കിനാർ ചേരക്കേരനക്കണ്ടു പരിചധികമായ്
പൊന്നും പവിഴം മുതലുംവെച്ചു രാജ്യംകൊണ്ടുരെ."

ഈവിധം നാലാം നൂറ്റാണ്ടിൽ ഇവിടെ കുടിയേറിപ്പാർത്ത നസ്രാണികൾ സ്വദേശത്തിന്നു പോന്നപ്പോൾ ബന്ധുമിത്രാദികളോടു വിട പറയുന്നതായിക്കാണുന്ന ഭാഗം സരസമായി പ്രതിപാദിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു:—

"ചട്ടയും മുട്ടാക്കും കൊന്ത തലമുണ്ടും
ചങ്ങല കൈവള ചന്തമാം സ്ത്രീബാലയും
ചന്തമായുള്ളേര കോപ്പുകൾ കൂടിപ്പു്
കൂട്ടംകുടിപ്പിടിച്ചൊട്ടേടം ചെന്നപ്പോൾ
കപ്പലേൽ കേറുവാൻ കടപ്പുറം പുക്കാരെ
ഉറവരുടയവർ ബന്ധുക്കളല്ലരും
തങ്ങളിത്തങ്ങളിലൊമ്പാടുത്തുകുന്നു.
മോച്ചുതു കണ്ണനീർകൊണ്ടു നനയുന്നു
തമ്പുരാനല്ലാതെയില്ലൊരു സാക്ഷിയും
മക്കളെക്കാണ്മോ മിശുവിയിൽ പോയാലും
ബന്ധങ്ങൾ വേർപെടാതോക്കണമെല്ലൊഴും
"പത്തുമൊരേഴു" * മതെല്ലൊഴും ചിന്തിപ്പിൻ
പാടുമറിയാതിരിക്കണം നിങ്ങളും
തമ്പുരൻ തന്റെ മനോഹരംകൊണ്ടിട്ടു
കപ്പലൊരു മൂന്നുമൊന്നായിട്ടോടുന്നു"

കൊടുങ്ങല്ലൂർ വന്നതിന്റെ ശേഷമുള്ള സ്ഥിതി പല പാട്ടിലും സവിസ്തരം വിവരിക്കുന്നുണ്ടു്. ഒരു സംക്ഷിപ്തവർണ്ണനം ഇപ്രകാരമാണു്:—

"വേദപത്രവികൾ ഞങ്ങൾക്കു വേണ്ടുവോളം നൽകിതെ
ചേരക്കോൻ പെരുമാളുണ്ടു ചെപ്പേക്കൊന്നു കുറിച്ചിതെ
ചെന്ന മന്നൻ കണ്ടു നിലം ഭാനമണ്ടു നൽകിതെ

* പത്തു പ്രമാണങ്ങളും ഏഴു കുടാശകളും (Ten Commandments and Seven Sacraments)

മറാൻ വന്നു പിന്നെ ശേഷം “ശോചാർദ്ധ്വ” എന്നാലത്തിൽ
മാനവൻ ക്കായിത്തൊമ്മൻ ചെമ്പടയെ വാങ്ങിച്ചു
താശിയോടെ തച്ചർവന്നുവെച്ചു പള്ളിപട്ടണം.”

വാടിമനം വട്ടക്കളി.

(ക്രായിത്തോമ്മാ മകോത്തേവരിൽ പട്ടണം പണിയിച്ച ചരി
ത്രമാണ് ഈ പാട്ടിലെ കഥാവസ്തു.)

വാടിമനം മകോത്തേവരിലവർ കണ്ട ക്കനായോ
ഓമനപ്പതിയെ കാണുമാൻ പഴിതേടി നടന്നു ഞാൻ
കടൽ തന്നിലിരുന്നു ഞാൻ തരുതായ്ക്കുളയൻ
കടുകവന്നടിയൊരെ കരക്കൊൾക തമ്പുരാൻ
മുടിച്ചുടും രാജിതം തിരുവുള്ളമേറ്റു
മുറച്ചയാൽ കൊടുങ്ങല്ലൂർനഗരം കണ്ടയൻ
തേടിവന്ന തിരുമെഴുതിയൊഴുതൻ തമ്പുരാൻ
വെളിച്ചപ്പെട്ടടിയൊരെ കരക്കൊൾക തമ്പുരാൻ
അളവാലെന്നിലംകൊണ്ടതറിയിപ്പാൻ വരുനേൻ
അഴകതായിച്ചെപ്പേടും ഏഴുതിച്ചുകൊണ്ടു്
കൊടികെട്ടി അറിയിച്ചു അടിസ്ഥാനം പണിവാൻ
അൻപിനോടെ മേത്താമ്മാൻ പള്ളിയന്നു ചമച്ചു
കടുകുപോയടിസ്ഥാനം പടുത്തുകല്ലയത്തി
കാരണമായ നിലവും പരിചയം നിരത്തി
കിടങ്ങും ഗോപുരം നാലും മതിലും മാളികയും
ചെരുകോൻപദവികൾ ഏഴുപത്തുരണ്ടല്ലോ
വെടികൊട്ടു കഴൽചിഹ്നം മുരളി മട്ടുളയും
തകിൽ പറകൊട്ടിച്ചു കയ്യിലിളക്കും പാവാടയും
അടപ്പിച്ചാൻ തുറപ്പിച്ചാൻ കിഴക്കു ഗോപുരം നാലും
വരും വൻപർ തരുതായ്ക്കുള ജനം തമ്മിൽ പിശകി
വടക്കുഗോപുരം തൊട്ടു വടക്കുഭാഗം നഗരി
നാന്നൂറു കടിയുണ്ടു് വിരിങ്ങോൾ അതിലു്
കിരിയങ്ങൾ ഏഴുപത്തുരണ്ടല്ലോ താമഴി*
നഗരി കിന്നാനു മതിലും മാളിക വെണ്ണാലെ

ഇവ കൂടാതെ കല്പണദിവസത്തിലെ പ്രത്യേക ക്രിയകളെ
സൂചിപ്പിക്കുന്ന പാട്ടുകളും അന്നു പാടാറുണ്ടു്. “പന്തൽപാട്ടു്”
സ്രീകും പന്തലിന്റെ വാതുക്കൽ നിന്നുകൊണ്ടാരംഭിച്ചു മണ
ക്കോലത്തിന്റെ സമീപം വന്നുവസാനിക്കണം. അതിന്റെ
ശേഷം വാഴ്ചപ്പാട്ടാണു്.

* ഇതിൽ വടക്കും തെക്കും എന്നുള്ള പിരിവിന്റെ ഉൽപ്പത്തി സൂചിപ്പിക്കുന്നു.

പന്തൽപാട്ടു്.

ആലിയടിയാരെ ആക്കിയതും ചൊല്ലാം
അമ്പൻ മിശിഹാടെ നായകതപംകൊണ്ടു
മാസവും നാളും വഴിയും വളർച്ചയും
മോതാവു ചൊല്ലുന്ന മാഴ്ചവഴികൾപ്പാൻ
ചേലിലിവയല്ലാം ചെൽവം പിരിയാതെ
ചെലമകാൽ ഒരു തോഴനെ വേണ്ടുകിൽ
ഇപ്പടാപ്പല്ലാം ഉടലെൽ പണിതീൻ

(മട്ടു മാറം)

ജനപറയിൽ മരുചിടും മങ്കുതന്റെ കല്യാണം
കല്യാണപന്തലിതു കാതലുള്ള പന്തലിതു
നല്ലമണപ്പന്തലിതു നാരിമേയും പന്തലിതു
ഇലകളിടും പന്തലിതു കീഴ്തിപെട്ട പന്തലിതു
അവധിച്ചുരുങ്ങിട്ടൊരുങ്ങുകിലോലിവസിനാലുംകല്യാണം
ഗുണമുടയ * വേദാന്തർ കൊള്ളമൊരുകല്യാണം
നലമുടയമോക്കുതന്നിൽ വാഴമൊരുകല്യാണം

വാഴപ്പാട്ടു്

വാഴുന്ന വാഴ നിനക്കുകെ തന്നേൻ
നീയും നിന്റെ ഭർത്താവും മക്കളുംകൂടെ
കാലം വെരുതായ് വാണിട്ടിരിക്കണം
വാഴ്ചാന ഭൂമിയും ഫലമാകെത്തന്നേൻ
പങ്കിട്ടു നിൻമക്കൾ കൊള്ളുകയെന്നേകി
വീഴാതെ ശെൽവവും വിരിവുമാതല്ലാം
വിരിവാന വാഴ്ചതെല്ലാം നിനക്കു്
വിത്താലിരട്ടിപ്പതെല്ലാം നിനക്കു്
അടിയർക്കടിമകൊടുപ്പതും താനേ
അരുളാൽ വെരുമ കൊടുപ്പതും താനേ
തിരുവുള്ളമാന വഴിയെ നടപ്പാൻ
മുടിച്ചുടമാറു പെരുമ കൊടുത്തു
ധനവതിയെന്ന ശ്രീയെ കൊടുത്തു
താനൊരു നരിയുണർച്ചയും വെച്ചു
കാരണാർത്താൻപെറ്റ വാഴവതെല്ലാം
പെരിയോനരുളാലെ നിങ്ങൾക്കുകയെന്നു്
അപ്പഴോ പെട്ടിയെടുത്തുതന്നു്
ആദരണത്തെ പെരിയത്താൻവാങ്ങി

* വേദാന്തർ = ദിവ്യന്മാർ.

ഉൽപന്നയൊത്ത മുറയുമ്പൊന്നും
 ഭാരാനും നോക്കി തരം കണ്ടുവാറെ
 ഇമ്പമായുള്ള വളകളു മിട്ടിട്ടു
 ഇപ്പോഴേയ്ക്കിത്രവേണ്ടുവെന്നെ
 ശിപ്പപ്പണിപ്പൊന്നുമൊക്കെയണിഞ്ഞാനേ
 കല്പനയായുള്ള ഭർത്താവു മുന്നിൽ
 കായമരംപോലെ നിന്നേൻ അടിയൻ
 കാൺമാൻകൊതിച്ചു പലനാളിരുന്നേൻ
 നിന്നെ ഞാൻ പാലിലെ വെണ്ണ കണക്കെ
 ദിവസവും നെഞ്ചിൽ കലർന്നിരിക്കേ
 പെൺപിള്ളർ പാടുന്ന പാട്ടുകൾ കേട്ടിട്ടു
 ബാവാക്കു മുറുമുറു തിരുമുള്ളുമായി
 ഏറ്റമത്തേറവും പെരിയൊരനാളെ
 തിരുമുള്ളുമായ വഴിയെ നടപ്പാൻ
 മാർയോക്കോവംബുനാൻ തൻകൂപകൊണ്ടു
 ത്രിയേകനാഥനാം തമ്പുരാനെ
 അനുഗ്രഹം നൽകണമിവക്കെന്നെയ്യും.

കല്യാണദിവസം അവസാനമായി പാടുന്ന പാട്ട് “പൊന്ന
 ണിന്തിട്ടം” എന്നാണിരിക്കുന്ന രസകരമായ ഗാനമാണ്.

പൊന്നണിന്തിട്ടം

പൊന്നണിന്തിട്ടം തണ്ടു കരേറി
 മംഗല്യവേല കാൺമാൻ
 വളർകോടി മുഖിൽ മുത്തണിഞ്ഞാനെ
 വാടവും വീശിമെയ്യ
 പിന്നണി മുനിലകമ്പടി നായൻ
 നിൻവിളയാട്ടവും പാട്ടും

മട്ടുമാറി.

മുത്തുചിഹ്നത്തോടെ ചിത്രം നിരത്തിതെ
 മൂന്തിങ്ങാമാണിക്യം പൂജിക്കുനിരത്തിതെ
 പച്ചറാവയ്യയും പവിഴം നിരത്തിതെ

മട്ടുമാറി.

*സ്ത്രീവായിലേയിടയാർ മണിയിടയാർ നിരത്തിതെ
 ചിത്തിക്കുകൾ പൊന്നും പൂവേ നിരത്തിതെ.
 കോവൽപഴക്കാനിറം ചൊല്ലുമിവർ മേനി
 വാ കണ്ടാൽ നല്ല തത്ത്വമുണ്ടുനിറം തേന്നും

നിറനിൽ കളിച്ചെടുത്ത മുത്തുകൊണ്ടിവാലേ
 നിലത്തടം കണ്ടവനെ എന്നെ മാഞ്ഞാനേ
 ആലിൻതളിരുപോലെ ഇമ്പമുദരമുളങ്ങാനേ
 നാളേറെച്ചെല്ലുത്താറും നന്നായ് വരുത്താനേ
 കൊഞ്ചൽകിളികന്നിമാർ കനകമണിമാർകളും
 ഏറെ നല്ലപങ്കുതരാം പട്ടുതരാം വന്നിരി
 കങ്കമത്തിൻ മണവാളൻതൻ വരവുകാൺമാൻ
 ഏറിയൊരു മേനിമേൽ കേറിയൊന്നിലവളേ

5. വിരുന്നും ‘പാണൻപാട്ടും’

ഇങ്ങനെ പാട്ടുകൾ പാടിക്കൊണ്ടും, വട്ടക്കളി മുതലായ മേളങ്ങളോടിക്കൊണ്ടും, വയ്പുവരന്മാരെ സൽക്കരിച്ച ശേഷം സദസ്യരുടെ അനുവാദത്തോടുകൂടി വധുവിനേയും വരനേയും വെച്ചേറെ മുറികളിലേക്ക് ആനയിക്കും.* അതിനു ശേഷം കല്യാണവിരുന്നായി മുൻകാലങ്ങളിൽ വധുവിന്റെ കൂട്ടർ ഉണ്ടുകഴിഞ്ഞ ശേഷം വേണം വരന്റെ സ്വജനങ്ങൾ ഉണ്ണാൻ. പന്തലിൽ പല പന്തികളായി പായവിരിച്ച് ഇലയിട്ടാണു വിരുന്നിനിരത്തുക. ഭക്ഷണത്തിനുള്ള വാഴയില ശേഖരിക്കേണ്ടത് കരയിലെ വേലന്റെ† ചുമതലയാണ്. അതുപോലെ വേറെ ജോലികൾ കമ്മാള ജാതിക്കാർക്കും ഉണ്ടു. അതിനെല്ലാം അവർക്കു അവകാശങ്ങളുണ്ടു. നസ്രാണികൾ മറ്റു മിക്ക സമുദായങ്ങൾക്കും മത്സ്യമാംസാദികൾ ഉപയോഗിക്കു പതിവില്ല. എന്നാൽ കല്യാണസമുദായം ആട്ട് കോഴി എന്നിത്തരം മാംസങ്ങൾ അനേകവിധത്തിൽ പാകംചെയ്തു വിളമ്പുക പതിവാണ്. മുൻകാലങ്ങളിൽ മാട്ടിറച്ചിയും മറ്റും അശേഷം ഇവർ ഭക്ഷിച്ചിരുന്നില്ല. പോട്ട്ഗീസുകാരും മറ്റും കൂടുതൽ താമസിച്ച് വിരുന്നിനടുത്തു നില്ക്കുന്ന സമുദായങ്ങളുടെ ഇടയ്ക്ക് ഈ സമ്പ്രദായം പിൻകാലത്തു കടന്നുകൂടി. വിദേശമന്ത്രികളും അവർ ഉപയോഗിച്ചു തുടങ്ങി. ആദ്യം പാച്ചോറാണ് വിളമ്പുക. അതിന്റെ ശേഷം ചോറും മത്സ്യമാംസാദികളും കൊടുക്കും. അതു കഴിഞ്ഞിട്ടേ സസ്രാദികൾ കൊണ്ടുണ്ടാക്കിയ കറികളും മോരും മറ്റും വിളമ്പുകയുളളൂ. അവസാനമായി തൈർ, പഴം, പാനി, എന്നിവകളും വിളമ്പിക്കഴിഞ്ഞാൽ സമുദായം അവസാനിച്ചു. അടുത്ത ദിവസങ്ങളിൽ നടക്കുന്ന സമുദായം

* വധുവരന്മാർ തമ്മിൽ അന്നെണ്ണം അഭിമുഖസംഭാഷണം ഉണ്ടാവുകയില്ല. കറവകൾ കഴിഞ്ഞിട്ടായിരിക്കാം വധുവിനു സഹജമായ ലജ്ജ തീരുന്നത്. അപ്പോഴേയ്ക്കു പ്രായവും തികയും. ഇതെല്ലാം ഓടിവരികയുണ്ടല്ലോ.

† ചിലദിക്കുകളിൽ പരവർ.

കൾക്ക് വിഭവങ്ങൾ കുറഞ്ഞിരിക്കുമെങ്കിലും, ചുരുട്ട്, പണിയപ്പം, നെയ്യപ്പം മുതലായ പലഹാരങ്ങൾ ധാരാളമുണ്ടായിരിക്കും. പ്രധാനമായി പാട്ടുകാരും തോഴജനങ്ങളുമാണ് ഇതെല്ലാം തിന്നുതീക്കുന്നത്.

പന്തലിൽ വിരുന്നു നടന്നുകൊണ്ടിരിക്കുമ്പോൾ വിശേഷവിധിയായ ഒരു ചടങ്ങ് പാണൻവരവും പാട്ടും ആണ്. പാണൻ എന്നു ചില ദിക്കുകളിലും വീരടിയാൻ എന്നു മറ്റു സ്ഥലങ്ങളിലും അറിയപ്പെടുന്ന ജാതിക്കാരിൽ ചിലർ പെട്ടെന്നു പ്രതൃക്കുപ്പെട്ട് വലിയൊരു ഒച്ചയുണ്ടാക്കി നസ്രാണികളുടെ ചരിത്രത്തെയും പദവികളേയും വർണിക്കുന്ന പാട്ടുകൾ പാടും. കോട്ടയത്തിനു വടക്കുള്ള ചില ദിക്കുകളിൽ ഈ ആചാരം ഇന്നും നിലനില്ക്കുന്നുണ്ട്. പാണൻ പാട്ടുകളിലേ കഥാസാരം ആശാരി, ദൂശാരി, കൊല്ലൻ, തട്ടാൻ എന്നീ നാങ്കിപ്പരിഷകളുടെ ജാതിയർമ്മത്തിനു ചേരാത്തതായ ഒരു കല്യാണം ചേരമാൻപെരുമാൾ നടത്തിച്ചു എന്ന കാരണത്താൽ അക്കൂട്ടർ നാട്ടുവിട്ട് ഈഴവത്തുനാട്ടിലേക്കു (ലങ്കയിലേക്കു) പൊയ്ക്കുളഞ്ഞെന്നും തമ്മുലം അമ്പലങ്ങളും കൊട്ടാരങ്ങളും പണിയാനും കേടുപോക്കാനും ആളില്ലാതെ ആയിത്തീർന്നെന്നും പെരുമാൾ തന്നെ ക്ഷൗരംചെയ്യാൻ ആളില്ലാതായതുകൊണ്ടു വളരെ വിഷമിച്ചെന്നും, ആ ഘട്ടത്തിൽ കൊടുങ്ങല്ലൂരിലേ വാണിജ്യപ്രമുഖനായ ക്ലായിത്തോമ്മാ എന്ന ക്രിസ്തീയ നേതാവിനെ പെരുമാൾ ലങ്കാ പുറക്കു നിയോഗിച്ചെന്നും, തോമ്മാ തിരുവരകൻ എന്ന ഒരു പാണനെ അയച്ചു അഥവാ കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയോ അവരെ സമാധാനിപ്പിച്ച് തിരിച്ചുകൊണ്ടുവരുന്നെന്നും അക്കൂട്ടത്തിൽ ഈഴവത്തു നാട്ടുകാരായ നാലുപേരെക്കൂടി കൊണ്ടുവരുന്നെന്നും തിരിച്ചുവരുന്ന വേളയിൽ പെരുമാൾക്ക് കാഴ്ചവെക്കാനായി നാങ്കിപ്പരിഷക്കാർ അവരുടെ സ്ത്രീകൾ ധരിച്ചിരുന്ന സ്വർണ്ണാഭരണങ്ങൾ ഉരക്കി ഒരു മുടിയുണ്ടാക്കിക്കൊണ്ടുപോന്നെന്നും ആ മുടി തോമ്മാ പെരുമാളിന്റെ സന്നിധിയിൽ കാഴ്ചവെച്ചപ്പോൾ പെരുമാൾ പ്രസാദിച്ച് തോമ്മായ്ക്ക് തന്നെ ആ മുടി സമ്മാനിച്ചതുകൊണ്ടു മറ്റു പല അവകാശങ്ങളും അധികാരങ്ങളും കല്പിച്ചുനവദിച്ചു കൊടുത്തെന്നും, തോമ്മായേ സഹായിച്ച പാണന്റെ ജനങ്ങളെ നസ്രാണികൾ എന്നേയ്ക്കും (“അറുതുറന്നു പറന്നിച്ച് നെല്ലുകൊടുത്തത്”) രക്ഷിച്ചുകൊള്ളണമെന്നു പെരുമാൾ കല്പിച്ചെന്നും, കൂടെവന്ന ഈഴവജനങ്ങളെ നാട്ടിൽ കുടിപാപ്പിക്കാൻ വേണ്ട ഏല്പാടുകൾ അദ്ദേഹം ചെയ്തെന്നും മറ്റുമാണ്.

ഈ പാട്ടിന്റെ പലപാഠഭേദങ്ങൾ ഞാൻ ശേഖരിച്ചിട്ടുണ്ട്. അവയിൽ ചിലത് എന്റെ “കേരളത്തിലേ ക്രിസ്തീയ സാഹിത്യം” എന്ന ഗ്രന്ഥത്തിൽ കാണാം.

6. ‘അടച്ചുതുറ’യും ‘നാലാം കുളി’യും

കല്യാണ വിരുന്നുകഴിഞ്ഞു സന്തുഷ്ടതയിൽ വിരുന്നുകാരും കൂട്ടരും താങ്ങുലാലികൾ സ്വീകരിച്ച് തിരിച്ചുപോകും. എന്നാൽ വധുവിന്റെ അമ്മ, സഹോദരിമാർ മുതലായവർ രണ്ടുമൂന്നു ദിവസംകൂടി അവിടെ താമസിക്കും. ആ ദിവസങ്ങളിൽ സദ്യകളും പലഹാരവിതരണവും അധികവും വധുവിന്റെ കുടുംബക്കാരാണ് നടത്തേണ്ടത്. എല്ലാ ദിവസവും വൈകുന്നേരം ‘മാറ്റംകുളി’ ആട്ടം, വട്ടക്കുളി മുതലായ വിനോദങ്ങളുമുണ്ടായിരിക്കും. നാലാം ദിവസത്തെ വിശേഷമായുള്ള ഒരു ചടങ്ങാണ് അടച്ചുതുറ.* ഇതിന്റെ വട്ടങ്ങൾ ഏതാണ്ടിപ്രകാരമാണ്. വൈകുന്നേരം മണവാളൻ തോഴരുമായി ‘മണവറയിൽ’ കയറി കതകടച്ചു ബന്ധിയ്ക്കും. ഏതോ അതുപറ്റിക്കൊണ്ട് വരൻ വാതിലടച്ചതാണെന്നാണ് സങ്കല്പം. അതിനാൽ അമ്മാവി അമ്മ (വധുവിന്റെ മാതാവ്) വാതിലിൽ മുട്ടി പല പാട്ടുകൾ പാടി വാതിൽ തുറക്കാൻ വിനീതയായി അപേക്ഷിക്കും. അക്കൂട്ടത്തിൽ ഗോദാനം, സ്വർണദാനം, ഭൂദാനം മുതലായവ ചെയ്യാമെന്നു സമ്മതിച്ചാൽ മാത്രമേ വാതിൽ തുറക്കുകയുള്ളൂ. അമ്മാവി അമ്മ എത്ര ഉറക്കെപ്പറഞ്ഞാലും “കേട്ടില്ലാ” “കേട്ടില്ലാ” എന്നു തോഴർ പറയും. ഇങ്ങനെ ആ സാധുസ്രീയെ വളരെ വിഷമിപ്പിക്കാതെ കല്യാണം മോടിയാക്കയില്ലത്രേ. അതിനാൽ “അമ്മാവി അമ്മ നില്ക്കുക” എന്ന ചടങ്ങ് പാരമ്പര്യമായിട്ടാണ് പണ്ട് കരുതപ്പെട്ടിരുന്നത്. നല്ല തന്റേടവും സംഗീതവാസനയും ഉള്ളവർക്കു ആ കൃതം ഭംഗിയായി നിവ്വഹിക്കാൻ സാധിക്കുകയുള്ളൂ. കതകടക്കുമ്പോൾ ചില സ്ഥലങ്ങളിൽ പാടിയിരുന്ന പാട്ട് താഴെ ചേർക്കുന്നു:—

അക്കാലം ബാലയും മമ്മായുമായി
പുക്കിളമോക്കു മൊരാലയയ്ക്ക്
പുത്തീരനായ ലിശിഹാനായൻ
പുകഴാടെ വാണവർ മേവു കാലം
ചിത്തമെളിഞ്ഞു സ്തുതിച്ചിരിപ്പാൻ
തൂലാമാലാഖാമാർ പുണ്യവാമരും
അത്തലില്ലാതവർ മോക്ഷംതന്നിൽ

* ഇതു കൽദായഭേദമുള്ള ഒരു പുഷ്പാചാരമാണ്.

അഴകോടേയോ വലത്തരികെ
ചിത്തംതെളിവു മുറിഞ്ഞുമാതാറിൽ
വെണ്മയോ മാമുദീസാ സമുദ്രത്തിൽ
വന്നു പിറന്നു മലങ്കരയ്ക്ക്
മാതൃ മലർ കുന്നിത്തയ്യലാളെ
ചൊല്ലിപ്പൊരിയൊരു കാരണൻ വന്നു
ശോഭയാന്നാളിൽ വിചാഹംചെയ്തു
നല്ലൊരു ഞായറാഴ്ച മണിയറപുക്കു
നലമൊഴു പുക്കു സ്തുതിച്ചിരിപ്പാൻ
വല്ലഭനാകും മണവാളനും
മാണിക്കുമാറൊരു മണവാളിയും
തോഴിമക്കാരനും തോഴിമാരും
കാതലായുഷ്ഠം നിണങ്ങിരല്ലാവരും
ചൊല്ലിപ്പിരിയർ തലംപക്കം
വാചകംചൊല്ലിക്കുകടച്ചു
ബാഹുവുപുത്തരിൻതാൻ ശരണം
അഴകൊത്തു ഞങ്ങളുടെ തന്യരാണു തുണ
അരുൾചെയ്തു ഞങ്ങളുടെ വാരിൽ
സ്തുതിചെയ്തു നിങ്ങൾ തുറന്നിടണം.

വാതൽ തുറക്കാനുപേക്ഷിച്ചുകൊണ്ടു പാടുന്ന പാട്ടുകളിൽ സാ
മാന്യം നന്നായിട്ടുള്ള ഒന്നു താഴെകുറിക്കുന്നു.

അടച്ചുതുറപ്പാട്ട്.

മകുതകുംമണവറയിൽ മണവാളൻകുതകടച്ചു
എങ്കുംപുകൾപൊറാവനെ എന്നുടയമണവാളാ
സന്തോഷാൽ മാധിതാനും തന്നടയമകുമാരും
താഴിയോടേ നീയടച്ച മണവറയുടെ വാതൽ ചുറ്റും.
പേരാരും പൂഞ്ഞാരു പെരുംതായാർ വന്നു വാതൽമുട്ടി
മണിയോതിരകൈയൊലേ മാധിവന്നു വാതൽമുട്ടി
പൂമോതിരകൈയൊലേ നാത്തുൻവന്നു വാതൽ മുട്ടി
ഉദോരു ചേടത്തി വന്നങ്ങതചീയോടേ വാതൽമുട്ടി
പൊറുതായാർ മണിവിളക്കും പിടിച്ചുവന്നു വാതൽമുട്ടി
വട്ടകക്കിണ്ടിയും തരാം വട്ടമൊത്ത താലം തരാം
കട്ടിൽതരാം മെത്തതരാം കണ്ടിരിപ്പാൻ വിളക്കുതരാം
പട്ടുചേല ഞാൻ തരുവാൻ ഭംഗിയൊത്ത ഭേൽചിതാനും*.

.....

* എൻമകനെ മണവാളാ മണവറയോടേ വാതൽതുറ
ഇത്രയും ഞാനഴിതിരുന്നേൻ നീയതേതുറുവായോ
ചിത്തരിതരിലൊത്തവനും ചികാരപ്പെൺകൊടിയും

പുത്തിയൊത്തുതരിവരുമായ് പൊഴുതുമാണനിരനിരയോ
മണവാളനാക്കുമെങ്കിൽ തോഴർ വന്നു വാതൽതുറ
വാതൽതുറപ്പാൻ പുറപ്പെട്ടചിൻ നീരാടുവാൻ നേരമായി*.

അടച്ചുതുറസംബന്ധമായി “അമ്പനനുകൂലം” എന്നു തുട
ങ്ങുന്ന വേറൊരു പാട്ടുണ്ട്. ഇതിൽ വരനെ വിളിച്ചുകൊണ്ടു്
അമ്മാവി ഇങ്ങനെ പ്രാർത്ഥിക്കുന്നു.

എന്റെ മകനെ നീ ഭംഗിമാൻ മണവാളാ
എന്റെ വിളി കേട്ടുനല്ലൊരു തുറ വാതിൽ
കത്തതിൽ കുന്നും കുറയൊരു നാകുചേൻ
പുത്തൻ ഗൃഹത്തിനു വെണ്ടുന്ന പാത്രവും
സ്വസ്ത്യംതിന്നൊത്തുപോൽ ചെല്ലുന്നവയെല്ലാം
പാരാതെ ഗോവു ശിശുവും തന്നെ ഞാൻ
ചേടികൾ വേണമെന്നാകിൽ മടിയില്ല
ശേഷിയിനിക്കു തന്നിട്ടുണ്ടു നാകുചാൻ
കാഞ്ചനമായൊരു വില്ലിസ്മാമത്തയും
അഞ്ചുസിമുകൊണ്ടു തലയിണയും
നല്ലൊരുപ്പുറ്റുമൊലും തന്നെ ഞാൻ
എന്തിനിവേണമെന്നാകിലതൊക്കയും
ചിത്തം തെളിഞ്ഞു തന്നെണ്ടു നിണ്ണയം
പക്ഷികളൊക്കെ സ്വരമിട്ടുഴലുന്നു
ഇക്കുണം നിങ്ങൾ കളിപ്പതിനായിട്ടു
ഇന്നു കളിപ്പതിനുള്ള വകയെല്ലാം
നന്നായ് വശംവരുത്തിട്ടു മേവുന്നു ഞാൻ
പൊൻവിളക്കും കയ്യിലേന്തി ഞാനമ്മാവി
അൻപിനോടങ്ങു പട്ടുകുലയും ചുറ്റി
മാതാവോടുമുതു തുറക്കണം വാതൽ.

അപ്പോഴേയ്ക്കും വാതിൽ തുറന്നു വരൻ കളിത്തുന്നായി പുറ
ത്തേയ്ക്കിറങ്ങും. കളിത്തുന്നാൻ എണ്ണ പകരുമ്പോഴും കളിയ്ക്കു വോഴും
പ്രത്യേകം പാട്ടുകൾ പാടേണ്ടതുണ്ട്. അവ താഴെ വേർക്കുന്നു.

എണ്ണപ്പാട്ട്

“ആദിപെരിയോൻതന്റെ ഏകയരുളാലെ
അൻപുറ മണവാളനും പെൺകൊടിയുമായി
പാതിയൊരുചേല കൊണ്ടൊരുമ്പാടായ്കയ്ക്കു
നീതിയോടെ അവർ പോയി പന്തലിലിരുന്നു
ചിക്കനെ മുതിർന്നവനുമായി എണ്ണതേച്ചു
ശിശുമാടെ നീരുമാടി ചേലയും പകൻ

ചുറ്റുംനിന്ന വെൺകൊടിമാർ വാഴ്ത്തവയെട്ടു
 അവർതൻറയമ്മ വെൺകൊടി നീരുംവെട്ടു
 കയ്യിന്നിന്ന വെൺകൊടിമാർ കയ്യി വിടിച്ചുകൊറി.*

കുളിപ്പാട്ട്.

*കന്നുകുട്ടി കുളിക്കട്ടെ തൊന്തിതെ
 മണ്ണുകുട്ടി ഉണക്കിണറും തൊന്തിതെ
 പൂവിട്ടുകൂറലും പൂവും നന്നത്തീതെ
 പൂക്കൾ ചൂടും തലയും നന്നത്തീതെ
 ശരഭകടത്തു കഴുത്തും നന്നത്തീതെ
 ചന്ദനം തേയ്ക്കുന്ന മാർവും നന്നത്തീതെ
 ഭൂമിയൊടൊത്ത പുറവും നന്നത്തീതെ
 ആലിലക്കൊത്ത വരവും നന്നത്തീതെ.*
 *പൊന്നും കിടാരത്തിൽ നിർഭകാരി അവൻ കുളിച്ചു
 വെള്ളിക്കിടാരത്തിൽ നിർഭകാരി അവൻ കുളിച്ചു
 പട്ടുമുണ്ടു പട്ടുമുണ്ടു വേണമെന്നു മണവാളൻ
 പട്ടുപുടവ പണിച്ചു വേണമെന്നു മണവാട്ടി
 മാടത്തിൽ ചന്ദനം വേണമെന്നു മണവാളൻ
 താലത്തിൽ കസ്തൂരി വേണമെന്നു മണവാട്ടി
 പൊന്നുംമെതിയടിയൽ മെല്ലെമെല്ല അവൻ നടന്നു
 വെള്ളിമെതിയടിയൽ മെല്ലെ മെല്ല അവൻ നടന്നു
 അവനിരിക്കും മാളികയ്ക്കൽ കങ്കുമപ്പനിനിൽ
 അവർക്കിരിക്കും മാളികയ്ക്കൽ കളഭങ്ങൾ കസ്തൂരി.*

കുളി കഴിഞ്ഞാൽ വധുവും വരനും പുതിയ വസ്ത്രങ്ങൾ ധരി
 ക്കണം. വധുവിനുള്ള വസ്ത്രങ്ങൾ വരനും വരനുള്ള വസ്ത്രങ്ങൾ
 വധുവും ആൺ കൊടുക്കേണ്ടതു്. ഇതുകൊണ്ടു് കല്യാണഗൃഹത്തി
 ലെ ഘോഷങ്ങൾ എല്ലാം തീർന്നു. പിറേറദിവസം വധുവരന്മാർ
 ഭായ്യാഗൃഹത്തിലേയ്ക്കു തിരികെകയായി. അതിന്നു മുമ്പായി ചില
 ചടങ്ങുകൾക്കുടി നടക്കുന്നുണ്ടു്. “കച്ച തഴുകുക” എന്ന മറ്റു അന്നു
 രാവിലെയാണു്.* അതിന്റെ ശേഷം പന്തലിന്റെ മദ്ധ്യഭാഗത്തു
 ചുറ്റും തിരികത്തിച്ചിട്ടുള്ള ഒരു തൂക്കുവിളക്കുവെച്ചു് അതിന്നുചുറ്റും
 മണവാളനും തോഴരും പ്രദക്ഷിണം വെച്ചുകൊണ്ടു മാർത്താണ്ഡൻ
 പാട്ടുപാടി കുരിശുവരയ്ക്കും. അതിന്റെശേഷം മണവാട്ടിയും തോ
 ഷിമാരുംകൂടി അതേക്രിയതന്നെ ആവർത്തിക്കും. ഇതാണു “വിളക്കു
 തൊടീൽ” എന്ന കർമ്മം. ഇതിന്റെ ശേഷം “കൂടിവിരുന്ന” എന്നൊ
 ന്നുണ്ടു്. കല്യാണത്തിന്നിടയ്ക്കുണ്ടായിട്ടുള്ള മത്സരങ്ങളും രസക്കേടു
 കളും അവിടെവെച്ചു പറഞ്ഞുതീർത്തു കൊള്ളണം. അതു കഴിഞ്ഞു

* പലക്കായി വസ്ത്രങ്ങൾ സമ്മാനിക്കണം.

തമ്മിൽതമ്മിൽ യാത്രപറഞ്ഞു വധുവരന്മാർ വധുവിന്റെ ഗൃഹത്തിലേയ്ക്കു “നൽപാതൽ”പോകും. ഇങ്ങനെ വിവാഹോത്സവം അവസാനിക്കും.

വിളക്കുതൊടീൽപാട്ട്.

“കന്നിമറിയത്തിൽ നന്മയതിനാലേ
നന്മയിൽ കന്നിയും തോഴിമാരുംകൂടെ
കല്യാണഘോഷത്താൽ നിരാടി വന്നിട്ട്
മണപാട്ടിയും തോഴിയും പന്തലകമ്പുക്ക്
വിതാനിച്ച പന്തലിൽ വിളക്കു തൂക്കിട്ട്
അഞ്ചുനാലമ്പതു തിരിയതും തെരുത്തിട്ട്
വിളക്കിനു മുന്നാലത്തുവെച്ചാദരാൽ
ഭക്തിയാൽ കൈകൂപ്പി കരിന്തും വരച്ചിതെ
കന്നിമറിയം തുണയാക ഞങ്ങൾക്ക്
പന്ത്രണ്ടുശ്ലീഹന്മാർ നിലയാക വന്നിട്ട്
ആലാഹനായനും അമ്പൻ മിശിഹായും
ദുഃഖാശ്വകളുടെയെന്നയ്യയിവക്കെന്നും.

7. മററുമേളങ്ങൾ: മാഗ്ഗംകളി.

കല്യാണദിവസം രാത്രിയിൽ പലകളികളും മേളങ്ങളും ആട്ടങ്ങളും നടക്കാറുണ്ട്. അവയിൽ ഏറ്റവും പ്രധാനമായതു മാഗ്ഗംകളിയാണ്. പന്ത്രണ്ടാളുകൾ അരയും തലയും മുറുക്കി, ശിരസ്സിൽ മയിൽപ്പിലി തിരുകി ഒരു വലിയ നിലവിളക്കിന്റെ ചുറ്റും നിന്നുകൊണ്ടാണ് ഈ കളിനടത്താറുള്ളത്. ഈ പാട്ടിൽ ഭിന്നവൃത്തങ്ങളിലുള്ള പതിനാലു പാദങ്ങളും നാനൂറിലധികം വരികളും ഉണ്ട്. സാത്വികനായ മാർ തോമ്മാ ശ്ലീഹാ കേരളത്തിൽ വന്ന്, പാലയൂർ, കൊല്ലം മുതലായ സ്ഥലങ്ങളിൽ ബ്രാഹ്മണരേയും മറ്റും മാഗ്ഗത്തിൽ ചേർത്തതാണ് ഇതിലെ വർണ്ണവിഷയം. നമ്പൂതിരി ബ്രാഹ്മണരുടെ ‘യാത്രകളി’യോട് ഇതിനേതാണ്ടൊരു സാമ്യമുണ്ടെന്നു കേട്ടിട്ടുണ്ട്. അതിന്റെ വാസ്തവം അറിയാൻ സാധിച്ചിട്ടില്ല. സുറിയാനിക്കാർ കേരളത്തിൽ കുടിയേറിപ്പാർത്ത കാലത്ത് സിറിയ, മെസപ്പൊത്തോമിയ, മുതലായ രാജ്യങ്ങളിൽ ഇത്തരം ആട്ടങ്ങളും കളികളും നടപ്പുണ്ടായിരുന്നു. ഈ കളി കേരളത്തിൽ അവർ മുഖാന്തരം വന്നു ചേർന്നതായാൽതന്നെ കേരളീയാംഗങ്ങൾ കാലാന്തരത്തിൽ ഉണ്ടായിട്ടുണ്ടെന്നുവരാം. നസ്രാണികളുടെ പഴയ പാട്ടുകളിൽവെച്ച് എല്ലാംകൊണ്ടും കൂടുതൽ പ്രധാന്യം അർഹിക്കുന്നത് മാഗ്ഗം കളിപാട്ടാണ്. ഈ കളി പോട്ട്ഗീസുകാ

മാഗ്ഗം കളി. Margam Kali Dance

രുടെ വരവിനു (1500-നു) മുൻപ്തന്നെ പ്രചാരത്തിലിരുന്നു എന്നാണ് പരക്കെയുള്ള വിശ്വാസം. അതല്ല, പിൻക്കാലത്തുണ്ടായിട്ടുള്ളതാണെന്നും ഇപ്പോൾ ചിലർ വാദിക്കുന്നുണ്ട്. എന്നാൽ പോട്ട് ഗീസുകാർ ആദ്യകാലങ്ങളിൽ (ക്രി. 1600-നു മുൻപ്) എഴുതിയ ചില ഗ്രന്ഥങ്ങളിൽ തോമമാശ്ലീഹായെക്കുറിച്ചുള്ള പാട്ടുകൾ കേരളത്തിൽ ഉണ്ടായിരുന്നെന്നും നസ്രാണികൾ അവ പാടി നടന്നു ചെയ്തു പതിവായിരുന്നെന്നും, 1598-ൽ കേരള മൊട്ടുക്ക് ചുറ്റി സഞ്ചരിച്ച ഒരു പോട്ട് ഗീസ് മെത്രാപൊലീത്തായെ അങ്കമാലി മുതലായ പ്രദേശങ്ങളിലെ നസ്രാണികൾ അപ്രകാരമുള്ള പാട്ടും കളികളുംകൊണ്ടു ആനന്ദിപ്പിച്ചെന്നും മറ്റും കാണുന്നുണ്ട്.* അങ്കമാലിക്കാർ നടത്തിയ കളി മാഗ്ഗ് കളിയായിരുന്നെന്നു കയ്യൻ പാതിരി എന്ന നാട്ടു ചരിത്രക്കാരനും എഴുതിയിരിക്കുന്നു. ഈ സ്ഥിതിയ്ക്കു് ഈ പാട്ടിന്റെ പുരാതനത്വം ഏകദേശം സിദ്ധമാണെന്നാണ് തോന്നുന്നത്. പാട്ടിലെ ഭാഷ സാമാന്യം പഴയതും തമിഴ് മയവും ആണ്. ഉദാഹരണമായി ആദ്യത്തെ പാദംതന്നെ എടുക്കാം.

“മെയ്യണിന്ത പിലിയും മയിൽമേൽ തോന്നും മേനിയും
പിടിത്ത മണ്ഡം കയ്യും മെയ്യും എന്നെന്നേയ്ക്കും വാഴ്കുമ്പോ,
വാഴ്ക വാഴ്ക നമ്മുടെ പരിക്ഷയല്ലാം ഭൂമിമേൽ
വഴികൂറായ് നടക്കുമ്പോളി വന്തവരാനാമല്ലാം
അഴിമുകാലം വന്തമുള്ള അലയുന്ന നിന്മക്കാള
അഴിവാഴ്ന്നും കാത്തരുവാൻ കഴിവുപേരുക മാഞ്ഞാമ്മാൻ
മലമേൽനിന്നു വേഴുന്നവ ചാത്തിമാറിയെന്നപോൽ
മൈൽമേലേറിനിന്ന നില കാണാവണം പന്തലിൽ
പട്ടുടൻപണിപുടവ പവിഴമുയ്ക്കുമായും
അലങ്കരിച്ച പന്തലിൽ എഴുന്നരുക മാഞ്ഞാമ്മാൻ.”

മറ്റു ചില ഭാഗങ്ങൾ ഇത്രതന്നെ പുരാതനമായിത്തോന്നുന്നില്ല. പക്ഷേ ഓരോകാലത്തും പാട്ടു പാടുമ്പോൾ ഗായകന്മാർ അന്നന്നു നടപ്പുള്ള ഉച്ചാരണം ആവർത്തിക്കുകൊണ്ടു വാക്കുകൾക്കു രൂപാന്തരം സംഭവിച്ചതാണ് അതിനുള്ള കാരണമെന്നുവരാം. ഇങ്ങനെയൊന്നല്ല പഴയഗാനങ്ങളിൽ പുതിയ ശബ്ദങ്ങൾ കടന്നു കൂടാറുള്ളതു. വേറെ ചില ഭാഗങ്ങൾകൂടി ഉദ്ധരിക്കുന്നതിൽനിന്നു് ഈ വാസ്തവം മനസ്സിലാക്കാവുന്നതാണ്.

* Maffei's *Historia Indiae* (1558) Vol. II, p. 215; Gouvea's *Jornada* (1606) p. 87.

തോമമാ ശ്ലീഹായോട് കേരളത്തിലേക്കു പോകണമെന്നു ക്രിസ്തു പ്രത്യക്ഷപ്പെട്ടപ്പോൾ അരുളിച്ചെയ്യുവാൻ ശ്ലീഹാ ഇപ്രകാരം മറുപടി പറയുന്നു.

“എന്നെ നീ കാത്തല്ലോ ഏറ്റക്കുറച്ചിലോടെ
എന്നതും പാഴായിട്ടാകുന്നു ദൈവമെ
ഹിന്തു എന്തെങ്കിലും നാടേറിയ സപ്പങ്ങൾ
എന്നിവയെന്നിയേ യേറാമോ ജന്തുക്കൾ

.....
നാളിപ്പു കോളിപ്പു നന്നായി ചൊല്ലിപ്പു
നാടല്ലോ കാടല്ലോ നായന, എന്നെന്നി
നന്നായിക്കൈവിട്ടോ നാടിട്ടേച്ചമത്തിൽ”

.....
“ചത്ത ശവത്തിനെ ചന്തമായ് വേർക്കുന്നു
ചത്തോലോ മണ്ണോപോൽ ചുട്ടല്ലൊമുട്ടുന്നു
മക്കളെന്നമ്പിപ്പു മാൽചെയ്യും തങ്ങളിൽ
മക്കൾക്കുമപ്പുറം മനതാരിലില്ലല്ലോ
മറ്റൊല്ലാ നാട്ടിലും മാറാനേ! യീരണ്ടു
മാറാവന്മാരല്ലോ മാറാതേ പോകുന്നു.” (ഏഴാംപാദം)

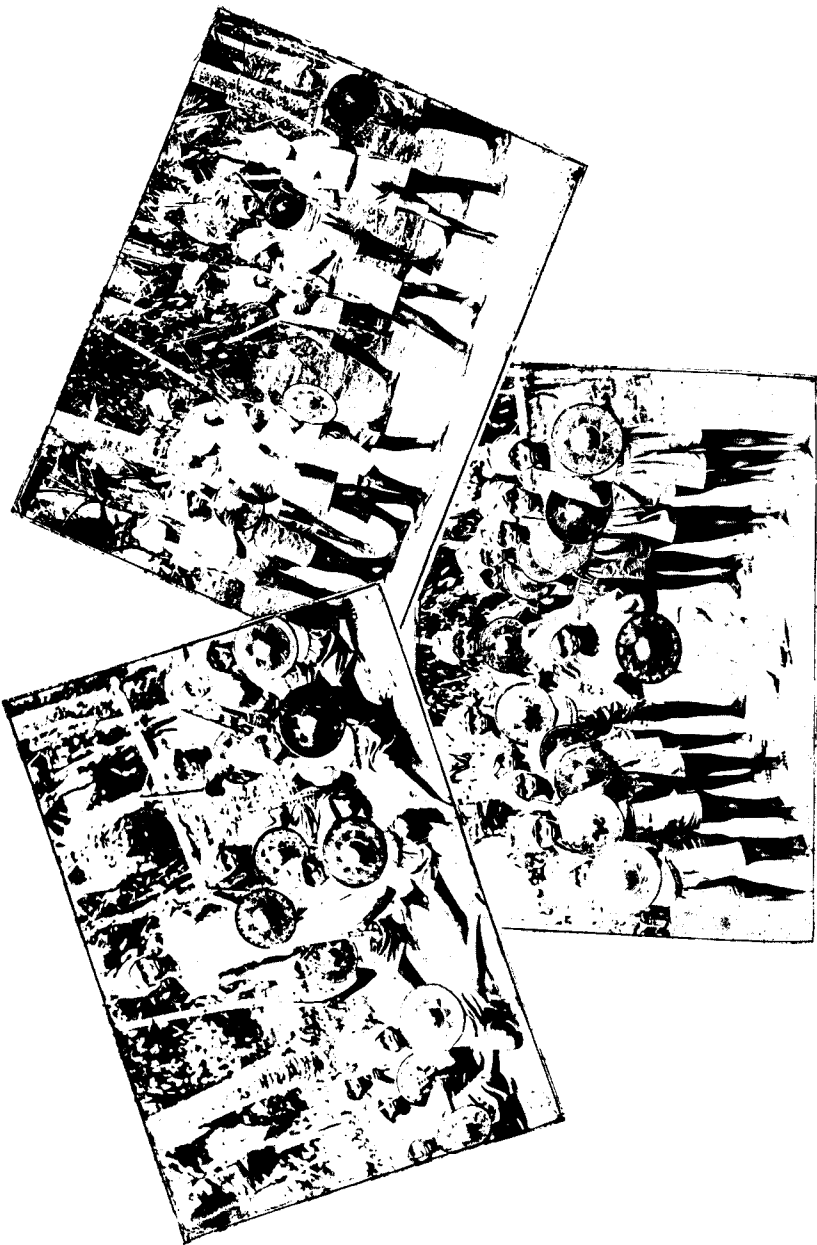
ഉടനെ ക്രിസ്തു പറയുന്നു:—

“എന്നിവയെല്ലാം കണ്ണുനീരോടെ തോമ്മായുണർത്തിച്ചുനേരം
എങ്ങാവിളങ്ങുന്ന നായൻ മിശഹാ പേർത്തരൾ ചെമ്പ്രാൻ തുടങ്ങി.
നീയൊരുവൻ താനെന്നൊരു ചിന്തയുള്ളിൽ നിനക്കുശൽവേണ്ടോ
നിന്നോടു കൂടി ഞാനുമുണ്ടു കൂറു നീ പോകും നാടതിലെല്ലാം
മാനക്കുറല്ലാ ഹിന്തുവെന്നു പാഴിൽ നിനക്കുശൽവേണ്ടോ
മാനക്കുറല്ലാ ജാതികളും പിന്നെ മാൽചെയ്യും ജന്തുക്കളെല്ലാം
നിന്നുടെവാക്കും നിനവുകൾനോക്കും ഭാഷയറിഞ്ഞുകിട്ടും
നിൻനിനവെല്ലാമെൻ നിനവല്ലാ നീയുറയ്ക്കുകലംവേണ്ടോ.”

(8—20 പാദം)

പരിചമുട്ടുകുളി.

വാളും പരിചയും പിടിച്ചുകൊണ്ട് ഏതാനും യുവാക്കന്മാർ വട്ടമിട്ടുനിന്നു വെട്ടും തടയുന്നതെന്നതാണ് ഈ കളിയുടെ മൂ. കല്യാണാവസരങ്ങളിൽ മാത്രമല്ല, പള്ളിയിൽ ഉത്സവങ്ങൾക്കും ഇതു കളിക്കാറുണ്ട്. കളിയുക്തവോൾ രസകരങ്ങളായ പാട്ടുകളും പാടാറുണ്ട്. ഈ പാട്ടുകളിൽ പലതും വളരെ പഴക്കമുള്ളവയാണ്. താഴെ ഉദ്ധരിക്കുന്ന പാട്ടിലെ കഥാവസ്തു തോമമാശ്ലീഹാ മയൂരപ്രസ്ഥാനായി ആതമ്പമല (St. Thomas Mount) യിൽ സഞ്ചരിച്ചെന്നും

പരിശമൊട്ടു കളി. Sword and Shield Dance

ഒരു വേടൻ മയിലിന്റെ നേക്കയച്ച അമ്പ് ആ സിംഹന്റെ ദേഹത്തു പതിച്ചെന്നും ഉള്ള ഒരു പഴയ ഐതിഹ്യമാണ്.

മാർത്താണ്ഡനും മലങ്കര മൈലമേലഴുന്നള്ളി
മനതൊടെ യാത്രിയ മലയിൽചെന്നു
നന്ന വേടാ തിരുചെയ്യ നല്ലവഴുവറ വേടാ
മലമൈലാപ്പുഴ പോകുവാൻ വഴിവേടാ
എന്തുവഴി വന്ന മൈല എന്നു വേടൻ വില്ലെടുത്തു
അതിരമേനിയമലമ്പെന്നു ചാൽതി
ചാവേര നീ ദൈവമെന്നും ഇത പറഞ്ഞൊത്തുകൂടി
തമ്പുരാൻ തൻറടുക്കീഴിൽ വീണുകവിട്ടു
ചോഴൻ തന്റെ കോട്ടത്തിൽ ചോഴൻ തന്റെ വാളുമുറി
ശോഭയോടെ യെഴുന്നള്ളിക്കളിക്കുന്നേരം
അവിടേന്നും കത്തിയ കൈ വലിക്കുമുമ്പേ മെയ്യു
ആലാഹാനായനാണ് മരിക്കില അൻ

പള്ളിപ്പാട്ടുകൾ.

കല്യാണാവസരങ്ങളിൽ പഴയ പള്ളികളുടെ സ്ഥല പുരാണങ്ങൾ കുറിക്കുന്ന പാട്ടുകളും പാടാറുണ്ടായിരുന്നു. ആ പാട്ടുകളിൽ പലതും പുരാതനങ്ങളാണെന്നു മാത്രമല്ല ചരിത്രദൃഷ്ട്യാ വിലയേറിയവകൂടിയാണ്. അവയിൽ പള്ളികൾ പണിയുന്നതിന് ധനസഹായം ചെയ്ത രാജകുടുംബങ്ങളെപ്പറ്റിയും പള്ളി പണിയെഴുതിപ്പിച്ച കുടുംബക്കാരെപ്പറ്റിയും പ്രസ്താവിക്കുന്നുണ്ട്. കേരളത്തിലെ ഏറ്റവും പുരാതനമായ ഏഴുപള്ളികൾ, കൊടുങ്ങല്ലൂർ, പാലയൂർ, കൊല്ലം, നിരണം, കോക്കമംഗലം, ചായൽ എന്നിവയാണ്. ഈ ദേവാലയങ്ങൾ സ്ഥാപിച്ചത് തോമോസ്റ്റിയാസ് തന്നെയാണെന്നാണ് പരക്കെയുള്ള വിശ്വാസം. എന്നാൽ ഇവയെ സംബന്ധിച്ചുള്ള പാട്ടുകൾ ഒന്നും ഇപ്പോൾ പ്രചാരത്തിലില്ല. വെൺപലനാട് എന്ന പുരാതന ദേശവിഭാഗത്തിലുംപ്പെട്ട കോട്ടയം, കടുത്തുരുത്തി എന്നീ പള്ളികളെക്കുറിച്ചുള്ള പാട്ടുകളുടേയും ആരംഭഘട്ടങ്ങൾമാത്രം താഴെ ഉദ്ധരിക്കാം.

കോട്ടയം വലിയ പള്ളിയെപ്പറ്റിയുള്ള പാട്ട്:—

“കിഷ്കിന്ദേനരത്തു കമ്മം ചെയ്യാൻ
വേണം സ്ഥലം നമുക്കെന്നു ലോകർ
വേഗത്തിലെല്ലാരുമാശ്രുനി
ചേരുകാൻനാട്ടിൽ പരവിതേരും
ചെൽവ മേശിയാതെ വെമ്പുന്നാട്ടിൽ

കിഷ്കിന്ദേനരത്തു കമ്മം ചെയ്യാൻ
തിരുമാൻ മന്നൻ കോട്ടയത്തു
കർത്താവിനന്നെടു ചെയ്യപള്ളി.”

കടുത്തുരുത്തിപ്പള്ളിപ്പാട്ടിന്റെ ഒരംശവും താഴെ ചേർക്കുന്നു.

“ആലപ്പനായനഴത്തു തുവാൽ
അമ്പിനാൽ തമ്പുരാൻ മുമ്പാകെയെന്ന്
നാലുട്ടു കിഴിയിണക്കൾകൂടി
നന്മയാലൊത്തു പറഞ്ഞാറെ
കാലത്തു പള്ളി കടുത്തുരുത്തിൽ
കാതലായ് വെപ്പതിന്നാശ്രുനി
നാടുട്ടുമുമ്പു വടക്കുംകൂറ്റിൽ
നായകൻ മന്നനെച്ചെന്നുകണ്ടു
ആടകൾ പൊൻപണം കാഴ്ചവെച്ച്
അമ്മളുടെ കൂടിക്കൊടുത്തയാറെ,”

ഇങ്ങനെ യെല്ലാമാണ് നസ്രാണികളുടെ വിവാഹോത്സവത്തിന്റെ ചടങ്ങുകൾ. അവയിൽ പലതും ആധുനികന്മാർക്ക് അജ്ഞാത വന്നേയ്യൂ. ഒട്ടു വളരെ ഭാഗങ്ങൾ അടുത്തകാലത്തു ഉപേക്ഷിക്കപ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്. ജീവിതമത്സരം വർദ്ധിച്ചു വരുന്ന ഇക്കാലത്ത് നാലും അഞ്ചും ദിവസം കല്യാണം ആഘോഷിക്കുന്നതു മൗഢ്യമായും ചിലർ കരുതിയേക്കാം. പഴയ ആചാരങ്ങളെല്ലാം നടത്തിക്കൊണ്ടുപോകാൻ ഇനി വിഷമമാണെന്നുള്ള കാര്യം ഞാൻ വിസ്മരിക്കുന്നില്ല. എന്നാൽ ആധുനിക പരിഷ്കാരത്തിൽ നമ്മെ അധികരിക്കുന്ന ചില യൂറോപ്യൻ ജനങ്ങൾ തങ്ങളുടെ പുരാതനമായ സാമൂഹ്യാചാരങ്ങളെ പുലർത്തിക്കൊണ്ടു പോകുന്നതിൽ ഉത്സുകന്മാരായിത്തന്നെയിരിക്കുന്നു. അതെങ്ങനെയുമിരിക്കട്ടെ; നസ്രാണികളുടെ വിവാഹാചാരങ്ങളിൽ സാമൂഹ്യശാസ്ത്രദൃഷ്ട്യാ പ്രധാനമായ പല തത്വങ്ങൾ അന്തർലീനമായുണ്ടെന്നും തത്സംബന്ധമായ പാട്ടുകൾ പഴയപട്ടസാഹിത്യത്തിന്റെ മാതൃകകളാണെന്നും പുഷ്പചരിത്രസംഘടനത്തിനുള്ള സാമഗ്രികളിൽ അവ അഭിപ്രീതിയസ്ഥാനം അർഹിക്കുന്നുണ്ടെന്നും മേൽ വിവരിച്ചവ കൊണ്ട് വെളിവാകുമെങ്കിൽ ഞാൻ കൃതാർത്ഥനായി.

سنہ ۱۲۱۸ ہجری میں اس تنگنہ عالم فانی سے فسحت آباد
عالم باقی کے طرف رحلت کی - نعل ترچناپلی بھیجی گئی اور نواب
والاجہ بہادر کے پائیں دفن کی گئی -

اسد

اسد تخلص - اسد الدین نام - اسد الدین خاں بہادر خطاب -
فرزند علاء الدین خطیب مسجد میلاپور - مدراس مولد - سنہ ۱۱۷۷ ہجری
سال ولادت -

اسد کے نسب کا سلسلہ حضرت خواجہ عثمان ہارونی، پیرو مرشد
حضرت خواجہ بزرگ خواجہ معین الدین چشتی اجمیری رضی اللہ تعالیٰ
عنہما تک پہنچتا ہے -

میر ابجدی سے عربی اور فارسی درسی کتابیں پڑھیں - پھر اور
اساتذہ عصر سے استفادہ کیا - اپنے زمانے کے فاضلوں میں شمار ہوتے تھے -
اعلیٰ درجے کے انشا پرداز تھے - فن خوش نویسی میں بھی کمال حاصل تھا -
نواب عمدۃ الامراء بہادر فرماں رولے کرناٹک نے ازراہ قدردانی اُن کو
منشی گری کی خدمت مرحمت فرمائی - خان بہادر کا خطاب بھی دیا -
غزل ذیل اسد کے کلام کا نمونہ ہے :-

شمس یک قہ ایوان من است * ماہ یک شمع شبستان من است
صبح یک چاک گریبان من است * شام یک آہ پریشان من است
بسکہ از درد فراقش گریم * بحر یک قطرہ طوفان من است
مہر با این ہمہ نور افشانی * پر تو ماہ درخشان من است
ہفت اوراق سپہر گرداں * فردے از دفتر عصیان من است
نیست بر چرخ بریں ابر سیاہ * گرد افشاندہ دامن من است
اے اسد عشق علی می دارم * بس ہمیں مایہ ایمان من است

نواب عمدۃ الامراء بہادر کے انتقال کے بعد اسد بوجہ پیرانہ
سری خانہ نشین ہو گئے - سنہ ۱۲۳۴ ہجری میں آسایش دوامی کے لئے
دنیا سے بلالئے گئے -

در فراق راحت با رنج می گردد بدل

بے تو ام مانند چراغ خانه چشم شمشیر را *

نیست در دیوان سودا همچو من بیتے کہ یار

بر سرم زد نقطہ ہائے انتخاب از سنگ ها *

ماجد از کف ہیچکے مگذار دامان وطن

از شکستن دور باشد تا بود گوهر در آب *

نبود عجب اگر ز پدر خوب شد پسر

ماجد ز سنگ شیشہ و آئینہ بہتر است *

کس بہ تقلید چون بزرگ شود

کوہ تصویر را گرانی نیست *

جان من در طیش از درد دل زارے هست

نیست آرام دران خانہ کہ بیمارے هست *

محفل صاف دلاں نیست بہ سامان محتاج

خانہ آئینہ نبود بہ چراغان محتاج *

شبے کہ در کفم آن گیسوی زرافشان بود

بکوچہ ہائے کف دست من چراغان بود *

مسافران عدم را چہ لذتے است بخواب

کہ ہر کہ چشم بہ پوشیدگاہ باز نکرد *

ز بس نازک دماغ است آن پری، در محفل و شلش

بہ عرض حال چون چشم بتان گویای خاموشم *

بہ پیشم آمدی واکردم از خمیازہ آغوشے

مکن ہرگز تغافل این اشارت را چو می دانی *

ماجد نے سنہ ۱۲۱۶ ہجری میں وفات پائی - 'امیر الملک

ماجد نوجوان رفت، تاریخ وفات ہوئی -

مختار

مختار تخلص - محمد انور نام - سیف الملک انور الدولہ محمد انور خان

بہادر حسام جنگ خطاب - فرزند سوم نواب والاچاہ فرماں رواے

کرنالکٹ - سنہ ۱۱۶۶ سال پیدایش ہے - آپ بہت بڑے شاہ سوار تھے -

عالی گوہر شاہ عالم ثانی بادشاہ دہلی نے آپ کو بذریعہ فرمان منصب

شش ہزاری ذات و شش ہزار سوار، خلعت ملبوسی خاص، جیغہ

و سر پیچ مرصع، ماہی و مراتب، پالکی جہالردار اور خطابات مندرجہ

بالا سے سرفراز فرمایا تھا - سادات و فقرا سے آپ کو دلی عقیدت تھی اور

ان کی خدمت کو اپنی سعادت و فلاح دارین کا باعث جانتے تھے -

آپ نے فارسی کی درسی کتابیں میر اسمعیل اجدی اور میر علی

مردان یکدل سے پڑھی تھیں - بعد کو فن عروض و قافیہ، علم عقاید و فقہ

اور طب میں بھی استعداد پیدا کی - خوش نویس بھی بہت

اچھے تھے - شاعری میں اجدی سے تلمذ تھا - ایک چھوٹا سا دیوان اپنی

یادگار چھوڑا -

کلام کا یہ رنگ ہے :-

آئین دلبری نبود بے حجاب را

جز رنگ بوی نیست گل آفتاب را *

از بوالہوس صحبت قلبی طمع مدار

نقوان گرفت از گل کاغذ گلاب را *

بسکہ ضعف و ناتوانی آشنایم گشتہ است

جادہ از بے طاقتی زنجیر پایم گشتہ است *

بہر قطع آرزوہائے جہاں از خاطر

جذبش مؤگان جانان کار صد شمشیر کرد *

بہ نیم غمزہ توانی کہ قتل عام کنی

نعوذ باللہ اگر غمزہ را تمام کنی *

تھا کہ آپ نے حضور نواب صاحب سے یہ عرض کیا کہ ”صاحب زادہ کو اب اصلاح کی ضرورت باقی نہیں رہی“ ورنہ ضرور تعمیل حکم کرتا۔ اس واقعے کے بعد ماجد تبدیل مذہب کر کے شیعہ ہو گئے۔ یہ اور بھی سونے پر سہاگا ہوا۔ کچھ اختلاف مذہب، کچھ اپنی قابلیت کا غرہ تھا کہ مولانا آگاہ کی نسبت بے ادبانہ جو کچھ چاہتے کہہ بیٹھتے۔ اسی پر بس نہیں کیا بلکہ اُسناد کے دیوان پر جا بجا اعتراضات کئے۔ ایک قول یہ بھی ہے کہ یہ فعل اُن کے کسی مصاحب کا تھا۔ بہر حال جب اُس کی اطلاع مولانا کو پہنچی تو انہیں اتنا صدمہ ہوا کہ ماجد کے حق میں بد دعا کی اور فرمایا کہ ”دیکھ لینا عنقریب علی حسین نوجوانی میں دنیا سے ناشاد و نامراد اٹھ جائیگا“۔ چنانچہ یہی ہوا کہ وہ عین عفوان شباب میں کہ اٹھارہ برس کے تھے رحلت کر گئے۔ اس کے علاوہ جب سنہ ۱۲۱۲ ہجری میں نواب عمدة الامراء بہادر کا انتقال ہوا تو سرکار انگریزی نے ماجد کو نواب نہیں بنایا اور خود براہ راست ملک کرناٹک کو اپنے قبضے میں لے لیا اور نواب عمدة الامراء بہادر کے حقیقی بھتیجے نواب عظیم الدولہ بہادر (فرزند نواب امیر الامراء بہادر) کو محض اعزازی نواب بنا دیا۔

خاندان انوریہ میں ماجد جیسا نازک خیال شاعر کوئی اور پیدا نہیں ہوا۔ عجیب دماغ تھا۔ بلا کی طبیعت تھی۔ نامور شاعروں اور باکمال استادوں کے چالیس دیوان شروع سے آخر تک پڑھ کر ان پر تنقید کی۔ کسی پر اعتراض کیا اور کسی کو اصلاح دی۔

قصائد کا ایک دیوان، غزلیات کے دو دیوان اور ایک مثنوی ماجد کی بلند فکری اور علو تخیل کی نشانیاں ہیں۔ ان میں کہیں ماجد تخلص کیا ہے اور کہیں حسین۔

اُن کے کلام کا یہ نمونہ ہے :-

اگر راحت طلب باشی اسیر رنج خواہی شد

کہ خفتن برقی باشد خرمن عیش زلیخا را *

سحر زمن گل و بلبل کند بگلشن مشق

یکے دریدن جیب و دگر کشیدن آہ *

انور نے سنہ ۱۲۱۲ ہجری میں راہ دار البقا اختیار کی۔ میلپور کے راستے میں حضرت شیخ محمد مخدوم ساوی قدس سرہ کے گنبد کے پاگئیں سپرد خاک کئے گئے۔

ماجد

ماجد تخلص۔ محمد علی حسین نام۔ تاج الامراء امیر الملک ذوالفقار الدولہ محمد علی حسین خاں بہادر ظفر جنگ خطاب۔ فرزند نواب عمدة الامراء بہادر فرماں روائی کرناٹک (سنہ ۱۲۱۰ تا سنہ ۱۲۱۲ ھ) مدراس مولد۔ سنہ ۱۱۹۸ ہجری سال ولادت ہے۔

نو سال کی عمر میں قرآن مجید ختم کر کے فارسی کی چند رسمی کتابیں بھی پڑھ لیں۔ اسی میں کچھ شعر و شاعری کے طرف توجہ ہو گئی اور قصائد عربی، دیوان ناصر علی، دیوان اسیر اور چند اساتذہ قدیم کا کلام بغور مطالعہ فرمایا اور شعر کہنا شروع کر دیا۔ یہاں تک کہ قریباً چار ہزار شعر کا ایک دیوان مرتب کر لیا۔ جب اس پر نظر کرنے بیٹھے تو کچھ سقم نظر آئے۔ دوستوں کے مشورے اور ترغیب سے سارے دیوان کو غرق آب کر دیا۔ اب اساتذہ متاخرین کے دیوانوں اور تذکروں کا مطالعہ شروع کیا اور شعر میں اُن ہی کی تقلید کی۔ مولانا باقر آگاہ کو اپنا کلام دکھاتے اور اصلاح لیتے تھے۔ جب مشق سخن بڑھ گئی تو اپنے آپ سے اتنے مطمئن ہوئے کہ بعض موقعوں پر استاد آگاہ کی اصلاح کو ناپسند کر کے اپنے ہی شعر کو بحالہ بحال رکھنے لگے۔ اس گستاخی کی اطلاع اُسناد کو پہنچی تو انہوں نے شاگرد کی اصلاح سے ہاتھ کھینچ لیا۔ نواب عمدة الامراء بہادر کو یہ کیفیت معلوم ہوئی تو آپ بہ نفس نفیس صاحب زادہ کو مولانا آگاہ کی خدمت میں لے گئے۔ ان کی خطا معاف کرائی اور بدستور اصلاح جاری رکھنے پر اصرار کیا۔ مگر یا تو مولانا اپنے شاگرد سے صاف نہیں ہوئے یا یہ امر واقعہ

محرور خار آن پری زادم
مئل آئینه حیرت ایجادم *
جان من عشق مرتضیٰ دارد
محو او گشته حیدر آبادم *

افصح کی تاریخ وفات معلوم نہ ہوئی - سنہ ۱۲۱۰ ہجری میں
نواب عمدۃ الامراء بہادر کی مسند نشینی تک زندہ تھے -

انور

انور تخلص - نور الدین محمد نام - نور الدین محمد خاں بہادر
حشمت جنگ خطاب - فرزند ابو المعالی خاں گویاموی - سنہ ۱۱۶۰ھ
سال ولادت -

آپ کے نانا نواب محمد محفوظ خاں بہادر شہامت جنگ
نواب والاجہ فرماں رواے کرناٹک کے بڑے بھائی تھے - انور نے اپنے زمانے کے
علماء سے عربی و فارسی کی ضروری درسی کتابیں پڑھیں - اس کے بعد
نواب والاجہ جنت آرام گاہ کے عہد میں پہلے تنجاور کی خانسامانی اور پھر
نلور کی فوجداری پر مامور ہوئے - بعد کو ونکٹاچلم عامل نلور کے قتل کے جرم
میں چندرگیری کے قلعے میں قید ہوئے - قید کے زمانے میں چھ مہینوں
کی تھوڑی سی مدت میں قرآن مجید حفظ کر لیا - نواب والاجہ بہادر
کے حضور میں اس واقعے کی اطلاع کے ساتھ معافی قصور کی عرضداشت
پیش کی - اتفاق سے وہ مہینہ رمضان شریف کا تھا - نواب صاحب نے
حکم دیا کہ وہ ختم شبینہ سنائیں - انہوں نے تعمیل حکم کی -
نواب صاحب قرآن مجید سنکر بہت خوش ہوئے اور انہیں دوبارہ
نلور کی فوجداری مرحمت فرمائی اور پلٹا ڈاورنگول کی فوجداری بھی اس کے
ساتھ عطا فرمائی -

نواب عمدۃ الامراء بہادر فرماں رواے کرناٹک نے انور کو محمد پور
عرف اراکات کا نائب صوبہ دار مقرر کیا اور حشمت جنگ کا خطاب
بھی عطا ہوا - ایک ہی سال کے بعد معزول ہوکر مدراس واپس آگئے -

انور شاعری میں مولانا باقر آگاہ کے شاگرد تھے - طبیعت بہت
موزوں تھی اور حق یہ ہے کہ خوب کہتے تھے -
نواب والاجہ بہادر کی سترویں سالگرہ کے موقع پر انور نے یہ دو شعر
مستزاد کے پیش کئے :-

از نقد بقاسکہ عطا کرد ترا رب الارباب
کردی ہفتاد صرف در راہ خدا با صدق و صواب
از وعدہ ایردی کہ یک را بعوض دہ می بخشد
ہفصد حق تست بعد از ان لطف و عطا و ہواہواب
دریا دل نکتہ رس نواب نے انور کا منہ موتیوں سے بھر دیا -
انور کبھی کبھی دل بھی تخلص کرتے تھے - یہ ان کے اشعار کا

نمونہ ہے :-

طپیدن ہلے دل می آرد از عشرت نوید اینجا
مگر قرباں شدن باشد مبارکباد عید اینجا *
تو در صد پردہ و من سوختم از پر تو حسنت
مگر آئینہ آتش شد از عکس تو حائل ہا *
گفتش کردی قرار وصل گیسو شاہد است
گفت این باور نمی آید کہ ہندو شاہد است *
طرۃ اش امشب پریشانست ای دل نالہ
لیلۃ القدر است اظہار تمنا کردن است *
گریہ ام چشم ترا جوش سرور افزاید
سیر در عالم مستی بلب آب خوش است *
صحبت ناراستن ناراست سازد مرد را
می نماید چہرہ را مرآت ناہموار کی *
مباد از نالہ ام چشمست شود بیدار می ترسم
من از بیداری این فتنہ ہا بسیار می ترسم *

نواب غلام محمد غوث خاں بہادر نواب کرناٹک نے جو محفل
مشاعرہ قائم فرمائی تھی، اُس میں اکثر جوہر بھی شامل ہوتے تھے۔
نواب ممدوح کی سرکار سے انہیں کچھ تنخواہ بھی ملتی تھی۔

کلام کا نمونہ یہ ہے :-

دل پُر جوش من دانست شرح جوہر فردش
چو آمد در نظر رنگ مسی بالائے آن لب ہا *
برد حسن عارض دلدار خط شد کسوف آفتاب یار خط *
بود جنوں زدہ شوق ابروی تو از آن
ز جوہر است بزنجیر آب دریم تیغ *

ہلال وار شدہ جسم جوہر دلریش
ز بسکہ خورد ز دست تو زخم پیہم تیغ *
جوہر کا سال وفات معلوم نہوا۔ مؤلف عاصی کی بسم اللہ خوانی
یعنی سنہ ۱۲۱۲ ہجری تک بقید حیات تھے۔

فصل ہشتم

فارسی گو شعراء جو مدراس میں پیدا ہوئے۔

افصح

افصح تخلص - حسین علی نام - محمود علی خاں خطاب -
فرزند حاجی محمود علی خاں نایبی - ان کا مولد مدراس ہے - سال ولادت
معلوم نہ ہو سکا۔

افصح کے حقیقی چچا حسین محمد خاں چودہری نواب والا جاہ
بہادر فرماں روائی کرناٹک (سنہ ۱۱۶۴ تا سنہ ۱۲۱۰ ہجری) کے
مدارالمہام تھے۔ افصح نے اساتذہ وقت سے فیض تعلیم اٹھایا۔

جب سنہ ۱۲۱۰ ہجری میں نواب عمدة الامراء بہادر المتخلص
بہ ممتاز فرماں روائی کرناٹک ہوئے، افصح نے حضرت ملک العلما بحر العلوم
قدس سرہ کی وساطت سے نواب ممدوح کی خدمت میں باریاب
ہو کر اردو زبان میں ایک قصیدہ پیش کیا جس کا یہ مطلع ہے :-
ہر ذرۂ بے قدر کو خورشید بنانا

یہ کام تو تیرا ہی ہے ممتاز زمانا *

اس کے صلے میں نواب موصوف نے افصح کو افصح الشعراء کا خطاب
عطا فرمایا۔ فن شعر میں مولانا باقر آگاہ سے تلمذ تھا۔ طبیعت میں
تیزی، شہری اور ظرافت تھی۔

کلام کا نمونہ یہ ہے :-

از قتل دشمنان علی برمدار دست
بہر حمایت تو رسد صد ہزار دست *
نیست سروے کہ لب جو پیدا ست
نخل آہ ز گلستان من است *
دلا از پر تو مہر علی خورشید گردیدم
بیک جام ولایش مرشد جمشید گردیدم *

مندور

مندور تخلص - سید معین الدین نام - مندور رقم خاں خطاب -
فرزند سید عبد القادر خوشنویس - چتور وطن و مولد - سنہ ۱۲۱۷ ہجری
سال ولادت -

آپ کے والد سرکار کرناٹک میں ملازم تھے - مندور کم سنی میں
اپنے والد کے ہمراہ مدراس آئے اور یہیں مقیم ہو گئے - عربی اور فارسی کی
ضروری تعلیم پائی - فن خطاطی میں کمال پیدا کیا - سنہ ۱۲۴۰ ہجری میں
نواب کرناٹک کے دربار میں دارالانشا کے منشی مقرر ہوئے - اس کے بعد
کچھری دیوانی مال کے منشی مقرر کئے گئے -

اس سے زیادہ آپ کا کوئی حال معلوم نہوا - آپ کے کلام کا
یہ نمونہ ہے :-

بہ محفلے کہ رخس نور بخش انظار است

ہزار دیدہ چو آئینہ نقش دیوار است *

رو بروء جلوہ رخسار آن خورشید رو

سر بسر آئینہ از خجالت در آب است *

مگر باشد ہواي شمع رویش در سرش ہر دم

کہ آتش در جگر افتاد فانوس خیالی را *

سال وفات معلوم نہوا - تذکرہ گلزار اعظم کی تالیف

(سنہ ۱۲۶۱ ہجری) کے زمانے میں وہ زندہ تھے -

آگاہ

آگاہ تخلص - علی رضا خاں نام - ضیاء الدولہ خطاب - فرزند
حسین دوست خاں بہادر شمس الدولہ عرف چندا صاحب - ارکات مولد -
سال ولادت معلوم نہوسکا - شرفاء اہل نواہی میں سے تھے - بڑے ذی مروت
اور فیاض تھے - جب اپنی ریاست میں خلل پڑا اور تمام کار و بار درہم
ہو گیا تو میسور گئے - حیدر علی خاں والی میسور نے از راہ شرف نواہی

بخشی گری کی خدمت عطا فرمائی - مدت تک اسی عہدے پر سرفراز
اور میسور ہی میں مقیم تھے - ایک روز سواروں کا جائزہ لیتے ہوئے
ایک سوار سے کہا کہ ”میں تجھ کو یابو رکھنے کی اجازت نہیں
دے سکتا“ - سوار نے برجستہ جواب دیا کہ ”جب کوئی نواب اپنے رتبے
سے گر کر بخشی ہونا منظور کر لے تو کوئی سوار اگر گھوڑے کے عوض
یابو رکھ لے تو اُس پر کیوں اعتراض کیا جاسکتا ہے“ یہ فقرہ سن کر
ان کے دل پر سخت چوت لگی - نوکری چھوڑ کر مرہٹہ وازی کی طرف
چل دیے - وہاں کے پیشواؤں میں سے بھاؤ نامی پیشوانے اُن کی مدد کی
اور ان کی ضروریات کے موافق جاگیر دے دی - زمانہ دراز تک وہاں ایسے
پیر باندھ کر بیٹھے کہ مرکز ہی آتھے -

آگاہ کے یہ دو شعر بطور نمونہ حاضر ہیں :-

از دہر آنچه حاصل اسباب کردہ ایم

قصرے بلند بر رے سیلاب کردہ ایم *

بہ ہفتاد و دو ملت آشنا شد طبع آزادم

چراغم - محفلم - آئینہ ام حسن پری زادم *

آگاہ کا سال رحلت معلوم نہوا -

جوہر

جوہر تخلص - قادر حسین نام - فرزند شہین داؤد جوہری -

ناگور شریف مولد - سنہ ۱۲۳۳ ہجری سال ولادت ہے -

آپ میاں محمد قاسم عمدۃ التجار ناگوری کے بھانجے تھے -

چھوٹی ہی عمر میں اپنے والد کے ہمراہ مدراس آ گئے - جب ہوش

سنبھالا تو شہر کے اہل علم و فضل سے فارسی درسی کتابیں پڑھیں -

ان ہی حضرات سے مشق سخن بھی کی - شہر میں سخن خاں راقم نے

جوہر آپ کا تخلص تجویز فرمایا -

درسی کتابیں خوب از بر تھیں - جو کچھ اپنے استادوں سے

سنا تھا، اسی طرح ان کتابوں کو اپنے شاگردوں کو پڑھاتے تھے -

اتنا ضرور معلوم ہے کہ سنہ ۱۲۶۱ ہجری میں گلزار اعظم کی تالیف کے زمانے تک زندہ تھے۔

تمنا

تمنا تخلص - سید محمد حسین نام - فرزند سید امام - وطن و مولد تریاتور - سنہ ۱۲۱۳ ہجری سال ولادت - اپنے والد کے انتقال کے بعد دس برس کی عمر میں چتور پہنچے - وہاں کچھ فارسی پڑھی - پھر مدراس آکر افضل العلماء مولوی ارتضا علی خاں بہادر سے عربی کی تکمیل کی -

سنہ ۱۲۵۰ ہجری میں حافظ یار جنگ بہادر کی وساطت سے نواب کرناٹک کی سرکار میں ملازم ہوئے - چندے تاریخ والاجاہی کی تصنیف میں لگے رہے - سنہ ۱۲۶۹ ہجری میں مدرسۂ اعظم کے فارسی مدرس مقرر ہوئے - شرح بوستان المعروف بہ عندلیب بوستان، بدیع الصرف، بدیع الانشا، رسالۃ مناسک الحج موسوم بہ ذخیرۃ العقبیٰ فارسی میں اور رسالۃ زیارت مصطفیٰ (صلی اللہ علیہ وآلہ وصحبہ وسلم) ہندی میں تمنا کی یادگار ہیں - شاعری میں جناب افضل العلماء موصوف سے تلمذ رکھتے تھے -

کلام کا نمونہ یہ ہے :-

چشم ہر کس محو گلزار است و چشمم محویار
ہر کیسے مست شراب و من بہ ساقی پر خمار *
کشتہ عشق تو گردید مباہی از خوں
بر سر خویش زدہ افسر شاہی از خوں *

تمنا کا سال وفات معلوم نہوا - سنہ ۱۲۶۹ ہجری تک تو زندہ رہے -

خالص

خالص تخلص - سید محمد نام - فرزند سید صفی اللہ قادری - اُدکیر وطن و مولد - سنہ ۱۲۳۷ ہجری سال پیدائش - ان کے نسب کا

سلسلہ پندرة واسطوں سے حضرت قطب ربّانی محبوب سبحانی سیدنا شیعہ عبد القادر جیلانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ تک پہنچتا ہے - ممالک دکن میں ان کی خاندانی شرافت مشہور ہے -

ہوش سنبھالنے کے بعد خالص مدراس آئے اور یہاں مولوی شیریں سخن خاں راقم سے تمام درسی کتابیں پڑھیں - مشق سخن بھی اُن ہی سے کی - نواب غلام محمد غوث خاں بہادر نواب کرناٹک (سنہ ۱۲۴۱ تا سنہ ۱۲۷۲ ہجری) کی بزم مشاعرہ میں باریاب ہوئے - نیز اس محفل کی منشی گری اور کتب خانہ سرکاری کی مہتممی پر نام زد کئے گئے - فہم سلیم اور طبع رسا رکھتے تھے -

ان کے کلام کا نمونہ یہ ہے :-

خیم ز بار منت عشقش بود گردن مرا
یک بدخشاں ریخت لعل از اشک در دامن مرا *
خلعت عریانی از شاہ جنونم حاصل است
نیست خالص ہمچو عیسیٰ حاجت سوزن مرا *
ز شمع روشنی گل کرد بر من این سخن خالص
تو در یافتن نور دل از بیداری شب ہا *
ریزد بجرم ہمہ سری مہ جبین من
جلال آسمان شفق خون آفتاب *
در گریہ بوسۂ لب جانانم آرزو است
نوشیدن شراب بہ بارانم آرزو است *
جوان بہ مقصد خود میرسد ز صحبت پیر
رود ز فیض کہاں بر سر نشانہ خدنگت *
نگت می داری ز آغوشم چرا ای شعلہ رو
مہ را زیب دگر حاصل شود از ہالہ *

خالص کے انتقال کا سال معلوم نہوا - سنہ ۱۲۶۹ ہجری تک

وہ زندہ تھے -

بصارت

بصارت تخلص - غلام محی الدین نام - فرزند حکیم بدیع الدین -
ارکات مولد - سنہ ۱۱۹۷ سال ولادت - ان کے والد نواب کرناٹک کی
سرکار میں ملازم تھے - مگر دادا حکیم محمود حسین اپنے وطن سے باہر
کہیں نہیں گئے - والد بہ ہمراہی نواب انور الدین خاں شہید ارکات پہنچے -
بصارت نے علوم صرف و نحو عربی اور طب نظری و عملی حکیم شفاغائی
خاں سے پڑھی - فارسی نظم و نثر کی اصلاح سید مٹان حسینی بیٹا اور
دوسرے اساتذہ سے لیتے تھے - اپنے والد کے انتقال کے بعد ان ہی کی جگہ
سرکاری شفا خانے میں بہ عہدہ طبابت مامور ہوئے - رنگیں مزاج
خوش تقریر اور چرب زبان تھے - اشعار کا یہ نمونہ ہے :-

گشت ویراں دل من از ستم آہ و سرشک
خانہ ہستی من کرد خراب آتش و آب *

آب گردیدہ ام از جوش گداز تب عشق
ہست بیرون درونم چو کباب آتش و آب *
می کند صد جا توقف تا بہ چشم می رسد
شاید افتاد از تب دل آبلہ دریائے اشک *

لب تشنہ و تفسیدہ دہاں مردہ ام ای ابر
بر خاکم اگر اشک نہ باری عجب از تو *
سنہ ۱۲۶۳ ہجری میں اس دارفانی سے عالم جاودانی کی طرف
سفر کیا - بیٹش نے جو شیعہ تھے یہ تاریخی قطعہ کہا :-
دانشمندے نہاد چون زرو بعدم
نے نے کہ نجات یافت از بند الم *

تاریخ بحسب اعتقادش جستم
روحش گفتا : ” غلام محی الدینم “ *
۱۲ ۶۳

افسر

افسر تخلص - رضا حسین خاں نام - رضا حسین خاں بہادر خطاب -
فرزند سعید حسین خاں جدی - ویلور مولد - سنہ ۱۲۱۱ ہجری
سال ولادت -

خطہ کرناٹک کے سر بر آوردہ جاگیرداروں میں سے تھے - سترہ برس
کی عمر میں مدراس آئے - فارسی کتابیں مولوی واقف اور عارف الدین
خاں رونق سے اور عربی میں میبذی تک مولوی صادق نقشبندی اور
افضل العلماء مولوی ارتضا علی خاں بہادر سے پڑھیں - فن شعر میں بھی
واقف اور رونق کے شاگرد تھے -

منشآت افسری - تحفۃ الانشا اور مختصر سا دیوان اپنی یادگار
چھوڑی - طبیعت میں بلا کی تیزی تھی - اتنے زود فکر تھے کہ ایک ہی
جلسے میں غزل بلکہ قصیدہ کہہ اٹھتے تھے -

کلام کا نمونہ یہ ہے :-

دلم آسودہ زلف تو مزین شانہ دگر
خار در سینہ زند ہر سر دندانہ مرا *
بسکہ در شیشہ دل عشق تو افسوس دارد
ابن پری خانہ بود کعبہ و بتخانہ مرا *
جہاں پا مال عشق حسن روز افزوں تماشاکن
بنازم دلبرے را ہر دم اعجاز مبین دارد *
گرفتارم بدست خیرہ یعنی دل شیدا
چکیم در بغل پیدا شد این دشمن خدا حافظ *
چو دیدم رنگ ہای عالم افسر
دلے می خواہم از ہستی رمیدہ *

آخر عمر میں امراض و افکار نے ان کے حواس مختل کردئے تھے -
اکلی جودت و ذکاوت باقی نہ رہی تھی - سال وفات معلوم نہوا -

زودود عشق او ہرجا کہ داغ است
 کدورت خانہ جاں را چراغ است *
 وای بر حال نارسائی ہا
 زیستن بے تو سخت دشوار است *
 برہاں بصد ہزار پریشانی زماں
 از دامن تو دور نشد گر غبار شد *
 سنہ ۱۲۳۸ ہجری میں جادہ پیملے ملک بقا ہوئے۔

رایق

رایق تخلص - غلام علی موسیٰ رضا نام - حکیم باقر حسین خاں
 خطاب - فرزند حکیم رکن الدین حسین خاں نایبی - محمد پور (ارکات)
 مولد - سنہ ۱۱۸۰ ہجری سال ولادت - تذکرہ محبوب الزمن میں رایت کا
 مولد ادگیر بتلایا ہے اور سال وفات سنہ ۱۲۴۷ ہجری لکھا ہے - گلزار اعظم نے
 ان کا مولد ارکات اور سنہ ۱۲۴۸ ہجری سال وفات بتلایا ہے - چونکہ رایت کو
 دربار کرناٹک سے گہرا تعلق تھا اور صاحب گلزار اعظم وہیں کے فرمانروا تھے
 اس لئے ان ہی کا بیان زیادہ قابل وثوق ہے۔

نواب حیدر علی خاں فرماں رواے میسور کی معرکہ آرائی کے
 زمانے میں ادگیر پہنچ کر وہاں کے جاگیردار سید عبد القادر خاں کے
 ملازم رہے - اُس کے بعد مدراس آئے - مولانا باقر آگاہ کے فیض تعلیم سے
 فارسی نظم و نثر میں خاص مہارت پیدا کی - فن طب میں بھی بڑی
 شہرت پائی -

نواب عمدة الامراء بہادر فرماں روائی کرناٹک نے انہیں محمد پور
 میں منشی گری کی خدمت پر مامور فرمایا - نواب موصوف کی
 وفات کے بعد رایت دوبارہ مدراس آئے اور نواب عظیم الدولہ بہادر رحمت
 مآب نواب کرناٹک (سنہ ۱۲۱۲ تا سنہ ۱۲۳۳ ہجری) کے زمرہ اطباء میں
 داخل ہوئے اور نواب ممدوح نے حکیم باقر حسین خاں کا خطاب دیا۔

اخیر زمانے میں نواب اعظم جاہ بہادر رضواں مآب نواب کرناٹک
 (سنہ ۱۲۳۳ تا سنہ ۱۲۴۱ ہجری) کے مصاحبوں میں داخل ہوئے -
 شاعر ہونے کے علاوہ بہت بڑے ادیب و انشاپرداز بھی تھے - ایک
 تذکرہ گلدستہ کرناٹک کے نام سے نہایت فصیح و بلیغ لکھا ہے -
 کلام کا نمونہ یہ ہے :-

بیاقوت جگر کن دیدم اسم شہاہ جیلاں را
 بہ این اسم معظم تو اما دیدم چو ایماں را *
 بہ راہ مرگ رفتن اغنیا را سخت دشوار است
 کہ فر بہ کے بہ آسانی نماید قطع منزل ہا *
 سر کرد در بساط زمیں بازی فلک
 یکسر ہرات میر ز حکم غلام سوخت *
 شعر نا خوبت کند رسوائے عالم گوش دار
 چوں پسر ابتر شود نفرین پدر را می کنند *
 ہر دم از سوداے عشق آن بت انور جبین
 ہمچو ہندو شمع می مالد بہ خاکستر جبین *

رایق نے بقول تذکرہ اعظم سنہ ۱۲۴۸ ہجری میں قضا کی - جذاب
 ’والا‘ نے اُن کی تاریخ رحلت حسب ذیل کہی ہے مگر اُس سے سنہ ۱۲۵۱
 نکلتے ہیں :-

داروی اجل چو خورد رایت * با بدرقہ گلاب ایماں
 سالش ز سربکا دلم گفت * حقا کہ ز دہر رفت لقماں
 چونکہ اس تاریخ میں ”بکا“ کے سر یعنی ب کا تعمیم ہے اس
 لئے ب کے دو عدد مصرع تاریخ میں بڑھائے جائیں تو سنہ ۱۲۵۳ ہوتے
 ہیں - اس حساب سے تذکرہ اعظم کے بیان اور قطعہ تاریخ میں پانچ
 عدد کا فرق ہے۔

صد سے کدہ چوں وقف ایام نگہ تست
یک دور کہ بے بادہ تباہ است دل ما *
عدم شخص خود نما شدن است
غنیچہ را گل شدن فنا شدن است *
چشم عالی ہمتاں بالا نہ بیند از غرور
گرچہ اختر بر فلک باشد نگاہش بر زمیں است *
تکبیر اولیں است سلام وداع خویش
عشاق چوں نماز محبت ادا کنند *
زیا افتادہ را عالی مقامان پایہ می بخشند
کند بر عالم بالا بہ جذب خود سفر شبنم *
آخر عمر میں معجز تمام کاموں سے دست بردار ہو کر گوشہ نشین
ہو گئے تھے۔ سنہ ۱۲۲۱ ہجری میں وفات پائی۔

بیخود

بیخود تخلص۔ سید امین غوث نام۔ فرزند سید معی الدین
بیجاپوری۔ محمد پور عرف ارکات مولد۔ سنہ ۱۲۱۰ ہجری سال ولادت۔
کم سنی میں مدراس پہنچے۔ فارسی کی کتابیں حضرت سید شاہ
حسین صاحب قادری معجز قدس سرہ اور مولوی قادر بخش صاحب سے
پڑھیں۔ عربی میں میبذی تک ملک العلماء مولوی علاء الدین صاحب
سے مستفیض ہوئے۔ سنہ ۱۲۳۵ ہجری میں حیدر آباد چلے گئے اور راجہ
چندو لال کے شعراء کے زمرے میں داخل ہوئے۔ کچھ دنوں بعد دہلی کا
رخ کیا۔ پھر ان کا پتہ نہ چلا کہ کیا ہوئے۔
برے آزاد منش آدمی تھے۔ بدیہ گوئی میں اپنے ہم عصر شعراء
میں ممتاز سمجھے جاتے تھے۔

ان کے کلام کا نمونہ یہ ہے :-

نیست در راہ طلب حاجت مشعل دگر
ز آتش عشق سرا پای من افروختہ است *

مصحف روی تو تفسیر دگر می خواهد
من چہ گویم رخ زیبای تو دیدن دارد *
بدیں امید کہ روزہ بدامن تو رسم
غبار وار بکوبت بسے گزر کردم *

بیخود کے انتقال کا سال نہ معلوم ہوا۔ بہر حال یہ ثابت ہے
کہ وہ سنہ ۱۲۳۵ ہجری تک بقید حیات تھے۔ اس لئے کہ اسی سن میں
حیدر آباد گئے تھے۔

برہان

برہان تخلص۔ سید برہان خاں ہانڈی نام۔ فرزند سید حسن
ہانڈی۔ بیجاپور وطن اسلاف۔ نقہر نگر (ترچناپلی) مولد۔ سال ولادت
معلوم نہوا۔

شرفاء اہل دکن میں سے تھے۔ غلام حسین جودت کے فیض
تعلیم سے فارسی میں اچھی استعداد حاصل کی۔ نظم و نثر کی اصلاح
بھی ان ہی سے لیتے تھے۔ فن انشاپردازی میں ان کی بڑی شہرت ہوئی۔
ابتدا میں شرفاء اہل نواب کے یہاں منشی گری کرتے تھے۔ پھر نواب
والاجہ فرمانرواے کرفاٹک کے فرزند حسام الملک بہادر کی سرکار میں
بمقام نقہر نگر ملازم ہوئے اور آپ کے حکم سے کتاب ”تزک والاجاہی“
تصنیف کی۔ چند روز کے بعد آپ کے ہمراہ مدراس آئے اور یہیں
سکونت اختیار کر لی۔ نعرہ حیدری، انشا برہانی، منشآت بے نظیر
اور طوطی نامہ منظوم لکھا۔

کلام کا نمونہ یہ ہے :-

فرود عزت عالی نژاد در بستی
دُرے است قطرہ کہ رفت از سحاب در تہ آب *
تب دل در ہواش شعلہ جوش است
تمینا ہر نفس محشر خروش است *

شہرت پائی، جیسا کہ ان دونوں کے حالات سے ظاہر ہوگا، جو اس کتاب میں درج ہیں۔

عربی فارسی اور ہندی میں آپ کی بہت سی تصانیف موجود ہیں۔ ان کے اشعار کی تعداد پچاس ہزار سے بھی زیادہ ہے۔ آپ کے کلام کا یہ رنگ ہے :-

إلهی مطلع صبح تجلی کن دل مارا
چمن زار گل وادی ایمن کن گیل مارا *
غم فراق تو از بسکہ کاست جان مرا
عصا ز آہ بود جسم ناتوان مرا *
بستم بہ طرۂ تو دل زار خویش را
آخر فکندہ ام بہ سرت بار خویش را *
شگافے درد دل از تیر نگاہے کردہ ام پیدا
بسوی آں وفا بیگانه راہے کردہ ام پیدا *
ز رشک آں کہ ساغر از لبش خورشید تابان است
ہلال آسا کند قالب تہی ماہ تمام امشب *
برنگ غنچۂ شاخ ہریدہ دل تنگم
کہ داغ آں گل رعنا بہ نو بہارم سوخت *
دور نبود شاخ رزگردد اگر مسواک شمع
بسکہ در دور نگاہت می کشی دارد رواج *
گر نمی داشت اثر جذب محبت آگاہ
شمع را بر سر پروانہ چرا گریاں کرد *

رباعی

ایراں بقیاس ہر سقیم الافکار
رجاں دارد بہند جنت آثار *
نشید کہ ہر طبق احادیث آدم
در ہند فرود آمد و در ایراں مار *

آگاہ سنہ ۱۲۲۰ ہجری میں جنت نصیب ہوئے۔ میلاد پور کے راستے میں ہاتھی گنتے کے پاس سپرد خاک کئے گئے۔

معجز

معجز تخلص - غلام محی الدین نام - فرزند محمد ندیم اللہ نایبی - اسلاف کا وطن پہلے مدینہ منورہ تھا، پھر پانڈا پونڈا اور اس کے بعد بیجاپور تھا۔ محمد پور (ارکات) مولد - سنہ ۱۱۷۳ ہجری سال ولادت ہے۔ عربی میں قطبی اور میر تک اور فارسی درسی کتابیں اپنے زمانے کے استادوں سے پڑھیں۔ سترہ برس کی عمر میں مدراس آئے اور اپنے بزرگوں کے قدیم تعارف کی وجہ سے محمد محفوظ خان بہادر شہامت جنگت، برادر نواب والاچہ فرمانروای کرناٹک، کے مورد عنایت و عاطفت ہوئے۔ نواب امیر الامراء بہادر فرزند دوم نواب والاچہ بہادر نے اپنے فرزند نواب عظیم الدولہ بہادر نواب کرناٹک (سنہ ۱۲۱۶ تا سنہ ۱۲۳۴ ہجری) کی تعلیم ان کے سپرد کردی۔ جب چند سال کے بعد نواب ممدوح کا انتقال ہو گیا تو نواب والاچہ نے معجز کو اپنے ملازمین کے زمرے میں داخل فرمالیا اور اسی خدمت پر بحال رکھا اور اپنے فرزندوں اور دامادوں کو بھی بہ غرض تعلیم ان کے تفویض فرمایا۔

نواب عظیم الدولہ بہادر رحمت مآب نواب کرناٹک نے اپنے عہد ریاست میں اپنے استاد کو مدارالمہام بنانا چاہا لیکن معجز نے قبول نہیں کیا اور کہا کہ ”میں غلام محی الدین ہوں کسی اور کی بندگی نہیں کروں گا“ اس پر نواب نے ایک سؤ چالیس روپیہ کا منصب جاری فرمادیا اور اپنے فرزند اکبر نواب اعظم جاہ بہادر کی تعلیم آپ کے سپرد کردی۔ نواب رحمت مآب اپنے استاد کی بڑی تعظیم و تکریم کرتے اور مرتے دم تک خلوص کے ساتھ شاگردی کے حقوق بجا لاتے رہے۔

شاعری میں آپ کو مولانا باقر آگاہ سے تلمذ تھا۔

اشعار کا نمونہ یہ ہے :-

کند بے بال و پر تیر فلک را ترک چشم او
بہ تیر غمزہ چو پیوند سازد قوس ابو را *

قصائد کے دو کثیر الحجم دیوان، غزلوں اور رباعیوں کا دیوان اور پانچ مثنویاں و مثنوی معجزہ مصطفیٰ آپ کے افکار آبدار کا نتیجہ ہیں۔ فصیح اللسان شاعر تھے۔ قدیم شعراء کی طرز پر کہتے تھے۔ آپ کی زود فکری غیر معمولی تھی۔ مولانا باقر آگاہ کا بیان ہے کہ ایک روز حضرت ذوق نے میرے روبرو سات سو شعر موزوں کئے اور فرمایا کہ بارہا ایسا اتفاق ہوا ہے کہ مجھے ایک دن میں ہزار ہزار شعر کہنے پڑے ہیں۔

علاوہ ان مثنویوں کے جن کا اوپر ذکر کیا گیا ہے، آپ نے ایک مثنوی بنام 'دُرّ بے بہا' تصنیف فرمائی۔ اس مثنوی میں اُس جنگ کے واقعات بیان کئے گئے ہیں جو نواب عمدة الامراء بہادر اور تنجاوریوں میں ہوئی تھی۔ اسی مثنوی کے چند شعر ذیل میں درج کئے جاتے ہیں، جن سے آپ کے کلام کا اندازہ ہو سکے گا:۔

رانده باره بسوي آن باره * آمد اندر خروش نقاره
تیغ ها درمیان تیره غبار * روز روشن نمود در شب تار
بارش گوله از حسیض زمیں * همچو یاراں ز اوج چرخ بریں
چرخ را چرخ سر در افکنده * کر گس آسمان سر افکنده
برگت بید اندران سوادستم * خصم را گشته برگت راه عدم
آشکارا شد از میانه فوج * شعله بر شعله موج اندر موج
توپ ها دود بر سر آورده * و ز سراں دود ها بر آورده
بسکه پیکان تیر دل می سفت * الامان الامان اجل می گفت
ریکله فتنه ها بپا کرده * گله از فرق مه جدا کرده
تا برد چیره دستیش بعدو * خورد پستول داروی نیرو
رفته بر باد فتنه چوں پریاں * از زمیں بر فلک تجاوریاں

سنہ ۱۱۹۴ ہجری میں آپ کا وصال ہوا۔ قلعة ویلور کی خندق پر اپنے والد ماجد کے پہلو میں دفن کئے گئے۔

آگاہ

آگاہ تخلص۔ محمد باقر نام (نایطی و شافعی)۔ فرزند محمد مرتضیٰ المعروف بہ محمد صاحب۔ بیجاپور وطن اسلاف۔ ویلور مولد۔ سنہ ۱۱۵۸ ہجری سال ولادت۔

وطن میں فارسی اور عربی کی چند کتابیں پڑھیں۔ پھر طلب علم کی غرض سے ترجناپلی گئے اور ذہانت خدا داد سے پندرہ سال کی عمر میں نظم و نثر لکھنے پر قادر ہو گئے۔ انیس سال کی عمر میں حضرت سید شاہ ابوالحسن قدس سرہ سے بیعت کی اور آپ ہی سے اشعار کی اصلاح لیتے رہے۔ نعت و مذہبیت میں بہت سے قصائد و غزلیات اور مثنویاں لکھیں۔ اس وقت آپ نے اپنا کوئی تخلص قرار نہیں دیا تھا۔ پیر و مرشد کے انتقال کے بعد اپنے تمام اشعار غرق آب کر دیے۔ شاعری سے کثرت کش ہو گئے اور ترجناپلی سے چلے آئے۔ ایک دفعہ پھر ترجناپلی گئے اور نواب والاجہ فرماں روائی کرناٹک (سنہ ۱۱۸۴ تا سنہ ۱۲۱۰ ہجری) نے بڑے ادب اور تعظیم کے ساتھ ملاقات کی اور اپنے دوسرے فرزند نواب امیر الامراء بہادر کا اتالیق مقرر کر کے دو سو روپیہ مہار کا وظیفہ عطا کیا۔ کچھ روز بعد التور کی جاگیر، جس کی سالانہ آمدنی بارہ سو ہوں تھی، مرحمت فرمائی۔ جب نواب امیر الامراء بہادر مدراس آنے لگے تو آگاہ بھی ہم رکاب آ گئے اور یہیں سکونت اختیار کی۔ مدراس پہنچ کر پھر شعر گوئی شروع کر دی۔ نواب والاجہ بہادر کے جو خطوط اہل حجاز کے نام جاتے تھے وہ سب آگاہ ہی لکھتے تھے۔ جب پہلا خط وہاں پہنچا، تو فصحی وقت نے آپ کی انشا بہت پسند کر کے نواب والاجہ کو محرر کی بہت تعریف لکھی۔ نواب صاحب اس سے ایسے خوش ہوئے کہ اپنے فرزندوں نواب عمدة الامراء اور نواب امیر الامراء کو ایک سونے کے گہوارے کے ساتھ مولانا آگاہ کی خدمت میں روانہ کیا اور دونوں صاحب زادوں سے کہا کہ مولوی صاحب کو اس میں ہتھلا کر جھلاٹیں۔ مولانا نے بڑے اصرار کے بعد یہ تحفہ تو قبول فرمایا مگر جھلاٹے جانے سے انکار کر دیا۔

آپ کے بہت سے شاگرد تھے۔ ان میں سے نواب تاج الامراء بہادر ماجد فرزند نواب عمدة الامراء بہادر اور اعز الدین خاں نامی نے بڑی

فصل ہفتم

وہ فلرسي شعراء جو کزناتک ميں پيدا ھوے

ابجدي

ابجدي تخلص - مير اسماعيل خان نام - فرزند سيد شاه مير -
بيجاپور وطن اسلاف - چنگل پيٹ علاقہ مدراس مولد - سال ولادت
معلوم نہوا -

ان کے والد ملا محمد، مصنف تاريخ فرشتہ کے بہنوئي تھے -

ابجدي نے اپنے زمانے کے اساتذہ سے عربي اور فارسي پڑھي - تحصيل
علم سے فارغ ہونے کے بعد نواب والاجہ جنت آرام گاہ کي خدمت ميں
بارياب ھوے - آپ نے اپنے فرزندوں يعني نواب عمدة الامراء بہادر اور
نواب امير الامراء بہادر کي تعليم کے لئے ان کو مقرر فرمایا -

ابجدي کي طبيعت بہت موزوں واقع ھوي تھي - فارسي اور
ہندي شعر کہتے تھے - آپ نے ايک ديوان اور پانچ مثنویاں تاليف کیں -
نواب والاجہ کے حکم سے مثنوي 'انور نامہ' لکھي - نواب موصوف کو وہ
مثنوي اتقي پسند آئي کہ ابجدي کو چاندي ميں گلو ديا - اس چاندي
کي قيمت چھ ہزار سات سو روپيہ ھوي اور چند خلعت بہي مرحمت
فرمے - سنہ ۱۱۸۱ ہجري ميں ملک الشعراء کا خطاب بہي عطا فرمایا -

آپ کے کلام کا یہ نمونہ ھے :-

دستک بدر سينہ زند دل زطپیدن

شايد کہ در آيد يت سيمیں بدن ما *

از سبک روحي چو بوي گل جہانے سر کفيم

با قدم ہرگز نگرند آشنا رفتار ما *

توبہ امشب بہ بزم يار شکست

عهد در موسم بہار شکست *

خوش است سوي زخداي او نظر ليکن

بہ پلے خویش فتادن بہ چاہ رسوائي است *

تا نہ گردد دل دو پارہ بر نياید آرزو

ديده ام خورشيد در چاک گريبان صباح *

برنگ شيشہ ساعت دلم را بادلش بستم

کہ راز ہر يکے بر يک دگر پنہاں نمي ماند *

دل را بہ دام زلف گرہ گير بسته اند

ديوانہ را بہ حلقہ زنجير بسته اند *

برلے رفع گزند حوادث دوران

شد است داغ دلم ابجدي مرا تعويد *

ابجدي نے سنہ ۱۱۱۳ ہجري ميں قضا کي - جامع مسجد ميلاپور کے

صحن ميں دفن ھوے -

ذوقي

ذوقي تخلص - سيد عبد اللطيف نام - غلام محي الدين عرف -

فرزند حضرت سيد شاه ابوالحسن قروي قدس سرہ - بيجاپور وطن اسلاف -
بيجاپور مولد - سال ولادت معلوم نہوا -

اپنے والد ماجد سے ابتدائي فارسي کتابیں پڑھیں - پھر عظيم الدين
داماد محمد جعفر طالب علم ويلوري سے صرف و نحو عربي اور علم معقول
کے چند رسالے پڑھے - ذہن و ذکاوت خدا داد تھي - اتني ہی تعليم سے
معقول و منقول کي مستند کتابوں کے مطالعہ کي استعداد پيدا کرلي -
حقايق و معارف کے علوم سے بہي خوب واقفيت بہم پہنچالي -

حضرت ذوقي کے مزاج ميں بڑي بے تکلفي تھي - ظاہري لباس
و آرايش کا خيال نہ تھا - اميرون اور تونکروں کي بالکل پروا نہ کرتے تھے -
وقت آخر تک طالبان حق کي تعليم اور راہ نمائي ميں مصروف رہے -

آپ کو تصنيف و تاليف کي طرف توجہ ھوي تو علم فرائض -

حساب - بيان - منطق - تصرف وغيرہ ميں بہت سے رسائل لکھ ڈالے -

ہمچو شمع محفل شب زندہ داراں طبع من
ہر زماں مختار روشن تر ز ترک خواب شد *
ہمچو پروانہ بر چراغ رخت
شمع فانوس آسماں سوزد *
مختار کی صحیح تاریخ وفات معلوم نہ ہوئی البتہ تذکرہ گلزار اعظم
کی تالیف کے وقت زندہ تھے -

واقف

واقف تخلص - میراں محی الدین قادری نام - فرزند شاہ احمد
ابو تراب قادری - اُدگیر مولد - سنہ ۱۲۰۵ ہجری سال ولادت -
کم سنی میں اپنے والد کے ہمراہ مدراس آئے اور یہیں مقیم ہو گئے -
مولانا باقر آگاہ اور مولوی غلام محی الدین معجز سے فارسی پڑھی - عربی
کی تحصیل ملک العلماء مولوی علاء الدین صاحب سے کی - اپنے حقیقی
ماموں سید شاہ منصور قادری سے بیعت کی اور تمام سلسلوں میں
خرقہ خلافت پایا - شاعری میں مولوی سید خیر الدین فائق سے تلمذ تھا -
بیعت ہونے سے پہلے بسمل تخلص کرتے تھے ، مرشد کے حکم سے واقف
تخلص اختیار کیا - چنانچہ ایک اردو غزل کے مقطع میں کنایتاً اس کو
یوں ظاہر کیا ہے :-

سرِ مخفی سے انا الحق کے نہ تھا میں واقف

جب تلک شیع مرا حضرت منصور نہ تھا *

مدراس میں 'شہر استاد' کہلاتے تھے - نواب غلام محمد غوث
خاں بہادر اعظم نواب کرناٹک (سنہ ۱۲۴۱ تا سنہ ۱۲۷۲ ہجری) نے
ایک مدرسہ مدراس میں قائم فرمایا تھا جس کا نام مدرسۂ اعظم رکھا -
نواب صاحب موصوف کے انتقال کے بعد اس مدرسے کو سرکار انگریزی نے
اپنے اہتمام میں لے لیا - مدرسہ اب تک حضرت اعظم کے نام مبارک سے
منسوب چلا آتا ہے اور بدستور سرکاری انتظام ہے - غرض واقف بھی اس
مدرسہ کے مدرس مقرر کئے گئے - اور محفل مشاعرۂ اعظم کے ایک حکم
بھی تھے -

ب کے کلام کا یہ رنگ ہے :-

از سر حرف انا الحق شد بہ دست من عصا
حضرت منصور واقف تابود ہادی مرا *
چوں مردہ بک ز ترک تردد تمام عمر
آسائش بہ سایۂ مؤگانم آرزو است *
بے سوز دل بنائے عمل استوار نیست
دیوار خشت خام گہے پایدار نیست *
بے مشقت نہ فقد گوہر مقصود بکف
مدتے سنگ پی لعل جگر سوختہ است *
خاموشی است موجب سرسبزی دروں
صد بار این سخن بلب خویش پستہ گفت *
مرد میدان نہ کشد منت کس را واقف
بہر آب است کجا تیغ بہ باران محتاج *
ہزاراں حیلہ انگیزد برائے دادن نانے
مگر ہستم بخوان چرخ دوں نا خواندہ مہمانے *
واقف - تذکرہ گلزار اعظم کی تالیف کے وقت تک زندہ تھے - مگر
اُن کے انتقال کا صحیح سال معلوم نہوا -

آپ کا سلسلہ نسب حضرت قاسم بن محمد بن حضرت سیدنا امیر المؤمنین ابوبکر صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ تک پہنچتا ہے۔ یہ حضرت قاسم وہی ہیں جو مدینہ منورہ کے فقہائے سبعہ میں سے تھے۔ یہ نہیں معلوم ہوسکا کہ قدرت کے اسلاف عرب سے ہند میں کس راستہ سے آئے۔ بہر حال قنوج میں سکونت گزیں ہوئے۔ ان میں سے ایک صاحب سلطنت غوریہ کے اخیر زمانے میں گویامو سے آئے۔ وہاں کے حکام وقت نے ان کی صلاحیت اور امانت کا لحاظ کر کے ان کو نائب صدر مقرر کر دیا۔ اس عہدے کی تنخواہ بہت معقول تھی۔ سلطنت تیموریہ کے اختتام تک ان کی اولاد میں یہ خدمت باقی اور تنخواہ برابر جاری رہی۔

قدرت نے صرف و نحو عربی اور فارسی درسی کتابیں اساتذہ وقت سے پڑھیں۔ سنہ ۱۲۲۷ ہجری میں مدراس پہنچے۔ جناب ارتضا علی خان بہادر خوشنود سے علم فرایض و حساب پڑھا۔ نواب اعظم جاہ بہادر رضوان مآب نواب کرناٹک (سنہ ۱۲۳۴ تا سنہ ۱۲۴۱ ھ) کے دربار سے خان کا خطاب اور نواب عظیم الدولہ بہادر رحمت مآب نواب کرناٹک (سنہ ۱۲۱۶ تا سنہ ۱۲۳۴ ہجری) کے مقبرے کی تولیت مرحمت ہوئی۔ جب نواب غلام محمد غوث خان بہادر اعظم نواب کرناٹک (سنہ ۱۲۴۱ تا سنہ ۱۲۷۲ ہجری) نے محفل مشاعرۂ اعظم قائم فرمائی، اس کے دو حکم مقرر فرمائے گئے۔ ان میں ایک قدرت تھے۔ آپ زاہد شب زندہ دار اور عابد و بڑھیز گار تھے۔

ایک ضخیم دیوان اور ایک تذکرۂ شعراء مسمیٰ بہ 'نتایج الافکار' یادگار چھوڑا۔ یہ تذکرہ نواب کرناٹک کی طرف سے سرکاری مطبع میں طبع ہوا تھا۔

ان کا کچھ منتخب کلام یہ ہے :-

چشم نشود ملتفت غیر ز سویت
کر قبلہ نکرداند کسی قبلہ نما را *

از راستی تیر، کہاں راست نگرود
من چون ز عصا راست کدم پشت دو تارا *
منزلت در دل و دل بستہ زلف
زلف مشکن کہ شکست من و تست *

اشک من راز سینہ افشا کرد
طفل ہرگز نہ معتمد باشد *

برباد مکن وفائے دیریں
من خاک شدم غبار تا چند *

قدرت کی رحلت کا سال معلوم نہیں، مگر وہ تذکرۂ گلزار اعظم کی تالیف (سنہ ۱۲۶۱ ہجری) کے وقت زندہ تھے۔

مختار

مختار تخلص۔ باقر حسین نام۔ حسن علی خان خطاب۔
فرزند حسن علی خان۔ سرپرنگ پٹن مولد۔ سنہ ۱۲۱۰ ہجری
سال ولادت۔

پانچ سال کی عمر میں اپنے والد کے ہمراہ وارد محمد پور (ارکات) ہوئے۔ اساتذہ عصر سے فارسی پڑھی۔ سنہ ۱۲۳۰ ہجری میں مدراس آئے اور یہیں مقیم ہو گئے۔ نواب اعظم جاہ بہادر رضوان مآب نواب کرناٹک (سنہ ۱۲۳۴ تا سنہ ۱۲۴۱ ہجری) کے عہد ریاست میں 'حسن علی خان' کا خطاب ملا۔ آخر عمر میں مجلس مشاعرۂ اعظم میں، جسکو نواب غلام محمد غوث خان بہادر اعظم نے قائم کیا تھا، داخل ہوئے۔

فارسی شعر کم اور ہندی شعر خصوصاً مرثیہ اکثر کہتے تھے۔
کلام کا نمونہ یہ ہے :-

ہر کہ سازد سرکشی ہمچوں حباب شرح چشم
زود بیند از ہولے خویش مدفن زیر پا *
عیش و نشاط اہل جہاں را ثبات نیست
چوں دامن بہار کہ آمد بدست و رفت *

شد چنان سینہ مشبک ز خدنگ تو کہ دل
بہر نظارہ زہر رخنہ درے پیدا کرد *
تا تواز می کدہ رفتی بہوایت ز حباب
مے بہ میفا ہمہ تن چشم ترے پیدا کرد *
قصہ صید دل مابود کہ صیاد ازل
چوں تو نازک بدنے خوش کمرے پیدا کرد *
نیست 'خوشنود' سزاوار ملامت ناص
دل و جاں باخت بعشق و ہنرے پیدا کرد *
خواہی کہ نماز عشق خوانی
از خون دو دیدہ با وضو باش *
از خستہ خود یاد نیاری عجب از تو
کشتی و بخاکش نہ سپاری عجب از تو *
خوشنود از انجا بچہ کار آمدہ بودی
مغفل دریں جا بچہ کاری عجب از تو *
چرخ زن گرد نقطہ وحدت
ہمچو پرکار باش تا باشی *

رباعی

آدم آئینہ جمال تو بود * عالم ہمہ مظهر کمال تو بود
آن کس کہ نکرد نفس خود را ادراک * کے محرم محفل وصال تو بود
خوشنود کا سال رحلت معلوم نہوا - اتنا پتہ چلتا ہے کہ
تذکرہ گلزار اعظم کی تالیف یعنی سنہ ۱۲۶۱ ہجری تک زندہ تھے -

شفیع

شفیع تخلص - میر محمد شفیع نام - فرزند میر عسکری
باقری استر آبادی - نلور مولد - سنہ ۱۲۲۸ ہجری سال ولادت - سلطان
ابوالحسن قطب شاہ عرف تانا شاہ والی حیدر آباد دکن (سنہ ۱۰۸۳ تا
سنہ ۱۰۹۸ ہجری) نے شفیع کے اجداد میں سے ایک صاحب

میر حسن استر آبادی کی بڑی قدر افزائی فرمائی اور مضافات
حیدر آباد میں مری کٹہ کی جاگیر عطا کی - شفیع کے والد پہلے تو
مچھلی بندر میں تجارت کرتے تھے - بعد کو ملازمت کی اور ضلع نلور کے
ایک محکمے میں منشی مقرر ہوئے -

شفیع نے ہوش سنبھالنے کے بعد اپنے والد اور دوسرے اساتذہ سے
فارسی اور عربی پڑھی - نیز علم حساب میں بھی مہارت پیدا کی -
عرصہ دراز تک مختلف شہروں کی سیاحت کرتے رہے - باپ کے
انتقال کے بعد ان ہی کی خدمت پر مامور ہوئے - پھر محکمہ صدر امین
نلور کے دیوانی دفاتر کی سررشتہ داری پر تقرر ہوا - زبان تلنگی وغیرہ سے
بھی خوب واقف تھے اور بہت جلد ترجمہ کرتے تھے - فن شعر میں
میر محمد حسن غریب اور میرزا عبد الباقی وفا سے تلمذ تھا - ہندی اور
فارسی شعر کہتے تھے - مختلف فنون میں ان کی نظم و نثر موجود ہے -
جس کا شمار ساٹھ ہزار بیت سے زیادہ ہوتا ہے -

نمونہ کلام فارسی یہ ہے :-

خال بر عین صنم بس بہ ہزار انداز است
الف کرد است نگر حسن الف قامت را *
مرد مک دست تہی شد ز در ولعل سرشک
لعل خندان مددے، گوہرے دندان مددے *
نرگس و غنچہ و گل چشم و دھان و رخ تست
حاش للہ روم جانب بستان کسے *

شفیع کے انتقال کا سال معلوم نہوا - لیکن وہ تذکرہ گلزار اعظم
کی تالیف (سنہ ۱۲۶۱ ہجری) کے وقت تک زندہ تھے -

قدرت

قدرت تخلص - محمد قدرت اللہ نام - محمد قدرت اللہ خاں
خطاب - فرزند محمد کامل - گویامو مولد - سنہ ۱۱۹۱ ہجری
سال ولادت -

از مساس مصحف رویش گفہ نذوشتہ اند
دست از جان شستہ در عشقش وضو داریم ما *
ازیں چیں ہا کہ دارم بر جبیں وقت کہن سالی
بصد لب می کنم تفسیر رنج ضعف پیری را *
نکند صبر این دل نادان
کار با سخت جاہل افتاد است *
چوں سینہ من کلبہ احگر شدہ از عشق
ہر ذرہ آہم چو شرار است بہ بینید *
سخن را آب و تاب از اشک دل سوزے چنان دارم -
بگوش ہر کہ می افتد کم از گوہر نمی داند -

سنہ ۱۲۶۸ ہجری میں انتقال ہوا - شاہ راہ میلاپور میں دلیر جڈگ
بہادر کے مقبرے کے روبرو سپرد خاک کئے گئے -

خوشنود

خوشنود تخلص - (مولوی) ارتضا علی نام - ارتضا علی خان بہادر
خطاب - فرزند مولوی مصطفیٰ علی خان بہادر خوشدل - قصبہ گویامو میں
سنہ ۱۱۱۸ ہجری میں پیدا ہوئے -

پندرہ سال کی عمر میں اپنے والد سے فارسی کی چند کتابیں اور
عربی میں کافیہ تک پڑھنے کے بعد لکھنؤ گئے اور بہ حیثیت طالب علم
ہر سوں وہاں قیام پذیر رہے - وہاں سے سندیلے پہنچے اور مولانا حیدر علی
سندیلوی کی خدمت میں 'جو مشہور علماء میں سے تھے' علوم
معقول و منقول حاصل کئے پھر بلگرام میں سات سال تک مقیم رہ کر
مولوی محمد ابراہیم ملیباری سے باقی کتابیں پڑھیں - فارغ التحصیل
ہونے کے بعد جناب مولوی شاہ غلام نصیر الدین سعدی بلگرامی
رحمہ اللہ سے بیعت کا شرف اور خرقہ خلافت پایا -

سنہ ۱۲۲۵ ہجری کے شروع میں اپنے والد سے ملنے کے لئے مدراس
آئے - پانچ سال بعد نواب عظیم الدولہ بہادر نواب کرناٹک (سنہ ۱۲۱۶ تا

سنہ ۱۲۳۴ ہجری) کی سرکار میں ملازم ہوئے اور محکمہ عالیہ کے مفتی
مقرر ہوئے - سنہ ۱۲۳۵ ہجری میں کسی وجہ سے مستعفی ہو گئے اور
چندے متوکلانہ زندگی بسر کی - بعض اہل حکومت کی خواہش پر
دوبارہ قاضی کا عہدہ قبول کیا اور چتر کے علاقے میں مقرر کئے گئے - کچھ
دنوں بعد صدر مفتی ہوئے - سنہ ۱۲۴۴ ہجری میں صوبہ مدراس کے
قاضی القضاۃ بنائے گئے -

چوبیس سال تک اپنے فرائض نہایت خوبی کے ساتھ انجام دینے کے
بعد سنہ ۱۲۶۸ ہجری میں وظیفہ لے کر اپنی خدمت سے سبک دوش
ہوئے اور مع اہل و عیال حرمین شریفین زاد ہما اللہ تعالیٰ شرفاً و تعظیماً
تشریف لے گئے -

نواب غلام محمد غوث خان بہادر اعظم نواب کرناٹک
(سنہ ۱۲۴۱ تا سنہ ۱۲۷۲ ہجری) آپ کے شاگرد تھے - سیکڑوں طلبہ نے
آپ کے خزان تعلیم سے بہرہ وافی حاصل کیا - آپ نے بہت سی عربی
کتابوں کی شرحیں اور حاشیے لکھے - اُن کے علاوہ ذیل کی کتابیں
آپ کی تالیف ہیں :-

(۱) نقود الحساب (۲) فرائض ارتضیہ (۳) شرح فارسی قصیدہ بردہ
(۴) تنبیہ الغفل فی اثبات ایمان آباء الرسول (۵) شرح اسماء الحسنی عربی -
آپ کے فارسی کلام کا یہ رنگت ہے :-

چشم آہو با ہمہ شوخی شکار چشم تست
نرگس شہلابہ مستی شرمسار چشم تست *
کے نظر افتد براں گل چہرہ نازک بدن
ہستی موہوم تو خوشنود خار چشم تست *
دانہ سبجہ مگر داں زاہد
انما اللہ الہ واحد *

چہ بلا سوز درونم اثرے پیدا کرد
ریخت اشکے کہ ز چشم شرے پیدا کرد *

ان کے کلام کا نمونہ یہ ہے :-

الہی ساز روشن چوں ید بیضا بیانم را
 کلیم طور سیناے تجلی کن زبانم را *
 سید پوش است یارب در غم تو حرف حرف من
 کرامت کن اثر چوں بیت خود ہر بہت دیوان را *
 اسیر عشق مژگانش شدم از شوق زلف او
 بلے ہر خار صیاد است مرغ رشتہ بر پارا *
 نرم خوئی سبب امن بود از ظالم
 نہ شود زخم نمایاں چو زنی تیر در آب *
 عالمے را می توان از خلق خود تسخیر کرد
 بوے گل زنجیر می گردد بہ پلے عندلیب *
 دلم ز راحت یاراں ہمیشہ خورسند است
 کہ ربط من بہ عزیزاں چو شاخ پیوند است *
 اہل بصیرت از سخنے رنج می برند
 مو در میان دیدہ کم از نوک خار نیست *
 اشکم از شوق لبش قطرہ زناں می آید
 ہمچو طفلے کہ پئے قند دواں می آید *
 گشت حسن از پردہ ظاہر، صورت جانا نہ شد
 عشق در جوش و خروش آمد دل دیوانہ شد *
 کامل شود چو مرد نگرند بخانہ بند
 آرد چو باز ہر نشود آشیانہ بند *
 از بازی دغلے سپہر کینہ دوست
 ہستم بساں مہرہ شمشدر بخانہ بند *
 جز سیاست نبود کار ریاست جاری
 نشود خامہ رواں نانرزی آنرا قط *

آید بسائل از لب ممسک جواب خشک
 از جیب خشک سال بر آید سحاب خشک *
 عشق فایز کند آخر بحقیقت ز مجاز
 میر سد شبنم افتادہ بمہر از برگل *

والا نے صفر سنہ ۱۲۶۳ ہجری کو بعارضۃ فالج انتقال کیا۔ مس
 معمور واقع متیال پیت کے صحن میں اپنے چچا کے پہلو میں سپرد خ
 ہوئے۔ جناب خوشنود نے تاریخ رحلت ”العاقبۃ للمتقین“ کہی۔
 ۱۲ ۶۳ ھ

عاشق

عاشق تخلص - (مولوی) سید عبد الودود نقوی نام - چو
 (من قصبات ضلع بردوان، بنگالہ) مولد - سال ولادت معلوم نہوا۔
 ان کے اجداد قصبہ کڑہ ضلع الہ آباد کم رہنے والے تھے۔ ان میر
 ایک صاحب وطن سے بردوان گئے اور وہیں مقیم ہو کر تعلیم و تد
 دین میں مشغول ہوئے۔ ان کے اکثر اسلاف صاحبان فضل و کمال
 اور اپنے خوان علم سے طلبہ کو نعمت علم عطا کرتے رہے۔ عاشق کے
 بیہ کلکتہ کے مدرسۃ عالیہ میں مدرس تھے۔
 عاشق نے مولوی امین اللہ سے تمام درسی کتابیں پڑھ
 فارغ التعلیم ہو کر سنہ ۱۲۲۲ ہجری میں مدراس آئے اور ضلع گڈ
 مفتی مقرر ہوئے۔ پھر ترجناپلی کے علاقے میں قاضی کے عہدے پر
 ہوئے۔ اس کے بعد صدر عدالت کے مفتی بنائے گئے۔ پچیس برس
 اس عہدۃ عالیہ کے فرائض انجام دینے کے بعد ضلع چنگل پیت
 صدر امین کئے گئے۔

کلام کا نمونہ یہ ہے :-

آتش انتظار سوخت مرا
 چہ بلے است آشنائی ہا *

حزین سے پڑھیں۔ پچیس برس کے سن میں علوم عقلیہ و نقلیہ سے فارغ ہو کر ملک بنگالہ چلے گئے۔ وہاں چندے درس دیتے رہے۔ سنہ ۱۲۳۲ ہجری میں ارباب حکومت کی طلب پر مدراس آئے اور سرکار کمپنی کے مدرسے میں مدرس مقرر ہوئے۔ چند سال کے بعد صدر مفتی کے عہدے پر ترقی پائی۔

آپ حلیم الطبع۔ کریم الاخلاق اور متواضع تھے۔ فارسی کی تمام کتابیں پڑھانے میں کامل دسترس رکھتے تھے۔ علم ریاضی میں آپ کی قابلیت بہت بڑھی ہوئی تھی۔ یہ چند کتابیں آپ کی تالیفات میں سے ہیں:-

(۱) تبصرة الحکمت (طبیعیات و آلیات میں)۔

(۲) منتخب التحریر (علم ریاضی میں)۔

علم تکسیر و جفر و رمل میں بھی چند رسالے ہیں۔

اُن کے کلام کا نمونہ یہ ہے:-

از بسکہ وحشی است دل بیقرار ما

رم می کند ز سایہ مردم غبار ما *

در بر نہال قامت او تا نشاندہ ایم

گل کرد صد بہار ز باغ کنار ما *

بر روی زرد ماست عیاں اشک لالہ گوں

یک جا بہم شد است خزان و بہار ما *

دوش چوں بے رحمی ظالم دل من یاد کرد

من جدا فریاد کردم دل جدا فریاد کرد *

چشم تو دوست دارم اگر می طیم بجاست

بیمار دار از غم بیمار می طید *

سنہ ۱۲۵۸ ہجری میں اس دار فانی سے ہمیشہ کے لئے روپوش ہو گئے۔

والا

والا تخلص۔ سید ابو سعید نام۔ سید ابو طیب خاں خطاب۔ فرزند سید ابو طیب خاں۔ رحمت آباد مولد۔ سنہ ۱۱۱۰ ہجری سال ولادت۔

والا کے دادا سید زین العابدین امامی نواب والا جاہ کے دیوان محمد عاصم خاں بہادر مبارز جنگ کے حقیقی چچا تھے۔

والا عربی کی ابتدائی کتابیں اور فارسی کی درسی کتابیں اساتذہ عصر سے پڑھ کر مدراس پہنچے اور فن شاعری میں مولانا آگاہ کے شاگرد ہوئے۔ حضرت آگاہ ہی نے آپ کا تخلص والا مقرر کیا اور از راہ عنایت یہ شعر بھی عوزوں فرمایا:-

حظ وافر ببر از سیر چو بلبل والا

اولیں جوش بہار است گلستان ترا *

استاد کے انتقال کے بعد آپ اپنے قریب کو گئے جو رحمت آباد کے قریب ہے۔ ایک مدت وہاں تھیرے اور جناب مولوی شاہ رفیع الدین قندھاری دکنی رحمۃ اللہ کے دست مبارک پر بیعت کی۔ سنہ ۱۲۵۲ ہجری میں آپ کے چھوٹے فرزند نے انتقال کیا اور آپ کو اتنا صدمہ ہوا کہ وطن کا قیام دو بہر ہو گیا۔ آخر سفر کی تہانی اور دوبارہ مدراس آئے۔ حافظ یار جنگ کی وساطت سے سرکاری ملازم ہو کر نواب غلام محمد غوث خاں بہادر نواب کرناٹک (سنہ ۱۲۴۱ تا سنہ ۱۲۷۶ ہجری) کے استاد مقرر ہوئے اور سید ابو طیب خاں خطاب ملا۔

آپ نے خطاطی اور تاریخ دانی میں کمال حاصل کیا۔ قادر الکلام اور پُرگو شعرا میں آپ کا شمار تھا۔ دو مثنویاں، بحر غم اور آیہ رحمت اور ایک دیوان (مشمول بر قصائد و غزلیات وغیرہ) آپ کے افکار آبدار کا نتیجہ ہے۔ نثار بھی اعلیٰ درجے کے تھے۔ چنانچہ حضرت خواجہ رحمت اللہ قدس سرہ کے حالات میں ایک رسالہ بنام 'بحر رحمت' لکھا۔

سنہ ۱۱۸۰ ہجری - ”ذی عشق“ تاریخ ولادت - آپ کا سلسلہ نسب والد ماجد کی طرف سے حضرت امام جعفر صادق رضی اللہ تعالیٰ عنہ تک اور والدہ ماجدہ کی جانب سے حضرت سلطان الاولیا محبوب سبحانی غوث اعظم سیدنا سید عبد القادر الحسینی الحسینی جعفری الجیلانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ تک پہنچتا ہے۔ آپ کے جد امجد حضرت الحاج سید حبیب اللہ قادری بیجاپور چھوڑ کر مدت تک حیدر آباد میں اور چندے مچھلی بندر میں سکونت پذیر ہوئے۔ پھر کرناٹک تشریف لاکر نلور میں مقیم ہوئے۔

حضرت معجم قدس سرہ جب سن شعور کو پہنچے تو عربی نحو میں کافہ تک مطالعہ کیا اور فارسی کتابیں اپنے چچا حضرت سید میراں قادری مرحوم قدس سرہ مدرس مدرسہ نلور سے پڑھیں۔ اپنے بڑے بھائی حضرت مولوی سید محمد قادری قدس سرہ سے بھی علمی استفادہ فرمایا۔ والد ماجد کے دست حق پرست پر بیعت کی اور خرقہ خلافت بھی آپ ہی سے پایا۔

سنہ ۱۲۱۶ ہجری میں تشریف فرما مدرسہ ہوئے۔ مسجد جامع میلپور کے قریب ایک مکان لیکر قیام فرمایا۔ سنہ ۱۲۲۵ ہجری میں بالکل گوشہ نشینی اختیار فرمائی۔ بقیۃ العمر کبھی مسجد کے دروازے سے باہر قدم نہیں نکالا۔ ہمیشہ طالب علموں کی تعلیم اور مریدوں کی ہدایت فرماتے رہے۔ آپ کے مریدین و معتقدین کا حلقہ نہایت وسیع تھا۔

آپ عاجز راقم (گوھر) کے پیر، و مرشد حضرت زبدۃ العارفین سراج السالکین مولانا الحاج مولوی سید شاہ حسین قادری الشطاری قدس سرہ العزیز کے حقیقی دادا اور دادا پیر تھے۔ آپ مدراس کے ممتاز مشایخ میں شمار ہوتے تھے۔ آپ کا کچھ کلام تیمناً ذیل میں درج ہے :-

روید ہزار لالہ زسنگ مزار ما

تا سر زند نشاں ز دل داغ دار ما *

صد روضہ بہشت بود فرش راہ او
معجم مرو ز کوچہ این گل عذار ما *
ساغر صہیلے وحدت میدہد از شوق دل
مست ساقی معجم سر کردہ زندان ما *
پیرو روشن دلاں یا بد طمانیت مدام
در پس آئینہ آرامے بود سیماب را *
چوں بامید قدومت زندہ در گوریم ما
زینہار از مشہد ما دامن خود را مکش *
ناز و کرشمہ تو دل قدسیاں ربود
از ما بہ بُرد صبر و تحمل علی الخصوص *

سنہ ۱۲۵۰ ہجری میں وصال ہوا۔ کسی نے ”نیا حسین کا غم“ تاریخ کہی۔ ۱۲۵۰ ہجری

حسن

حسن تخلص - محمد علی حسن نام - فرزند شیعہ نوازش علی - جونپور مولد - سال ولادت معلوم نہوا - ان کے جد اعلیٰ شاہ فتح اللہ انصاری ولد عبد اللہ انصاری تغلق شاہ بادشاہ دہلی کے عہد حکومت میں اپنے وطن سے فائز دہلی ہوئے۔ کچھ دن وہاں ٹھہر کر بہ طریق سیاحت جون پور گئے، جو اُس زمانے میں شاہان شرقیہ کا دارالحکومت تھا۔ اُن کے اوصاف حمیدہ کی شہرت ہوئی تو وہاں کے بادشاہ نے اُن سے جامع مسجد میں ملاقات کی اور جون پور کے پرگنہ ماہل میں چند مواضع بطور جاگیر عطا کئے۔ اُن ہی کی اولاد اس جاگیر میں سکونت پذیر ہو گئی۔ بعضوں نے معلمی اختیار کی اور بعض شاہان دہلی کے یہاں اعلیٰ عہدوں پر فائز ہوئے۔

حسن نے کم سنی میں وطن سے بنارس پہنچ کر فارسی درسی کتابیں ملا محمد عمر (شاگرد سراج الدین علی خاں آرزو) اور شیعہ علی

جد امجد نے ادگیر میں سکونت اختیار کر لی تھی۔ چنانچہ آپ سنہ ۱۲۰۳ ہجری میں ادگیر ہی میں پیدا ہوئے۔ آپ کے اجداد عالی خاندان تھے۔ ان کے نسب کا سلسلہ تین واسطوں سے جناب قدوة العلماء زبدۃ الاولیاء مولوی محمد حسین شہید المعروف بہ امام صاحب (قدس سرہ) تک منتهی ہوتا ہے۔

اس خاندان کے اکثر حضرات شراب معونت کے متوالے تھے۔ چنانچہ حضرت قاضی محمود اور جناب مولانا حبیب اللہ کے فضائل و کرامات مشہور آفاق ہیں۔

شایق کم سنی میں اپنے والد کے ہمراہ کچھ دنوں کالستری میں مقیم رہے۔ پھر مدراس پہنچے اور یہیں کے ہو رہے۔ عربی و فارسی درسی کتابیں اس زمانے کے مشہور اساتذہ سے پڑھیں۔ اپنے حقیقی ماموں سید شاہ منصور قادری سے بیعت کی۔

سنہ ۱۲۲۰ ہجری میں اپنی شادی کی تقریب سے ادگیر گئے اور نواب اعظم جاہ نواب کرناٹک (سنہ ۱۲۳۴ تا سنہ ۱۲۴۱ ہجری) کی ریاست کے اخیر زمانے میں مدراس واپس آ گئے، نواب موصوف کی سرکار میں ملازم ہوئے اور شایق علی خان خطاب پایا۔ پھر سرکاری مدرسے میں فارسی کے مدرس ہو گئے۔

فارسی اشعار کی اصلاح فائق اور والا سے لیتے تھے۔ ریختہ گوئی میں اظفری اور میر شاہ حسین حقیقت سے تلمذ تھا۔ نظم اس قدر جلد کہتے تھے کہ جس کو بدیہ گوئی کہنا چاہئے۔ چنانچہ نواب اعظم جاہ بہادر کی فرمائش پر صرف تیرہ دن میں ۳۷ نعتیہ اور منقبتیہ غزلیں کہہ کر پیش کیں۔ نظم سے زیادہ نثر پر قدرت تھی۔ حسب ذیل کتابیں تصنیف کیں:-

(۱) مرج البحرين نعتیہ اور منقبتیہ غزلوں کا مجموعہ (۲) روضۃ قدسیاں در احوال بندگان دیں (۳) مثنوی ہندی مسسمی بہ رشک بہشت (۴) دیوان فارسی و ہندی۔

ان کے چند اشعار یہ ہیں:-

لہی رنگ روی گل رخواں دہ داستانم را
بہ رنگ کاکل مشکیں مسلسل کن بیانم را *
وقت پیری دل ز آہ سرد آخر وا شود
می کند فیض نسیم صبح خنداں غنچہ را *
عشق عاشق در دل معشوق آخر جا کند
گل گریباں چاک دارد از ولایہ عندلیب *
طالعہ برگشتہ از سودا زلف طبر است
سطرہا کے راست آید چون کجی در مسطر است
مگر ز خاک نشاں سوار میجوید
وگر نہ چیت زمیں کندن فرس بدو دست *
احسان غنیمت است دریں باغ بوستم
حرفے کہ در شروع گلستان است منت است *
قائل کاش رخ طفل سر شکم می دید
تا کہ در کشتن من پاس یتیمہاں می کرد *
در حیرتم ز خال رخ دلستان او
یارب چساں بہ شعلہ قرار سپند شد *

سنہ ۱۲۴۹ ہجری میں اس دار فنا کو خیر باد کہا۔ آپ چھوٹے بھائی مولوی واقف نے یہ قطعہ تاریخ لکھا:-

بیدل عصر حضرت شایق * قدس اللہ سرہ السامی
کام دل جست چون بقرب الہ * کہ جہان است جلے نا کامی
ہاتقم سال رحلتش فرمود * ”رفقہ ہیہات ہمدم جامی“
۱۲۴۹ھ

معجزم

معجزم تخلص۔ حضرت سید شاہ حسین قادری نام۔ فرزند حضرت سید شاہ عبد القادر قادری۔ بیجاپور وطن آبائی۔ نلور مولد۔ سال ولادت

فوج طفلان سرشک است رواں از رة چشم
مگر از سینه بروں شد دل دیوانہ ما *

موسم پیری من صبح امید است مرا

پنبہ داغ گدہ موی سفید است مرا *

سیاہ رو شود آن کس کہ عیب بیں گردد

چو خامہ بر سخن ہیچ کس مدار انگشت *

سرخی چشم من از گریہ نباشد فایق

آفتابے ز نظر رفت و شفق باقی ماند *

ماجرای ابر دل زارم گذشت از آب اشک

مشت خاکے بود آن ہم رفت در سیلاب اشک *

من بے چارہ دریں راہ نیازے دارم

گر تو اے زاہد خود بیں بہ نماز آمدہ *

مرحبا باد صبا بوی خوشے آوردی

مگر از ساحت گلزار حجاز آمدہ *

سنہ ۱۲۴۲ ہجری میں دار فنا چھوڑ کر دار بقا کا راستہ لیا۔

نامی

نامی تخلص - مولوی تراب علی نام - شیخ نصرت اللہ عباسی

کے فرزند - خیر آباد (اودہ) مولد - سنہ ۱۱۹۱ ہجری سال ولادت -

اپنے زمانے کے اساتذہ سے فارسی اور عربی علوم کی تحصیل کی -

تعلیم سے فارغ ہونے کے بعد شاعری کی طرف توجہ کی اور مرزا قتیل سے

تلمذ اختیار کیا - آخر تلاش معاش میں کلکتے گئے اور بہ تقریب

ملازمت اہل فرنگ چند سال وہیں مقیم رہے - حسن اتفاق کہ

سنہ ۱۲۲۵ ہجری میں ایک یورپین افسر کی معیت میں ایران گئے اور

اصفہان، شیراز و عراق عرب کی سیر کر کے دو سال کے بعد کلکتے واپس

آگئے - سفر ایران کے بعض حالات فارسی زبان میں بہ محاورہ ایرانیان

لکھے - سنہ ۱۲۲۹ ہجری میں ایسٹ انڈیا کمپنی کے مدرسے میں

مدرس ہو کر مدراس آئے - بہت سے طالب علم آپ کے فیض تعلیم سے
فارغ التحصیل ہوئے - ان میں سے بعضوں کو اضلاع میں مفتی اور قاضی کی
خدمتیں ملیں -

آپ نے کئی تالیفات اپنی یادگار چھوڑیں، چنانچہ منطق میں
در المنظوم اور نحو میں وسیط النحو - ان کے علاوہ منطق کی بعض کتابوں
پر حواشی بھی لکھے ہیں -

آپ کے اشعار کا یہ نمونہ ہے :-

بادل بسمل چو دیدم ربط چسپاں آہ را

ساختم عنوان دیوان لفظ بسم اللہ را *

بسکہ می ترسم از جدائی ہا

توبہ کردم ز آشنائی ہا *

ہر کس کہ سر زلف شما داشته باشد

بس سلسلہ ہا بر سر پا داشته باشد *

از من ای گل رو چہ پر سی باعث تاخیر اشک

خار موگاہ می شود ہر لحظہ دامنگیر اشک *

من بہ دل جلے بت حور سرشتے دارم

بخدا طرفہ بہشتے و کشتے دارم *

از بخت سبب شکوہ ندارم کہ رسانید

زلف سبب یار بدیں روز سیام *

سنہ ۱۲۴۱ ہجری میں حرمین شریفین زاد ہما اللہ شرفاً

و تعظیماً کی زیارت کے لئے روانہ ہوئے - واپسی کے وقت راستے میں

پیچش ہو گئی - مرض بڑھتا گیا جوں جوں دوا کی - سری رنگ پٹن میں

بتاریخ ۱۷ ربیع الاول سنہ ۱۲۴۴ ہجری وفات پائی - قیدی سلطان شہید

کے گنبد کے چھوڑے پر دفن ہوئے -

شایق

شایق تخلص - غلام محی الدین نام - شایق علی خاں خطاب -

فرزند شاہ احمد ابوتراب - شایق کے اسلاف کا وطن بیدرتھا، لیکن آپ کے

خوشدل

خوشدل تخلص - احمد مجتبیٰ نام - مصطفیٰ علی خان بہادر خطاب - گویامو مولد - سنہ ۱۱۷۳ ہجری سال ولادت - آپ کا نسب اٹھائیس واسطوں سے حضرت ناصرالدین عبداللہ بن خلیفہ ثانی امیر المؤمنین حضرت سیدنا عمر فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہما تک پہنچتا ہے - حضرت ناصرالدین عبداللہ حضرت امام حسن علی جدہ و علیہ التحیۃ والثناء کے نواسے تھے -

خوشدل نے فارسی درسی کتابیں پڑھنے کے بعد مولوی رحیم الدین گویامو، مولوی غلام طیب بہاری اور مولانا حیدر علی سندیلوی سے علوم عربی پڑھے - قرآن مجید بھی حفظ کیا - سید شاہ غلام پیر ابن سید شاہ یس بلگرامی قدس اسرارہما سے بیعت کی اور آپ کے فرزند مولوی سید شاہ غلام نصیر الدین سعدی قدس سرہ سے خرقہ خلافت پایا -

سنہ ۱۲۰۰ ہجری میں فایز مدراس ہوئے اور نواب والاچہ فرماں رولے کرناٹک کی سرکار میں ملازم ہو گئے - نواب ممدوح نے مصطفیٰ علی خاں بہادر خطاب دیا اور سرکاری مدرسہ واقع گویامو میں مدرسہ کی خدمت عطا فرما کر وہاں بھیج دیا - نواب موصوف کی زندگی تک خوشدل اسی عہدے پر مامور رہے - نواب عمدۃ الامراء بہادر فرماں رولے کرناٹک کی مسند نشینی کے بعد سنہ ۱۲۱۴ ہجری میں دوبارہ مدراس آئے - چند روز یہاں قیام کر کے گویامو واپس چلے گئے - سنہ ۱۲۱۶ ہجری میں نواب موصوف کی رحلت کے بعد تیسری مرتبہ وارد مدراس ہوئے اور سال بھر یہاں مقیم رہے - اس اثنا میں اہل حکومت نے آپ کو ترچنپلی کے اطراف کا قاضی مقرر کر دیا - چند سال کے بعد ممالک محروسہ صوبہ مدراس کے قاضی القضاۃ مقرر ہوئے -

اُن کے اشعار کا نمونہ یہ ہے :-

بوسم من بے برگ و نوا برگ حنا را
تا بوسہ بہ پیغام دہم آن کف پا را *

کردہ از خون جگر ناوک او را سیراب
اہل دل شہاد نمایند دل مہماں را *
پردہ عالم دریدی تا نمودی جلوہ
حیرتہ دارم، ہنوز از شرم مستوری چرا *
کشتی صبر عجب نیست کہ روگر شکند
دیدہ زار چو دریا بہ خروش است امشب *
دل ز جور تو ترسان و دیدہ معو جمال
میان دیدہ و دل طرفہ ماجراے ہست *
خاکے شدم و گوشہ داماں نگرتم
ز اوارگیم گرد بیاباں گلہ دارد *

سنہ ۱۲۳۴ ہجری میں اس دارنا پایدار سے رخت اقامت اٹھا لیا - مسجد متیال پیت کے صحن میں سپرد خاک کئے گئے - آپ کے فرزند افضل العلماء مولوی ارتضا علی خاں بہادر نے والد ماجد کے انتقال کی تاریخ کہی ”خوشدل مرحوم“
۱۲۳۴ھ

فایق

فایق تخلص - سید خیر الدین نام - فرزند سید معصوم خاں امامی - اُدگیر مولد - سال ولادت سنہ ۱۱۸۸ ہجری ”محمد خیر الدین خان فایق“ تاریخ ولادت ہے - فارسی کتابیں اُدگیر میں پڑھنے کے بعد مدراس آئے - سنہ ۱۱۸۸ھ
آئے - ملک العلماء مولوی علاء الدین اور دوسرے عالموں سے عربی پڑھی - سنہ ۱۲۳۲ ہجری میں حیدر آباد گئے - راجہ چندو لعل کے یہاں پانچ سو ماہوار پر مدرسہ کی خدمت ملی - شاعری میں مولانا باقر آگاہ سے تلمذ تھا - کلام کا نمونہ یہ ہے :-

الہی نغمہ سنجی بخش چوں بلبل زبانم را
برنگ گل بہار آزلے محفل کن بیانم را *
عجب نبود اگر فرزند بہتر از پدر باشد
کہ عطر صندل افزوں تر ز صندل می دہد بو را *

اظفري علاوه فارسي و ريخته کے ترکی خوب جانتے تھے - فارسي اور
ريخته دونوں ميں شعر کہتے تھے -
(۱) لغات ترکی چغتائي (۲) محبوب القلوب اور تنگري تاري
(ترکی اور ہندی لغت کا مجموعہ) (۳) سناحات اظفري (۴) واقعات
اظفري (۵) رسالۂ عروض و قافیہ (۶) دیوان اشعار ہندی - آپ کی
یادگار ہیں ! -

اُن کے فارسي اشعار کا نمونہ یہ ہے :-

اظفري نيست داغ سينۀ ما

اين چراغ است بر دفينۀ ما *

گرہ عزم سفر آں يار ز جا بر خيزد

لشکر دل شد گان ہم بہ قفا بر خيزد *

برقع از ماہ رخ خویش ميغکن چندے

نيک داني کہ درآں فتنہ چہا بر خيزد *

شود خورشيد چوں طالع من ازروي تو انديشم

ہلالم گر نظر آيد ز ابروي تو انديشم *

اردو اشعار کا نمونہ یہ ہے :-

شکر و حمد ايزدي آرايش عنوان ہوا

نعت و وصف احمدی ديباچہ ديوان ہوا *

یہ شاعر راست شاگرد خدا ہیں

کہا ہے شعر ميں راز نہاں کو *

تمہارا اظفري ہے شعر کچھ بھی

زیادہ لن تراني اب نہ ہانکو *

باغ کیا جس ميں کہ برگ و ثمر و تاک نہيں

جس زمين ميں نہيں یہ چھاؤں وہاں خاک نہيں *

مار کر قہر سے، کر لطف جلا ليتا ہے

ہے مسیحا بھی مرا يار وہ سفاک نہيں *

۱ واقعات اظفري، اور ديوان اظفري مدراس يونيورسٹی کے ذریعہ زیر طبع ہیں -

يارو ہے اظفري اردو کی زبان کا وارث
اہل دہلي ہے وہ باشندہ مدراس نہيں *

اُس کی صورت کو دیکھ کر بولے

ہلے ہم بولے سر بسر بولے *

منہ کا ميٹھا تھا بيت کا کھوتا

جھوٹی ميٹھی سی بات پر بولے *

اس کے عشاق ہو گئے وحشی

سب یہ خانہ خراب گھر بولے *

دیکھو اس میرے يار کو اور وہ

مجھ پہ کرتا نہيں نظر بولے *

سوز شمع ہجر سے شب جل گئے

ڈھلتے ڈھلتے آنسو ہم خود ڈھل گئے *

کل کا وعدہ کیا رقیبوں سے کیا

کرتے آج آپس ميں کچھ کل کل گئے *

شرط تھی مانوں گا جو مانگو گے تم

نام بوسہ سنتے ہی کچھ قل گئے *

غنچہ دل اظفري تقريب سیر

گلر خاں پامال کر مل دل گئے *

آئی یاد اور نقد اشک امقے چلے

ایسی ور خرچی نے گھر چوبت کیا *

کون کہتا ہے کہ تو نے ہمیں ہت کر مارا

دل جھپٹ آنکھ لڑا نظروں سے قت کر مارا *

فن کشتي ميں تو کچھ تم سے ہم اگلے نکلے

يار جي ہم نے ہی آخر تمہیں پت کر مارا *

اظفري نے سنہ ۱۲۳۴ ہجری ميں ملک بقا کی راہ لی -

کم سنی ہی میں اپنے والد کے ہمراہ مدراس آگئے۔ یہاں کے اساتذہ سے درسی کتابیں پڑھیں۔ قسمت کی یاوری سے نواب والا جاہ جنت آرام گاہ فرماں رواے کرناٹک کی سرکار میں ملازم ہو گئے اور خان بہادر خطاب پایا۔ نواب عمدۃ الامرا بہادر فرماں رواے کرناٹک (سنہ ۱۲۱۰ تا سنہ ۱۲۱۶ ہجری) کے عہد میں بہرام جنگ کا خطاب اور جاگیر مرحمت ہوئی۔

چونکہ طبیعت کو شاعری سے مناسبت تھی، شعر خوب کہتے تھے۔ نمونہ کلام یہ ہے:-

من شیفتہ جذبہ مستانہ خویشم
چوں آئینہ حیران پری خانہ خویشم *
دل باختگاں را خبر از ہر دو جہاں نیست
از بسکہ شدم محو تو دیوانہ خویشم *
کے وارہم از قید محبت کہ چو مجنوں
خود جلوۂ لیلیم و دیوانہ خویشم *
واعظ چہ دہی درد سرم این ہمہ از وعظ
خاموش کہ من گوش بر افسانہ خویشم *
تالعمہ جُشنش ز دلم نور فشان است
شمع شب یلدا یم و پروانہ خویشم *
سنہ ۱۲۱۹ ہجری میں راہی ملک بقا ہوئے۔

طالب

طالب تخلص - شاہ وجیہ اللہ نام - فرزند محمد حبیب اللہ - عظیم آباد مولد - سال ولادت معلوم نہوا - ان کے والد بڑے تاجروں میں سے تھے - اُن ہی سے علم حاصل کیا - اس سے فارغ ہو کر حضرت شاہ منعم دہلوی قدس سرہ کے دست مبارک پر بیعت کی - والد کے انتقال کے بعد اپنا مال و اسباب اللہ کی راہ میں صرف کر کے حرمین شریفین جانے کے قصد سے مدراس آئے - کچھ ایسے اتفاقات پیش آئے کہ

بارہ برس تک یہیں قیام کرنا پڑا - پھر کہیں جا کر یہ سفر مبارک پیمش آیا - حج و زیارت سے مشرف ہو کر ترجناہلی پہنچے - چند روز وہاں ٹھہر کر دوبارہ حجاز گئے اور وہیں سکونت گزیرے ہوئے - نواب عظیم الدولہ بہادر نواب کرناٹک (سنہ ۱۲۱۶ تا سنہ ۱۲۳۴ ہجری) نے آپ کو واپس بلا کر اپنے فرزند ارجمند نواب اعظم جاہ بہادر نواب کرناٹک (سنہ ۱۲۳۴ تا سنہ ۱۲۴۱ ہجری) کی تعلیم کے لئے مقرر فرمایا - آپ عالی فکر شاعر تھے جیسا کہ ذیل کے اشعار سے معلوم ہوتا ہے:-

بیہودہ بہ سیر گل و گلزار مگر دید
در گلشن دل باغ و بہار است بہ بینید *
بے فائدہ در گلشن گیتی نبود ہمچ
ہر سبزہ دریں باغ بکار است بہ بینید *
دست از حنا مساز نگارین نگار من!
آتش مزین بجان و دل بیقرار من *
بے اختیار می کشدم دل بسوی تو
در عشق تو کجاست بہ کف اختیار من *
طالب، نے سنہ ۱۲۲۹ ہجری میں انتقال کیا۔

اظفری

اظفری تخلص - محمد ظہیر الدین میرزا علی بخت نام - فرزند میرزا محمد ولی بیگ - دہلی مولد - سال ولادت معلوم نہوا - آپ کے والد شہنشاہ عالم گیر (سنہ ۱۰۶۹ تا سنہ ۱۱۱۸ ہجری) کی پوتی عفت آرا بیگم کے پوتے تھے -

سنہ ۱۲۱۲ ہجری میں دہلی سے فائز مدراس ہوئے اور یہیں سکونت اختیار کی - نواب عمدۃ الامرا بہادر اور نواب عظیم الدولہ بہادر، اظفری کی بڑی تعظیم کرتے تھے - جب کبھی دارالامارہ میں آتے تو دروازے تک استقبال کرتے تھے اور اپنی مسند پر بٹھا کر خود ان کے پہلو میں بیٹھتے تھے -

نمودی ذبح و شد سنجاف تو رنگیں ز خون من
ہمیں بود آرزوی دل کہ دامن تو نگذارم *
غمزہ ات با دل پر خون سروکارے دارد
کے ہراساں است بلے مرد سپاہی از خون *

آخر از سفلہ شود ہمت دونی ظاہر
خشک چوں گشت نمایاں است سیاہی از خون *
'خلوص' ملک جہاں خاں (عرف دھونڈیہ) کے ہم عصر ہیں۔
انہوں نے محض اسلام کی حمایت کے خیال سے اپنے بڑے بھائی کے
ساتھ سنہ ۱۲۱۵ ہجری میں شہادت نوش کیا۔

خرد

خرد تخلص - مکھن لال نام - راجہ مکھن لال بہادر خطاب - فرزند
راے دولت رام منشی - ونکت گری مولد - سنہ ۱۱۷۷ھ سال ولادت -
سن شعور کو پہنچنے کے بعد اپنی شادی کی تقریب سے
حیدر آباد گئے اور وہاں کے اساتذہ سے فارسی کی درسی کتابیں پڑھیں -
سیاق، ہیئت، نجوم اور ہندسہ میں بھی لیاقت پیدا کی - وہیں
خوش نویسی اور شاعری کی مشق کی - پھر حسب الطلب نواب
امیر الامرا (فرزند دوم نواب والاجاہ جنت آرام گاہ) مدراس آئے اور
نواب والاجاہ کے ملازمین کے زمرے میں داخل ہوئے - شدہ شدہ راے کا
خطاب اور منشی گری کی خدمت پر فائز ہوئے - نواب عظیم الدولہ
بہادر نواب کرناتک (سنہ ۱۲۱۶ تا سنہ ۱۲۳۴ ہجری) کے عہد میں
راجہ بہادر کا خطاب ملا -

خرد نے ملک العلماء مولانا عبد العلی اور مولوی شرف الملک بہادر
رحمہما اللہ سے شرح ملا جامی تک پڑھی -

اشعار کا نمونہ یہ ہے :-

دو نیم کرد دل عاشقان حیران را
نمود معجزہ حسن آشکار انگشت *

حشر شورے است کہ از سیفہ نالں برخاست
بحر موجے است کہ از دیدہ گریاں برخاست *
گر سحر مست بگلشن گزری از سر ناز
گل ز حسرت بزمیں بر فکند ساغر ناز *
علم تعریف شد از گردش چشمت پیدا
فتنہ دہر بود مشتق ازین مصدر ناز *
خال ابروے تو در اوج بکیواں ماند
طرفہ جاکرد بہ بیت شرف این اختر ناز *
زلف و ابرو و نگہ تیر و کفد است و کماں
می سزد مملکت حسن ترا قیصر ناز *

فن تاریخ گوئی میں مہارت تامہ رکھتے تھے - چنانچہ مسجد والاجاہی
واقع ترمکھڑی مدراس کی بنا کی یہ بے نظیر تاریخیں کہیں :-
امیر الہند والاجاہ فرمود * بنا این مسجد فرخندہ منظر
ز دل از بہر تاریخ بنایش * ندا آمد کہ ”ذکر اللہ اکبر“
۱۲۰۹ ہجری

ساخت طاعت گہ اسلام شدہ دیں پرور
آنکہ فرماں بر او ہست زمہ تا ماہی *
سال تاریخ بنایش بخرد ہاتف گفت
نام فرخندہ وی مسجد والاجاہی *
۱۰ ہجری ۱۲

خرد کے انتقال کا سال معلوم نہوا - اتنا تو یقین ہے کہ آپ
سنہ ۱۲۱۶ ہجری تک زندہ تھے، کیونکہ اسی سال نواب عظیم الدولہ بہادر
مسنند نشین ہوئے تھے اور ان کے عہد میں 'خرد' کو راجہ بہادر کا
خطاب ملا ہے -

آشکار

آشکار تخلص - محمد عبد اللہ خاں نام - قادر نواز خاں بہادر
بہرام جنگ خطاب - فرزند قاضی شیع محمد تلمسانی - نجیب آباد
ضلع بجنور واقع صوبہ متحدہ آگرہ و اودھ مولد - سال تولد معلوم نہوا -

معالج دل بیمار نرگس یار است

کجا امید شفا خود طبیب بیمار است *

قاصد از تفصیل پیغامش دل ما شاد کن

خندۀ داری بلب چیزے مگر فرمودہ است *

باز گشت کفر و دین آخر بسوی وحدت است

ہر دو دست آید بہم اما ظہور یک صداست *

مرد را باشد خطر چوں عزتش برتر شود

خالی از سفتن نباشد قطرہ چوں گوہر شود *

سنہ ۱۲۰۳ ہجری میں آپ کا وصال ہوا۔ مولانا آگاہ نے یہ تاریخ

رحلت کہی :-

فخری کہ در مشایخ دوراں عدیل او

ہرگز نکرد جلوہ در آئینہ شہود *

از سرد مہری تن افسردہ گشتہ تنگ

در سیر اوج جاں پر پرواز وا کشود *

بودم بفکر رحلت او کز صریر کلک

خورد این فغاں بگوش دلم ”لا نظیر بود“

۱۲۰۳ ہجری

یکدل

یکدل تخلص - میر علی مردان نام - فرزند سید محمد موسوی والہ -

حیدر آباد مولد۔ سال ولادت معلوم نہوا۔ فارسی اور عربی اپنے والد سے

پڑھی۔ نواب حیدر علی خاں والی میسور کے عہد میں بالا گھات گئے۔

وہاں اُن کی خوب خاطر داشت ہوئی۔ وہیں ملازم ہو گئے۔ چونکہ

یکدل نواب والا جاہ جنت آرام گاہ کے محل خاص کے عزیز تھے، اس لئے

نواب موصوف نے ان کو پایاں گھات طلب فرما کر اپنے فرزند سیف الملک

بہادر مختار کی معلمی کی خدمت عطا فرمائی۔

یکدل نے اپنے قصائد و غزلیات کا دیوان مرتب کیا۔ اُن کے کلام کا

یہ نمونہ ہے :-

کے بہ مہد چشم آساید ز بے قابی ہجر

طفل اشکم از ازل با دامنم خو کردہ است *

گر خضر قصہ از سر زلف تو سر کند

تا روز حشر نیز بہ پایاں نمی رسد *

کے توان دید بسوے دگرے کر ہجرش

موج اشکم شدہ زنجیر بہ پائے نگہم *

یکدل نے سنہ ۱۲۰۶ ہجری میں وفات پائی۔

خلوص

خلوص تخلص - سید محمد چشتی نام - فرزند خواجہ حسن

چشتی - اودگیر مولد - سنہ ۱۱۸۶ ہجری سال ولادت - وطن میں اپنے

والد ہی سے چند درسی کتابیں پڑھ کر مدراس پہنچے۔ باقی کتابیں

جناب مولوی سید شاہ عبدالقادر مہربان و فخری قدس سرہ کی

خدمت میں ختم کیں۔ فن شعر میں بھی آپ ہی سے تلمذ تھا۔

عربی میں چونکہ کافی استعداد نہ تھی، میر آزاد بلگرامی کے چند قصائد

پڑھ کر اُس زبان میں بھی نظم و نثر لکھنے کی قدرت پیدا کر لی۔ نہایت

ذہین تھے۔ طبیعت میں بلا کی تیزی تھی۔

ان کے کلام کا نمونہ یہ ہے :-

من و صد آہ و افغاں ونے و صد بوسہ لعش

ہزاراں پیچ و تابم داد این قلیاں کشید نہا *

بے لخت دل نگشت رواں سیل اشک من

افگندہ ام خلوص بہ دریا سفینہ *

خواہم ہمہ تن محو سرا پائے تو باشم

چشمے شوم و وقف تماشاے تو باشم *

کی استدعا کی۔ فیاض نواب نے از راہ قدر افزائی کاوری پاک کے علاقے میں ایک موضع عطا فرمایا۔

نواب حیدر علی خاں فرماں رواے میسور کے زمانے میں گوہر نلور کی فوجداری پر مامور تھے۔ تھوڑی مدت بعد معزول ہو کر مدراس آئے۔

اُن کے چند اشعار یہ ہیں :-

آشفته جلوات اداها

سر گشتہ قامتت بلاھا *

ہمیشہ زخم دلم لب بہ خندہ وادارد

کہ ناوک توبہ دل الفت رسا دارد *

چہ طرفہ رسم در اقلیم بے نیازی هاست

کہ شاہ بر در درویش التجا دارد *

آوارۂ عروج و نزولم براہ دوست

چوں گرد باد سر بہ ہوا سینہ بر زمیں *

معزولی کے بعد مدراس آنے کے چند ماہ کے اندر بقول ’تذکرۂ محبوب الزمن‘ سنہ ۱۲۰۰ ہجری میں انتقال کیا اور آقا مقیم کی مسجد واقع میلپور کے احاطے میں دفن ہوئے۔

مہربان

مہربان تخلص - سید عبد القادر نام - فرزند مولوی سید محمد شریف المخاطب بہ شریف الدین خاں - اورنگ آباد مولد - سال ولادت میں اختلاف ہے - ’گلزار اعظم‘ میں سنہ ۱۱۴۳ ہجری لکھا ہے - مؤلف ’محبوب الزمن‘ لکھتے ہیں کہ ”مہربان کی ولادت سنہ ۱۱۵۱ ہجری میں ہوئی - تاریخ ولادت ’ولادت عبد القادر مہربان‘ ہے - بعض اصحاب نے جو سنہ ۱۱۴۳ ہجری لکھا ہے لا اصل ہے، کیونکہ خود مہربان نے اپنی تالیف میں سنہ ۱۱۵۱ ہجری بیان کیا ہے۔“

ہمارے نزدیک ’محبوب الزمن‘ کا قول معتبر معلوم ہوتا ہے، کیونکہ ان کے مندرجہ بالا دلائل بہت قوی ہیں۔

اپنی والدہ محترمہ کے فیض سے سات سال کی عمر میں قرآن مجید ختم کیا اور نو برس کی عمر میں حفظ کر لیا - مولوی فخر الدین نایطی اور شیعہ الاسلام خاں سے فارسی اور عربی پڑھی اور حدیث شریف میر غلام علی صاحب آزاد مرحوم سے۔

پہلے اپنے ماموں مولوی فخر الدین کے ہاتھ پر بیعت کی اور خرقۂ خلافت پایا۔ اس کے بعد سید شاہ فخر الدین ترمذی اورنگ آبادی کی صحبت میں حقایق و معارف تصوف حاصل کئے۔ چنانچہ تصوف میں سبجات - اصل الاصول - کحل الجواہر اور مفتاح المعارف آپ کی تصنیف ہیں۔ مدت العمر شریعت اور طریقت کی تعلیم دیتے رہے۔ آپ کے سیکڑوں مرید تھے۔ اپنے والد کے انتقال کے بعد روضۂ خلد آباد کے قاضی مقرر ہوئے اور تین سال تک اس خدمت کے فرائض خوب ادا کئے۔ نواب والاجہ فرماں رواے کرناٹک نے آپ کو مدراس بلالیا بڑی قدر و منزلت کی اور جاگیر بھی مرحمت فرمائی۔ دوران قیام مدراس میں آپ میلپور میں سکونت پذیر رہے۔

فن شعر میں آپ کو میر غلام علی آزاد سے تلمذ تھا۔ اُن ہی نے آپ کا تخلص مہربان قرار دیا۔ مگر اس سے آپ چنداں خوش نہ تھے۔ آخر فخری تخلص اختیار کیا۔

چند اشعار یہ ہیں :-

خلل در فضل احمد کے ز تقدیم رسل آید

کہ موسم آخر ہنگام باراں است نیساں را *

در و دیوار فیض صبح را مانع نمی گردد

فروغ افتد بروس از پردہ نور حسن کامل را *

زیر گردوں گریکے شاد است می سوزد دگر

عید بلبل گشت صبح و مرگ شد پروانہ را *

ہمدم دیرینہ می باشد موافق با مزاج

در سبوی کہنہ طبعی آب می ماند بجا *

انوار

انوار تخلص - حافظ شاہ انوار الحق نقشبندی نام - فرزند نور الحق گویاموی - گویامو مولد - سال ولادت سنہ ۱۲۰۱ ہجری -
 نواب والاجہ، جنت آرام گاہ، فرماں روا کرناٹک (سنہ ۱۱۶۴ تا سنہ ۱۲۱۰ ہجری) کے بنی اعمام کی اولاد سے ہیں -
 سین شعور کو پہنچنے کے بعد انوار علم سے منور ہوئے اور مولوی شاہ عبد الرحمن خلیفہ حضرت مرزا جان جاناں قدس اسرار ہما سے خلافت پائی - ہمیشہ ذکر و شغل میں مصروف رہتے تھے - بارہا اپنے وطن سے مدراس تشریف لائے اور ہر مرتبہ عرصہ دراز تک مقیم رہے -
 طبیعت بہت موزوں تھی - شعر اچھے نکالتے تھے - یوں ہی ایک چھوٹا سا دیوان مرتب ہو گیا -
 کلام کا نمونہ یہ ہے :-

رفتم از خود بدوست پیوستم
 مرگت یا بد کجا نشان مرا *
 در شوق تو گہ نالہ کند گاہ خموشد
 چون ساعت مصنوع فرنگ است دل ما
 بہ پیریم جو زلیخا رسانده بود فراق
 بہ مژدہاے وصال تو نو جوان کردند *
 جو خورشید ہر چند باشی بہ پیشم
 چہ سازم کہ من تاب دیدن ندارم *

فصل ششم

فارسی گو ہندوستانی شعرا جو دوسرے شہروں سے مدراس آئے -

حاجی

حاجی تخلص - عبد الہادی نام - فرزند حکیم عبد الکریم خان نقوی - وطن اور سال ولادت معلوم نہوا -
 حج سے مشرف ہونے کے بعد اپنا تخلص 'حاجی' رکھا - اس مبارک سفر سے واپس ہو کر مدراس پہنچے اور یہیں توطن اختیار کیا -
 اس سے زیادہ ان کے حالات کا پتا نہیں چلتا اور یہ بھی نہ معلوم ہو سکا کہ حج سے پہلے کیا تخلص تھا -
 کلام کا نمونہ یہ ہے :-

لالہ ساں ہر دو بہم دوختہ خیاط ازل
 کسوت ماتمی و پیرہن شادی ما *
 گرہ کار فنا بود سرہستی ما
 حلّ این عقدہ بجز ناخن شمشیر نہ شد *
 نہ پنداری بہ غفلت ہم ز کار خویش بیکارم
 کہ من در عین مستی ہمچو چشم یار ہشیارم *
 'نتایج الافکار' سے حاجی کی وفات کا سنہ ۱۲۰۰ ہجری معلوم ہوتا ہے -

گوہر

گوہر تخلص - محمد باقر خاں نام - فرزند نور الدین علی خاں - وطن اور سال پیدائش معلوم نہوا - عمائد اہل نواٹ میں سے تھے -
 نواب والاجہ فرماں روا کرناٹک (سنہ ۱۱۶۴ تا سنہ ۱۲۱۰ ہجری) کے دربار میں ان کی بڑی آویہکت ہوتی تھی - ایک دفعہ گوہر نے نواب موصوف کی خدمت میں ایک قصیدہ پیش کیا اور اس میں جاگیر

تجمل

تجمل تخلص - عظیم الدین خان نام - لکھنو مولد - والد کا نام اور سال ولادت معلوم نہوے -

اپنے وطن میں علم حاصل کیا - سنہ ۱۲۱۲ ہجری میں مدراس آئے اور علوم تفسیر و اصول فقہ و حدیث جناب ملک العلماء بحر العلوم علامہ عبد العلی قدس سرہ سے حاصل کئے - علم طب میں بھی اچھی دسترس رکھتے تھے - کچھ دنوں حکومت کی طرف سے ترجنپلی کے علاقے میں مفتی بھی رہے -

کلام کا نمونہ ملاحظہ ہو:-

بسکہ لبریز انا الحق بود اندیشہ ما

خون منصور تراود ز رگ ریشہ ما

دل تہ خاک می تپد ہم نفساں خدای را

تا بہ مزارم آورید آن مہ دلربای را *

بہ سبزه ذقش رفته دل خدا حافظ

شب است تیرہ و رة تنگ و چاہ درپیش است *

خواہم کہ ساقی پیش من جام می ناب آورد

ز آن پیش کین صبح اجل در دیدہ ام خواب آورد *

سنہ ۱۲۳۰ ہجری میں انتقال کیا - مصطفیٰ علی خان خوشدل نے

(جن کا ذکر اس تذکرے میں ہے) 'تجمل از جہاں رفت' تارخ

رحلت کہی - ۱۲۳۰ ہجری

جودت

جودت تخلص - غلام حسین نام - فرزند محمد یار خان نایطی -

مولد اور سال ولادت معلوم نہوا - ترجنپلی میں سکونت پذیر تھے -

اکثر اساتذہ سے تحصیل علم کیا -

اخیر عمر میں اہل دنیا کے لباس کو ترک کر کے جاہ پرستوں کی

صحبت سے کنارہ کش ہو گئے تھے - ذہن و ذکاوت میں مشہور تھے -

کلام کا نمونہ یہ ہے :-

بسکہ از نازک مزاجی بے دماغم کردہ اند

می برد از خویش موج چین پیشانی مرا *

گریہ ام از دلم کدورت برد

آب پاشیدم و غبار نشست *

نالہ ام فاخنتہ سر و قبا پوش کیے

داغ دل آذینتہ حسرت آغوش کیے *

جودت از شوخی تقریر خجالت دارم

نکتہ یافتہ ام از لب خاموش کیے *

سنہ ۱۲۳۳ ہجری میں وفات پائی -

امین

امین تخلص - شیخ محمد امین نام - وطن اور سال ولادت

معلوم نہوے -

مرزا بیدل کے شاگرد تھے - سنہ ۱۱۲۱ ہجری میں ہندوستان سے

ارکات پہنچے - رای دکنی رام دیوان کی وساطت سے نواب سعادت اللہ

خان بہادر کی خدمت میں عزت باریابی حاصل ہوئی - نواب موصوف نے

برے مشاہرے پر دار الانشا میں خدمت عطا فرمائی اور اپنی مصاحبت کی

بھی عزت بخشی - امین کو رائے دکنی رام اور ان کے فرزند رائے بدھ چند

سے زیادہ خلوص تھا - حقیقت یہ ہے کہ امین نظم سے نثر اچھی لکھتے

تھے - چنانچہ فن انشا میں دو کتابیں ایک 'گلشن سعادت' اور دوسری

'مجمع الانشا' تالیف کیں - ایک دیوان بھی اپنی یادگار چھوڑا -

چند اشعار یہ ہیں :-

ای امین بسکہ گنہ دوست برد رحمت دوست

گر ز عصیاں گزری عین گناہست این جا *

نجات ہر کرا چوں مہر با رفعت قریں باشد

اگر بر چرخ چارم رفت چشمش بر زمین باشد *

فکر تاریخ رحلتش کردم
'غاب قطب البلاد' ہاتف گفت *
۱۱۸۲ ہجری

محفوظ

محفوظ تخلص - محمد محفوظ خاں نام - شہامت جنگ بہادر
خطاب - فرزند دویم نواب سراج الدولہ انور الدین خاں بہادر شہید -
گوپامٹو (اودہ) مولد - سال ولادت معلوم نہ ہوا -

اپنے زمانے کے مشہور علما و فضلا سے فارسی اور عربی پڑھی - علوم
عقلیہ و نقلیہ میں خاصی مہارت تھی - طالب علموں کو ہمیشہ
اپنے خوان علم سے فیض یاب فرمایا کرتے تھے - بڑے متقی اور متشرع
تھے - آپ کے وفور علم کا ایک قصہ مشہور ہے کہ ایک روز اورنگ آباد
میں نواب آصف جاہ والی حیدر آباد (سنہ ۱۱۳۷ تا سنہ ۱۱۶۱ ہجری)
کے دربار میں علما حاضر تھے - مولوی قمر الدین المخاطب بہ سلطان العلماء
صدر بھی موجود تھے - محمد محفوظ خاں بہادر مع اپنے والد کے حاضر تھے -
اتفاقاً کسی مشکل فقہی مسئلے کے متعلق استفسار کیا گیا - تمام علما
جواب شافی دینے سے قاصر رہے - آپ کے والد نے اپنے فرزند کے اصرار پر
بندگان عالی کے حضور میں عرض کیا کہ اگر اجازت ہو تو فدوی زادہ
اس مسئلے پر کچھ عرض کرے - سب کو حیرت ہوئی کہ جب سب کے
سب علما اس مسئلے میں عاجز رہے تو ایک طالب علم کیا کہہ سکے گا؟
اجازت مل گئی تو محفوظ خاں نے بڑی صراحت کے ساتھ تقریر کر کے مسئلے
کو حل کر دیا - علما نے تعریف کی - نواب آصف جاہ نے محفوظ ہو کر
فرمایا کہ 'اس وقت جو مانگو عطا کیا جائیگا' - محفوظ نے برجستہ
عرض کیا کہ 'دینی خدمت کے مقابلے میں فدوی کو دنیوی فائدہ مد نظر
نہیں ہے - مگر فرمان والا کی تعمیل بھی فدوی پر فرض ہے' لہذا استدعا ہے
کہ فدوی کو سرکاری کتب خانے سے جو پسند کروں کتابیں عطا فرمادی
جائیں، فوراً داروغہ کتب خانہ کو حکم دیا گیا کہ محفوظ کو دو ہزار
کتابیں ان کے پسند کی دے دی جائیں -

سنہ ۱۱۶۱ ہجری میں نواب انور الدین خاں بہادر شہید ہوئے تو
آپ کے فرزند سویم نواب والاجاہ کو نواب ناصر جنگ والی دکن
(سنہ ۱۱۶۱ تا سنہ ۱۱۶۴ ہجری) خلف نواب آصف جاہ کی سرکار سے
آبائی منصب، جاگیر، خطاب اور ارکات کی حکومت ملی - محفوظ
اپنے بھائی نواب والاجاہ کے ہمراہ کرناٹک آئے اور مدراس میں سکونت
اختیار کی - نواب موصوف نے آپ کو ترنالی کا ناظم مقرر فرمایا -
برسوں اس خدمت پر مامور رہے -

نثر میں آپ کی یادگار ایک کتاب موسومہ 'قرۃ العینین فی فضائل
رسول الثقلین' ہے -

آپ کے اشعار میں سلاست اور لطافت ہوتی تھی، جیسا کہ کلام
ذیل سے معلوم ہوگا :-

کرد عکس رخ ملیح کسے
نمکے در شراب من امشب *
زینت ما از گداز دل بود مانند شمع
کر سر شک خویشتن عقد گہر پوشیم ما *
خسرو اقلیم عشقم، افسرم از گل کنید
گوهر تا جم ز اشک دیدہ بلبل کنید *
بر نقا بد دوش جانم خلعت زیبائے زہد
تار و پود کسوت عشقم، ز موج مل کنید *
ہزار شکر کہ در دل نشست ہمچو خدنگ
اگرچہ تیر نگاہ تو آسمانی بود *
کذاۃ گیر بہ پیری ز وصل مہ رویاں
کہ پردہ دار حریفان شب جوانی بود *

سنہ ۱۱۹۳ ہجری میں دارالبقا کا راستہ لیا - نواب والاجاہ نے
آپ کی وصیت کے موافق آپ کی نعش حیدر آباد بھیج دی اور وہاں
اپنے والد نواب انور الدین خاں شہید کے پہلو میں سپرد خاک
کردئے گئے -

فصل پنجم

فارسی گو ہندوستانی شعرا جو دوسرے شہروں سے کرناٹک آئے -

قرنی

قرنی تخلص - سید شاہ ابوالحسن نام - فرزند حضرت سید عبد اللطیف نقوی قدس سرہما - بیجاپور مولد - سال ولادت سنہ ۱۱۱۷ھ -

قرنی چار سال کی عمر میں اپنے والد ماجد کے ہمراہ سفر کے لئے نکلے - شانور میں دو سال اور ارکات میں چھ سال قیام رہا - پھر رونق افروز ویلور ہوئے اور وہیں سکونت اختیار فرمائی -

فارسی کتابیں محمد حسین صاحب بیجاپوری سے ، کتب تصوف مثلاً مخزن اسرار و مثنوی شریف محمد فخر الدین نایطی سے اور عربی صرف و نحو محمد ساقی صاحب سے پڑھیں - ذہن کی رسائی اور کثرت مطالعہ کی برکت سے تصوف کی معتبر کتب ، مثلاً فتوح الغیب ، فتوحات مکیہ اور فصوص الحکم وغیرہ پر قادر ہو گئے - عربی نثر نہایت فصاحت و بلاغت کے ساتھ لکھتے تھے - اس پر آپ کے چند خطبات جمعہ شاہد ہیں - جناب مولانا باقر آگاہ نے اپنی کتاب 'تحفة الاحسن فی مناقب السید ابی الحسن' میں ان خطبوں کا ذکر آپ کے حالات و کرامات کے ضمن میں کیا ہے - اس سے معلوم ہوتا ہے کہ آپ نے پہلے محمد فخر الدین نایطی کے ہاتھ پر بیعت کی اور طریقہ قادریہ میں اُن ہی سے خرقہ خلافت حاصل کیا - اس کے بعد تمام سلسلوں میں سید علی محمد قدس سرہ سے اجازت بیعت پائی - اس کے بعد جناب خواجہ رحمت اللہ رحمہ اللہ سے سلسلہ ہائے قادریہ و نقشبندیہ و چشتیہ و رفاعیہ کی اجازت بھی ملی - شیخ محمد مخدوم ساوی قدس سرہ سے بھی انکار و اشغال کی اجازت تھی - مختصر یہ ہے کہ آپ مرشد اور عارف کامل تھے - ہزاروں طالبان حق آپ کی ہدایت سے راہ مستقیم پر پہنچ گئے -

طبیعت خوب موزوں تھی - کبھی کبھی فارسی غزل ، قصیدہ اور مثنوی کہتے تھے اور اُن میں حقائق و معارف کے مضامین باندھتے تھے -

ذیل کے اشعار تبرکاً درج ہیں :-

ای آہ برق سیرم بگذر زہرزہ گردی
از حالِ دل خبر دہ یک بار جان مارا *
زلف او پس از چندین شب تار
بدست خویش تارے دارم امشب *
قرنی حشم آہ تو با نالہ رواں شد
رسم است کہ ہر قافلہ بے جرے نیست *
نیست فتورہ ای پری پیکر
آب بر خاست بہر تفتیمت *

آپ سنہ ۱۱۸۳ ہجری میں بمقام ویلور واصل معبود ہوئے اور وہیں سپرد خاک کئے گئے - آپ کے مرید مولانا آگاہ نے ذیل کا قطعہ تارخ کہا :-

بوالحسن آنکہ از نم فیضش
چمن دیں چو باغ خلد شگفت *
قرطہ گوش عرشیاں گردید
آن گہرہا کہ در معارف رفت *
بانہانش عیاں نکرده ظہور
با عیانش نہاں نمائد نہفت *
از پئے واردان مشہد غیب
خس و خاشاک غیر از دل رفت *
کرد زین طاق تنگ عزم رحیل
تا شود پا جہاں مطلق جفت *
در حریم بقا بہ شاہد قدس
دوش بردوش شاد و خندان خفت *
بود جان جہاں ، ازین معنی
از سفر کردنش جہاں آشفٹ *

وفا

وفا تخلص - مرزا حکیم عبد الباقي الشریف الرضوي نام - فرزند مرزا محمد شفیع خاں - اسلاف کا وطن عراق و خراسان و اصفہان - بغداد شریف مولد - سال ولادت سنہ ۱۲۰۴ ہجری ہے -

بتیس سال کی عمر تک اپنے والد سے تعلیم پاتے رہے - اُن کے انتقال کے بعد علم معقول اور طب حاصل کرنے کی غرض سے اصفہان پہنچے - وہاں جاکے ان علوم کو حاصل کیا - نو برس کے بعد ایران کے بعض شہروں کی سیاحت کرتے ہوئے ہندوستان آئے اور حیدر آباد میں سکونت اختیار کی - عرصہ دراز تک منیر الملک بہادر دیوان دکن کی صحبت میں عزت اور احترام کے ساتھ رہے - رفتہ رفتہ نواب ناصر الدولہ بہادر والی دکن (سنہ ۱۲۴۴ تا سنہ ۱۲۷۳ ھ) کے دربار میں باریاب ہو کر صاحب اور طبیب سرکار مقرر ہوئے - سنہ ۱۲۴۷ ہجری میں مدراس پہنچے اور یہاں مقیم ہو گئے - پھر سرکار انگریزی کے ایجنٹ کے میسر منشی ہوئے اور خوب شہرت پائی - ایک مرتبہ اپنے محکمے کے لوگوں سے اُن بِن ہو گئی تو استعفاء دیا - مگر ان کی کاردانی اور حسن خدمات کی وجہ سے منظور نہ ہوا -

فن خطاطی میں وفا کو ید طولیٰ حاصل تھا - خوشنویس ہفت قلم کہلاتے تھے -

جب ایران میں تھے تو محمد کاظم والہ اور فتح علی خان صبا ملک الشعراء ایران سے شاعری خصوصاً قصیدہ گوئی میں اصلاح لی - نواب غلام محمد غوث خاں بہادر اعظم نواب کرناٹک (سنہ ۱۲۴۱ تا سنہ ۱۲۷۲ ہجری) نے بزم مشاعرہ بنام 'مشاعرۃ اعظم' ترتیب دی تو اُس کے رکن بھی رہے اور طرحی و غیر طرحی غزل خوب کہتے تھے -

اُن کے کلام کا نمونہ یہ ہے :-

خورشید را بہ حسن تو سنجیدہ ایم صبح
دیدیم چوں ستارۂ مقرون آفتاب *

چو مرغے کز قفس بپند بحسرت آشیان خود
ز چاک سینه دارد دل نظر بر زلف جاناناش *

ز وصل یار جدا اوفتادہ می کریم
سر نیاز بہ ہر در نہادہ می کریم *

ہر نکتہ کہ بود نہاں در دلم ز عشق
یکت یکت سر شک بر رخ من جستہ جستہ گفت *

وفا کا سال انتقال معلوم نہوا - البتہ 'گلزار اعظم' کی تالیف کے وقت یعنی سنہ ۱۲۶۹ ہجری تک زندہ تھے -

سنہ ۱۲۶۸ ہجری میں سیاحت کی غرض سے مدراس آئے اور چونکہ نواب غلام محمد غوث خان بہادر نواب کرناٹک (سنہ ۱۲۴۱ تا سنہ ۱۲۷۲ ہجری) کی والدہ محترمہ کے عزیزوں میں سے تھے، لہذا نواب موصوف کی سرکار میں بھی باریاب ہوئے۔ ذکی الطبع اور روشن دماغ تھے۔ کلام کا یہ نمونہ ہے :-

بہ جانان از تب و تاب دلم بنوشته ام نامہ
بجا باشد شود گر نامہ بر مرغ کباب این جا *
دلم از ہر خم گیسوش بہ بند دگر است
یک اسیر است گرفتار بہ زندانے چند *
ماتم ای دل کہ برفت از کف من دامن یار
ای جنوں مژدہ کہ دستم بہ گریبان آمد *
نالہ بر داشت صد علم آنجا
سپر انداخت ہر کجا محشر *
ای چشم پُر آب در چہ فکری
شد خانہ خراب در چہ فکری *

رباعی

افسوس کہ از وطن جدا افتادم
زاں سال کہ ز فردوس جدا شد آدم *
آدم جو خوردہ ترک فردوس نمود
من ترک وطن در طلب جو دادم *
جذب کی تاریخ وفات معلوم نہوی -

فصل چہارم

وہ فارسی گو ایرانی شعرا جو دوسرے شہروں سے مدراس آئے

سخن

سخن تخلص - سید محمد نام - سید محمد خان بہادر خطاب -
اصفہان وطن - سال ولادت معلوم نہ ہوا - سن شعور کو پہنچنے کے بعد وطن سے مچھلی بندر اور وہاں سے مدراس آئے - مدتوں یہاں تجارت کرتے رہے - پھر نواب امیر الامراء بہادر، فرزند دوم نواب والاجہ فرمانرواے کرناٹک کے ملازم ہوئے اور خان کا خطاب پایا - نواب امیر الامراء کا جب انتقال ہو گیا تو اُن کے بعد نواب والاجہ کی سرکار سے بہادر کا خطاب اور دیوان خانے کی داروغگی مرحمت ہوئی -

شاعری میں دستگاہ کامل رکھتے تھے - ایک چھوٹا سا دیوان جس میں قصائد اور غزلیں ہیں، اپنی یادگار چھوڑا -

کلام کا نمونہ یہ ہے :-

بہ دل خارے ز عشق گلعدارے کردہ ام پیدا
ازیں خواری بہ عالم اعتبارے کردہ ام پیدا *
فصل بہار گل مرا بوے زیار می دہد
غنچہ نشانے از لب لعل نگار می دہد *
شکوہ از دست تو ہر جانہ توانم کردن
زاری من بہ سر کوے تو دیدن دارد *
آنچہ خوں از غم ہجران تو خوردم عمرے
ایں زماں از مژہ آہنگ چکیدن دارد *
دست بر چاک گریبان زدی و دانستم
صبح امید من امروز دمیدن دارد *

سنہ ۱۲۱۶ ہجری میں وفات پائی -

چشم او بر ما نگاہے گر ندارد عیب نیست
 می شود پرهیز لازم مردم بیمار را *
 گرچه ای دوست ندیدم چمن روے ترا
 دایم از باد صبا می شنوم بوے ترا *
 ہر کہ آن جا ہرود باز نگرود ہرگز
 ہست خاصیت گلزار ارم کوے ترا *
 بر زمین آمدہ از دور زمین بوس کند
 ماہ نوگر نگرود گوشہ ابروے ترا *
 سنبل تازہ و تردودہ شود در چشمم
 گر نہ بینم بہ چمن سنبل گیسوے ترا *
 خواہد از گوشہ چشمت نگہ لطف شفیع
 آرزوے بہ ازیں نیست دعا گوے ترا *
 شکست توبہ مارا بہار شد باعث
 ہزار بار نوے ہزار شد باعث *
 خدا گواہ کہ می را بہ لب نیا لودم
 برای مستی من چشم یار شد باعث *
 شفیع نے ۱۲۰۱ ہجری میں انتقال کیا۔

رفیع

رفیع تخلص، غلام رفائی نام - محمد رفیع الدین عرف -
 فرزند محمد شمس الدین قادری دکنی - قندھار علاقہ دکن مولد -
 ۱۹ جمادی الاخری سنہ ۱۱۶۴ ہجری تاریخ ولادت ہے -

جناب رفیع نے ایک تذکرہ بنام 'انوار القندھار' لکھا ہے - اس میں
 اپنے متعلق لکھتے ہیں کہ :- ”فقیر کے والد بزرگوار جو مرد صالح تھے
 ایک موقع پر حضرت حاجی ستیاح سرور سعید الرفائی قدس سرہ العزیز
 کی خانقاہ کی مسجد میں معتکف تھے - حضرت حاجی صاحب نے
 خراب میں ایک صحنک کھانے کی پھری ہوئی دی اور فرمایا کہ تمہارے

ایک لڑکا پیدا ہوگا - اس کو میرے نام سے موسوم کرنا - چنانچہ میں
 پیدا ہوا تو میرا نام والد نے غلام رفائی رکھا اور عرف محمد رفیع الدین -
 غرض جناب رفیع نے اورنگ آباد میں حضرت قمر الدین رحمہ اللہ
 مذکور الصدر کی خدمت میں تمام علوم عقلی و نقلی حاصل کئے -
 حضرت خواجہ رحمۃ اللہ قدس سرہ کے مرید ہوئے اور آپ ہی سے
 خرقہ خلافت پایا - چند بار مرشد کی زیارت کے لئے نلور گئے اور آپ ہی کے
 حکم سے حرمین شریفین حاضر ہوئے اور متعدد حج کر کے قندھار واپس
 آگئے - اچھے شاعر تھے - یہ دو شعر آپ کے کلام کا نمونہ ہیں :-

ز روی لطف بکس بوسہ دادہ شاید

کہ ہمچو شبنم گل نقش بر دہن باقی است *

یار در بر دارم و مشتاق دیدارم ہنوز

محو از خود گشتہ ام محتاج تکرارم ہنوز *

سنہ ۱۲۴۱ ہجری میں بمقام قندھار وصال ہوا - آپ کے شاگرد 'والا' نے

(جن کا حال اسی تذکرے میں ملے گا) تاریخ رحلت کہی :-

پیوستہ برحمت حق

۱۲۴۱ ھ

جذب

جذب تخلص - میر اکرام علی نام - فرزند میر لطف اللہ خاں
 بہادر - حیدر آباد مولد - سال ولادت سنہ ۱۲۵۰ ھ ہے -

جذب، سید فتح اللہ بہادر عالم گیری کی اولاد میں سے تھے -

سات ہی سال کے تھے کہ والد کا سایہ سر سے اٹھ گیا - اپنے
 حقیقی ماموں محمد فخر الدین حیدر خاں کے زیر نگرانی پرورش پائی -
 عربی صرف و نحو اور فارسی کی چند درسی کتابیں میر تفضل حسین عطا
 سے پڑھیں - فارسی اور ہندی اشعار کی اصلاح بھی اُن ہی سے لیتے رہے -
 جناب شمس الدین فیض رحمہ اللہ سے اس فن میں فیض حاصل کیا -

بر خاطر تو راز دو عالم شود عیاں
پیش نگاہ تست اگر دور بین دل *
بہ گلشنے کہ تو سر منشاً طرب باشی
چہ لازم است کہ چوں غنچہ بستہ لب باشی *
بہ انتظار تو آراستیم خانہ چشم
چہ میشود اگر آئی و چند شب باشی *

ہندی اشعار ملاحظہ ہوں :-

فلک گرتا، زمین پھٹتی، چمن سے رنگ اتر جاتا
اگر میں اپنے دل کا حال ای ظالم بیان کرتا *
سجن! تجھ زلف میں ہل مل رہا ہے
ہمارے ہاتھ میں کب دل رہا ہے *
نہیں کھلتا بہار و باغ سوں دل
یہی عقدہ مجھے مشکل رہا ہے *

سنہ ۱۱۱۶ ہجری میں قلعہ کولاس کے اطراف میں انتقال کیا۔
چند روز وہیں سپرد خاک کئے گئے۔ بعد کو حیدر آباد دکن لے جا کر
یاقوت پورہ کے باہر دفن کیا گیا۔ میر غلام علی آزاد نے رحلت کی
تاریخ کہی :-

افسوس کہ رفت امیر عالی گوہر
دیوان رکن و صاحب فصل و ہنر *
تاریخ وفات این امیر دانا
'صمصام الملک عقل گل کرد سفر' *
سنہ ۱۱۹۶ ہجری

شفیق

شفیق تخلص - لچھمی ناراین نام - فرزند منسارام کھتری -
اورنگ آباد مولد - سنہ ۱۱۵۸ھ سال ولادت - آپ کے دادا بھوانی داس
عالمگیری لشکر کے ہمراہ دکن آئے اور اورنگ آباد میں قیام کر کے بذریعہ
ملازمت عزت و آبرو کے ساتھ زندگی بسر کی -

شفیق کے والد منسارام اپنے والد کے انتقال کے وقت دو برس کے تھے -
ان کے ہم قوم لالہ جسونت رای ان کی پرورش اور تعلیم کے متکفل ہوئے -
انہوں نے بڑی قابلیت پیدا کی - نواب آصف جاہ والی حیدر آباد کے
عہد میں دکن کے چھ صوبوں کی صدارت کی پیشکاری پائی اور قریباً
چالیس سال اس خدمت کے فرائض نہایت خوبی سے انجام دئے -
نواب صمصام الدولہ شہنواز خاں وزیر دکن نے انہیں بڑا منصب عطا
فرمایا -

شفیق کو ہوش سنبھالتے ہی علم کا شوق پیدا ہوا - شروع سے
آخر تک میر آزاد بلگرامی کے فیض جاری سے مستفیض ہوتے رہے -
بہت اچھے شاعر تھے - کلام میں چستی و فصاحت تھی - فارسی اور
ریختہ دونوں میں شعر کہتے تھے - دونوں زبانوں کے دو ضخیم دیوان غیر
مطبوعہ موجود ہیں - تاریخ نویسی میں مہارت تامہ تھی - مآثر آصفی -
مآثر حیدری وغیرہ ان کے تصانیف ہیں - شاعروں کے دو تذکرے لکھے -
ایک 'گل رعنا' جس میں شعرائے ہند کے حالات ہیں اور دوسرا
'شام غریباں' جس میں ان شعرائے ولایت کا ذکر ہے، جو ہند میں
وارد ہوئے -

شفیق نواب عالی جاہ فرزند نواب نظام علی خاں آصف جاہ ثانی
(سنہ ۱۱۷۵ تا سنہ ۱۲۱۸ھ) کی سرکار میں ملازم تھے - منصب اور
خطاب دولی چند سے بھی سرفراز تھے -

کلام کا نمونہ یہ ہے :-

مصرع ابروے او بسم اللہ دیوان ما
مصحف رخسارہ او دین ما ایمان ما *
بسکہ از گفتار ماریزند یاراں رنگتھا
گردہ صورت گراں شد صفحہ دیوان ما *
بر دل ما التفات ہست چشم یار را
الفت بسیار با مینا بود می خوار را *

زیادہ ہی تھے۔ طریقہ نقشبندیہ میں اپنے والد ماجد سے بیعت رکھتے تھے۔

سنہ ۱۱۵۵ ہجری میں دہلی گئے اور وہاں کے علما و مشائخ سے ملاقات کی۔ چودہ مہینوں کے بعد حضرت مجدد الف ثانی رحمۃ اللہ علیہ کے مزار کی زیارت کے لئے سرہند گئے اور وہاں سے لاہور۔ ہر جگہ مشائخ و علما سے مل کر پھر دہلی آئے اور کچھ روز وہاں مقیم رہ کر اورنگ آباد واپس آ گئے۔ ۱۱۷۴ ہجری میں حرمین شریفین روانہ ہوئے۔ پہلے مدینہ طیبہ میں حاضر ہوئے۔ پھر بیت اللہ شریف گئے اور حج سے مشرف ہوئے۔ مدینہ طیبہ اور مکہ معظمہ کے سربر آوردہ لوگوں نے آپ کی بڑی تعظیم و تکریم کی۔ سنہ ۱۱۷۵ ھ میں اورنگ آباد مراجعت فرمائی۔

صاحب 'خزانہ عامرہ' نے لکھا ہے کہ آپ کی طبیعت موزوں تھی۔ اس لئے کبھی کبھی شعر کہہ لیا کرتے تھے۔ لیکن آپ کی شان شاعری سے بہت ارفع تھی۔

کلام کا نمونہ یہ ہے :-

لقمہٴ دونوں رساند در گلوے خویشتن
شست اول ہر کہ دست از آبروے خویشتن *
مشت خاکم دست و دامان تو شد
گر نیفشانی فتد بر پائے تو *
دنیا زن است و طالب آن ہم مؤنث است
زین وجہ روز مرد خدا در قفا کند *

آپ نے اپنے حج کی یہ تاریخ کہی :-

احرام حرم زہد بستم * گشتم زطواف کعبہ مسرور
بخشید بمن ہزار نعمت * این خانہ ہمیشہ باد معمور
از دولت روضہ مقدس * دل یافت سرور و دیدہ ہا نور
حج مبرور سعی مشکور * وارن شدہ در دعالے ماثور
۱۱۷۴ ھ
گیرند اگر دوجیم تشدید * تاریخ شود دعالے مذکور

آپ کی رحلت کا سال معلوم نہوا۔ چونکہ حج سے فارغ ہو کر آپ سنہ ۱۱۷۵ ہجری میں اورنگ آباد واپس ہوئے، اس سے ظاہر ہوتا ہے کہ آپ اس (سنہ ۱۱۷۵ ہجری) تک زندہ تھے۔ یہی وجہ ہے کہ ہم نے ان کا ذکر جرأت (المتوفی سنہ ۱۱۷۵ ھ) کے بعد کیا ہے۔

صارم

صارم تخلص۔ میر عبد الحی نام۔ صمصام الدولہ، صمصام الملک خطاب۔ فرزند نواب صمصام الدولہ شہنواز خاں شہید۔ اورنگ آباد مولد۔ سنہ ۱۱۴۲ ہجری سال تولد ہے۔

ان کے والد نواب نظام الدولہ ناصر جنگ والی حیدر آباد دکن (سنہ ۱۱۶۱ تا سنہ ۱۱۶۴ ھ) کے دیوان تھے اور سنہ ۱۱۷۱ ہجری میں شہید ہوئے۔

صارم نے فضلاء عصر سے عربی اور فارسی تحصیل کی۔ پھر ملازم ہو گئے۔ سنہ ۱۱۶۲ ھ میں خطاب خانی اور منصب نیز صوبہ برار کی دیوانی عطا ہوئی۔ رفتہ رفتہ اورنگ آباد کی نظامت اور دولت آباد کی قلعہ داری پر سرفراز ہوئے اور صمصام الدولہ کا خطاب مرحمت ہوا۔ نواب میر نظام علی خاں والی دکن (سنہ ۱۱۷۵ تا سنہ ۱۲۱۸ ھ) کے عہد میں خطاب صمصام الملک اور دکن کی دیوانی پائی۔

صارم زبردست شاعر تھے۔ طبیعت میں مضمون آفرینی تھی۔ پہلے وقار تخلص کرتے تھے، بعد کو 'صارم' اختیار کیا۔ فارسی اور ہندی دونوں میں شعر کہتے تھے۔

ان کے چند فارسی اشعار یہ ہیں :-

بہ سیر باغ چو آن می پرست برخیزد
گل از چمن کدہ ساغر بدست برخیزد *
سخن بقدر ضرورت بود بزرگان را
کہ جز جواب نگرود صدا ز کوہ بلند *

تھے۔ جب طبقہ سادات کا زوال ہوا تو جرأت کی عمر ۴۵ برس کی تھی۔ اس کے بعد سے آخر عمر تک وہ نواب آصف جاہ اور آپ کے جانشینوں کی سرکار میں دارالانشا کی، میر منشی گری اور دیگر معزز عہدوں پر ممتاز رہے۔ اسی اثنا میں معز الدولہ کا خطاب بھی پایا۔

نظم و نثر میں ان کا پایہ اتنا بلند تھا کہ جب وہ آصف جاہ کے ہمراہ محمد شاہی دربار میں باریاب ہوئے تو نواب ممدوح نے ان الفاظ کے ساتھ اُن کی تقریب کی کہ ”موسوی خاں اس زمانے کے ابو الفضل ہیں۔“

زمانہ قیام دہلی میں جرأت وہاں کے علما سے ملے اور اُن سے استفادہ کیا۔ ان کے کلام کا یہ نمونہ ہے :-

جاں از خیال حسن تو ہمدوش آفتاب
یادت بدل چو نور در آغوش آفتاب *
در یاد خدا باش کہ کارے بہ ازیں نیست
ستیاحی دل کن کہ دیارے بہ ازیں نیست *
بے بہار خلق شہرت با ہنر دمساز نیست
نگہت گل بے شکفتن قابل پرواز نیست *
شب کہ در بزم چمن ساز طرب آمادہ بود
دانہ انگور قندیل چراغ بادہ برد *
فارغ از ہر دو جہاں بندہ احسان توام
سر و آزادم و پابند گلستان توام *
خط دمید است ز لعل نمکینش عجب است
کز نمک زار نہ رست است گیاہے گاہے *

سنہ ۱۱۷۵ ہجری میں بمقام اورنگ آباد انتقال کیا اور وہیں مدفون ہوئے۔ آزاد بلگرامی نے تاریخ رحلت کہی :-

موسوی خاں ز کلک گوہر بار * آبرو داد شعر و انشا را
گفت تاریخ رحلتش آزاد * کرد جرأت وداع دنیا را
۱۱۷۵ھ

مولانا سید قمر الدین

سید قمر الدین نام۔ تخلص معلوم نہ ہوا۔ غالباً تخلص رکھا ہی نہیں۔
فرزند سید منیب اللہ۔ اورنگ آباد مولد۔ سنہ ۱۱۲۳ ہجری میں پیدا ہوئے۔

آپ کے آباؤ کرام خجند کے سادات سے تھے۔ ان میں سے ایک صاحب، سید ظہیر الدین نام سب سے پہلے خجند سے ہندوستان وارد ہوئے اور امین آباد مضافات لاہور میں سکونت اختیار کی۔ اُن کے پوتے سید محمد فرزند سید عنایت اللہ امین آباد سے دکن آئے اور شیخ مظفر برہانپوری کے ہاتھ پر بیعت کی (شیخ مظفر شیخ محمد معصوم بن حضرت مجدد الف ثانی رحمۃ اللہ علیہ کے مریدوں میں سے تھے اور طریقہ نقشبندیہ رکھتے تھے) اس طریقے میں آپ نے اتنی ترقی کی کہ آپ کا شمار اولیاء اللہ میں ہوتا ہے۔ اس نواح میں آکر آپ بالاپور علاقہ برار میں مقیم ہوئے اور طالبان حق کی رہ نمائی فرمائی۔ آپ نے سنہ ۱۱۱۷ ہجری میں وفات پائی۔ تاریخ وصال ’شمع بہشت‘ ہے۔

۱۱۷۵ھ

سید محمد صاحب کے فرزند سید منیب اللہ صاحب ہیں۔ آپ اپنے والد ماجد کے سجادہ نشین ہوئے اور بالاپور سے اورنگ آباد منتقل ہو آئے اور وہیں سنہ ۱۱۶۱ھ میں انتقال فرمایا۔ تاریخ وفات ’مقوجہ بہشت‘ ہے۔

۱۱۶۱ھ

مولانا سید قمر الدین صاحب نے کم سنی ہی میں قرآن مجید حفظ کیا اور علمائے اورنگ آباد کی خدمت میں درسی کتابیں پڑھیں۔ اپنی خدا داد ذکاوت سے مختلف علوم خصوصاً حکمت و تصوف میں بڑا کمال پیدا کیا۔ آپ کی تصنیف ’مظہر النور‘ جو مسئلہ واجب الوجود پر سنہ ۱۱۶۴ھ میں لکھی تھی، آپ کے علم و کمال کی شاہد ہے۔ زہد و تقویٰ اور معرفت الہی میں اپنے فضل و کمال سے کچھ

در ہفدہم ز ماہ محرم شہید شد
تاریخ گفت نوحہ گرے ”آفتاب رفت“ *
۱۱۶۴ ہجری

رسا

رسا تخلص - جان مرزا نام - مرزا خاں خطاب - فرزند سید
میر جان - حیدر آباد مولد - سال ولادت معلوم نہیں - رسا کے اجداد
ہمدان کے رہنے والے اور سادات حسینی میں سے تھے - ان کے اجداد
میں سے ایک صاحب میر شاہ طاہر نام شہنشاہ اکبر (سنہ ۹۶۳ تا
سنہ ۱۰۱۴ھ) کے عہد میں ہندوستان آئے - بادشاہ نے بڑی عزت و توقیر
کی اور چند مواضع بطور جاگیر عطا کئے - پھر وہ دکن آئے - سلاطین
دکن نے ان کی ایسی خاطر داشت کی کہ وہ یہیں کے ہو رہے -

رسا کے والد میر جان بھی زیور علم و فن سے آراستہ تھے - شہنشاہ
عالم گیر کے زمانے میں انہیں اچھے اچھے مناصب پر سرفراز کیا گیا اور
انہوں نے بھی شایستہ خدمتیں کیں -

رسا کی ولادت بلدہ حیدر آباد میں واقع ہوئی - نواب آصف جاہ
(سنہ ۱۱۳۷ تا سنہ ۱۱۶۱ھ) کے لشکر میں تعلیم پائی - اپنے والد ہی سے
درسی کتابیں پڑھیں اور ایسی قابلیت حاصل کی کہ قلیل مدت میں
نواب موصوف کے مصاحب ہو گئے اور آخر عہد میں دارالانشا کے مدیر منشی
بھی مقرر کئے گئے -

بہت خوش خلق تھے، اس لئے شہر بھر کے محبوب تھے - نواب کے
ہم رکاب دہلی ہو آئے تھے اور وہاں کے مشہور شعرا سے خوب ملاقاتیں
رہی تھیں - خود اچھے سخن سنج اور سخن فہم تھے - ان کے کلام
کا انداز یہ ہے :-

از غم ہر کس بہ دل فریاد می آید مرا
شیشہ ہر جا بشکند دل یاد می آید مرا *

رحم کن ای باغبان گلدستہ پیش من میار
مجمع یاراں رنگیں یاد می آید مرا *
در سرا پردہ دل ہر نفس آوازے ہست
کہ دریں خانہ نہاں خانہ بر اندازے ہست *
خود راز تنگی قفس آزاد می کنم
ابن مشمت پر تواضع صیاد می کنم *
نہ رسم اگر بہ بزمش ز ہجوم نارسائی
بہ خیال آستانش من و مشق جہہ سائی *
کہ برد پیام مارا بحریم خوش نگاہاں
رقعے نمودہ آہم دوسہ مصرع ہوائی *
سنہ ۱۱۷۴ ہجری میں بمقام حیدر آباد وفات پائی آزاد بلگرامی نے
تاریخ کہی :-

شیرازہ نظم میرزا خاں * ہم نثر بہ فکر او مباہی
تاریخ وفات او خرد گفت * پیوست برحمت الہی
۱۱۷۴ھ

جرات

جرات تخلص - میر محمد ہاشم نام - موسوی خاں اور معز الدولہ
خطاب - فرزند میر محمد شفیع - اورنگ آباد مولد - سال ولادت
سنہ ۱۰۸۸ ہجری ہے -

ان کے والد اور دادا شہنشاہ عالم گیر کے عہد میں ہندوستان آئے -
دونوں کو شاہی ملازمتیں مل گئیں - کچھ دنوں کے بعد بسلسلہ ملازمت
اورنگ آباد تبدیل ہوئے - یہیں قوت اختیار کر لیا - اسی شہر میں
جرات پیدا ہوئے، اپنے والد ہی سے تحصیل علم کی -

امیر الامرا سید حسین علی خاں کا عروج ہوا تو ان تک رسائی
ہوئی اور انہوں نے دھارور ضلع اورنگ آباد کا قلعہ دار مقرر کر دیا -
سنہ ۱۱۳۱ ہجری میں امیر الامرا دہلی گئے تو جرات بھی ہم رکاب

آفتاب

آفتاب تخلص - میر احمد خاں نام - نظام الدولہ ناصر جنگ
خطاب - نواب آصف جاہ نظام الملک والی حیدر آباد کے دوسرے فرزند -
سال ولادت معلوم نہیں -

سنہ ۱۱۶۱ ہجری میں اپنے والد کے انتقال کے بعد مسند نشین ہو کر
برہان پور سے اورنگ آباد تشریف فرما ہوئے - یکایک احمد شاہ بادشاہ
دہلی نے کسی امر سلطنت کے انتظام کے لئے آپ کو طلب فرمایا -
اگرچہ ملک میں بعض باغیوں نے بے طرح سر اٹھایا تھا مگر حکم شاہی کے
موانق آپ مع خدم و حشم روانہ ہوئے - دریائے نرپداہی تک پہنچنے
پلے تھے کہ فرمان شاہی ملا کہ ”آپ کے آنے کی ضرورت نہیں ہے“ -
اس لئے اورنگ آباد واپس ہو گئے -

ہدایت معی الدین خاں المخاطب بہ مظفر جنگ (دختر زادہ)
نواب آصف جاہ (ناظم رائیچور کی شورش کی خبریں آنے لگیں -
حسین دوست خاں نایبی عرف چندا صاحب نے ہدایت
معی الدین خاں کے ساتھ ساز باز کر کے ارکات پر قبضہ کر لینے کا ارادہ کیا
اور فراسیسوں کی مدد سے نواب سراج الدولہ انور الدین خاں بہادر
شہامت جنگ پر جو ناظم ارکات تھے حملہ آور ہوا - میدان
جنگ میں نواب انور الدین خاں جوہر شجاعت دکھا کر شہید
ہو گئے - اس واقعے کی اطلاع نواب ناصر جنگ کو ملی تو ان کے اور
فراسیسوں کے درمیان جنگ چھڑ گئی ، نواب صاحب نے فتح پائی -
ہدایت معی الدین خاں گرفتار ہوئے - چونکہ فراسیسی خیرگی اور
شورش پر اترے ہوئے تھے ان بد کیشوں کی تنبیہ کے لئے فوج کا ایک دستہ
معین کر کے نواب ناصر جنگ ارکات کی طرف روانہ ہوئے - اسی اثنا میں
فراسیسوں نے چنیدی کا قلعہ فتح کر لیا - اس واقعے سے نواب ناصر جنگ
کو سخت ملال ہوا اور باوجود کثرت بارش آپ نے چنیدی کا رخ کیا -
کرنٹک کے علاقے کے افغان سرداروں نے نمک خواری کا پاس نہ کر کے

ملک و مال کی حرص سے خفیہ طور پر فراسیسوں کی حمایت کی اور
نواب کو شہید کر ڈالا - لاش اورنگ آباد بھیجی گئی اور حضرت شاہ
برہان الدین غریب قدس سرہ العزیز کے مزار مبارک کے پاس اپنے والد
کی قبر کے پہلو میں مدفون ہوئے -

نواب ناصر جنگ اچھے شاعر تھے - فن شعر میں آزاد بلگرامی سے
تلمذ تھا - ایک ضخیم دیوان آپ نے یاد گار چھوڑا - اشعار ذیل بطور نمونہ
ملاحظہ ہوں :-

گر خضر کرد صرفہ ز اسکندر آب خویش
خضر خط تو آب بقا می دہد مرا *
دل بہ دست خال او دادن خطاست
سازم از زنگی نہاں آئینہ را *
می کند سحر در علاج دلم
نرگس یار گرچہ بیمار است *
موسم پیری است می باید عصا
دست ما در گردن مینا خوش است *
در محفل سپہر ندیدیم امتیاز
بر آفتاب و ماہ زحل را تقدم است *
اگر بوی آن گل صبا می رساند
بہ زخم دل ما دوا می رساند *
فلک گرچہ دارد تلاش جدائی
بہم دوستاں را خدا می رساند *
ابر دریا دل بدست گوہر افشاں می رسد
ای صدف دامن کشا کارت بہ ساماں می رسد *
نواب ناصر جنگ کی تاریخ شہادت میر آزاد بلگرامی نے
یہ لکھی ہے :-
نواب عدل گستر عالی جناب رنت
فرصت نہ داد تیغ حوادث شتاب رنت *

سنہ ۹۵۰ ہجری میں جمشید نے میر محمود ہمدانی کے ہاتھ سے اپنے باپ کو قتل کرا دیا۔ واقعہ یوں ہے کہ ایک روز قطب الملک سلطان قلی قطب شاہ (سنہ ۹۱۸ تا سنہ ۹۵۰ ہجری) قلعہ گولکنڈہ کی جامع مسجد میں عصر کی نماز پڑھ رہا تھا۔ میر محمود نے عین حالت نماز میں قتل کر ڈالا۔ جمشید خاں اسیر تھا۔ اس کو فوراً رہا کر دیا۔ اس کے بعد بعض مفسدوں سے ساز باز کر کے قطب الملک کے بڑے بیٹے ملک زادہ قطب الدین کو اندھا کرا دیا اور جمشید خاں تخت نشین ہوا۔ یہ بادشاہ صاحب عام و فضل اور شاعر تھا۔ یہ دو شعر جمشید کے ہیں:-

کاکل و چین زلف و خال لب

ہر یکے در کمال رعنائی *

جا سر زلف تو سوداے سیاہے دارم

ابن چہ سود است کہ با زلف چو شام است مرا *

سنہ ۹۵۷ ہجری میں سات سال اور چند ماہ کی حکومت کے بعد مرض سرطان سے انتقال کیا اور اپنے ہی مقتول باپ کے مقبرے کے پاس سپرد خاک کیا گیا۔

صادق

صادق تخلص۔ مرزا صادق نام۔ والد کا نام اور سال ولادت معلوم نہیں۔ سلطنت نظام شاہی میں منجملہ اور فضلا کے مرزا صادق بھی تھے۔ بہ لحاظ علم و دانش برگزیدہ اور فن انشا و شاعری میں چیدہ تھے۔ کلام کا نمونہ ان رباعیوں سے معلوم ہوگا:-

رباعی

من مصحف اقدس مقدس کیشم

من ہیکل علوی قضا اندیشم *

خواہی ز زمانہ چشم زخمت نہ رسد

تعویذ تو ام، جدا مکن از خویشم *

ای روشنی چشم ز ہجران بیدار

ای وصل تو مرہم درون افکار *

از ہجران تو بیقرار است دلم
یک لحظہ کنار خاطرم گیر قرار *

ایک نمک حرام مرزا خاں نامی نے بد خواہی اور خود غرضی سے میراں حسین نظام شاہ ثانی کو سنہ ۹۹۶ ہجری میں قتل کروایا۔ حبشیوں اور دکنیوں نے بسر کردگی جمال خاں اس کو نور نمک کا کام تمام کر دیا اور قلعے میں گھس کر اہل قلعہ کو تلوار کے گھاٹ اتارا۔ بے گناہ مقتولوں میں مرزا صادق بھی تھے۔

فہیمی

فہیمی تخلص۔ ان کا نام و سال ولادت وغیرہ معلوم نہوسکا۔ ابراہیم عادل شاہ والی بیجاپور کے عہد کے شاعر ہیں۔ خواجہ سعد الدین شیرازی، المختاطب بہ شہنواز خاں بادشاہ کے مقرب اور وکیل تھے۔ فہیمی پر ان کی بڑی عنایت تھی۔ فہیمی بھی ہمیشہ ان کی خیر مناتے رہتے تھے۔ سنہ ۱۰۱۰ ہجری میں شہنواز خاں کے بیٹا ہوا۔ علاوہ الدولہ اس کا نام رکھا گیا۔ فہیمی نے اس موقع پر ایک طولانی قصیدہ لکھا جس کے چند اشعار یہ ہیں:-

شگفتہ روئی این نو گل جہاں افروز

چمن چمن گل عشرت بہوستان آورد *

ہزارو دہ بود از سال ہجرت نبوی

چنین شمار حکیم حساب داں آورد *

مسافر ز دیار جلال و جاہ رسید

کہ بخت و دولتش از بہر ارمغان آورد *

ز بہر زائچہ طالع ہما یونش

مہندس فلکی کلک درمیاں آورد *

اس سے معلوم ہوتا ہے کہ فہیمی سنہ ۱۰۱۰ ہجری تک زندہ تھے۔

سال وفات معلوم نہیں۔

دل بہ سینہ لب لب ز دوستی دارم
 کہ پیش اہل جہاں بے بہا قراز سنگ است *
 دماغ طبع عروجی چہ دلکش چمنی است
 چمن نگوی کہ آن آسمانِ فرهنگ است *
 کرشمہ جنبش آموز است موگان درازش را
 ستم کرد است واجب ہر زمان تعلیم نازش را *
 محبت چاک بر دل می زند ہر گہ کہ در بندی
 بخود مخصوص می بینم تغافل ہلے نازش را *
 مباد آسیب نقصان یا بد از سوز دلم تارے
 بدل چون رہ دہم اندیشہ زلف درازش را *

رباعی

در آتش ہرزہ فکر زائل نکنی * اندیشہ بہر خیال مائل نکنی
 این نقد خزینہ دماغ است بگوش * تا صرف بجنس ہلے باطل نکنی
 آخر سنہ ۱۲۵ ہجری میں ملک بقا کی راہ لی -

وفائی

وفائی تخلص - اسمعیل عادل شاہ نام - فرزند یوسف عادل شاہ -
 کم سنی میں باپ کے انتقال کے بعد تخت نشین ہوئے - باپ کی
 وصیت کے موافق امور سلطنت کی نگرانی کمال خاں دکنی کے تفویض
 کی گئی - ابتدا میں اُس نے ریاست کی خیر خواہی کی - مگر کچھ
 دنوں کے بعد کمال نمک حرامی سے خود بادشاہ بننے کی تدبیریں
 کرنے لگا - کم سن فرماں روا کی والدہ پونجی خاتون نے یہ حال
 دیکھ کر اس کو یوسف ترک کے ہاتھ سے قتل کرا دیا - اس کے بعد
 اسمعیل عادل شاہ نے طمانیت کے ساتھ حکمرانی کی -

یہ بادشاہ بڑا حلیم و کریم و سخی تھا - علما، فضلا اور شعرا کو
 ہمیشہ اپنی صحبت میں بلاتا اور اُن کے ساتھ اچھا سلوک کرتا -

موسیقی اور شاعری میں ید طولی رکھتا تھا - جیسا کہ اُس کے
 مندرجہ ذیل اشعار سے ظاہر ہے :-

دل خویاں ز قید مہر آزاد است پنداری
 مدار دلبری بر جور و بیداد است پنداری *
 مرا صد محنت از عشق تو بر دل میروہ ہر دم
 دل ویران عاشق محنت آباد است پنداری *
 ز ہجرت آتش دارم بہ دل کز بہر تسکینش
 نصیحت ہای سرد زاهدان باد است پنداری *
 ز عشق قامتت سرو سہی را ماند یاد رگل
 داش صد پارہ و زبار دل آزاد است پنداری *
 دل ریش وفائی آنچنان خو کردہ با تیرش
 کہ پیکانش بجائے مرہم افتاد است پنداری *

شب ہجر جز گریہ کارے ندارم * بجز دیدہ اشکبارے ندارم
 شبے نگرزد کز فراق تو چوں شمع * پر از اشک حسرت کنارے نہ دارم
 من و عشق و زندی و کوی ملامت * براہ سلامت گزارے ندارم
 ازاں باغمش خو گرفتم وفائی * کہ غیر از غمش غمگسارے ندارم
 دل بہ زلفش حکایتے دارد * از شب غم شکایتے دارد
 تاکے آزار اہل دل طلبی * بے وفائی نہایتے دارد
 غم دل میخورم ز غصہ کہ یار * با رقیبان عنایتے دارد
 دل سختش ز آہ من شد نرم * آہ عاشق سرایتے دارد
 ای وفائی منال از ستمش * کہ ستم نیز غایتے دارد

پچیس سال حکومت کرنے کے بعد سنہ ۱۴۱ ہجری میں
 احکم الحاکمین کا حکم آپہنچا اور انہوں نے حیات مستعار واپس
 سپرد کر دی -

جمشید

جمشید تخلص - جمشید خان نام - جمشید قطب شاہ
 خطاب شاہی - فرزند قطب الملک سلطان قلی قطب شاہ -

خضر بد سوداست دربیع متاع عافیت

می روم این جنس را از جلے دیگر می خرم *

اس بادشاہ عادل و باذل نے بتاریخ ۲۱ رجب سنہ ۷۹۹ ہجری بعارضۂ تب محرقہ قضا کی۔

فیروزی

فیروزی تخلص - فیروز خان نام - خطاب فیروز شاہ بہمنی، فرزند داؤد شاہ بہمنی - سال ولادت سنہ ۷۷۰ ہجری - اپنے نامور باپ کی شہادت کے وقت جو سنہ ۷۸۰ ہجری میں واقع ہری، سات سال کے تھے - سنہ ۸۰۰ ہجری میں تاج و تخت دکن کے مالک ہوئے - خاندان بہمنیہ میں شان و شوکت، رعایا پروری، غربا نوازی کے لحاظ سے سب بادشاہوں سے ممتاز تھے -

تخت نشین ہو کر اپنے بھائی احمد خان کو خان خاناں کا خطاب دے کر امیر الامرا بنایا - ان ہی کے عہد میں حضرت خواجہ بندہ نواز سید محمد حسینی گیسر دراز قدس سرہ العزیز دہلی سے تشریف فرمائے گلبرگہ ہوئے تھے - احمد خان خان خاناں نے آپ کے لئے ایک خانقاہ بنوادی تھی - اسی میں آپ فروکش ہوئے تھے - خان خاناں اکثر آپ کی خدمت مبارک میں حاضر ہوا کرتے اور فیض ظاہری و باطنی حاصل کرتے تھے - سنہ ۸۱۸ ہجری میں سلطان فیروز شاہ نے اپنے فرزند حسن خان کو ولی عہد بنا کر حضرت کی خدمت میں دعائے خیر کے لئے بھیجا - آپ نے کہلا بھیجا کہ ”جب تم نے اس کو بادشاہی دے دی تو پھر فقیر کی دعا کی کیا حاجت ہے“ سلطان کی طرف سے اصرار ہوا تو آپ نے ارشاد فرمایا کہ ”عالم بالا سے یہ فیصلہ ہو چکا ہے کہ تمہارے بعد تمہارا بھائی تخت نشین ہو - اس صورت میں کسی اور کے حق میں دعا کرنی بیکار ہے“ - چنانچہ حضرت کی پیشین گوئی صادق آئی اور وہ اس طرح کہ فیروز شاہ سخت علیل ہوئے اور اپنے بھائی کو اپنا

جانشین بنادیا اور دس دن کے بعد جان بحق تسلیم ہوئے - آخر خان خاناں ہی بادشاہ بنے -

فیروز شاہ بڑے عالم و فاضل، علم پرور، عادل، عاقل، مدبر، فیاض اور متشرع بادشاہ تھے - دن بھر میں جب فرصت پاتے، ایک ربع جزو کلام مجید لکھتے اور اُس کو فروخت کر کے بسر اوقات کرتے - ہر شب دو پہر رات تک علما، مشائخ، شعرا، قصہ خواں، افسانہ گو اور خوش طبع لوگوں سے ہمکلام رہتے اور ان سے مساویانہ اور برادرانہ سلوک کرتے تھے - اکثر ممالک کے اہل کمال ان کے یہاں جمع تھے اور ان کے خوان فیض سے بہرہ اندوز ہوا کرتے تھے - خود سلطان بہت سی زبانوں کے ماہر تھے - ہر ملک کے باشندوں سے ان ہی کی زبان میں گفتگو کرتے تھے - قوت حافظہ اس بلا کی تھی کہ جو بات ایک یا دو دفعہ سن لیتے پھر کبھی نہیں بھولتے تھے - اکثر علوم بالخصوص تفسیر، اصول، حکمت طبعی و نظری میں دستگاہ کامل حاصل تھی - ہر ہفتے میں تین دن سنیچر، پیر اور بدھ طلبا کو پڑھانے کے لئے مخصوص تھے - اگر دن میں فرصت نہ ملتی تو رات کو وقت نکالتے - حضرات صوفیہ صافیہ کے اصطلاحات و مقامات و حالات سے خوب واقف تھے - بہت اچھے شاعر تھے - کبھی عروجی اور کبھی فیروزی تخلص کرتے تھے - طبیعت میں دقت پسندی اور مضمون آفرینی تھی، جیسا کہ ذیل کے چند اشعار سے معلوم ہوتا ہے :-

بداں مثابہ ز غم دہر بردلم تنگ است

کہ دل بہ لذت سوداے عشق در جنگ است *

گل امید شگفت از نسیم وعدہ ولے

ز آفتاب غم انتظار بیرنگ است *

بہ قطع راہ محبت مخور فریب امید

کہ غایت ابدش ابتداء فرسنگ است *

بجز سرود محبت نکرد زمزمہ نے

کہ ہر چہ خارج این پردہ تنگ آہنگ است *

فصل سوم

فارسی گو شعرا جو دکن میں پیدا ہوئے

سلطان محمود شاہ بہمنی

تخلص معلوم نہیں، شاید محمود ہی ہوگا۔ سال ولادت کا بھی پتہ نہیں چلا۔ (سلطان) محمود شاہ بہمنی نام۔ فرزند سلطان علاء الدین بہمنی۔ اپنے بھائی داؤد شاہ بہمنی (سنہ ۷۷۹ تا سنہ ۷۸۰ ہجری) کی شہادت کے بعد مسند آراء سلطنت دکن ہوئے۔ یہ بادشاہ نہایت عادل۔ نیکی نفس۔ خوش خلق۔ پابند شرع۔ متقی تھا۔ انہوں نے گلبرگہ شریف، بیدر، قندھار، ایلچپور، دولت آباد، جنیروابل اور شہروں میں، یہاں تک کہ قصبات میں بھی اپنے خرچ سے یتیموں کے لئے استاد مقرر فرمائے۔ حدیث شریف سے ذوق تھا، محدثین کے لئے وظائف جاری کئے۔ نابیناؤں کی ماہواری تنخواہیں مقرر کیں اور اس میں ایسی فیاضی سے کام لیا کہ اکثر لوگ اندھے بنکر تنخواہ لے جاتے تھے اور چشم پوشی کی جاتی تھی۔

خود صاحب علم تھے۔ فارسی اور عربی میں فصاحت کیساتھ گفتگو کرتے تھے۔ قرآن مجید خوش الحانی سے پڑھتے تھے۔ خوش نویس تھے، اچھے شعر تھے اور شعرا نے ایسے قدرداں کہ عجم و عرب کے شعرا آئے اور اُن کے خوان فیض سے سیر ہوکر جاتے تھے۔ چنانچہ ایک عجمی شاعر میر فیض اللہ انجو، صدر دولت بہمنیہ کی وساطت سے آستان بوس شاہی ہوا۔ اُس نے ایک قصیدہ پیش کیا۔ جس کے صلے میں اُس کو ایک ہزار تنگہ (تنگہ = ایک تولہ طلا) عطا فرمائے گئے۔ یہی عطیات تھے جن کی شہرت دور و نزدیک پھیلی ہوئی تھی۔ غالباً ان ہی کو سن کر خواجہ حافظ شیرازی علیہ الرحمۃ نے بھی دکن آنے کا قصد کیا، مگر بعض موانع ایسے پیش آئے کہ نہ آسکے۔ میر فیض اللہ انجو کو جب یہ کیفیت معلوم ہوئی تو

انہوں نے خواجہ کو سفر خرچ بھیجا۔ وطن سے نکلے تو معلوم ہوا کہ ان کے ایک دوست کا مال لٹ گیا اور وہ مفلوک الحال ہیں۔ خواجہ کے پاس جو کچھ تھا وہ اُن کو دے دیا اور خود خواجہ زین العابدین ہمدانی اور خواجہ محمود گزرونی (جو بڑے تاجر تھے) کے ہمراہ دکن آنے کا قصد کیا۔ دونوں نے ان کے اخراجات کا بار اپنے ذمے لیا۔ یوں وہ بندر ہرموز پہنچے، جہاں سلطان محمود کی کشتیاں خواجہ حافظ کو لانے کے لئے آئی ہوئی تھیں۔ کشتی تھوڑی ہی دور دریا میں گئی تھی کہ باد مخالف چلنے لگی۔ خواجہ سخت پریشان ہوئے اور یہ بہانہ کر کے کہ ”میں ہرموز کے چند دوستوں سے رخصت نہیں ہوا، ان سے مل لوں تو چلوں“ کشتی کو کنارے لگوا دیا اور اتر کر پھر شیراز واپس چلے گئے اور ایک غزل لکھ کر اپنے کسی دوست کی معرفت میر انجو کو بھیج دی۔ جس کا مطلع یہ ہے:-

دے باغم بسر بردن جہاں یکسر نمی ارزد

بہ مے بفروش دلق خود کریں بہتر نمی ارزد *

میر فیض اللہ نے یہ غزل بادشاہ کی خدمت میں پیش کرکے تمام کیفیت عرض کر دی۔ اب سلطان کی قدرانی اور قدر افزائی قابل دید ہے کہ انہوں نے فرمایا ”جب خواجہ ہمارے پاس آنے کی غرض سے چل پڑے تھے تو ہم پر ان کی امداد واجب ہوگئی“ ملا محمد قاسم مشہدی کو حکم دیا کہ ایک ہزار تنگہ طلائی لے کر ہندوستان کی نادر چیزیں خریدیں اور شیراز جاکر ہماری طرف سے خواجہ کو دے آئیں۔

سلطان محمود شاہ کے کلام کا یہ نمونہ ہے:-

آجا کہ لطف دوست دہد منصب مراد

بخت سیاه و طالع میمون برابر است *

عافیت در سینہ کار خون فاسد می کفد

رخصتے ای دل کہ از الماس نشتر می خورم *

اُن کے فارسی اشعار کا نمونہ یہ ہے :-

نام عالم آفریں سر حلقۂ عنوان ما

مد بسم اللہ خط پیشانی دیوان ما *

تمنا خاطر معجون ہندوستان ہمیں دارد

کہ لیلائے عرب آباد سازد محمل مارا *

معلوم شد کہ حسن بود مہربان عشق

ہر ذرۂ را بزور کشد در بر آفتاب *

پنہ از شوخی بد امانت زدن دستور نیست

ورنہ دست ما ضعیفاں این قدر کزور نیست *

ہر شمع کہ آمد بنظر چشم ترے داشت

سوز دل پروانہ قیامت اثرے داشت *

ہمیں خیال بہ دل بار بار می آید

کہ بے تو زندگی من چہ کار می آید *

ہزار مرتبہ کفارۂ گناہ دہد

بہ سہو گر گزرش بر مقام ما افتد *

گزشت آن تند خو مانند ناوک از کنار من

تہی گردید آخر چوں کمان حلقہ آغوشم *

ہندی اشعار کا نمونہ یہ ہے :-

فغاں سے ایک دم تو باغ میں خاوش رہ بلبل

نہیں سنتی کہا - کیا روز آیا ہے خرابی کا *

غم اب مختار ہے دل چھوڑ دیوے خواہ لے جاوے

پر اتنا چاہتا ہوں پھر خدا یہ دن نہ دکھلاوے *

رہا گر آستان پر آکے میں حسن عقیدت سے

تکلف برطرف سرکار کا کیا اس میں نقصان ہے *

لگے کیونکر نہ دل کنج قفس میں عندلیبوں کا

جہاں میں آج کل آباد گر کچھ ہے تو زنداں ہے *

ذکا کی رحلت کے متعلق بھی مختلف روایتیں ہیں - مؤلف

’محبوب الزمن‘ نے لکھا ہے کہ ”آپ کی رحلت تیرہویں صدی ہجری کے

اوائل میں بہ اختلاف روایات سنہ ۱۲۰۵ ہجری یا سنہ ۱۲۰۸ ہجری میں

ہوئی“ - ’نتائج الافکار‘ کے مؤلف کہتے ہیں کہ ذکا تیرہویں صدی کے اوائل

میں فوت ہوئے -

حاکم اور واقف دکن کی سیر کے لئے پنجاب سے ہم رفیق ہو کر نکلے۔
۲۱ رجب سنہ ۱۱۷۴ ہجری کو اورنگ آباد پہنچے اور میر غلام علی آزاد
کے یہاں ایک ہفتہ مہمان رہ کر دونوں بندر سورت کو روانہ ہوئے۔ حاکم تو
بذریعہ جہاز حرمین شریفین چلے گئے لیکن واقف امراض جسمانی اور
نا توانی کے باعث سورت ہی میں پڑے رہے۔ جب حاکم حج سے فارغ ہو کر
لوٹے تو دونوں صاحب سورت سے بھر اورنگ آباد آئے۔ چندے حیدر آباد
میں بھی قیام کیا۔ وہاں سے وطن کی طرف واپس ہوئے۔ راستے میں
اورنگ آباد اور بالاپور کے درمیان راہ زنون نے دونوں کو لوٹ لیا۔ بڑی مشکل
سے بالاپور برار پہنچے اور اس واقعہ کی اطلاع میر غلام علی آزاد کو دی۔
اسی ضمن میں واقف نے یہ رباعی بھی لکھی :-

کردند غریب غارتے راہ زنان

سر ماند و نہ ماند هیچ چیز از سامان *

بردند ہر آنچه بود الا عینک

واماندہ بجا ہمیں دو چشم حیراں *

آزاد نے کچھ روپیہ بھیج دیا مگر کافی نہوا۔ کولہاپور پہنچ کر پھر آزاد
کو لکھا، انہوں نے کافی رقم بھیج دی۔ جب کہیں جا کر دونوں صاحب
اپنے وطن پہنچے۔
من کلامہ :-

نہ کشد یار از غرور مرا

کشتن خویش شد ضرور مرا *

در نظر چوں سایہ شمشاد می آید مرا

سر بہ پای یار سودن یاد می آید مرا *

نو آدمم بہ دام تو زودم چہ می کشی

بگذار یک دو روز بہ کنج قفس مرا *

تا نمودی از مسی رنگیں دہان تنگ را

ساختی تاریک در چشم جہان تنگ را *

خجل ز انجمن شرمسار از چمنم

نہ عندلیب نہ پروانہ کردہ اند مرا *

رسید یار و گریبان من درید و گزشت

بداد کوتہی دست من رسید و گزشت *

نہ جیب من درید و نہ دامن من کشید

مارا دریں بہار نیامد بہ کار دست *

من نمی گویم کہ مہجوں باش در صحرا نشیں

شہر ہم بد نیست لیکن فارغ از دنیا نشیں *

جان من از خودی جدائی گن

بندگی کردہ خدائی گن *

تلاش وصل این سیمیں براں آخر گدایم کرد

شدم مفلس ز فکر کیمیا آہستہ آہستہ *

واقف نے سنہ ۱۱۹۵ ہجری میں انتقال کیا۔

ذکا

ذکا تخلص - میر اولاد محمد نام - فرزند میر غلام امام - بلگرام وطن -
سال پیدائش سنہ ۱۱۵۱ ہجری - اُن کے والد اور میر غلام علی آزاد
حقیقی بھائی تھے - یوں ذکا آزاد کے سگے بھتیجے ہیں - اُن ہی کی
خواہش پر آزاد نے تذکرہ 'خزانہ عامرہ' لکھا تھا۔

ضروری تعلیم حاصل کرنے کے بعد اپنے محترم چچا کی طلب پر وطن سے
اورنگ آباد گئے - پانچ سال ان کے زیر پرورش رہ کر تعلیم کی تکمیل کی -
پھر وطن گئے اور دو سال کے بعد دکن لوٹ آئے - نواب میر نظام علی
خان بہادر آصف جاہ ثانی والی دکن (سنہ ۱۱۷۵ تا سنہ ۱۲۱۰ ہجری)
کی خدمت میں باریاب ہوئے اور منصب اور خطاب خانی پایا - بڑی
عزت و آبرو سے زندگی بسر کی -

ذکا بڑے خوش گو شاعر تھے اور بڑے ذہین و سخن فہم بھی - آزاد
سے تلمذ تھا - تاریخ گوئی میں اچھی مہارت تھی - فارسی اور ہندی
دونوں میں شعر لکھتے تھے -

ایجاد

ایجاد تخلص مرزا علی نقی خاں نام - برہان پور مولد - فرزند احمد علی خاں المخاطب بہ نقد علی خاں - سال ولادت معلوم نہیں -
ایجاد کے والد شاہ سلیمان صفوی کے وزیر شہین علی خاں کے عزیزوں میں سے تھے، جو شاہ سلیمان صفوی کا وزیر تھا۔ وہ نواب آصف جاہ کے عہد میں ہمدان سے دکن آئے اور نواب موصوف کے مصاحبوں کے زمرے میں داخل ہوئے، حیدر آباد میں قیام کیا۔ آخر کار دیوانی پر مامور ہوئے۔

ایجاد برہانپور میں پیدا ہوئے۔ اپنے والد اور دیگر علماء سے درسی کتابیں پڑھیں۔ پھر اپنے والد کی وساطت سے نواب آصف جاہ کی خدمت میں بارباب ہوئے اور سرکاری ملازمت میں داخل کر لئے گئے، مصاحبت کا بھی شرف بخشا گیا۔ سنہ ۱۱۶۴ھ میں ان کے والد کا انتقال ہو گیا تو ان کا خطاب 'نقد علی خاں' اور عہدہ دیوانی ایجاد پر بحال ہوا۔

ایجاد تحصیل علم کے بعد ہی شاعری کی طرف مائل ہو گئے۔ طبیعت بھی موزوں پائی تھی، اس پر باپ جیسے شفیق استاد کی ترجمہ، عرصہ قلیل ہی میں اس فن میں اتنا عبور حاصل کیا کہ دکن کے مستثنیٰ اور نامی شعرا میں شمار ہونے لگا۔

ایجاد کے اشعار کا نمونہ یہ ہے :-

در ہر جگرے ہست خراش سخن ما

الماس تراش است تراش سخن ما *

بروی مشہد پروانہ شمع را دیدم

کہ چادرے ز گل داغ می کشید امشب *

طالعہ برگشت و بخت انتظارم برگشت

نامہ بر برگشت و خط برگشت و یارم برگشت *

نفس درکش گر از بحر حقیقت گوہرے خواہی
بہ دریا چوں رود خواص دم در خوشتن دزد *
چالاکي نگاہ تو نازم کہ سوي من
دیدي چنان کہ چشم ترا ہم خبر نہ شد *
ز کس چیزے گرفتن ہمتم بس ننگ می داند
کف دستم ز استغنا کجا رنگ حنا گیرد *

ایجاد کے سال وفات میں اختلاف ہے۔ مولف تذکرہ نتایج الافکار نے اُن کی رحلت سنہ ۱۱۸۹ھ بتائی ہے۔ مولف تذکرہ محبوب الزمن نے لکھا ہے کہ ”آپ کا سنہ رحلت کسی تذکرہ نویس نے نہیں لکھا مگر قرائن سے معلوم ہوتا ہے کہ سنہ ۱۱۸۵ھ ہجری کے قریب فوت ہوئے۔“
نواب غلام محمد غوث خاں بہادر المتخلص بہ اعظم نواب کرناٹک نے ’گلزار اعظم‘ میں یہ ارشاد فرمایا ہے کہ ”تذکرہ مسمیٰ بہ نتایج الافکار بہ نہایت فصاحت و بلاغت و درستی عبارت و صحت احوال و صداقت اقوال نگاشتن و مذمت بر ناظران گماشتہ چنانچہ دریں سرکار بہ قالب طبع در آمدہ“ اس بنا پر اور نیز دیگر قرائن سے ہمیں بھی نتایج الافکار سے اتفاق ہے۔

واقف

واقف تخلص - شہین نور الدین نام - قاضی امانت اللہ کے فرزند -
قصبہ بٹالہ ۱ وطن - سال ولادت معلوم نہیں -

واقف کے اجداد قصبہ بٹالہ کے قاضی تھے۔ انہوں نے فارسی، عربی سے فارغ ہو کر سخن سنہجی کی طرف توجہ کی اور شیریں زبان شاعر ہو گئے۔ ان کے کلام میں بڑی سلاست اور فصاحت تھی۔ جیسا کہ ان کے اشعار سے معلوم ہوگا۔

۱ بٹالہ (فتح باہ موحدہ و تارے فوقانی ہندی) بروزن حلالہ قصبہ ایست از توابع دار السلطنت لاہور بہ فاصلہ سی کرورہ (خزانہ عامرہ)۔

ریختہ کا یہ انداز ہے :-

ارے ناصح عبث کرتا نصیحت ترش رو ہو کر
کھٹائی کا مچھے پرہیز ہے مت بیچ اجار اپنا *
نوبہار آنے سے گل آیا ہے ای صیاد یاد
اب کرپکا کیوں اسدروں کا دل ناشاد شاد *
کردن اپنی کر کے خم آیا ہوں ای قاتل شتاب
سر اٹھا کر آج بار خنجر فولاد لاد *
آئی بہار رنگ سے خوش ہے دماغ باغ
لیکر کھڑی ہے نرگس مخمور ایام باغ *
عاجز بھی شمع آہ جلاتا ہے دشت میں
روشن اگر گلوں سے ہوا ہے چراغ باغ *

عاجز نے ریختہ میں ایک مثنوی بنام لعل و گوہر لکھی ہے - اس کے چند اشعار یہ ہیں :-

الہی دے مجھے رنگیں بیانی * عطا کر مجھکو یاقوت معانی
سخن کے در کا مجھکو جوہری کر * سخن سنجوں کو میرا مشتہر کر
سخن کا لال دے میری زباں کو * در معنی سے بھر میرے بیاں کو
جنوں کے دشت کا بنکر بگولا * خرد کی راہ کو وحشت سے بھولا
غزالوں کی طرح سرگرم رہا تھا * بیابان اس کو گلزار ارم تھا
وہاں کی ریت میرے کی کنی تھی * وہاں کے کانٹے بھالوں کی آبی تھی
وہاں کی باد تھی شوریدہ صرصر * وہاں کی کنکری تھی مثل اخگر

سنہ ۱۱۷۷ ہجری میں عاجز ایسے سخت علیل ہوئے کہ امید زیست منقطع ہو گئی - اپنے دوست مرزا معز الدین اصفہانی کو جو حیدر آباد میں مقیم تھے کہلا بھیجا کہ ”اگر میں مرجاؤں تو میری تاریخ وفات کھدینا“ مرزا نے ازراہ ظرافت جواب دے بھیجا کہ ”تم خود تاریخ کہنے میں اچھا ملکہ رکھتے ہو - دنیا چھوڑنے سے پہلے اپنی تاریخ خود کیوں نہیں کہہ جاتے؟“ یہ سنکر عاجز مسکرائے اور وہیں اپنے نام اور تخلص کے اعداد

جمع کئے تو ایک عدد بڑھ گیا - کہا کہ اگر اگلے برس مروں تو بھی تاریخ کام آجائے اتفاق دیکھئے کہ انہیں صحت ہو گئی - اس کے بعد ناندریڑ گئے اور دوسرے سال یعنی سنہ ۱۱۷۸ ہجری میں وہیں انتقال ہوا اور وہیں دفن ہوئے -

تاریخ وفات یہ ہے ’عارف الدین خان عاجز‘
سنہ ۱۱۷۸ ہجری

عاشق

عاشق تخلص - میر قاسم خان نام - خواجہ عبید اللہ خان کے فرزند - اکبر آباد وطن - سال ولادت معلوم نہیں - ان کے والد ’محمد شاہ بادشاہ کے عہد میں صوبہ مالوہ کے دیوان تھے - اس خدمت سے معزول ہو کر نواب آصف جاہ والی دکن (سنہ ۱۱۳۷ تا سنہ ۱۱۶۴ ہجری) کی خدمت میں پہنچے اور منصب جلیلہ پر سرفراز ہوئے - عاشق اپنے والد کی رحلت کے بعد نواب موصوف کے مورد عنایات بنے - میر سامانی کی خدمت پائی - ایک دن غصے میں اپنے کسی ملازم کو اتنا مارا کہ وہ مر گیا - اس لئے آقا کے معذوب ہو کر معزول کر دئے گئے - آصف جاہ کے انتقال کے بعد نواب نظام الدولہ ناصر جنگ شہید (سنہ ۱۱۶۱ تا سنہ ۱۱۶۳ ہجری) نے رحم کر کے اُن کو اپنی مصاحبت میں لے لیا - مگر نواب امیر الممالک صلابت جنگ (سنہ ۱۱۶۴ تا سنہ ۱۱۷۵ ہجری) کے عہد کے دوسرے ہی سال یعنی سنہ ۱۱۶۵ ہجری میں اورنگ آباد سے دہلی چلے آئے اور گوشہ نشینی اختیار کی -

اُن کے کلام کا نمونہ یہ ہے :-

ہر سال در بہار بہ کسب شرف جنوں
آید برہنہ پا بہ طواف دماغ ما *

پیش من چوں مے نباشد میرم از درد خمار
شیشہ چوں خالی شود پیر می شود پیمانہ ام *

بقول صاحب ’تذکرہ محبوب الزمن‘ سنہ ۱۱۸۱ ہجری اور بقول مولف ’نتایج الافکار‘ بارہویں صدی ہجری کے اخیر میں انتقال کیا -

حاکم نے شاعروں کا ایک تذکرہ بنام 'مردم دیدہ' لکھا ہے۔ نصیح اللسان شاعر تھے۔ فن شعر میں شاہ آفریں لاہوری سے تلمذ تھا۔ چنانچہ وہ خود کہتے ہیں:-

حاکم نہ داشتم سرو سامان فکر شعر
از فیض 'آفریں' بہ سخن آشنا شدم *

من اشعار:-

گر شدم پیر ہمہ عیش شباب است مرا
چوں شود خم قد من جام شراب است مرا *
در موسم خط حاکم از و چشم بدوشم
در شب چہ کنم کر نکم تخته دکان را *
نیست مارا بر امیران جہاں حاکم نظر
از امیر المؤمنین چشم کرم دارم ما *
حاکم ہرنگ غنچہ بگلزار روزگار
تنگی ز دل بخندہ بروں کردہ ایم ما *
ز ابلہی مکن اشعار را وسیلہ رزق
بہیں زمین سخن قابل زراعت نیست *
کشیدم ذلت ہر نیکی و بد پابوس او کردم
برلے این نماز از آبروی خود وضو کردم *
مہرم از گردش ایام بتنگ آمدہ ام
صبح گر وا شدہ ام شام بتنگ آمدہ ام *
سنہ ۱۱۷۸ ھ میں بمقام تہتہ (واقع سندھ) انتقال کیا۔

عاجز

عاجز تخلص۔ عارف الدین خاں نام۔ اجداد کا وطن بلخ تھا۔ ان کی ولادت ہندوستان میں ہوئی۔ سال تولد معلوم نہوا۔ شہنشاہ عالم گیر کے عہد میں ان کے والد بلخ سے ہند میں آئے۔ نواب آصف جاہ کے والد نواب فیروز جنگ کی سفارش سے بادشاہی منصب دار ہوئے۔ عاجز

کم سن ہی تھے کہ باپ کا سایہ سر سے اٹھ گیا۔ سایہ پدری گیا تو کوئی سہارا نہ رہا۔ خوش قسمتی کہ نواب سید لشکر خاں مخاطب بہ رکن الدولہ نصیر جنگ نے، جو امرلے آصفیہ سے تھے، ان کی پرورش اور تعلیم کا بیڑا اٹھایا۔ فضائل عصر سے درسی کتابیں پڑھیں۔ فارغ التحصیل ہونے کے بعد نواب موصوف کی رفاقت میں رہے۔ ان ہی کے ہم رکاب ہندوستان سے اورنگ آباد آکر ان کے توسل سے نواب آصف جاہ (سنہ ۱۱۳۷ تا ۱۱۶۱ ہجری) کی خدمت میں باریاب اور منصب و خطاب خانی و جاگیر سے سرفراز ہوئے۔ ایک قول یہ بھی ہے کہ نواب ناصر جنگ شہید (سنہ ۱۱۶۱ تا سنہ ۱۱۶۴ ہجری) کے عہد میں خطاب و جاگیر مرحمت ہوئی اور رسالے کی بخشی گری پر بھی سرفراز ہوئے۔

عاجز قناعت پسند اور غیور تھے۔ اپنی ترقی کے لئے کبھی کسی سے استدعا نہیں کی۔ ان کی طبیعت کو شعر و شاعری سے قدرتی مناسبت تھی۔ مدت قلیل کی مشق سے اچھے شاعر بن گئے۔ تاریخ گوئی میں بھی اچھی مہارت تھی۔ ریختہ اور فارسی میں شعر کہتے تھے۔ دونوں زبانوں میں کلام شستہ اور صاف ہوتا تھا۔ ان کے فارسی اشعار کا نمونہ یہ ہے:-

سوخت یاد آں لب می گوں دل بیتاب را
کشت آخر آتش یاقوت این سیماب را *
برق حسنت افکند در دل شرار آئینہ را
سایہ خال تو سازد داغدار آئینہ ا. *
شور صور صبح محشر می رسد عاجز بگوش
بے لب میگوں یار از قلقل مینا مرا *
بزہد خشک نقول یافت فیض عارفان ہرگز
کجا کار شراب از نشہ تریاک می آید *
پس از ناصر علی عاجز گہر ریز سخن آمد
نکرے گر رود از دہر نیکوتر شود پیدا *
تا حریر خندہ اش از نکہت گل بافتند
طیلسان کریمہ ام از آہ بلبل بافتند *

حسرت ای تازہ اسیران قفس آتی ہے
دھوم سے فصل بہار اب کے برس آتی ہے *
حشر ہو جائیگا بے تابي دل سے لیکن
راہ پھر بھی تری اے عہد شکن دیکھینگے *

زکی کی وفات کا سال معلوم نہوسکا۔ چونکہ وہ نواب آصف جاہ
کے عہد میں موجود تھے اور نواب موصوف کی خدمت میں ایک
مدحیہ قصیدہ پیش کیا تھا اور نواب کی رحلت سنہ ۱۱۶۱ ہجری میں
ہوئی، اس سے پتہ چلتا ہے کہ وہ سنہ ۱۱۶۱ ہجری تک زندہ تھے۔
اسی بنا پر ہم نے ان کا نام امید (الموتی سنہ ۱۱۵۱ ہجری) کے بعد
سپر قلم کیا ہے۔

مخمور

مخمور تخلص - مرزا لطف اللہ نام - مرشد قلی خان خطاب -
حاجی شکر اللہ تبریزی کے فرزند - سورت مولد - سال ولادت سنہ ۱۰۹۵ھ -
'بر سپہر سعادت آمد ماہ' تاریخ ولادت ہے - ان کے والد ولایت سے ہندوستان
۱۰۹۵ھ آئے اور سورت میں قیام کیا - یہیں مخمور
پیدا ہوئے - آقا حبیب اللہ اصفہانی سورت میں مقیم تھے - انہی
سے مخمور نے عربی اور فارسی کی درسی کتابیں پڑھیں - فن شعر میں بھی
ان ہی کے شاگرد ہوئے -

باپ کے انتقال کے بعد بہ حیثیت تاجر بنگالہ پہنچے - نواب
سرفراز الدولہ بہادر ناظم بنگالہ نے ان کی شرافت ذاتی و نسبتي اور علم
و فضل کو دیکھ کر انہیں اپنی دختر سے منسوب کر دیا اور سغارش کر کے شاہ
دہلی سے اعلیٰ منصب اور مرشد قلی خان کا خطاب دلایا - مدتوں اُزیسہ
کی نظامت پر مامور رہے - آخر اپنے ماتحتوں کے مکر و فریب سے
تذگت آکر اس عہدے کو خیر باد کہا اور نواب آصف جاہ کی خدمت میں
پہنچے - برسوں حیدر آباد میں نواب کی بدولت خوش حالی سے زندگی
بسر کی -

مخمور سلیم الطبع، خوش مزاج تھے - فاضل اور فصیح اللسان
شاعر تھے - زمین کی پیمائش اور کار بند و بست میں کافی مہارت
رکھتے تھے -

من اشعارہ :-

گرفت شور جزونم چنل گریباں را
کہ بر میاں زدہ ام دامن بیاباں را *
تعجب نیست بد طینت اگر حاجت روا گردد
کہ زخم کہنہ را خاکستر عقرب دوا گردد *
زدونوں کے بخود در ماندگانرا کار بکشاید
گروہ امکان ندارد باز از انگشت پا گردد *
تسکین دل ز صحبت روشن دلاں طلب
آئینہ بے قراری سیماب می برد *
چرا بسر نرود زود دفتر ایام
کہ خود بخود ورق این کتاب می گردد *

می فریبد نازنیناں را بہر صورت کہ ہست
کاش چوں آئینہ من ہم جوہرے می داشتیم *

سنہ ۱۱۶۴ ہجری میں بمقام اورنگ آباد سفر آخرت پیش آیا -

حاکم

حاکم تخلص - حکیم بیگت خان نام - فرزند شادماں خان اوزبک -
سال ولادت معلوم نہیں - ان کے والد، عالم گیر (سنہ ۱۰۶۹ تا سنہ ۱۱۱۸ھ)
کے عہد میں بلخ سے ہندوستان آکر ہفت صدی منصب شاہی سے
سرفراز ہوئے - محمد شاہ کے زمانے تک منصب پنج ہزاری اور نوبت
و نقارہ تک ترقی پائی - لاہور میں سکونت اختیار کی - باپ کے انتقال
کے بعد حاکم کو بھی محمد شاہی دربار سے منصب و خطاب خانی
مرحت ہوا - آخر میں فقر کی دولت پر قناعت کی اور شاہ عبد الحکیم
اپنا نام رکھا - اسی حالت میں دہلی اور کشمیر کی سیر کی -

حاکم، واقف کے ساتھ تقریباً سنہ ۱۱۷۴ھ میں دکن کی سیر کے لئے
پنجاب سے نکلے - اورنگ آباد پہنچے - میر غلام علی آزاد کے یہاں
ایک ہفتہ مہمان رہنے کے بعد دونوں سورت چلے گئے -

فن شاعری میں آپ جناب مرزا عبدالقادر بیدل سے اصلاح لیتے تھے۔ پہلے شاکر تخلص کرتے تھے پھر آصف۔ آپ کے دو ضخیم فارسی دیوان ہیں، جو مطبع سرکار آصفیہ میں طبع ہو چکے ہیں۔ آپ کا کلام ذیل میں درج ہے :-

تا مقابل کرد با خود حسن یار آئینہ را
آمد آب تازه بر روی کار آئینہ را *
می کنم روی طلب هر جا که می خوانی مرا
مائلم همچون ورق هر سو که گردانی مرا *
مؤگان سرمه دار تو چون تیغ بر کشد
گر سر رود بلند نه گردد صدای ما *
در خیابان باغ نظاره
آصف خسته را نهال کنید *
تا شهید خنجر مؤگان یارم کرده اند
سرمه در چشم قیامت از غبارم کرده اند *
از رنگ توای یافت که در سینه چه دارم
درد دل من حاجت تقریر ندارد *
از حال دل گم شده دیگر چه توای گفت
خوابیست فراموش که تعبیر ندارد *
بویسته نگرده ز گره بستن عنبر
سودا زده را فائده زنجیر ندارد *
از کوشش بیپوده میسر سید ز شاکر
عمریست که می نالد و تاثیر ندارد *
ندارم تاب خجالت های فردا
بشوید کاش اشکم دفتر امروز *
قطره بودم و دریا شدنم بود امید
عقدہ درکار من افتاد و گهر گردیدم *
سخت دشوار است تاثیر سخن در غافل
بشکند صد تیشه تا از سنگ آب آید برون *

سنہ ۱۱۶۱ ہجری میں آپ نے بمقام برہان پور انتقال فرمایا۔ جسد مبارک برہان پور سے اورنگ آباد لایا گیا اور حضرت شاہ برہان رحمہ اللہ کے مزار شریف کے پائیں سپرد خاک کر دیا گیا۔

ذکی

ذکی تخلص۔ شیخ مہدی علی نام۔ مراد آباد مولد۔ سال ولادت معلوم نہیں ہوا۔ مدتوں لکھنؤ میں مقیم رہے۔ فرنگی محل (لکھنؤ کا ایک محلہ) کے علما سے تحصیل کی۔ کچھ دنوں ضلع سہارنپور میں نائب تحصیلدار رہے۔

دوران قیام لکھنؤ میں اچھے اچھے شعراء سے صحبتیں رہیں۔ خود بھی اچھے شاعر تھے۔ فن تاریخ میں بھی خوب مہارت رکھتے تھے۔ نواب آصف جاہ والی حیدر آباد (سنہ ۱۱۳۰ تا سنہ ۱۱۶۱ ہجری) کی مدح میں ایک قصیدہ کہا جو شاعری کی مختلف صنعتوں پر مشتمل تھا۔ اُن کے دیوان سے چند شعر بطور نمونہ لکھے جاتے ہیں :-

جمال یار پہ ہم نے یہ ٹکٹکی باندھی
کہ اپنی آنکھ کا تل اُس کے منہ کا خال ہوا *
یہ جگر دل کا ہے ای سوز محبت ورنہ
بھینک دیتے ہیں شرر سینے سے پتھر باہر *
شب آنے میں قاتل کے جو دیر گزری
تجھے ای اجل یاد کرتے رہے ہم *
اٹھائے بہت سے مزے زندگی کے
بہت تجھ پر ای شوخ مرتے رہے ہم *
ماہتابی پر جو وہ خورشید روہے بے حجاب
اپنے جامے سے ہوی جاتی ہے باہر چاندنی *
دل ہم سے رہا جدا ہمیشہ
گویا وہ ضمیر منفصل ہے *

جناب آصف آپ ہی کے فرزند ہیں۔ والد ماجد کے انتقال کے بعد آپ کو دادا کا خطاب اور منصب چار ہزاری عطا ہوا۔ شاہ عالم بہادر شاہ کے عہد دولت میں اودہ کی صوبہ داری اور لکھنؤ کی فوجداری سے سرفراز ہوئے اور 'خان دوران خاں بہادر' خطاب بھی مرحمت ہوا۔ مگر جیسا کہ سب کو معلوم ہے یہ زمانہ بہت ہی پر آشوب تھا۔ عالم گیر بادشاہ کی اولاد میں جدال و قتال کا بازار گرم تھا۔ ہر ایک دعویٰ دار سلطنت ہو رہا تھا۔ جناب آصف جاہ نے دور اندیشی کر کے اسی میں مصلحت و عافیت دیکھی کہ آپ ان خرخوشوں سے دور ہو کر شاہ جہاں آباد میں خانہ نشین ہو بیٹھے۔ مگر آپ کی ذات گرامی ایسی تھی کہ چین سے نہ بیٹھنے دیا گیا اور شاہ عالم کی وفات کے بعد معز الدین جہاں دار شاہ نے آپ کو اپنے پرانے خطاب سے کھینچ بلایا۔ فرخ سیر نے آپ کے خطابات عالمہ پر 'نظام الملک بہادر فتح جنگ' کا اضافہ فرمایا اور ہفت ہزاری بنا کر دکن کی صوبہ داری بحال کر دی۔ چند روز کے بعد دکن امیر الامراء حسین علی خاں کے سپرد ہوا تو آصف جاہ دار الخلافت میں واپس تشریف لے آئے۔ تھوڑے دنوں کے بعد مراد آباد اور پھر مالوہ کی صوبہ داری پر سرفراز ہوئے۔

ہندوستان کے لئے یہ زمانہ نہایت نازک تھا۔ سلطنت داناؤں دول تھی، اراکین دولت میں سے جو نمک حلال تھے اس حالت سے سخت مخدوش تھے۔ تخت کے گرد خود مطلوبوں اور نمک حراموں کا نرغہ تھا۔ بالخصوص آصف جاہ بہادر سے سخت مخالفت تھی اور اعیان دولت منافقت سے پیش آتے تھے۔ ناچار آپ ملک دکن کو اپنے قبضے میں لانے کے ارادے سے روانہ ہو گئے۔ مگر سنہ ۱۱۴۳ ہجری میں آپ کو دارالسلطنت دہلی میں واپس بلالیا گیا۔ یہ محمد شاہ رنگیلے کا زمانہ تھا۔ بادشاہ نے آپ کو خلعت و قلمدان وزارت پیش کیا۔ ان ہی دنوں معز الدولہ حیدر قلی خاں اس فرایہی ناظم گجرات نے علم بغاوت بلند کیا۔ محمد شاہ نے پریشان ہو کر گجرات اور مالوہ کی وزارت اور امارت دکن آپ ہی کو دیدی اور حیدر قلی خاں کی سرکوبی کے لئے بھیجا۔

امراء دارالسلطنت حسد کی آگ سے بھڑک اٹھے۔ انہوں نے بادشاہ کو آپ کی طرف سے بدظن کر دیا۔ بے عقل بادشاہ نے دکن کی صوبہ داری سے آپ کو معزول کر کے وہ صوبہ مبارز خاں ناظم حیدر آباد کے سپرد کر دیا۔ اس سے آپ کا دل ٹوٹ گیا اور دہلی آ گئے۔ آپ نے دہلی کی آب و ہوا کی ناساز گاری کا بہانہ کر کے مراد آباد جانے کی اجازت مانگی۔ امراء سلطنت تو آپ کو دہلی میں دیکھنا ہی نہ چاہتے تھے۔ اجازت مل گئی۔ فوراً آپ روانہ ہو گئے اور بجائے مراد آباد کے دکن کا رخ کیا۔

دکن پہنچے تو مبارز خاں نے آپ کو روکا۔ آخر ۳ محرم سنہ ۱۱۳۷ ہجری کو بمقام شکر کھیزہ واقع برار اقبال و ادبار کا مقابلہ ہوا۔ گھمسان کی لڑائی ہوئی۔ مبارز خاں اور اس کے دو فرزند اسور خاں اور مسعود خاں مارے گئے اور جناب آصف جاہ بہادر اس تمام ملک پر (جس کی سرحد نربدا سے بیجاپور تک اور حیدر آباد سے دریائے شور تک تھی) قابض و متصرف ہو گئے۔

محمد شاہ نے یہ دیکھ کر آپ کی دلجوئی کی اور سنہ ۱۱۳۸ ہجری میں خطاب آصف جاہ اپنی طرف سے عطا فرمایا۔

غرض آپ خسروان دکن کے اجداد امجاد میں سے ہیں اور سلطان العلوم اعلیٰ حضرت قوی شہ وکت ہر اکرا لئذہ ہاینس نواب سر میر عثمان علی خاں بہادر جی - سسی - یس - ائی فرمان فرمائے حال آپ ہی کی اولاد ہیں - خلد اللہ تعالیٰ ملکہ و شوکتہ و سلطنتہ -

جناب آصف کو مدت العمر خلافت کی بہبود اور رعایا و برایا کی عافیت و راحت کا خیال رہا۔ عرب و عجم و ہندوستان کے ہزاروں حاجت مند آپ کے چشمہ فیض کے زلہ رہا تھے۔ آپ کے عدل و انصاف اور خیر گیری رعایا کا ادنیٰ کوشمہ یہ تھا کہ ظلم و ظالم کا نام قریباً مت ہی گیا تھا۔

نصرت

نصرت تخلص - میر محمد نعیم خاں نام دلاور خاں خطاب -
فرزند میر محمد عبد العزیز - مولد سیالکوٹ - سال ولادت معلوم نہیں -

ان کا عقد امرائے عالم گیری میں سے ایک امیر عنایت اللہ خاں کشمیری کی دختر سے ہوا تھا - نصرت کے والد شاہزادہ دارا شکوہ فرزند اکبر و ولی عہد شاہ جہاں کے ملازم تھے - دارا شکوہ کے ادبار کا زمانہ آیا اور اورنگ زیب کے اقبال کا ستارہ چمکا تو یہ بھی ملازمین عالمگیری میں داخل ہو گئے - رفتہ رفتہ منصب دو ہزاری اور دلاور خاں کے خطاب سے سرفراز ہوئے -

باپ کے انتقال کے بعد شاہ عالم بہادر شاہ کے عہد میں نصرت کو بھی خطاب دلاور خاں مرحمت ہوا - فرخ سیر کے شروع زمانے میں نواب آصف جاہ دکن کے صوبہ دار کئے گئے تو نصرت بھی ان کے ہم رکاب دکن میں آ گئے - جب امیر الامراء ستید حسین علی خاں کو دکن کی صوبہ داری ملی تو انہوں نے نصرت کو رائیچور کا فوجدار بنایا - نواب آصف جاہ دکن کے مستقل حاکم ہو گئے تو نصرت ان کے مقرب بن گئے - نصرت اچھے شاعر تھے - اشعار میں شستگی و فصاحت ہوتی تھی - نمونہ کلام یہ ہے :-

جوش دردش کرد فارغ از غم دنیا مرا

دل طپیدن برد تا ساحل ازیں دریا مرا *

فکر زاهد پیئے راحت غم ما بہر رخس

ہر کسے در خور ہمت ب تلاش است این جا *

چشم پوشیدہ توان کرد سفر

چہ قدر راہ فنا ہموار است *

بیباغ دہر دلیل قبول بے ہنری است

کہ سر بلندی سر و سہی ز بے ثمری است *

بہ محفلے کہ بہ یک درد سر دوا بخشند
چہ می شود دل مارا اگر بما بخشند *

شمیشہ ساعت بود آئینہ دنیا و دین
گر یکے آباد گردد دیگرے ویراں شود *

آصف

آصف تخلص - میر قمر الدین خاں نام - آصف جاہ - نظام الملک -
خان دوران خاں بہادر - فتح جنگ خطاب - غازی الدین خاں فیروز جنگ
کے فرزند ہیں - سنہ ۱۰۸۲ ہجری میں ہندوستان میں پیدا ہوئے -
'نیک بخت' تاریخ ولادت ہے - اجداد کا وطن ملک سمرقند تھا -
۱۰۸۲

آپ کے دادا عابد خاں حضرت شیع شہاب الدین سہروردی
قدس سرہ کی اولاد و احفاد میں سے تھے - نواب سعد اللہ خاں مشہور
وزیر شاہ جہاں آپ کے نانا تھے -

آپ کی تعلیم اکابر علماء و فضلا دہر کے زیر نگرانی ہوئی - علوم
معقول و منقول میں مہارت کاملہ رکھتے تھے - عربی فارسی ترکی اور ہندی
میں استعداد تامہ و نظر بالغہ رکھتے تھے -

آپ کے دادا عابد خاں شاہ جہاں کے عہد میں سمرقند سے
ہندوستان آئے - بادشاہ کی ملازمت اور شاہزادہ اورنگ زیب کی
مصاحبت کا شرف پایا - جب اورنگ زیب عالمگیر ہو کر سریر آراے
سلطنت ہند ہوئے تو عابد خاں کو بڑا منصب ملا اور 'صدارت کل'
کی اعلیٰ خدمت عطا فرمائی گئی اور چین قلیچ خاں کا خطاب بھی
مرحمت ہوا - چین قلیچ خاں کی وفات کے بعد آپ کے فرزند شہاب الدین
کو 'غازی الدین خاں بہادر فیروز جنگ' کا خطاب اور عمدہ منصب
و خدمت دی گئی - اور اس کے ساتھ ہی 'فرزند ارجمند' کا خطاب
بھی ایزاں ہوا - شاہ عالم بہادر شاہ کے عہد میں گجرات کی صوبہ داری
پر متعین ہوئے اور وہیں ملک بقا کی راہ لی -

چو سایہ در قدم سرو سرفراز توام

مرید سلسلہ گیسوی دراز توام *

میسر گر شود آزاد! این مطلب چہ خوش باشد

دمے با گل نشستن در بروی باغبان بستن *

رباعی

ہر چند نہ برگے نہ نوائے دارم * در زاویہ خمول جائے دارم

اما ز محبت رسول الثقلین * در سینہ بہشت دل کشائے دارم

رباعی

کس را خبرے نیست چہ آید فردا * نیرونگی قدرت چہ نماید فردا

نرمید مشو ز مژدہ عالم غیب * شب حاملہ است تا چہ زاید فردا

آزاد نے سنہ ۱۱۹۵ ہجری میں روضہ خلد آباد میں حضرت شاہ برہان الدین غریب قدس سرہ العزیز کے مزار شریف کے قریب ایک قطعہ زمین خرید کر اُسکا نام 'عاقبت خانہ' رکھا اور وہاں اپنے لئے ایک قبر بنوائی۔ جب یہ سب ہوچکا تو ایک بڑی ضیافت کی اور اس میں مشائخ و شعراء و امراء کو مدعو کیا۔ انواع و اقسام کے کھانے دسترخوان پر رکھے۔ کھانے سے فارغ ہوکر ہر ایک سے نہایت تپاک کے ساتھ مصافحہ کیا اور کہا کہ "یہ وداعی ضیافت تھی۔ ہذا فراق بینی و بینک" اس کے بعد بالکل زاویہ خمول میں بیٹھ گئے اور پانچ سال بعد سنہ ۱۲۰۰ ہجری میں اس دارِ فانی سے ملک جاودانی کا سفر کیا۔ کسی شاعر نے تاریخِ رحلت کہی:-

آہ غلام علی آزاد

سنہ ۱۲۰۰ ہجری

واضح

واضح تخلص - مرزا مبارک اللہ خاں نام - میر اسحاق بن میر محمد باقر المخطاط بہ ارادت خاں کے فرزند - وطن اور سالِ ولادت معلوم نہیں -

اِن کے دادا ارادت خاں ساوہ کے مشہور شریفوں میں سے تھے۔ مرزا جعفر آصف خاں کی دختر سے اِن کا عقد ہوا۔ جہانگیر بادشاہ (سنہ ۱۰۱۴ تا سنہ ۱۰۳۶ ہجری) کے عہد میں بخشی کے عہدے پر سرفراز ہوئے۔ شاہ جہاں (سنہ ۱۰۳۶ تا سنہ ۱۰۷۷ ہجری) کے زمانے میں منصب وزارت پر فائز ہوئے۔ عرصہ قلیل میں دکن کی صوبہ داری اور اعظم خاں کا خطاب پایا۔ بارہا یکے بعد دیگرے گجرات، بنگالہ، کشمیر اور الہ آباد کی صوبہ داری پر سرفراز ہوتے رہے۔ آخر شاہ جہاں نے اختیار دیدیا کہ جس صوبے کو انتخاب کرو وہاں کی حکومت لے لو۔ انہوں نے جونپور کی فوجداری مانگ لی اور اُسی کو اپنا وطن بنالیا۔

واضح کے والد میر اسحاق کو عالمگیر بادشاہ نے ارادت خاں کا خطاب دے کر جاگنہ کی فوجداری مرحمت فرمائی۔ پھر اورنگ آباد اور گلبرگہ شریف کی قلعہ داری پر متعین کئے گئے۔ شاہ عالم بہادر شاہ کے زمانے میں منصب چار ہزاری عطا ہوا۔

واضح اچھے شاعر تھے اور فنِ شعر میں راسخ سے تلمذ رکھتے تھے۔ من اشعار:-

موجم و وحشت کند محروم از ساحل مرا

در طپیدن رفت از کف دامنِ قاتل مرا *

بہ جیب صبح ز خورشید گل فشانی ہاست

بہ جامِ پیری ما بادۂ جوانی ہاست *

واضح بہ ہیچ راہ دلم وا نمی شود

این قفل زنگ بست شکستن کلید اوست *

خیال روی او دل راز پا مستانہ اندازد

نسیم گل شرر در خرمن دیوانہ اندازد *

پیشانی یک دل می برد جمعیت عالم

شکست شیشہ ما سنگ در میخانہ اندازد *

سنہ ۱۱۲۸ ہجری میں بمقام جونپور اس دارِ فانی سے چل بسے۔

سنہ ۱۱۵۸ ہجری میں نواب نظام الدولہ ناصر جنگ شہید والی حیدر آباد (سنہ ۱۱۶۱ تا سنہ ۱۱۶۴ ہجری) اپنے والد نواب آصفیہ کی طرف سے اورنگ آباد کی صوبہ داری پر مامور ہوئے تو آزاد کو بھی طلب فرمایا، اُن سے تپاک سے ملے، عزت افزائی کی اور مدت العمر اپنا مقرب بنائے رہے۔ اپنے اشعار کی بھی اُن ہی سے اصلاح لیا کرتے تھے۔ نواب کے ساتھ کرناٹک دیکھا اور ارکات بھی ہمراہ رکاب گئے۔ یہیں سنہ ۱۱۶۴ ہجری میں نواب کی شہادت ہوئی۔ اس واقعے کے بعد آزاد اورنگ آباد گئے اور شاہ مسافر قدس سرہ العزیز کے تکیے میں مقیم ہوئے۔

سنہ ۱۱۶۷ ہجری میں نواب امیر الممالک صلابت جنگ والی حیدر آباد (سنہ ۱۱۶۴ تا سنہ ۱۱۷۵ ہجری) نے نواب مصم الدولہ شاہ نواز خاں کو خدمت وکالت سے سرفراز کر کے حیدر آباد بلایا تو نواب مصم الدولہ نے آزاد کو بڑی تمنا کے ساتھ طلب کیا۔ آپ حیدر آباد پہنچے۔ نواب نظام علی خاں آصف جاہ ثانی (سنہ ۱۱۷۵ تا سنہ ۱۲۱۸ ہجری) نے آپ کی قدر افزائی کی۔ سنہ ۱۱۷۸ ہجری میں آپ پھر اورنگ آباد چلے آئے اور وہیں شاہ مسافر رحمہ اللہ تعالیٰ کے تکیے میں ایسے فروکش ہوئے کہ تا حیات وہیں رہے۔

آفت زدوں کی ہمدردی، امداد اور احتیاج مندوں کی حاجت روائی آپ کی طبیعت ثانیہ تھی۔ جس زمانے میں نواب شہید کے مقرب تھے تو سیکڑوں اہل غرض کو اپنی کوشش اور سفارش سے فائز المرام کیا۔

عربی اور فارسی کے تمام علوم میں دستگاہ کامل رکھتے تھے۔ تاریخ گوئی میں خاص مہارت تھی۔ بڑے اعلیٰ پائے کے شاعر تھے۔ بہت سی کتابوں کے مصنف تھے۔ اُن میں سے چند کے نام یہ ہیں:-

- (۱) تذکرۂ خزائن عامرہ (۲) ید بیضا (۳) تذکرۂ سرو آزاد
- (۴) غزلین ہند (۵) شرح صحیح بخاری تا کتاب الزکوۃ (۶) شمامۃ الہند فی

ذکر الہند (۷) سند السعادات فی حسن خاتمة السادات (۸) روضۃ الاولیاء خلد آباد (۹) مآثر الکرام (۱۰) سبحة المرجان فی آثار ہندوستان (۱۱) دیوان عربی (۱۲) دیوان فارسی -

آپ کے عربی نعتیہ قصائد، فصاحت و بلاغت کے نمونہ تھے۔ اہل عرب ان اشعار کو سن کر سر دھنکتے اور تعجب کرتے تھے کہ ایک ہندی الوطن اور ایسا فصیح و بلیغ!

من اشعارہ:-

الہی نالہ گرمے دل دیوانہ مارا
کرامت کن نہال آتشینے دانہ مارا *
با سرمہ سروکار ندارد بصر ما
خاک قدم یار بود در نظر ما *
ہنرز از دامن صحرائی مجنوں عشق می خیزد
کہ ہنگام گزرافتادین ما دل طپید آنجا *
دریں خرابہ نشستم زر پروا تنہا
کہ وا گذاشت مرا پیر کارواں تنہا *
اگر چہ خاک شدم اضطراب من باقی است
کہ پیچ و تاب رسن بعد سوختن باقی است *
زدہ ام بر سر جہاں پا پوش
بے سبب این برہنہ پائی نیست *
مانی نازک قلم نقشے ز چشم مست بست
چوں نظر افکند بر محراب ابرو دست بست *
بلبل سوختہ را نیست نشانے پیدا
ابن قدر هست کہ دود از قفسے می آید *
روز قیامت ہر کسے در دست گیرد نامہ
من نیز حاضر می شوم تصویر جانان در بغل *

ناصر علی نے سنہ ۱۱۰۸ ہجری میں ساٹھ سال کی عمر پاکر بمقام دہلی انتقال کیا۔ حضرت سلطان المشایخ خواجہ نظام الدین اولیا رضی اللہ تعالیٰ عنہ کی خانقاہ شریف میں دفن ہوئے۔

آزاد

آزاد تخلص۔ میر غلام علی نام۔ میر نوح کے فرزند۔ قصبہ بلگرام واقع صوبہ اودھ وطن۔ سنہ ۱۱۱۶ ہجری سال ولادت۔ آپ کا سلسلہ نسب حضرت فخر الساجدین امام زین العابدین رضی اللہ تعالیٰ تکت پہنچتا ہے۔ بلحاظ مذهب حنفی اور بلحاظ طریقت چشتی تھے۔

درسی کتابیں میر طفیل محمد سے پڑھیں، چنانچہ کہتے ہیں:-

شاگرد خاص میر طفیل محمد * او در علوم عقلی و نقلی است رہبرم
اپنے نانا علامہ میر عبد الجلیل بلگرامی سے لغت، حدیث، سیر نبوی اور فنِ ادب حاصل کیا۔ اپنے ایک شعر میں اس طرف بھی اشارہ کیا ہے، فرماتے ہیں:-

آزاد ما کہ فضل و کمال بہم رساند * خدمت نمود حضرت عبد الجلیل را
اپنے ماموں میر ستید محمد سے عروض و قوافی اور علم ادب میں مستفیض ہوئے۔ پندرہ سال کی عمر میں فارغ التحصیل ہو چکے تھے۔ بڑے ذہین تھے۔ قوتِ حافظہ نہایت قوی تھی۔ جو بات ایک مرتبہ سن لیتے کبھی نہیں بھولتے تھے۔

سنہ ۱۱۳۰ ہجری میں حضرت زبدۃ السالکین سید لطف اللہ بلگرامی قدس سرہ العزیز سے طریقہ چشتیہ میں بیعت کی۔ اسی سال اپنے نانا کی ملاقات کے لئے، جو شاہ جہاں آباد میں مقیم تھے، بلگرام سے دہلی گئے، دو سال وہاں قیام رہا، اس اثنا میں آپ کے خوان علم سے بہرہ اندوز ہوئے۔ پھر وطن کی طرف مراجعت کی۔

آپ کے ماموں میر ستید محمد موصوف الذکر سیوستان واقع ملک سندھ میں میر بخشی اور وقائع نگاری کی خدمت پر مامور تھے۔

آزاد ان سے ملنے کے لئے وہاں گئے۔ جب وہ رخصت لیکر بلگرام گئے تو آزاد نے نیابت چار سال دونوں خدمتیں بہ خوبی انجام دیں۔ جب میر صاحب واپس آئے تو آزاد کو بلگرام جانے کی اجازت دی۔ یہ سنہ ۱۱۴۷ھ کا واقعہ ہے۔ اٹنے لے راہ میں شاہ جہاں آباد پہنچے تو معلوم ہوا کہ آپ کے والد ماجد مع اہل و عیال الہ آباد تشریف لے گئے ہیں۔ آپ نے الہ آباد کا قصد کیا اور تین سال والد کی خدمت میں رہے۔ سنہ ۱۱۵۰ھ میں بیت اللہ شریف روانہ ہوئے۔

اپنی سفر کی کسی کو اطلاع نہیں دی، یہاں تک کہ آپ کے عزیزوں کو بھی تین دن کے بعد روانگی کی خبر معلوم ہوئی۔ ملک مالوہ تک پیادہ پا گئے۔ اتفاقاً نواب آصف جاہ (سنہ ۱۱۱۳ تا سنہ ۱۱۶۱ ہجری) کا لشکر اسی ملک میں خیمہ افگن تھا اور نواب بہ نفس نفیس وہیں تشریف فرما تھے۔ قسمت کی یاری سے آزاد کی باریابی ہو گئی۔ آپ نے یہ رباعی پیش کی:-

ای حامی این محیط جود و احسان
حق داد ترا خطاب آصف شایان *

او تخت بدرگاہ سلیمان آورد
تو آل نبی را بہ در کعبہ رسال *

نواب نے ازراہ غربا نوازی سفر خرچ مرحمت فرمایا۔ زاد راہ سے مطمئن ہو کر حرمین شریفین روانہ ہوئے۔ 'سفر خیر' اس سفر کی تاریخ ہے۔ ۱۱۵۰ ہجری۔

مکہ معظمہ میں شیخ عبد الوہاب طنطاوی سے حدیث پڑھی۔ مدینہ منورہ میں شیخ محمد حیات سندھی سے صحیح بخاری اور باقی صحاح کی سند پائی۔

حج و زیارت سے مشرف ہو کر سنہ ۱۱۵۲ ہجری میں دکن کا رخ کیا اور اورنگ آباد پہنچ کر شاہ مسافر رحمہ اللہ کے تکیے میں گوشہ نشینی اختیار کی۔

ساتھ لیا اور دہلی پہنچا کر اُن کی جان بچائی۔ علی آخر میں حضرت شیع کے بڑے معتقد ہو گئے تھے اور اپنی مثنوی میں اُن کو اپنا مرشد تسلیم کیا ہے۔ غرض سیف خاں کے انتقال کے بعد علی سرہند سے بیجاپور پہنچے۔ سنہ ۱۱۰۰ ہجری میں حضرت عظیم گریہ کا لشکر بیجاپور کی طرف روانہ ہوا۔ ناصر علی نواب ذوالفقار خاں برلاسد خاں وزیر سے ملے۔ اسی موقع کے لئے آزاد بلگرامی نے کہا ہے:-

بعد سیف آخر علی را ذوالفقار آمد بکار

لافتی آلا علی لا سیف آلا ذوالفقار

ناصر علی نواب ذوالفقار خاں سے ملے تو قصیدہ مدحیہ پر

اُس کا مطلع یہ ہے:-

ای شانِ حیدری ز جبین تو آشکار

نام تو در نبرد کند کارِ ذوالفقار

مطلع سنتے ہی نواب نے کہا کہ بس کرو! مجھے پورا قصیدہ سننے اور اُس کا صلہ دینے کی ہمت نہیں ہے۔ مطلع کے صلے میں ایک ہاتھی اور تیس ہزار روپیہ اور بقول دیگر ایک ہاتھی اور پانچ ہزار روپیہ عطا فرمایا۔ ناصر علی نے اس عطیہ کو لوگوں میں تقسیم کر دیا اور اپنے لئے کچھ نہ رکھا۔

سنہ ۱۱۰۳ ہجری میں نواب ذوالفقار خاں کرناٹک کی تسخیر کے لئے روانہ ہوئے تو ناصر علی بھی ہمراہ رکاب آئے۔ یہاں حضرت شاہ حمید الدین قدس سرہ سے دلی عقیدت رکھتے تھے۔ یہاں سے دہلی لوٹے تو حضرت شیع محمد معصوم رحمہ اللہ کے ہاتھ پر طریقہ نقشبندیہ میں بیعت کی اور بقیۃ العمر متوکلانہ زندگی بسر کی، کبھی کسی کے سامنے التجا نہیں لے گئے۔

۱۔ حضرت شاہ صاحب رحمہ اللہ جنوبی ہند کے مشہور اولیاء کرام میں سے ہیں۔ آپ کا مزار مبارک کنچی میں زیارت گاہِ خلابی ہے۔

شاعری میں ناصر علی کا رتبہ بہت بلند تھا۔ غزل خوب کہتے تھے۔ مثنوی میں بھی کمال تھا۔ اہل بغداد شریف سماع کی محفلوں میں ان کی مثنوی کے اشعار پڑھا کرتے تھے۔

من اشعارہ:-

نیست غیر از عشق دل سوزے من افسردہ را

شعلہ جنبش می دہد نبض چراغِ مردہ را *

از آبلہ ہائے دل فریاد پرستان

یک آبلہ در کام زبان است جرس را *

لبریز شد ز تنگی دل بسکہ سینہ ام

چوں رشتہ های شمع یکے گشت نالہا *

رواج بے ہنری جز بہند جائے نیست

کہ این متاع دریں سرزمین بود کیاب *

از بسکہ سنگ تفرقہا در سراغ ماست

چوں شیشہ شکستہ فروغ چراغ ماست *

جان میدہیم و درد جگر سوز می خریم

چوں رشتہ فتیلہ نفس صرف داغ ماست *

زخمی شوق تو کے معنون قاتل می شود

ہمچو ماہی می طپد چندانکہ بسمل می شود *

امتیازِ شہر و صحرا داشت از نقص جنوں

ورنہ معجنوں را خرابی ہلے خود ویرانہ بود *

سیر از جہاں شدم بہ گداز فناء خویش

چوں اشتہائے سوختہ گشتم غذای خویش *

نمی گنجید بہ خلوت خانہ دل آفتاب من

بروں از شیشہ چوں آید گہر باشد شراب من *

مراد از ذکر معشوق است ترک ماسوا کردن

چو دل بر گردن از دنیا چہ حاجت سببہ گردانی *

اعلیٰ درجے کے شاعر تھے۔ ہر قسم کی نظم لکھنے پر قدرت رکھتے تھے۔
عروض و قافیہ میں ایک رسالہ اور فنِ انشا میں ایک کتاب لکھی ہے
'اور قانونچہ' اس کا نام رکھا۔

من اشعارہ :-

روغن کشیدنم ز دو بادام چشم تر
نفع نکرد خشکی سودای خال را *
ز داغ عشق تو تا گشت شاخ گل دستم
نمود کوچه باغ است آستین مرا *
مبادا تیر نازش جانب دیگر نشان جوید
نگہ دزدیدن چشمش ہراساں می کند مارا *
ہر کہ ضبط نفس کند چو صدف
عقدہاے دلش گہر گردد *
لالہ خونیں دل و گل زخمی و نرگس بیمار
در چمن دل بہ چہ تقریب شود وایے تو *
غمزہ بیباک و نگہ مست و تبسم لبریز
شوخ جادوئی من! طرفہ بہ ساز آمدہ *
قلم ای قاصد از شوقش رقم سازد چساں حرفے
کہ دل حرفے نویساند، نگہ حرفے، زباں حرفے *
ز بس از خویش رفتم در خیال نرگس مستش
مرا ہشیاریم خواب فراموش است پنداری *

سنہ ۱۱۸۴ ہجری میں بمقام ترجمانی رحلت کی اور یہیں

دفن ہوئے۔

فصل دوم

وہ فارسی گو شعراء ہندوستان جو شمالی ہند سے دکن میں آئے۔

علی

خلص - ناصر علی نام - فرزند رجب علی پنجابی -
جو اس وقت ریاست پٹیالہ کے علاقے میں ہے - سال
۱۰۴۸ ہجری -

سنی ہی میں دہلی چلے گئے۔ وہیں تعلیم پائی۔ پہلے
سیف خان حاکم سرہند کی ملازمت کی۔ سیف خان کو حضرت
عالمگیر بادشاہ نے الہ آباد میں صوبہ دار بنا کر بھیجا تو علی بھی اُن کے
ساتھ الہ آباد گئے۔ سیف خان نے انتقال کیا تو سرہند واپس چلے آئے۔

ایک دفعہ ماہِ صفر کے آخری چہارشنبہ کو ناصر علی باغ کی
سیر کے لئے گئے، وقت اچھا تھا، شیشہ و پیالہ سامنے تھا اور ناصر علی
مست تھے۔ اتفاقاً شیخ محمد معصوم خاں حضرت مجدد الف ثانی
رحمۃ اللہ علیہ اسی باغ میں تشریف لائے۔ ناصر علی کو اس حالت
میں دیکھ کر غصے سے دریافت فرمایا ”یہ کیا ہے؟“ ناصر علی نے
جواب دیا ”شراب“ مگر وہ شراب جس کو فرشتے پیتے ہیں۔
شیخ تو چلے آئے، مگر علما نے ناصر علی کی تکفیر کے ساتھ قتل کا
فتویٰ لکھ دیا۔ اُن کے بھی مددگار بہت تھے، چنانچہ میر محمد
زمان خاں راسخ اور ان کے رشتہ داروں نے مسلمان ہو کر ناصر علی کو اپنے

۱۔ سیف خان شاہِ جہان کے تیسرے بخشی تھے۔ سنہ ۱۰۷۹ ہجری میں عہدِ دولت
اورنگ زیب کشمیر کے صوبہ دار مقرر ہوئے۔ چند روز بعد مستعفی ہو کر گوشہ نشین رہے۔
آخر دوستوں کے اصرار پر گوشہ نشینی کو ترک کیا۔ سنہ ۱۰۸۱ ہجری میں پھر منصب
و خطاب بحال ہوا اور الہ آباد کے ناظم مقرر ہوئے۔ وہیں سنہ ۱۰۹۵ ہجری میں وفات
پائی۔

صوبہ داری پھر بحال ہونے کو تھی کہ موت کا پیغام آ پہنچا۔ نظام آباد
سے لاش اورنگ آباد لائی گئی اور باپ کے مقبرے میں دفن کی گئی۔
'خدایش بیا مرزا' تاریخ رحلت ہے۔

۸۰ھ ۱۱

معز

معز تخلص - مرزا معز الدین نام - فرزند مرزا حسن - عباس آباد
علاقہ اصفہان وطن - سال ولادت معلوم نہوسکا۔

ان کے اجداد شاہان صفویہ کے دور میں اعلیٰ عہدوں پر مامور تھے اور
دربار میں بڑا رسوخ حاصل تھا۔ ان کے والد عالم متبحر اور صاحب تصنیف
و تالیف تھے۔ باپ کے انتقال کے وقت معز کا سن چھ برس کا تھا۔ بڑے
ہوئے تو ابو سعید اصفہانی کے سامنے زانو شاگردی تہ کیا اور ان سے
علوم نقلی و عقلی حاصل کئے۔ پھر اخوند شفیعیائی کے خان تعلیم سے
بہرہ اندوز ہو کر میدان شاعری میں قدم رکھا۔ فارغ التحصیل ہونے کے
بعد نادر شاہ کے بھتیجے ابراہیم شاہ کے ملازم ہوئے۔ رفتہ رفتہ بادشاہ کے
مزاج پر ایسے حاوی ہوئے کہ ہر کام ان ہی کے مشورے سے ہونے لگا۔ یہاں تک
کہ بڑے بڑے عہدہ داروں کا عزل و نصب بھی ان ہی کے اشاروں پر ہوتا تھا۔
جب ابراہیم شاہ کی سلطنت کا خاتمہ ہوا تو معز اصفہان سے شیراز
چلے آئے۔ سیاحت کے بیحد شائق تھے۔ اس لئے وہاں سے نکل کر بہت
سے ملکوں کو دیکھتے ہوئے آخر سورت (ہند) پہنچے اور وہاں سے اورنگ آباد
ہوتے ہوئے حیدر آباد آ گئے۔ یہاں نواب صمصام الدولہ شہنواز خان نے
جو نواب نظام الدولہ ناصر جنگ شہید (سنہ ۱۱۶۱ تا سنہ ۱۱۶۴ھ)
کے دیوان تھے، ان کو ہاتھوں ہاتھ لیا اور بہت قدر افزائی کی۔ معز نواب
کی خوش اخلاقی اور قدر دانی کے ایسے مستخر ہوئے کہ حیدر آباد ہی کے
ہو رہے۔ جب نواب شہید ہوئے تو اورنگ آباد میں مقولانہ پاؤں توڑ کر
بیٹھ رہے۔ بڑے خوش فکر آدمی تھے۔

نمونہ کلام یہ ہے:-

در خیال تو چو از خوابِ گراں برخیزم
ہمچو آئینہ سراپا نگران برخیزم *
چشم از نسیم دارم شاید بہ روزگارے
آرد بدیدہ من از کوی او غبارے *

رباعی

یا راہ بکوی وصل محبوبم دہ
یا بیزاری ز صورتِ خوبم دہ *
یا این دلِ فاصدور از من بسن
یا در غمِ ہجر صبرِ ایوبم دہ *

والہ

والہ تخلص - سید محمد موسوی نام - فرزند ملا سید محمد باقر
موسوی - خراسان مولد - سال ولادت معلوم نہوسکا۔ اپنے فاضل باپ سے
تمام علوم معقول و منقول پڑھے۔ فن شعر میں بھی اپنے والد ہی سے اصلاح
لی۔ باپ کے انتقال کے بعد ہندوستان پہنچے۔ کچھ دنوں بعد حیدر آباد آئے
اور شاہی منصبدار ہو گئے۔ برسوں جاہ و ثروت سے ہم کنار رہے۔ حیدر آباد
ہی میں شادی کر لی۔ اسی وجہ سے بعض تذکرہ نویسوں نے حیدر آباد
کو ان کا وطن لکھ دیا۔ مگر یہ بالکل غلط ہے۔ فی الحقیقت وہ خراسان
کے رہنے والے تھے۔ نواب غلام محمد غوث خان بہادر نواب کرناٹک
(سنہ ۱۲۴۱ تا سنہ ۱۲۷۲ ہجری) نے اپنے 'تذکرہ گلزار اعظم' میں تحریر
فرمایا ہے کہ "ظاہر ہو کہ صبحِ وطن اعظم (یہ تذکرہ بھی نواب موصوف نے
تذکرہ گلزار اعظم سے پہلے لکھا تھا) میں فرخندہ بنیاد حیدر آباد کو والہ کا
وطن لکھا ہے۔ یہ غلطی 'گلدستہ کرناٹک' کی پیروی سے ہوئی ہے۔"

ازدواجی تعلق کی وجہ سے والہ نے حیدر آباد ہی کو اپنا وطن بنا لیا۔
ایک مدت بعد نتہر نگر (ترچناپی) چلے آئے۔ کشش آب و دانہ
اور موت نے یہاں سے نہ نکلنے دیا۔

ان کے خاندان کا مختصر حال یہ ہے کہ ان کے جد اعلیٰ خاندان قلی خاں (اول) قبیلہ بور بور کے ترکمان تھے۔ علی مردان خاں حاکم قندھار کے پاس ملازم تھے۔ علی مردان خاں نے شاہ صفی شاہ ایران کی ناقدر دانیوں سے تنگ آکر استعفا دیدیا۔ خاندان قلی نے ان کی رفاقت کی۔ علی مردان خاں نے ان کو شاہ جہاں بادشاہ (سنہ ۱۰۳۷ تا سنہ ۱۰۷۷ ہجری) کی خدمت میں اپنے عریضے کے ساتھ بھیجا۔ بادشاہ قدر دان نے ان کو خلعت خاصہ سے سرفراز کیا اور ایک ہزار روپیہ انعام دیا۔ اور ان ہی کے ہمراہ علی مردان خاں کو خلعت اور ہاتھی دانت کی بنی ہوئی پالکی بھیج کر طلب کیا۔ علی مردان خاں آئے تو ان پر مزید مرحمت شاہی مبذول ہوئی اور ان کو کشمیر کا صوبہ دار بنا دیا۔ خاندان قلی خاں نے عمر بھر علی مردان خاں کی خدمت میں رہ کر اپنی خدمات شائستہ سے حق رفاقت ادا کیا۔

خاندان قلی خاں کے انتقال کے بعد علی مردان خاں نے ان کے فرزند درگاہ قلی خاں (اول) کو بادشاہ سے سفارش کر کے منصب اور جاگیر دلائی اور اپنے پاس میر سامان کے عہدے پر رکھ لیا۔ علی مردان خاں شاہزادہ اورنگ زیب کے منصبدار کی حیثیت سے دکن گئے تو درگاہ قلی خاں ان کے ہمراہ تھے۔ ہندوستان واپس آکر انتقال کیا۔ درگاہ قلی خاں (اول) کے بیٹے نوروز قلی خاں کو 'دارواز' علاقہ بیجاپور کی قلعہ داری عطا ہوئی۔ وہیں ان کا انتقال ہو گیا۔ ان کے فرزند خاندان قلی خاں (دوم) بھی جاگیردار تھے اور اورنگ زیب کے علاقے میں منصب دار بھی تھے۔ شاہ عالم بہادر شاہ کے عہد میں سنگمیر کی وقائع نگاری اور قرب وجوار کی فوجداری پر سرفراز تھے۔ نواب آصف جاہ غفران پناہ کے عہد میں بھی سرکاری خدمات پر مامور رہے۔ درگاہ ان ہی نامور باپ (خاندان قلی خاں) کے نامور فرزند تھے۔ چودہ سال ہی کے تھے کہ نواب آصف جاہ نے انہیں منصب و جاگیر عطا فرمائی۔ بیس سال کے ہوئے تو نواب نے ازراہ پرورش ان کو اپنے ہم رکاب رکھا اور شاہی عنایتیں مبذول رہیں۔ ان کی فن سپہگری و جاں بازی کے جوہر نادر شاہ کے ہنگامے میں ظاہر ہوئے۔

آصف جاہ کے بعد نواب نظام الدولہ ناصر جنگ شہید (سنہ ۱۱۶۱ تا سنہ ۱۱۶۴ ہجری) کے عہد میں بھی ترقیات سے وقتاً بوقتاً سرفراز ہوتے رہے۔ نواب امیر الممالک صلابت جنگ (سنہ ۱۱۶۴ تا سنہ ۱۱۷۵ ہجری) نے منصب شش ہزاری اور خطاب مؤتمن الدولہ سے سرفراز فرما کر صوبہ دار مقرر کر دیا۔ نواب نظام علی خاں آصف جاہ ثانی (سنہ ۱۱۷۵ تا سنہ ۱۲۱۰ ہجری) مسند آرا ہوئے تو انہیں منصب ہفت ہزاری، ماہی مراتب اور خطاب مؤتمن الملک عطا فرمایا، اور پھر خاں دواراں خاں خطاب دیا۔ مگر سنہ ۱۱۷۹ ہجری میں ان کو اورنگ آباد کی صوبہ داری سے معزول کر دیا۔ اب درگاہ قلی خاں اپنی جاگیر نظام آباد میں آ بیٹھے۔ درگاہ بڑے حاضر جواب اور بذلہ سنج تھے۔ ہر مہینے اپنے باغ موسومہ 'دل کشا' میں دو تین جلسے منعقد کیا کرتے تھے۔ جس میں ذی علم حضرات مدعو ہوتے تھے۔ خوش طبع، خلیق، انصاف پسند، فتیاض اور شجاع تھے۔ رعایا پروری اور غربا نوازی کو آپ پر ناز تھا۔ علم دوست اور عالموں کے قدر دان تھے۔ انشا پر داز تھے اور علم تارخ پر عبور رکھتے تھے۔ خون شاعر تھے اور شعرا کے قدر افزا۔

من اشعار :-

نگاہش دیدہ صہبا آفریدند
قدش دیدند و طوبی آفریدند *
بعالم ریخت رشکم رنگ طوفان
ز جیب قطرہ دریا آفریدند *
معاشرانہ سوال ز دوستان دارم
برلے ما دشما ایں ہوا چہ می خواہد *
سوالے حیدر کرار شاہ مردان کیست
کہ ذوالفقار بہ او داد حق، نبی دختر *

شرک محض است گمان من و تو
من و تو نیست میان من و تو *

برنگِ سرمہ کہ در چشم کور بے قدر است

کسے بہ ہیچ نہ گیرد دریں دیار مرا *

ناخدا را خضرِ راہے نیست جز انجم امید

کرد اشک آخر بکویں رہنمائی ها مرا *

ظلمِ ظالم جو شود پیرِ دوبالا گردد

بیشتر می بُرد آن تیغ کہ خمدار تر است *

بالای کسے بلای جان شد

بالا تر ازین چہ می توان شد *

بودیم بہ دوستیش خرسند

آن نیز نصیب دشمنان شد *

دیدہ گریاں میشود از دل چو آہ می کشم

آرے آرے راست باشد باد باران آورد *

امید سنہ ۱۱۵۹ ہجری میں اِس جہاں گزراں سے گزر گئے ۔

میر غلام علی آزاد نے ذیل کی تاریخ کہی :-

خانِ سخن گستر و سحر آفریں

رختِ سفر بست ازین خاکِ داں *

سالِ وفاتش دلِ نالائِ من

یافتہ ”جان دادہ قزلباشی خاں“

۱۱۵۹ ہجری

راز

راز تخلص - میر میراں نام - سید نوازش خاں خطاب - فرزند علی

مردان خاں اصفہانی - سالِ ولادت معلوم نہیں -

سلطان حسین مرزا صفوی کی طرف سے ایران کے سفیر ہو کر

فرخ سیر کی خدمت میں ہندوستان آئے - یہاں خوب عزت پائی -

پھر نواب آصف جاہ صوبہ دار حیدر آباد دکن (سنہ ۱۱۳۷ تا سنہ ۱۱۶۱ ھ)

کی خدمت میں حاضر ہوئے - نواب بھی بڑی عزت سے پیش آئے -

منصب و خطاب عطا فرمایا اور شہر اورنگ آباد کا داروغہ مقرر کر دیا -

دکن کے امرا میں اُن کا شمار تھا - نواب کی زندگی تک نہایت

عزت اور فارغ البالی کے ساتھ زندگی بسر کی - نواب کی وفات کے بعد

گوشہ نشین ہو گئے - چند روز کے بعد سنہ ۱۱۸۰ ہجری میں نواب

والاجاہ کے طلب فرمانے پر آرکات کا قصد کیا - مچھلی بندر تک پہنچنے پائے

تھے کہ موت کی زنجیر پیروں میں پڑ گئی - وہیں دم واپس جان آفریں

کو سونپا - لاش مچھلی بندر سے اورنگ آباد بھیجی گئی - راز اپنے ہی

باغ میں سپرد خاک کئے گئے -

راز کی طبیعت موزوں تھی، اِس لئے شعر نکال لیتے تھے - کسی سے

کبھی اصلاح نہیں لی - راز کے انتقال کے بعد اُن کی بیاض جناب آزاد کو

مل گئی - انہوں نے اکثر اشعار کو زیورِ اصلاح سے آراستہ کر دیا - بہر حال

راز کا یہ رنگت ہے :-

صفحہ آئینہ دارد ہر نفس نیرنگتِ ها

بس کہ می باز رخ او از تراکت رنگتِ ها *

غافل اند از ناز کی ہائے دل من کودکاں

کل بر دیوانہ باشد سخت تر از سنگتِ ها *

اگر از پردہ آں شور قیامت سربروں آرد

ز محشر پیشتر ہنگامہ محشر بروں آرد *

ز غفلت عمرها باشد کہ با عشرت ہم آغوشم

بیا اے غم کہ گردد بسترِ راحت فراموشم *

درگاہ

درگاہ تخلص - درگاہ قلی خاں نام - مؤتمن الملک سالار جنگ

بہادر خطاب - فرزند خاندان قلی خاں - ۲۹ رجب سنہ ۱۱۲۲ ہجری کو

سنگمیر میں پیدا ہوئے - تاریخ ولادت ’درگاہ قلی ز خاندان والا‘ ہے -

ید بیضے وصل کو کہ فراق * گشتہ ثعبان آتشی دم ما

صرف ای ہم نشیں مگو با ما * روز وصل از زبان ابکم ما

غمگساری منور از مومن * غم ما از کینا و مرهم ما

میر مومن نے عمر طویل پائی - سنہ ۱۰۲۴ ہجری میں سلطان محمد

قطب شاہ (سنہ ۱۰۲۰ تا سنہ ۱۰۳۵ ہجری) کے زمانے میں بمقام

حیدر آباد انتقال ہوا اور اپنے ہی دائرے (میر کا دائرہ) میں مدفون ہوئے -

قبر پر بادشاہ کی طرف سے "نبد بنایا گیا" جو اب تک موجود ہے، اُن کے

ایک شاگرد نے یہ تاریخ رحلت کہی :-

تاریخ رفتنش طلبیدم ز عامل

گفتا بہ جوز "رفتن عیسیٰ بہ آسمان" *

۱۰۳۵ ہجری

دانش

دانش تخلص - میر رضی الدین نام - فرزند میر ابو تراب المتخلص

بہ فطرت - مشہد وطن - سال ولادت معلوم نہوسکا -

ابتدائی کتب اپنے والد سے اور انتہائی کتابیں مختلف اساتذہ سے

پڑھیں - تحصیل علم کے بعد وطن سے حرمین شریفین کی زیارت کے لئے

روانہ ہوئے اور حج و زیارت سے مشرف ہوکر اپنے والد کی خدمت میں

ہندوستان آئے، جو پہلے ہی سے یہاں مقیم تھے -

دانش نہایت فصیح و بلیغ شاعر تھے - سنہ ۱۰۶۵ ہجری میں

شاہ جہاں (سنہ ۱۰۳۷ تا سنہ ۱۰۷۷ ہجری) کی خدمت میں ایک قصیدہ

مدحتیہ پیش کیا اور دو ہزار روپیہ انعام پایا - کچھ روز شہزادہ دارا شکوہ،

ولی عہد شاہ جہاں کی مصاحبت میں رہے - شہزادہ موصوف نے

دانش کے اس شعر کو بہت پسند کیا :-

تاک را سر سبز دارای ابر نیسان در بہار

قطرہ تازہ می تواند شد چرا گوهر شود *

اور ایک لاکھ روپے انعام مرحمت فرمائے -

پھر دارا شکوہ کی رفاقت چھوڑ کر بنگالے گئے اور اُن کے بھائی

شہزادہ شجاع کے مصاحب ہوئے -

اُن کو بھی چھوڑ کر حیدر آباد کی راہ لی - اس زمانے میں

سلطان عبد اللہ قطب شاہ (سنہ ۱۰۳۵ تا سنہ ۱۰۶۵ ہجری) مالک تاج

و تخت حیدر آباد تھے - اُن کی سرکار میں بہت رسوخ پیدا کیا -

سنہ ۱۰۶۰ ہجری میں دانش کے والد نے انتقال کیا اور میر کے

دائرے میں دفن ہوئے - دانش کو اپنے باپ کے مرنے کا سخت صدمہ ہوا -

اسی غم میں یہ رباعی کہی :-

دانش مکن اعتماد بر عمر دراز * کاید بہ زمان کم بسر عمر دراز

گیرم کہ جو عیسیٰ بہ فلک بر شدہ * آید بچہ کار بہ پدر عمر دراز

قطب شاہ کی طرف سے سنہ ۱۰۷۲ ہجری میں نائب کر کے

مشہد مقدس کی زیارت کے لئے بھیجے گئے - بادشاہ کی طرف سے لوازم

زیارت ادا کرکے وہیں مقیم ہو گئے - قطب شاہ کے دربار سے وہیں انہیں

بیش قرار مالی امداد ملتی رہی -

من اشعار :-

فصل گل است جوش بہار سخن مرا

کل کرد ہمچو غنچہ زباں در دہن مرا *

ند شد کہ بوسہ بہ پایہ ہدف چو تیر دہم

گذشت عمر بہ خمیازہ کماں مارا *

شمع در آتش ز تاب روی نور افشان کیست

در میان انجمن پروانہ سر گردان کیست *

کعبہ را دیدم دلم از درد تنہائی گداخت

مجلس آراے کہ ملرا خواند خود مہمان کیست *

دو شہینہ مہے بودی و امروز ہلالی

آزردن یکرورہ ما خوش اثرے داشت *

سنہ ۱۰۲۵ ہجری میں راہی ملک بقا ہوئے - تاریخ وفات
”او سراہل سخن بود“ سے نکلتی ہے -
(۱۰۲۵ ہجری)

کوکبی

کوکبی تخلص - قباد بیگ نام - سال ولادت معلوم نہوسکا -
شاہ عباس بادشاہ ایران کے غلام تھے - ان کے علم و فضل کو دیکھکر
بادشاہ نے مددوں اپنے سے جدا نہونے دیا - آخر ایران سے دکن آئے -
قطب شاہ والی گولکنڈہ کے دربار میں قسمت نے باریاب کیا -
بادشاہ نے ازراہ قدر افزائی ان کے نام منصب جاری فرمایا - اپنی باقی
ساری عمر یہیں گزاری -
من اشعار :-

ہرچہ ہم رنگ بہ معشوق بود معشوق است
نقص عشق است کہ پروانہ بہ مہتاب نسوخت *

با کائنات کردم ازاں دوستی کہ یار

در ہر دلی کہ جلوہ کند در دل من است *

سنہ ۱۰۳۳ ہجری میں انتقال کیا - میر کے دائرے میں
مدفون ہوئے -

مؤمن

مؤمن تخلص - میر مؤمن نام - سید شرف الدین سماکی کے
فرزند تھے - استر آباد وطن - سال ولادت معلوم نہوسکا -

مشہور سادات استر آباد سے تھے - اپنے ماموں سید فخر الدین
سماکی سے درسی کتابیں پڑھیں اور علوم عقلی و نقلی حاصل کئے -

فارغ التحصیل ہونے کے بعد شاہ طہماسپ صفوی کے دربار میں باریاب
اور شہزادہ حیدر سلطان کے استاد مقرر ہوئے - شہزادہ موصوف کے
انتقال کے بعد معاصرین کے حسد سے تنگ آکر ایران کو خیرباد کہا اور حرمین
شریفین (زاد ہما اللہ شرفاً و تعظیماً) کی زیارت کو روانہ ہوئے -
حج زیارت سے فارغ ہوکر ہندوستان کی طرف رخ کیا - محرم سنہ ۱۰۸۱ ہجری
میں بعہد سلطان ابراہیم قطب شاہ (سنہ ۹۵۷ تا سنہ ۹۸۹ ہجری)
حیدر آباد دکن میں پہنچے - یہاں دربار شاہی تک رسائی ہوئی اور منصب
مقرر ہو گیا - اسی سال بادشاہ موصوف کا انتقال ہو گیا - ان کا فرزند
سلطان محمد قلی (سنہ ۹۸۹ تا سنہ ۱۰۲۰ ہجری) جانشین ہوا - اس
بادشاہ نے مؤمن کو قلمدان وزارت سپرد کیا - میر مؤمن نے ملک کا
ایسا اچھا انتظام کیا کہ رعایا آرام و اطمینان کے ساتھ زندگی بسر کرنے لگی -
تھوڑے ہی دنوں میں وہ اپنی سیادت، تبہ علم، زہد و تقویٰ، عدل
وانصاف اور اخلاق حمیدہ سے ہر دل عزیز ہو گئے - ہزاروں علماء و فضلاء
دکن میں ان کی سفارش سے عہدہ ہائے جلیلہ پر سرفراز ہوئے - میر کا
دائرہ (جس کی تفصیل صفی کے ذکر میں ہو چکی ہے) ان کی نیکی
اور فیاضی کی ایک مثال ہے -

میر مؤمن کو جگر اور نجوم اور عملیات میں بھی مہارت تھی -
شاعر بھی اچھے پایے کے تھے - ان کا دیوان اصنافِ سخن پر مشتمل ہے -
کلام صاف و شستہ ہوتا تھا - نمونہ یہ ہے :-

شادمائی است بندہ غم ما * عالم دیگر است عالم ما
حبذا عشق و رستخیز بلا * ای خوشا روزگارِ درہم ما
شکرِ درد تو چوں کنیم کہ ہست * داغ بالائے داغِ مرہم ما
شاہِ اقلیم درد و غم مائیم * ملکِ ہجران سروانِ اعظم ما
سایہ عشق کم مباد کرو * سور شد داغ دار ماتم ما
نمکِ آن دودیدہ خوش نمک است * کم ز کوثرِ مکیز زمزم ما

بیا ساقیا بگذر آن روز را
 بد؛ آتشِ معذرت سوز را *
 بیا ساقی ای باز خاطر شکار
 کہ خونِ است چنگِ عقابِ خمار *
 ز غلبن چمن گشته طاوس دُم
 بروں آر خونِ کبوتر زخم *
 اسیرِ خمارم شرابے کجاست
 دلم بر دلم سوخت آ بے کجاست *
 بکش خنجرِ انتقام از غلاف
 سرتِ گِردم ای ساقی سینه صاف *
 بیا ای نمکِ پاشِ زخمِ جگر
 کہ بختم ز اشکم بود شورتر *
 ببین تلخیِ عمرِ شیرین من
 بدہ ساغرے بگذر از کین من *
 بیا ساقیا جاں فدا می کنم
 تو دشنام ده من دعا می کنم *
 زلالِ تو تلخی کہ سرمی زند
 ره کاروانِ شکر می زند *
 سرتِ گِردم ای مطربِ خو برو
 کہ مرغوله گوئی و مرغوله مو *
 شدم پایمالِ هجومِ ملال
 بدستِ کرم گوشِ قانونِ بمال *
 بیکتِ نغمه بنواز گوشِ مرا
 ببر مزدِ کالائے هوشِ مرا *

ظہوری وہ صاحبِ کمال تھا کہ اُس کے جوہر کو دیکھکر ملک
 قہمی نے، جو ابراہیم عادل شاہ کے دربار کے ملک الشعراء تھے، اپنی
 دختر کو اُن سے منسوب کر دیا تھا۔ بقول 'خزانة عامرة' یہ آفتابِ کمال
 سنہ ۱۰۲۵ ہجری میں دکن ہی میں غروب ہو گیا *

ملک قہمی

اُن کا نام اور سالِ ولادت وغیرہ کچھ معلوم نہوسکے۔ ایران سے
 ہندوستان آئے اور سلاطینِ دکن خصوصاً ابراہیم عادل شاہِ ثانی کے
 دربار میں قسمت نے پہنچا دیا۔ اُن کی قسمت کا ستارہ اسی
 بادشاہ کی عنایتِ خاص سے چمکا۔ ملک الشعراء کا خطاب بھی
 اسی سرکار سے ملا۔ ملک قہمی ملا ظہوری کے حُسر تھے۔ اُن دونوں نے ملکر
 ایک کتاب 'نورس' لکھی اور علی عادل شاہ کو نذر کی۔ اِس کتاب
 میں نو ہزار شعر ہیں۔ بادشاہ نے اِس کے صلے میں نو ہزار ہون
 انعام دئے۔

ملک قہمی بہت بڑے شاعر تھے۔ اُن کے بعض اشعار بطور نمونہ
 یہ ہیں :-

دل و دین بُردی و صد عہدہ برپا کردی
 ہیچ کافر نکند آنچه تو باما کردی *

او بہلاکِ من خوش و من بہ بقائے عمر او
 قاعدۂ وفا نگر یارِ چنان و من چنین *

ز خونِ خویش ابراں قطرہ می برم غیرت
 کہ گاہِ قتلِ بدامانِ قاتلِ افتاد است *

خاریم و در برِ آتشِ نشسته ایم
 مارا اگر رسد مددے از صبا رسد *

میں پہنچ کر ایک طویل قصیدہ پیش کیا۔ اس کے صلے میں بادشاہ نے خلعت خاص اور زمرہ کی پیش بھی انکو تھی عطا فرمائی۔

من اشعاره :-

مرا کجاست پر وبالِ قربِ شعلہٴ حسن
ہمیں بس است کہ پروانہ ام سپند ترا *
ہمیں ترانہٴ حسرت ز تارِ می آید
کہ بزمِ بے می رنگیں چہ کارِ می آید *
اگرچہ کار تو غیر از جفا نمی باشد
وظیفہٴ دلِ ما جز دعا نمی باشد *
ما خود ز آرزو بشہادت رسیدہ ایم
خوابِ صواب نیست کہ فکرِ دیت کنند *
بہ پیرِ گم شدہ فرزند گو کہ گفت ترا
کہ اعتماد بہمراہی برادر کن *

ظہوری

ظہوری تخلص - ملا محمد طاہر نام - نور الدین لقب - توشیز واقع ملک ایران مولد و منشأ - سال تولد معلوم نہر سکا -

مفلوک الحال والدین کے فرزند تھے - کچھ پیت کی مجبوری، کچھ آب و دانہ کی کشش نے بیجاپور پہنچایا - حکیم الحکماء مرزا محمد یوسف کے مہمان ہوئے اور ان ہی کی وساطت سے ابراہیم عادل شاہ تک رسائی ہوئی *

نثر میں 'مینا بازار' اور 'سہ نثر ظہوری' ان دونوں کی شہرہ آفاق تصانیف ہیں - آخر الاسم کتاب بادشاہ کی تعریف میں ہے - زبردست فاضل اور اعلیٰ پایہ کے نثار و ناظم تھے - فنِ شعر میں ملازیدی کے شاگرد تھے - برہان نظام شاہ (سنہ ۹۹۸ تا سنہ ۱۰۰۳ ہجری) والی احمد نگر کے

نام پر ساقی نامہ لکھا - جس کے صلے میں بادشاہ نے کئی ہاتھی، جن پر نقد و جنس بار تھا، ظہوری کو عطا فرمائے - کہتے ہیں کہ جس وقت یہ عطیہ سلطان پہنچا تو ملا ایک قہوہ خانے میں بیٹھے ہوئے ملے - لانے والوں نے رسید مانگی - ظہوری نے پرزہ کاغذ پر یہ الفاظ لکھ کر حوالے کر دیئے :-

”تسلیم کردند - تسلیم کردم -“

ہر چند کہ ظہوری کی نظم و نثر مشہور و مطبوع ہے، مگر ہم ان کے چند اشعار دیوان سے انتخاب کر کے ذیل میں لکھتے ہیں :-

چشم را پردہٴ خود کردہ بدیدن رنم
پندہ در گوش نہادہ بہ شنیدن رنم *

از دم تیغے مگر تن بہ تپیدن دہم
سرمہ حیرت کشم، دیدہ بدیدن دہم *

بند نقابے کشم تیغ و تزیج آورم
یوسف و یعقوب را کف بہ بریدن دہم *

ذوقِ حُسنش بر تماشاہی گلِ خسار داشت
گر نمی بُردند زود آئینہ با خود کار داشت *

بجگر تشنگی خضر دلم می سوزد
کہ سرِ چشمہٴ تیغے دمِ آبے نکشید *

از ساقی نامہ

بیا ساقی لے خرمن گل بیا
تو گل من خزاں دیدہ بلبل بیا *
بہ رویم درخندہ بستن چرا
تبسم بلب در شکستن چرا *

این جام نہادہ اند بر طاقِ بلند

یا بر سرِ خویش نہ کہ دستت برسد *

۶۹ سال کی عمر میں سنہ ۱۰۱۶ ہجری میں وفات پائی -
'خدا شناس' سے سالِ رحلت نکلتا ہے -
۱۰۱۶ھ

حیاتی

حیاتی تخلص - مرزا حیاتی نام - کاشان وطن - سالِ پیدائش معلوم نہوسکا - ابتدا میں سقائی تخلص کرتے تھے اور الحاد و زندہ مشرب تھا - ایک زمانہ دراز تک ملاحظہ کے ہم نوالہ و ہم پیالہ رہے - ایک مرتبہ اہل کاشان نے تنگ آکر اس فرقے کے ایک گروہ کو شاہِ طہماسپ صفوی کے حضور میں پیش کیا - ان ہی میں سقائی (حیاتی) بھی تھے - بادشاہ نے سب کو قید کرنے کا حکم دیا - سقائی بھی قید ہوئے - دو سال کے بعد رہا ہوکر شیراز گئے اور وہاں دو سال مقیم رہے - سنہ ۹۸۶ ہجری میں اپنے وطن کاشان کی طرف مراجعت کی - وہاں ہدایت دستگیر ہوی، توبہ کرکے دین نبوی کی پیروی اختیار کی - کچھ روز کے بعد سیاحتاً دکن آئے اور احمد نگر میں نظام شاہ بھری کے ملازم ہو گئے -

شہنشاہِ جہانگیر (سنہ ۱۰۱۴ تا سنہ ۱۰۳۶ ہجری) نے اپنے کسی مقرب سے حیاتی کی تعریف سنی، ان کو بلواکر مراجع خسروانہ سے سرفراز فرمایا - سنہ ۱۰۱۹ ہجری میں مثنوی تغلق نامہ مصنفہ حضرت امیر خسرو، بادشاہ کی نظر سے گزری اور بہت پسند آئی، مگر اس کا ایک حصہ گم ہو چکا تھا - بادشاہ نے تمام شعراء دربار کو حکم دیا کہ اس کو مکمل کریں - سب کی تحریریں پیش ہوئیں تو حیاتی کی نظم پسندِ خاطر اقدس ہوئی - حکم دیا کہ حیاتی کو چاندی سونے میں تولا جائے - چہ تھیلیاں اشرفی اور روپیوں سے بھری ہوئی حیاتی کی

ہم وزن نکلیں - جو ان کو عطا فرمادی گئیں - سعیدائے گیلانی نے 'شاعر سنجدہ شاہی' اسی واقعے کی تاریخ کہی -
۱۰۱۹ ہجری

من اشعارہ :-

در دلِ من درد افزودی و میگوئی منال
آتش در جانم انگندی و می گوئی مسوز *
خاکِ کوی تو ز سیلِ مژہ پریم کردیم
تا غبارے بقو از رہ گزرِ مانرسد *
در بلایِ عاشقی دل یاری من می کند
جان فدای او کہ جانب داری من می کند *
می نمایم شاد خود را گرچہ می میرم ز جور
تا نیاید رحم در خاطر جفا کار مرا *
بہرِ شوخ کو نداند دوستی در اصل چیست
خلق را با خود حیاتی از چہ دشمن کردہ *
بے لعل تو گر خوں رود از چشم تر من
شادم کہ نیاید دگرے در نظر من *

حیاتی کی تاریخ انتقال یا مدفن معلوم نہیں - یہ ظاہر ہے کہ سنہ ۱۰۱۹ ہجری تک زندہ تھے - کیونکہ اسی سال وہ چاندی سونے میں تولے گئے تھے - اسی لئے ہم نے ان کا حال فرج (المثنوی) سنہ ۱۰۱۰ ہجری) کے بعد لکھا ہے -

سنجہ

سنجہ تخلص - مرزا سنجہ نام - فرزند میر حیدر معنائی - کاشان وطن - سال ولادت معلوم نہوسکا - شاعر فصیح و بلیغ تھے - پہلے اکبر اور امراء اکبری کے مداح رہے - پھر ابراہیم عادل شاہ کی خدمت

تا چشمِ نیمِ مستِ تُو دید روزگار
خاکِ سید بہ کاسۂ چشمِ غزالہ کرد *

شبِ گزاری بہ دلِ بے خور و خوابم کردی
آنقدر گرم بکشتی کہ کبابم کردی

سنہ ۱۰۱۳ ہجری میں بمقامِ گولکنڈہ انتقال کیا - مؤلف
'محبوب الزمن' نے لکھا ہے کہ وحشی سلطان عبد اللہ قطب شاہ کے
زمانے میں دکن پہنچے اور سنہ ۱۰۱۳ ہجری میں وفات پائی - لیکن
سلطانِ مذکور سنہ ۱۰۳۵ ہجری میں تخت پر بیٹھے تھے - معلوم
ہوتا ہے کہ وحشی سلطان عبد اللہ کے پیشرو کے عہد میں دکن آئے ہونگے
یا سنہ ۱۰۱۳ ہجری کے بعد انہوں نے انتقال کیا -

ارسلان

ارسلان تخلص - قاسم نام - مشہد وطن - والد کا نام اور سال
ولادت معلوم نہو سکا -

شہنشاہِ ہند اکبر (سنہ ۹۶۲ تا سنہ ۱۰۱۲ ہجری) کے عہد
دولت میں وطن سے ہندوستان پہنچے، چند روز ملازمین شاہی کے
زمرے میں رہے - پھر احمد آباد گجرات گئے - کچھ روز وہاں مقیم رہکر
دکن کی طرف رخ کیا - پہلے احمد نگر گئے، وہاں سے بیجاپور، پھر
گولکنڈہ گئے اور وہاں سے احمد نگر کو مراجعت کی - ہر ملک کے
فرمان رواؤں نے بڑی قدر افزائی کی اور انعام و اکرام سے مالا مال کر دیا -

صحیح النسب ستید تھے - علم و فن میں یکتا اور شاعر
بے نظیر تھے - تاریخ گوئی اور خطاطی میں خاص شہرت رکھتے تھے -

من اشعار :-

آہِ دلم گر اثرے داشتے * شامِ امیدم سحرے داشتے

گردِ سورت گشتے و کردے طواف * کعبہ اگر بال و پرے داشتے

سنہ ۱۰۱۵ ہجری میں سفرِ آخرت پیش آیا اور وہیں مدفون ہوئے -

فانی

فانی تخلص - خواجہ احمد نام - دہدار علاقہ شیراز وطن - صحیح
سال ولادت معلوم نہو سکا - کہا جاتا ہے کہ انہوں نے سنہ ۱۰۱۶ ہجری
میں بعمر ۶۹ سال رحلت کی - اس حساب سے سنہ ۹۴۷ ہجری میں
پیدا ہوئے ہونگے -

حصولِ علم کے بعد ہی فانی دکن ہوئے - علی عادل شاہ (سنہ ۹۶۵ تا
سنہ ۹۸۸ ہجری) والی بیجاپور کے ملازمین میں داخل ہوئے اور رفتہ رفتہ
بادشاہ کے مقرب اور مصاحب خاص ہو گئے - اپنے استاد شاہ فتح اللہ کی
تعریف کر کے بادشاہ کو اُن کی ملاقات کا شوق دلایا - چنانچہ ایک
گراں قدر رقم بھیج کر شاہ صاحبِ موصوف دکن طلب کئے گئے - مصنف
تاریخ بیجاپور نے اندازہ لگایا ہے کہ ان کے آنے میں چالیس ہزار روپے صرف
ہوئے - آخر علی عادل شاہ کی رحلت کے بعد شاہ فتح اللہ کو شہنشاہ
اکبر نے اپنے پاس بلالیا -

فانی بڑے عالم و فاضل صوفی مشرب تھے - علوم عقلی و نقلی میں
ماہر تھے - انہوں نے بیجاپور کو چھوڑا اور احمد نگر جاکر برہان نظام شاہ
ثانی (سنہ ۹۹۸ تا سنہ ۱۰۰۰ ہجری) کے ناظرِ سلطنت ہو گئے - بقیۃ العمر
یہیں بسر کی - آخری عمر میں گوشہ نشین ہو گئے تھے -

'نفعات الانس' پر حواشی اور شرح لکھی - 'گلشن راز' ان ہی کی
تصنیف بتائی جاتی ہے - مگر اس کے مصنف کے متعلق اختلاف ہے -
تاریخ فرشتہ میں شاہ طاہر کو 'تذکرۃ نقائِم الافکار میں شیعہ محمود
شبستری کو اور تذکرۃ محبوب الزمن میں فانی کو اس کا مصنف بتایا
گیا ہے -

فانی صاحب دیوان تھے - ان کے کلام کا نمونہ یہ ہے :-

یک جرعه کہ از حریفِ مستت برسد

پس چاشنی دمِ الستت برسد *

منشی دوران غیب از پی تاریخ آن

بر سرِ دورانِ نوشتِ شاہِ جہاں شد شہید *
سنہ ۹۸۸ ہجری

اس سے معلوم ہوتا ہے کہ رضائی سنہ ۹۸۸ ہجری تک زندہ تھے۔
اس کے آگے نہ ان کے حالات نہ ان کے انتقال کی تاریخ اور مدفن کا پتہ
چلتا ہے۔

فرح

فرح تخلص - فرح اللہ نام - شوسٹر وطن - سال ولادت معلوم
نہو سکا۔

محمد قلی قطب شاہ فرمانرواے حیدر آباد دکن کے زمانے میں حیدر آباد
آئے۔ اگرچہ صاحب تذکرۃ محبوب الزمن نے اُن کا حیدر آباد آنا سلطان
عبد اللہ قطب شاہ کے زمانے میں لکھا ہے، لیکن سلطان مذکور سنہ ۱۰۲۵ھ
میں تخت نشین ہوا ہے اور فرح نے سنہ ۱۰۱۰ ہجری میں وفات پائی۔
اس لئے فرح غالباً محمد قلی قطب شاہ کے زمانے میں آئے ہونگے،
جس نے سنہ ۹۸۹ سے سنہ ۱۰۲۰ ہجری تک حکمرانی کی تھی۔ ہم نے
اسی سال اور اسی بادشاہ کے عہد کو صحیح تسلیم کیا ہے۔ بہر حال
بادشاہ کی توجہ نے انہیں دولت و ثروت سے مالا مال کر دیا *

بلند پایہ اور شیریں زباں شاعر تھے۔ عربی میں بھی شعر کہتے تھے۔
مرزا صائب نے اپنی ایک غزل کے مقطع میں ان کی نسبت یہ خیال
ظاہر کیا ہے :-

ہمیں زخاک فرح کامراں نشد صائب

کہ فیض ہم بظہوری ازیں جناب رسید *

چار ہزار شعر کا ایک دیوان چھوڑا، جس کے چند اشعار یہ ہیں :-

در ہوائِ بادۂ گلرنگ بے تا بیم ما

سالہا شد کز ہوا دارانِ این آ بیم ما *

از رۂ ببانگ ہرزہ درایاں نمی روم

کے میدہد فریب صدائے جرس مرا *

مغاں کہ دانۂ انگور آب می سازند

ستارۂ می شکند آفتاب می سازند *

ذرۂ از بالا روی خورشید تاباں کے شود

مور گر بر تخت بنشیند سلیمان کے شود *

سنہ ۱۰۱۰ ہجری میں اس جہاں فانی سے رحلت کی۔ مدفن
معلوم نہیں۔

وحشی

وحشی تخلص - کاشان وطن - نام اور سال ولادت معلوم نہو سکا۔
وطن چھوڑ کر ہندوستان کا رخ کیا۔ مختلف شہروں کی سیاحت
کرتے ہوئے سلطان عبد اللہ قطب شاہ (سنہ ۱۰۳۵ تا سنہ ۱۰۸۳ ہجری)
کے عہد میں گولکنڈہ پہنچے۔ بادشاہ نے ان کی اچھی قدر کی۔
وحشی نے انہیں کے سایۂ عاطفت میں زندگی بسر کی۔

عالم و فاضل اور نامور شاعر تھے۔ فن شعر میں مولانا محقق
کاشی سے تلمذ تھا۔ سنہ ۹۹۹ ہجری میں شیراز میں تھے اور وہیں اُن کی
غزل گوئی کی شہرت ہو چکی تھی۔ عمر بھر سوائے غزل کے کچھ نہیں
کہا۔ کلام میں رنگینی اور شیرینی تھی۔

من اشعار :-

ندارد آسماں ہم در خورِ امید من کامے

ازاں ہرگز ندیدم بر مرادِ خویش دوراں را *

گر سرشکِ آتشیں ریزد دل من دور نیست

شعلہ نقواند نگہ دارد شرارِ خویش را *

از شوقِ سوختن دل من در ہوا گرفت

باغے کہ چرخ نام زد و جانِ لالہ کرد *

گشتم چنان ضعیف کہ در گلشنِ وصال

ہر دم مرا نسیم بسوی دگر برد *

رباعیات

ماہم کہ ہرگز دم بے غم نہ زدیم
خوردیم بسے خون دل و دم نزدیم *
بے شعلہ آہ لب زہم نکشودیم
بے قطرہ اشک چشم برہم نہ زدیم *

گو کسب کمال می کنی می گزرد
ور فکر محال می کنی می گزرد *
دنیا ہمہ سر بسر خیال است محال
ہر نوع خیال می کنی می گزرد *

شاہ طاہر نے سنہ ۱۵۱ ہجری میں انتقال کیا - پہلے لاش امانتاً
احمد نگر میں دفن کی گئی - چند ماہ کے بعد ہڈیاں کربلائے معلیٰ کو
بھیج دی گئیں اور وہاں مشہد سیدنا حضرت حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہ
کے قریب دفن کر دی گئیں -

صفی

صفی تخلص - شیع محمد نام - شیراز مولد - سال ولادت
معلوم نہوسکا - صاحب علم و فن اور شاعر شہیریں سخن تھے -
خوش خلقی اور بذلہ سنجی میں بہت مشہور تھے - علم ریاضی میں
خاص مہارت تھی -

سلطان محمد قلی قطب شاہ والی گولکنڈہ (سنہ ۱۸۱ تا سنہ ۱۰۳۰ھ)
کے عہد میں دکن پہنچ کر شاہی ملازمین کے زمرے میں منسلک ہوئے -
دفتر محاسبی میں میر منشی کے عہدے پر تقرر ہوا -

چند اشعار ملاحظہ ہوں :-

رخسار تو مصحفی است بے سہو و غلط
کش کلک قضا نوشت از مشک نقط *

چشم و دھنت آیہ و وقف ایرو مد

مژگان اعراب و خال و خط حرف و نقط *

سنہ ۱۷۱۴ ہجری میں اس جہان فانی سے کوچ کیا - بمقام حیدر آباد
میر مؤمن کے دائرے * میں مدفون ہوئے -

رضائی

رضائی تخلص - ملا محمد نام - مشہد وطن - سال ولادت کا
بتہ نہ چلا -

ابوالمظفر علی عادل شاہ (سنہ ۱۵۶ تا سنہ ۱۰۸ ہجری)
فرمانروا بیجاپور کے عہد کے شاعر تھے - اس سے زیادہ ان کے کچھ اور
حالات معلوم نہوسکے -

سنہ ۹۸۸ ہجری میں جب ایک خواجہ سرانے بادشاہ کو شہید
کیا تو رضائی نے قطعہ تاریخ کہا - یہی ان کا نمونہ کلام ہے :-
آہ کہ دست اجل در چمن عدل و داد

نخل فتوت بکند شاخ مروت درید *

بر فلک خسروی گشت ازیں ماجرا

مہر کرم محقق، ماہ سخانا پدید *

خسرو عادل لقب، شاہ علی نام آنکہ

ظلم بدوران او کس نشنید و ندید *

وقت وداع جہاں تا نہ رود تلخ کام

از کف ساقی دہر شہد شہادت چشید *

* میر مؤمن نے جن کا حال آگے آتا ہے، چند بیگہ زمین افتادہ حیدر آباد میں خرید کر
اسکو صاف اور ہموار کرایا - پھر لاکھوں روپیہ خرچ کر کے کربلائے معلیٰ کی خاک چند جہازوں
میں بار کر کے منگوائی اور اس میدان کو قد آدم کھدوا کر مٹی نکلوادی اور اس میں
یہ خاک پاک بھرا کر اس قطعے کا نام ”میر کا دائرہ“ رکھا اور اس کو شیعہ و سنی کے
دفن کے لیے وقف کر دیا - اس دائرے کا ذکر آئندہ اکثر آئیکا -

شہیدی نے ایک دیوان کئی ہزار شعر کا چھوڑا ہے - نمونہ کلام ذیل میں درج ہے :-

از سرِ کوبیت شہیدی را مراں ، خوش مریر
دوست را بگذار تا شرمندہ دشمن شود *

جو ابر من بہوے تو از جہاں رفتم

گلے نچیدم و کربیاں ز گلستان رفتم *

رقیب از آتش ہجرش من مہجور می سوزم

نمی سوزی تو از نزدیک و من از دور می سوزم *

بہ بے درداں نشینی کے فقد ہر مانگہ از دور

نہ قدر حسن می دانی نہ درد عشق آہ از تو *

قریب ایک سو سال کی عمر پا کر سنہ ۱۳۶ ہجری میں انتقال کیا اور بیجاپور ہی میں سپرد خاک ہوئے -

شاہ طاہر الحسینی

طاہر تخلص - طاہر الحسینی نام - شاہ لقب - موضع خوند وطن - سال ولادت کا پتہ نہ چلا -

سادات خوند میں سے تھے - خوند ایک موضع ہے ، جو گیلان کی سرحد پر قزوین کے علاقے میں واقع ہے - علوم ظاہری و باطنی سے آراستہ تھے - اپنے باپ کے بعد سجادہ نشین ہوئے - شاہ اسمعیل صفوی بادشاہ ایران کے عہد میں پہلے کاشان میں مدرسہ کی خدمت پر مامور ہوئے -

چونکہ ان کے معتقدین بہت کثرت سے تھے ، اس لئے بعض لوگ ان سے حسد کرنے لگے - اور شکایتوں کے علاوہ یہ بات بھی بادشاہ کے گوش گزار کی گئی کہ شاہ طاہر بد مذہب ہیں ، اس پر بادشاہ نے ان کے قتل کا حکم صادر کر دیا -

شاہ طاہر کو خفیہ طور پر اس کا علم ہوا تو اپنے اہل و عیال کے ساتھ چھپ کر ہندوستان روانہ ہو گئے - کچھ روز بیجاپور میں قیام کیا - پھر حرمین شریفین (زاد ہمالہ شرفاً) اور دیگر مقامات مقدسہ اور عقبات عالیات کی زیارتوں سے مشرف ہو کر ہندوستان واپس آئے - جب مقام پریندہ میں پہنچے تو خواجہ جہاں دکنی نے ، جو امرائے بہمنیہ سے تھے ، شاہ طاہر کی بڑی خاطر داری کی اور اپنے یہاں مہمان رکھا - آخر سنہ ۱۳۸ ہجری میں برہان نظام شاہ اول فرمانروائے احمد نگر (سنہ ۱۱۴ تا سنہ ۱۶۱ ہجری) کی طلب پر احمد نگر گئے - بادشاہ ان سے تواضع کے ساتھ پیش آیا اور بہت قدر افزائی فرمائی - برہان نظام شاہ سنی المذہب تھا - شاہ طاہر کی ترغیب سے مذہب امامیہ اختیار کیا - شاہ طاہر علم و عمل زہد و تقویٰ اور اخلاق حمیدہ سے متصف تھے ، بہت سی کتابیں ان کی تصنیف سے ہیں - مصنف تاریخ فرشتہ منظوم گلشن راز کو جو تصوف میں ہے ، انہیں کی تصنیف بتاتا ہے - لیکن تذکرۃ نقائے الافکار ، شیخ محمود کو اس کا مصنف کہتا ہے -

شاہ طاہر بڑے پایے کے شاعر تھے - عربی اور فارسی دونوں میں شعر کہتے تھے - ان کا کلیات نظم قصائد و غزلیات و رباعیات کا مجموعہ ہے - فارسی کلام کا یہ نمونہ ہے :-

جلوۂ زلف شاہدے بُرد دلِ رمیدہ را

پسے بہ کبیا برد کسے مرغ بہ شب پریدہ را *

وہ چہ شود اگر شبے ہر لب من نہی لبے

تا بہ لب تو بسپرم جان بلب رسیدہ را *

در غم اولادت عشق از دلِ ناشاد رفت

خو بغم کردیم چندانی کہ عیش از یاد رفت *

بیروں میں کیا کہ شہرۂ ایام می شوی

ما کشتہ می شدیم تو بدنام می شوی *

کرتے رہے۔ وہ اس زمانہ عروج میں بھی اپنی غریبی نہیں بھولے اور ساوہ میں بیس ہزار روپیہ بھیج کر ایک مسجد بنوائی جو ”مسجد غریب“ کے نام سے مشہور ہوئی۔ یوسف عادل شاہ نہایت حسین شخص تھا۔ بڑھاپے میں بھی اس کو دیکھنے کے لئے دور دور سے لوگ بیجاپور آیا کرتے تھے۔ بڑا عالم و فاضل اور عالموں کا قدردان تھا۔ علم عروض و قافیہ اور موسیقی میں کمال حاصل تھا۔ خطاط بھی بہت اچھا تھا۔ جوانمردی و عدل و انصاف میں دور و نزدیک مشہور تھا۔ خود سنی المذہب تھا۔ مگر اتنا غیر متعصب کہ مذہب شیعہ کو اپنی سلطنت میں رواج دیا۔ شاعر تھا اور شاعر نواز۔ اس کے اشعار کا نمونہ یہ ہے:-

تا بارِ غم عشق کشد قافلہ * گلہا شکفت ہر طرف از مرحلہ
با آنکہ بجاں با تو نکردیم بخیلی * پیش دگران بہرچہ کردی گلہ
ما مسئلہ فقہ ندانیم چہ یوسف * آساں شدہ از عشق بجان مسئلہ

گروارسی بہ درد دل ناتوان من

کے می رسد ہمرگ کساں رشک جان من *

با آنکہ صدر ہم بجفا آزمودہ

تیغ کشیدہ زیبی امتحان من *

ای گل رسیدہ است بگوش تو قصہ ام

بلبل نخواند وقت سحر داستان من *

گویا کہ بلبلان چمن نقل کردہ اند

حرفے زیبی وفائی گل از زبان من *

یوسف بہ زاری دل من گوش کس نکرد

کو بخت آن کہ گوش کند داستان من *

اکیس برس تک بڑے اقبال و کامرانی سے سلطنت کی۔ آخر

سنہ ۱۱۶ ہجری میں پیغام اجل آپہنچا۔ ۷۵ سال کی عمر میں داعی

اجل کو لبیک کہا۔ تاریخ وفات یہ ہے:-

بگفتا۔ نمادہ شہنشاہ عادل

سنہ ۱۱۶ ہجری

شہیدی

شہیدی تخلص۔ مرزا شہید نام۔ سال ولادت کا پتہ نہ چلا۔ عالم مقبجر اور شاعر گرامی پایہ تھے۔ کسی شاعر کو اپنا ہمسر نہیں سمجھتے تھے۔ سلطان یعقوب فرماں رواے تبریز کے مقرب اور مصاحب تھے۔ بادشاہ کی طرف سے خطاب ملک الشعرائی سے سرفراز ہوئے۔ معاصرین ان کے جاہ و جلال کو دیکھ کر حسد رکھتے تھے۔ مگر بادشاہ کی نظر لطف و کرم کی وجہ سے نقصان نہیں پہنچا سکتے تھے۔ جب ان کے مرتبی بادشاہ کا انتقال ہو گیا تو انہیں بھی تبریز کا قیام دشوار ہو گیا۔ مجبوراً سفر اختیار کیا۔ وطن سے نکل کر گجرات پہنچے۔ وہاں بھی دال گلتی نہ دیکھی تو سلطان اسماعیل عادل شاہ (سنہ ۱۱۶ تا سنہ ۱۴۱ ھ) کے عہد حکومت میں بیجاپور کا رخ کیا۔ چونکہ بادشاہ خود شاعر اور اہل علم کا خواہاں تھا، اس لئے یہ بادشاہ کے مقرب ہو گئے اور بڑی قدر ہوئی۔

قلعہ احمد آباد بیدر فتح ہوا تو بادشاہ نے زرو جواہر سمیت تمام چیزیں جو کروڑوں روپے کی مالیت کی تھیں مقربین دربار اور مستحقین کو تقسیم کر دیں۔ شہیدی سے بھی کہا کہ ”خزانے میں جا کر جس قدر مال آتا ہو لے لو“ انہوں نے عرض کیا کہ ”جب میں گجرات سے یہاں آیا تو خوب قوی تھا، اب ضعیف ہو گیا ہوں طاقت برداشت زیادہ نہیں۔ کچھ روز مہلت ملی تو مجھے میں طاقت آجائیگی، جب حکم کی تعمیل کرونگا“۔ بادشاہ نے مسکرا کر فرمایا:-

کہ آفت ہاست در تاخیر و طالب رازیاں دارد

اور یہ اجازت دی کہ اچھا ایک مرتبہ نہیں دو دفعہ خزانے سے جتنا آتا ہو لے آئے۔ شہیدی نے حکم کی تعمیل کی اور دو دفعہ میں تقریباً پچیس ہزار ہون طلائی لے آئے۔ خازن نے بادشاہ کو اس کی اطلاع دی تو بادشاہ نے ہنس کر فرمایا کہ ”شہیدی سچ کہتے تھے کہ ان کی قوت بہت کم ہو گئی ہے۔“

موجود تھا۔ وہ آگے بڑھا تو خواجہ دوزانو ہو کر قبلہ رو ہو بیٹھے اور کلمہ طیبہ پڑھنے لگے۔ جب تلوار کی ضرب پڑی تو خواجہ نے کہا ”الحمد لله علي الشهادة“ اور جاں آفریں کو جان دیدی۔

شہادت کے وقت خواجہ کا سن اٹھتر برس کا تھا۔ یہ واقعہ ۵ صفر سنہ ۸۸۶ ہجری کو ہوا۔ ملا عبد الکریم ہمدانی صاحب محمود شاہی نے جو خواجہ کے شاگرد تھے، یہ قطعہ تاریخ شہادت کہا:—
شہید بے گنہ مخدوم مطلق

کہ عالم را ز جودش بود رونق *

اگر خواہی تو تاریخ وفاتش

فرو خواں قصہ قتل بذائق *

سنہ ۸۸۶ ہجری

ایک اور تاریخ یہ ہے:—

سالی فوتش گر کسی پرسد بگو

بے گنہ محمود گاواں شد شہید *

سنہ ۸۸۶ ہجری

یوسف

یوسف تخلص۔ یوسف عادل خاں نام۔ ابو ظفر لقب۔ فرزند سلطان مراد۔ وطن ملک روم۔ سال ولادت سنہ ۸۴۱ ہجری۔

سنہ ۸۵۴ ہجری میں ان کے والد نے رحلت کی اور ان کے بڑے بھائی سلطان محمد سریر آراء ملک روم ہوئے تو ارکان دولت کی تحریک سے تمام خاندان کے افراد کے قتل کا حکم دیا جس میں یوسف بھی شامل تھے۔ سلطان محمد کی والدہ کو اپنے چھوٹے بیٹے یوسف بہت عزیز تھے۔ انہوں نے ان کی جان بچانے کی یہ تدبیر کی کہ خواجہ عماد الدین محمود گرجستانی، تاجر ساوہ سے ساز باز کر کے یوسف کو اُس کے غلاموں میں داخل کر دیا اور اُس سے چند غلام خرید کر ان میں سے ایک کو جو یوسف سے مشابہ تھا قتل کرا دیا۔ قدرت الہی کے

کہیل کہ ایک بے گناہ تو قتل ہو گیا اور یوسف کو ایک سلطنت کا حکم راں بنانے کے لئے بچا لیا گیا۔ خواجہ عماد الدین یوسف کو اپنے قافلے میں لیکر بغداد شریف روانہ ہوا۔ وہاں سے اپنے وطن ساوہ میں پہنچا اور یوسف کی پرورش اپنے بیٹے کے ساتھ کرنے لگا اور اُس کی خوب تعلیم و تربیت کی۔

رفتہ رفتہ یہ راز طشت ازبام ہو گیا کہ یوسف زندہ ہے۔ اتفاقاً اسی زمانے میں یوسف اور حاکم ساوہ کے متعلقین میں سے ایک سے کچھ جھگڑا ہو گیا۔ یوسف کو اپنی جان کا خطرہ ہوا تو وہ ساوہ کو چھوڑ کر سیر و سیاحت کے لئے نکل گئے۔ کچھ دنوں کے بعد ساوہ واپس جانے کا قصد کیا۔ ایک رات خواب میں حضرت خضر (علی نبینا و علیہ السلام) نے اُن کو دولت و عظمت کی بشارت دی اور ہندوستان کی طرف جانے کی ہدایت کی۔ اُس کے موافق وہ عازم ہند ہوئے اور اپنے محسن خواجہ عماد الدین کی معیت میں احمد آباد بیدر پہنچے۔

خواجہ عماد الدین اور خواجہ محمود گاواں ایک مدت کے دوست تھے۔ یوسف کے اصرار پر خواجہ محمود گاواں کی وساطت سے نظام شاہ بہمنی (سنہ ۸۶۵ ہجری تا سنہ ۸۶۷ ہجری) کے ہاتھ ان کو فروخت کر دیا۔ خواجہ محمود گاواں نے اُن کے صفات سن کر اور صورت شکل دیکھ کر اُن کو اپنا مقبلی بنالیا اور خواجہ کی توجہ سے یوسف ایک قلیل عرصے میں ترقی کے بڑے مدارج طی کر کے چند ہی روز میں امرائے ہزاری کے رتبے پر پہنچ گئے۔

یوسف پر سلاطین بہمنیہ کی فوج جان دیتی تھی اور اُن کے اخلاق نے اکثر مغل اور ترک امرا کو اُن کا گرویدہ کر رکھا تھا۔ سلطان محمد شاہ بہمنی (سنہ ۷۶۷ ہجری تا سنہ ۷۸۷ ہجری) نے انتقال کیا تو سب نے بالاتفاق یوسف کو منصب شاہی کے لئے انتخاب کیا۔ چنانچہ انہیں کے سر پر تاج رکھا گیا اور وہ بہ خطاب عادل شاہ تخت دکن پر جلوہ گر ہوئے۔ یہی خاندان عادل شاہی کے بانی ہوئے۔ انہوں نے سنہ ۸۱۵ھ میں بیجاپور کو اپنا دارالسلطنت بنایا اور سنہ ۹۱۶ ہجری تک حکمرانی

دوسرا قصیدہ :- جامی اشعار دلاویز تو جسے است لطیف

پودش از حسن بود لطف معانی تارش *

ہمراۃ قافلۂ ہند رواں کن کہ رسد

شرف و عز قبول از ملک التجارش *

خواجہ نے سنہ ۸۷۲ھ میں ایک عالی شان مدرسہ اور مسجد

احمد آباد بیدر میں بنوائی۔ سامعی نے مدرسے کی حسب ذیل تاریخ کہی :-

ایں مدرسہ رفیع و محمود بنا

چوں کعبہ شد است قبلۂ اہل صفا *

آثار قبول ہیں کہ شد تاریخش

از آیت ربنا تقبل منا *

سنہ ۸۷۲ ہجری

خواجہ نے سلطان محمد بہمنی کی مدح میں ایک قصیدہ

کہا ہے جس کے دو شعر یہ ہیں :-

شد شکل ضرب تیغت بردوش جاں حمائل

ہیکل ز حرز سیفی انگہ ہراس ای دل *

تیغ تو آب حیواں مردم ز حسرت آں

آرے بہ عہد من شد آب حیات قاتل *

خواجہ کی موت کا واقعہ نہایت درد ناک ہے۔ آپ کی روز

افروز ترقی کو دیکھ کر اکثر اقران و امثال آپ کے بے سبب دشمن ہو گئے

تھے۔ ظریف الملک دکنی، مفتاح حبشی اور ملک حسن نظام الملک نے

آپ کے قتل کی سازش کی اور اُس حبشی غلام کو جس کے پاس

خواجہ کی مہر رہتی تھی اپنے ساتھ ملا لیا۔ ایک روز اُس کو خوب

شراب پلائی اور جب وہ بے ہوش ہو گیا تو ایک سفید کاغذ اُس کو دیکر

خواجہ کی مہر اُس پر کرائی۔ پھر اُس کاغذ پر خواجہ کی طرف سے

آریسہ کے رائے کے نام خط لکھا جس کا مضمون یہ تھا کہ ”بادشاہ کی

شراب خوری اور ظلموں سے ہم تنگ آ گئے ہیں۔ تمہاری قلیل توجہ سے

دکن فتح ہو سکتا ہے۔ تم فوج لیکر یہاں پہنچو۔ میں بھی تمہاری مدد

کروں گا اور اکثر امرا سے مدد دلاؤں گا کیونکہ وہ میرے تابع فرماں ہیں۔

بادشاہ کو اُس کے کیفر کردار کو پہنچا کر ہم دونوں آپس میں علی السوئے

ملک کو تقسیم کر لینگے۔“ ظریف الملک دکنی اور مفتاح حبشی نے ملک

حسن نظام الملک بحری کے سامنے یہ تحریر بادشاہ کو دکھائی۔ بادشاہ نے

خواجہ کی مہر پہچان کر فوراً خواجہ کو طلب کیا۔ خواجہ نے یہ شعر

جو اُس زمانے میں وردِ زباں رہتا تھا پڑھا :

چوں شہید عشق در دنیا و عقبی سر خرواست

خوش دمی باشد کہ مارا کشتہ زیں میداں برند *

اور کہا کہ جو ڈاڑھی ہمایوں شاہ کی خدمت میں سفید ہوئی ہے

اگر اُس کے بیٹے کے ہاتھ سے سرخ ہو تو سرخروئی کا باعث ہوگا۔

قسمت کا لکھا تل نہیں سکتا۔

خواجہ جب بادشاہ کے سامنے آئے تو اُس نے پوچھا کہ ”اگر کوئی

شخص اپنے ولی نعمت سے نمک حرامی کرے اور اُس کا ثبوت بھی

مل جائے تو اُس شخص کی کیا سزا ہے؟“ یہاں تو حساب پاک تھا۔

خواجہ نے بے ساختہ کہا کہ ”جس بد بخت سے ایسی حرکت سرزد ہو

اُس کی گردن مار دینی چاہئے“ بادشاہ نے وہ خط خواجہ کو دکھایا۔ خواجہ

حیران رہ گئے اور قرآن مجید کے یہ الفاظ کہے کہ ”سبحانک ہذا بہتان

عظیم“ پھر کہا کہ ”مہر تو بلاشبہ میری ہے مگر تحریر میری نہیں۔“

بادشاہ ایک تو شراب میں مست تھا دوسرے غصے کا بھوت اُس پر

سوار تھا، بغیر مزید تحقیقات کے جوہر نامی حبشی کو خواجہ کی

گردن مارنے کا حکم دیکر حرم سرا کی طرف چلا گیا۔ خواجہ نے

بہ آواز بلند کہا کہ ”مجھ جیسے بوزے کا قتل تو آسان ہے مگر میرا خون

ناحق رنگت لائیگا اور تمہاری رسوائی اور خرابی کا باعث ہوگا“ بادشاہ نے

کوئی جواب نہیں دیا اور حرم سرا میں داخل ہو گیا۔ تاریخ

شاہد ہے کہ وہی ہوا جو خواجہ نے کہا تھا۔ جوہر حبشی تلوار لٹے ہوئے

خواجہ محمود گاوڑا

تخلص معلوم نہیں - عماد الدین نام - خواجہ لقب - وطن قانوان - سال ولادت کا پتہ نہیں چلا - خواجہ محمود گیلان کے ایک قریب قانوان میں پیدا ہوئے - اسی مناسبت سے محمود گاوڑا کے نام سے مشہور ہو گئے -

خواجہ بہت بڑے فاضل عصر تھے - علوم عقلی و نقلی خصوصاً ریاضی اور طب میں خاص مہارت رکھتے تھے - نثر و نظم و انشا میں تو ممتاز الافاضل تھے - علم دوست ، قبیلہ پرور ، قیاض ، قدردان علم و ہنر ، رحم دل ، خوش خلق ، متواضع ، منکسر المزاج اور عابد و زاہد تھے - قیاضی کا یہ عالم تھا کہ ہمیشہ اپنے ہم عصر فضلا کو خراسان اور عراق تک تحفے بھیجا کرتے تھے -

خواجہ محمود کا خاندان ہمیشہ سے معزز و محترم رہا ہے - آپ کے اجداد شاہان گیلان کے وزیروں میں سے تھے - شدہ شدہ ان میں سے ایک سریر آراء سلطنت رشت ہوا اور اُس کا خطبہ منبروں پر پڑھا گیا - یہ سلسلہ تاجداری شاہ طہماسپ صفوی دارای ایران کے زمانے تک خواجہ کے خاندان میں رہا - ہوش سنبھالنے اور علم و کمال حاصل کرنے کے بعد لوگ اُن کے ایسے محسود ہوئے کہ مجبوراً اپنی والدہ کے ایما پر وطن چھوڑنا پڑا - آپ کی والدہ بھی مشایخ دیں کے خاندان کی ایک فرد تھیں - عراق و خراسان کے بعض بادشاہوں نے آپ کو اپنا وزیر بنانا چاہا مگر آپ نے قبول نہ کیا اور تجارت کو اختیار فرمایا - اسی تقریب سے اکثر دیار و امصار کو دیکھا اور ہر جگہ کے علماء اور مشایخ کی صحبتوں سے مستفیض ہوئے -

تیفٹالیس برس کی عمر تھی کہ آپ ایک تاجر کی حیثیت سے دکن پہنچے - شاہ محب اللہ قدس سرہ اور دیگر مشایخ کا شہرہ سنکر اُن کی ملاقات کے لئے احمد آباد بیدر گئے - اِس اثنا میں خواجہ کے علم و فضل اور اخلاق کا دکن میں شہرہ ہو چکا تھا - بیدر سے واپس

آنا چاہا تو سلطان علاء الدین بہمنی ثانی (سنہ ۸۳۸ ہجری تا سنہ ۸۶۳ ہجری) نے آپ کو روک لیا اور اپنے امرا میں داخل کر لیا - ہمایوں شاہ (ظالم) بہمنی (سنہ ۸۶۳ تا سنہ ۸۶۵ ہجری) کے عہد میں ملک التجار کا خطاب پایا ، وزیر اور جملۃ الملک کے منصب پر سرفراز ہوئے اور بڑی شایستہ خدمتیں انجام دیں - سلطان محمد شاہ بہمنی ثانی (سنہ ۸۶۷ تا سنہ ۸۸۷ ہجری) کے عہد میں خواجہ جہاں کا خطاب اور منصب امیر الامرائی پایا - بادشاہ نے خلعت خاص عطا فرمایا اور یہ حکم دیا کہ خواجہ کے نام کے ساتھ یہ الفاظ لکھے جایا کریں :- ”مجلس کریم ، ستید عظیم ، ہمایوں اعظم ، صاحب السیف والقلم ، مخدوم جہانیاں ، معتمد درگاہ شاہان - آصف جم نشان - امیر الامراء ملک - نائب الملک - ملک التجار - محمود گاوڑا المختطب بہ خواجہ جہاں“ -

خواجہ خلعت و خطاب سے سرفراز ہونے کے بعد فوراً اپنے خزانے کے حجرے میں گئے ، شاہی خلعت اُتار کر فقیرانہ لباس پہنا اور بہت روئے - حجرے سے نکلے تو تمام نقد و جنس و جواہر اور دیگر سامان جو بذریعہ تجارت و امارت جمع کیا تھا ، احمد آباد بیدر کے علما و فضلا اور سادات میں تقسیم کر دیا - کتابیں اور ہاتھی گھوڑے رکھ لئے اور کہا کہ کتابیں طلبا کا حق ہے اور ہاتھی گھوڑے بادشاہ کی ملک ہیں - یہ چند روز کے لئے میرے پاس امانت ہیں -

خواجہ اور ملا جامی میں خط و کتابت رہا کرتی تھی - ملا صاحب نے خواجہ کی مدح میں دو قصیدے لکھے ہیں - جن کے دو دو شعر ہم یہاں درج کرتے ہیں :-

پہلا قصیدہ :- مرحبا ای قاصد کلک معانی مرحبا

الصلّا کرجان و دل بذل تو کردم الصلا *

ہم جہانرا خواجہ و ہم فقر را دیباچہ اوست

آیت الفقر لکن تحت استقرار الفنا *

میں دارالامارہ شاہی زیر تعمیر تھا - جب تعمیر ختم ہوئی تو آپ نے یہ دو شعر پتھر پر کھدوا کر دارالامارہ کے دروازے پر نصب کرائے :-

حبذا قصر مشید کہ ز فرط عظمت

آسمان سُدَّہ از پایۂ این درگاہ است *

آسمان ہم نقواں گفت کہ ترک ادب است

قصر سلطان جہاں احمد بہمن شاہ است *

ایک روز اتفاق سے بادشاہ کی نظر ان اشعار پر پڑی تو بڑھکر پتھر گیا - شہزادۂ علاء الدین ساتھ تھے - پوچھا کہ کس کا کلام ہے؟ انہوں نے آذری کا نام لیا - چونکہ موقع اچھا تھا، ساتھ ہی عرض کیا کہ ”آذری اپنے وطن کی جدائی میں سخت بے تاب ہیں اور اجازت کے خواستگار - وہ کہتے ہیں کہ اگر مجھے وطن جانے کی اجازت مل جائے تو جو جج میں نے کیا ہے اُس کا آدھا ثواب نذر حضور کرونگا“ - بادشاہ یہ سنکر ہنس پڑے اور فوراً اجازت عطا فرمائی اور ساتھ ہی خلعت خاص، پانچ ہندی غلام اور چالیس ہزار تنگہ نقرہ (ایک تنگہ = ایک تولہ) عنایت ہوئے - شیخ بہت شکر گزار ہوئے اور عرض کیا کہ ”لا یحکم عطا یا کم الا مطایکم“ بادشاہ نے اور بیس ہزار تنگے سفر کے خرچ کے لئے دئے - چلتے ہوئے آذری نے بادشاہ سے وعدہ کیا کہ تازیبست ”بہمن نامہ“ کی تصنیف میں مصروف رہونگا، جس کا آغاز ہو چکا تھا - چنانچہ مدت العمر اِس وعدے کا ایفا کرتے رہے اور ایک سال میں جتنا حصہ نظم کر لیتے، وطن سے بادشاہ کی خدمت میں بھیج دیتے تھے - سلطان ہمایوں شاہ بہمنی تک پہنچنے پائے دے کہ پیغام اجل آ پہنچا - باقی حصے کو ملا نظیری ملا سامعی اور دیگر شعرا نے پورا کیا -

شیخ یہ انعامات لیکر وطن پہنچے - بقیہ عمر عبادت الہی میں گزار دی - مزید برآں دست سخاوت و خیرات وسیع کیا - چنانچہ ایک مہمانسرای بنوا کر اِس کو وقف کر دیا - ایسی سخاوتیں ظاہر

کہ اتنے خطیر مال کو کفایت نہیں کرسکتیں - سلطان احمد شاہ انتقال کر چکے تھے - معبوداً سلطان علاء الدین شاہ بہمنی ثانی (سنہ ۸۳۱ ہجری تا سنہ ۸۶۱ ہجری) کو ایک عریضہ لکھا - بادشاہ نے اِس کا جواب دست خاص سے لکھ کر شیخ کا اعزاز بڑھایا اور اُس کو عطایاے کثیر کے ساتھ شیخ کے پاس بھیجا -

آخر سنہ ۸۶۱ ہجری میں بیاسی سال کی عمر پاکر واصل بحق ہوئے - آذری نے ایک مبسوط دیوان مشتمل بر قصائد و غزلیات و قطعات وغیرہ یادگار چھوڑا ہے - من اشعارہ :-

بہ مجلس کہ درو گنج کبریا بخشند

ہزار افسر شاہی بیگ گدا بخشند *

دلا بَمی کدہ ہا روز و شب گدائی کن

بود کہ دُرُں کشاں جرعتہ بما بخشند *

شدیم پیر بہ عصیان و چشم آن داریم

کہ جُرم ما بہ جوانانِ پارسا بخشند *

غلامِ ہمّت آن عارفانِ با کرم

کہ یک صواب بہ بیفند و صد خطا بخشند *

بہ کوی میکدہ از مفلسی چہ غم دارم

کہ ساقیاں ہمہ جام جہاں نما بخشند *

بہ نیم ساعتِ ہجر آذری نمی ارزد

ہزار سال کرش در جہاں بقا بخشند *

تاریخ انتقال آذری :-

چراغ دل بہ مصباح حیاتش

بہ انواع حقائق داشت پرتو *

چو او مانند خسرو بود در شعر

از اِن تاریخ فوٹش گشت خسرو *

سنہ ۸۶۱ ہجری

- (۱۲) آب حیات، مصنفہ مولوی محمد حسین صاحب آزاد -
 (۱۳) مضامین شرر، از مولوی عبد الحلیم صاحب شرر -
 (۱۴) تاریخ ادب اردو، مصنفہ رام بابو صاحب سکسینہ، مترجمہ
 مرزا محمد عسکری صاحب -

جہاں میری یہ دعا ہے کہ رب الارباب اس تذکرے کو قبولیت دوام
 عطا فرمائے، وہاں میں یہ بھی دعا کرتا ہوں (اور ناظرین سے بھی استدعا
 کرتا ہوں کہ وہ بھی میرا ساتھ دیں) کہ جن حضرات شعرا کا اس تذکرے
 میں ذکر ہے ان سب کو ارحم الراحمین مغفرت نصیب کرے، کیونکہ
 وہی فارسی اور اردو زبان کے اصلی محسن ہیں -

آخر میں یہ ادب یہ گزارش ہے کہ میں نے حتی المقدور اپنی
 طرف سے انتخاب و تحقیق حالات شعرا میں کوئی کمی نہیں کی -
 ممکن بلکہ یقین ہے کہ ابھی یہ تذکرہ بہت ہی نامکمل ہو اور سیکڑوں
 مشاہیر میری نگاہ سے چھوٹ گئے ہوں، یا میں نے اپنی کمی قابلیت سے
 قصداً چھوڑ دیے ہوں - اگر ناظرین کرام بجائے زبان طعن دراز کرنے کے مجھے
 میرے سقموں پر متنبہ فرما کر اس تذکرے کی تکمیل میں مدد فرمائیں گے تو
 میں بے حد ممنون ہوں گا اور آئندہ ایڈیشن میں یہ مکمل ہوسکیگا -
 آخر یہ مشترکہ جائداد ہے اور جنوبی ہند کے باشندے کا یہ فرض ہے
 کہ وہ اس کی صلاح و فلاح میں جان توڑ کوشش فرمائیں -

جیسا کہ میں ابھی عرض کر آیا ہوں مجھے اپنی کمی استعداد کا
 اعتراف ہے - وہ کونسا انسان ہے جو اپنے آپ کو ”انسان کامل“ کہہ سکے -
 محال ہے کہ نامکمل کا کوئی کام بھی مکمل کہا جاسکے - وصّٰی اللہ
 تعالیٰ علیٰ افضل الانبیاء و اشرف الاولاد آدم محمد مصطفیٰ الذی ہو
 انسان الکامل ولاریب فیہ -

.. خاکسار محمد منظور گوہر (مخاطب بہ امیر الشعرا و نجم الفضلا)

نائب خاندان نوابان کرنائٹ و منبدار ہز اگزالٹڈ ہائٹس اعلیٰ حضرت
 (حضور نظام دکن خلد اللہ تعالیٰ ملکہ)

جام بازار - مدراس

پہلا باب

فارسی گو شعرا کا حال

فصل اوّل

وہ فارسی گو شعرا ایران جو شمالی ہند سے دکن میں آئے

آذری

آذری تخلص - سید حمزہ نام - شیخ نور الدین لقب - فرزند
 خواجہ علی ملک سردارہ - وطن اسفراین (علاقہ خراسان) سال ولادت
 سنہ ۷۱۴ ہجری - ماہ آذر میں پیدا ہوئے اسلئے آذری تخلص اختیار کیا -
 بہت بڑے پائے کے شاعر اور نہایت ذہین شخص تھے - عنوان
 جوانی ہی میں سلطان شاہ رخ مرزا کی سرکار میں بڑا رسوخ حاصل
 کیا اور بڑی عزت پائی، یہاں تک کہ خطاب ملک الشعرائی سے سرفراز ہوئے -
 پھر گوشہ نشینی اختیار کی اور حضرت محی الدین طوسی کی خدمت
 میں رہ کر ریاضتیں کیں - ان کے انتقال کے بعد سید نعمت اللہ سے
 مستفیض ہوئے - خرقہ خلافت آپ ہی سے پایا - متوسط عمر میں زبارت
 حرمین شریفین سے مشرف ہو کر ہندوستان پہنچے اور سلطان احمد شاہ
 بہمنی اوّل فرماں رواے گلبرگہ کی سلطنت میں داخل ہوئے اور
 بادشاہ کی تعریف میں کئی پُر زور قصیدے لکھے - بادشاہ نے بھی ان کی بڑی
 قدر دانی کی اور یہاں سے بھی ملک الشعراء کا خطاب پایا - بارہا بدش بہا
 انعامات سرکار شاہی سے عطا ہوئے -

ایک دفعہ بادشاہ سے وطن جانے کی اجازت چاہی مگر نہ ملی،
 ناچار خاموش ہو رہے اور کسی ذریعے کی فکر میں لگے - ان دنوں گلبرگہ

مدراس یونیورسٹی کی طرف سے شائع کیا جاتا ہے۔ اُمید ہے کہ اس کو بنظرِ قدر دانی ملاحظہ فرمایا جائیگا اور میری محنت کی داد دیجائیگی *

اس تذکرے میں سنہ ۷۷۰ ہجری سے سنہ ۱۲۷۰ ہجری تک جو شعرا گزرے ہیں، اُن کا حال مٹیں نے بڑی تحقیق سے درج کیا ہے۔ اس میں اُن ۱۴۷ شعرا کا حال درج ہے جو جنوبی ہند اور دکن میں پیدا ہوئے یا دوسرے شہروں سے جنوبی ہند میں پہنچے تھے۔

اس کتاب میں تین باب اور ایک ضمیمہ ہے اور ہر باب کی کئی کئی فصلیں ہیں، جو ذیل کی تفصیل سے معلوم ہوگا۔

پہلا باب۔ فارسی گو شعرا کا حال۔ اس میں آٹھ فصلیں ہیں۔

فصل اول۔ وہ فارسی گو شعرا ایران جو شمالی ہند سے دکن میں آئے۔

فصل دوم۔ وہ فارسی گو شعرا ہندوستان جو شمالی ہند سے دکن میں آئے۔

فصل سوم۔ وہ فارسی گو شعرا جو دکن ہی میں پیدا ہوئے۔

فصل چہارم۔ وہ فارسی گو شعرا ایران جو دوسرے شہروں سے مدراس میں آئے۔

فصل پنجم۔ وہ فارسی گو شعرا ہندوستان جو دوسرے شہروں سے کرناٹک آئے۔

فصل ششم۔ وہ فارسی گو شعرا ہندوستان جو دوسرے شہروں سے مدراس آئے۔

فصل ہفتم۔ وہ فارسی گو شعرا جو کرناٹک میں پیدا ہوئے *

فصل ہشتم۔ وہ فارسی گو شعرا جو مدراس میں پیدا ہوئے *

دوسرا باب۔ دکنی شعرا کا حال۔ اس میں تین فصلیں ہیں *

فصل اول۔ وہ شعرا جن کی ولادت۔ نشو و نما اور ترقی دکن میں ہوئی *

فصل دوم۔ وہ شعرا جو مختلف بیرون دکن شہروں سے دکن آئے اور یہیں توطن اختیار کیا۔

فصل سوم۔ وہ دکنی شعرا جو مدراس ہی میں پیدا ہوئے *
تیسرا باب۔ اُن فارسی گو ایرانی شعرا کا حال جو شمالی ہند سے دکن آئے اور چند روز مقیم رہ کر واپس چلے گئے *

اس تذکرے میں شعرا کے ناموں کو بہ ترتیب تہجی نہیں لکھا گیا ہے۔ بلکہ تقدّم زمانی کا خیال رکھا گیا ہے۔ البتہ تذکرۂ گلزار اعظم (مولفۂ نواب غلام محمد غوث خان بہادر اعظم، نواب کرناٹک) سے جو شعرا منتخب کئے گئے ہیں اُن میں حروف تہجی کی ترتیب ہے۔ اُن میں سے اکثر شعرا وہ ہیں جو گلزار اعظم کی تالیف، یعنی سنہ ۱۲۶۱ ہجری تک بقید حیات تھے *

اس کتاب کے دوران تالیف میں ذیل کی کتابیں میرے مطالعے میں تھیں اور اُن سے مٹیں نے مدد لی ہے :-

(۱) تاریخ فرشتہ، مصنفۂ محمد قاسم فرشتہ۔

(۲) کلمات الشعراء مصنفۂ محمد افضل سرخوش۔

(۳) خزائن عامرہ، مصنفۂ میر غلام علی آزاد بلگرامی۔

(۴) گلشن بیخار، مصنفۂ نواب مصطفیٰ خان شریف۔

(۵) صبح وطن اعظم، مصنفۂ نواب غلام محمد غوث خان بہادر اعظم نواب کرناٹک۔

(۶) نتائج الافکار مصنفۂ محمد قدرت اللہ خاں قدرت۔

(۷) گلزار اعظم، مصنفۂ نواب غلام محمد غوث خان بہادر اعظم نواب کرناٹک۔

(۸) تاریخ عزیز دکن، مصنفۂ مولوی عبد العزیز صاحب فرزند مولوی مہدی صاحب و اصف۔

(۹) دیوان ممتاز، مصنفۂ نواب عمدۃ الامراء بہادر ممتاز فرمانروا کرناٹک۔

(۱۰) مثنوی رشک قر، مصنفۂ نادر (نام نامعلوم)۔

(۱۱) محبوب الزمن، مصنفۂ مولوی ابو تراب محمد عبد الجبار خاں صاحب۔

صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون
۱۱۵	محرم	۷۸	رسا ...
۱۱۷	حسن	۷۹	جرات
۱۱۹	والا ...	۸۱	مولانا سید قمر الدین
۱۲۱	عاشق	۸۳	صارم ...
۱۲۲	خوشنود	۸۴	شفیق
۱۲۴	شفیع	۸۶	رفیع
۱۲۵	قدرت	۸۷	جذب
۱۲۷	مختار	۸۹	فصل چہارم
۱۲۸	واقف	۸۹	سخن
۱۳۰	فصل ہفتم	۹۰	وفا ...
۱۳۰	ابجدی	۹۲	فصل پنجم
۱۳۱	ذوقی ...	۹۲	قربی ...
۱۳۲	آگاہ ...	۹۴	محفوظ
۱۳۵	معجز	۹۶	تجمل
۱۳۶	بیخود	۹۶	جودت
۱۳۷	برہان	۹۷	امین
۱۳۸	رایق ...	۹۸	انوار ...
۱۴۰	بصارت	۹۹	فصل ششم
۱۴۱	افسر	۹۹	حاجی
۱۴۲	تمنا ...	۹۹	گوہر ...
۱۴۲	خالص	۱۰۰	مہربان
۱۴۴	منور ...	۱۰۲	یکدل
۱۴۴	آگاہ (ثانی)	۱۰۳	خلوص
۱۴۵	جوہر	۱۰۴	خرد ...
۱۴۷	فصل ہشتم	۱۰۵	آشکار
۱۴۷	انصع	۱۰۶	طالب
۱۴۸	انور ...	۱۰۷	اظفری
۱۵۰	ماجد	۱۱۰	خوشدل
۱۵۳	مختار	۱۱۱	فائق ...
۱۵۴	اسد ...	۱۱۲	نامی
		۱۱۳	شایق

دیباچہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

حمدِ داور گوہرِ کانِ سخن * نعمتِ سرورِ جوہرِ جانِ سخن
 فصلِ یزداں نے ہدایت دی مجھے * حمدِ سبحان نے سعادت دی مجھے
 نعمت نے بخشا شرفِ برتر کیا * قطرۂ ناچیز کو گوہر کیا
 یہ دعا ہے اے ودودِ بے مثال * بھیج روز و شب درودِ بے مثال
 احمدِ مرسل شہِ معراج پر * آل پر اصحاب پر ازواج پر
 انبیا پر اولیا پر ہو سلام * اتقیا پر اصفیا پر ہو سلام
 میرے پیرانِ طریقت پر بھی ہو * مُرشدانِ پاک طینت پر بھی ہو
 نکتہ سنجانِ سخن سے عرض ہے * صاحبانِ علم و فن سے عرض ہے
 یہ ہے گلدستہ سخن کے باغ کا * یہ ہے گلدستہ دکن کے باغ کا
 ہے دکن کے شاعروں کا تذکرہ * ہے سخن کے ماہروں کا تذکرہ
 رونما ہیں واقعاتِ شاعراں * دل گُشا ہیں سانحاتِ شاعراں
 یہ سفینہ گلشنِ بیخار ہے * یہ خزینہ مخزنِ اشعار ہے
 خیر ہوا کردگارِ اس باغ کی * روز افزوں ہو بہارِ اس باغ کی
 اس کو بھی ہر دلغیزی ہو نصیب * اس کی شہرت میں توفی ہو نصیب
 چمکے ہر لفظ اس کا اختر کی طرح * آبرو بھی پلے گوہر کی طرح
 کام میرا التجا دن رات ہے * نام تیرا قاضی الحاجات ہے

تجہ سے گوہر کی دعا ہے روز و شب

یہ وظیفہ ای خدا ہے روز و شب

اما بعد - سنہ ۱۹۲۷ ع میں صوبہ مدراس میں محکمہ تفحص
 السنہ مشرقیہ (اورینڈل ری سرچ انسٹی ٹیوٹ) قائم ہوا - اور
 میرا تقرر بہ عہدہ جونیئر ریڈر عمل میں آیا - علاوہ اور فرائض مفوضہ کے
 میں نے یہ تذکرہ فارسی اور اردو کے اُن شعرا کا تالیف کیا جس کو

فهرست مضامین

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۳۸	... معز ...	۱	دیباچه
۳۹	... والد ...	۱	پهل باب
۴۱	... فصل دوم	۱	فصل اول
۴۱	... علي ...	۴	آذری
۴۴	... آزاد ...	۸	خواجہ محمود کاواں
۴۸	... واضح ...	۱۱	یوسف
۵۰	... نصرت	۱۲	شہیدی
۵۱	... آصف	۱۴	شاه طاہر الحسینی
۵۵	... زکی ...	۱۵	صفی
۵۶	... منعمور	۱۶	رفائی
۵۷	... حاتم	۱۷	فرح
۵۸	... عاجز	۱۸	وحشی
۶۱	... عاشق	۱۹	ارساں
۶۲	... ایجاد ...	۲۰	فانی
۶۳	... واقف	۲۱	حیاتی
۶۵	... ذکا ...	۲۲	سنجبر
۶۸	... فصل سوم	۲۵	ظہوری
۶۸	... سلطان محمود شاه بہمنی	۲۵	ملک تمی
۷۰	... فیروزہ	۲۶	کوکبی
۷۲	... وفائی	۲۶	مومن
۷۳	... جمشید	۲۸	دانش
۷۴	... مرزا صادق	۳۰	فطرت
۷۵	... فہیمی	۳۲	امید
۷۶	... آفتاب	۳۵	راز ...
		۳۵	درکاء ...

إن من الشعر لحكمة وإن من البيان لسحرا

سنخبران بلند فکر

مولفہ

جناب مولوي محمد منور صاحب بہادر گوھر

سابق جونیہ ریڈر اور اینڈل ریسرچ انسٹی ٹیوٹ مدراس یونیورسٹی

MADRAS:

PRINTED AT THE DIOCESAN PRESS

1936

PUBLICATIONS
OF THE
ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE,
UNIVERSITY OF MADRAS

TO BE HAD OF MESSRS.

C. COOMARASWAMI NAIDU & SONS, GEORGETOWN,
MADRAS

Name of Publications

Price
Rs A P

TAMIL DEPARTMENT

1. **Agastya in the Tamil Land,**
by Mr. K. N. Sivaraja Pillai ... 1 0 0
2. **Purananutrin Palamai,**
by Mr. K. N. Sivaraja Pillai ... 0 12 0
3. **The Chronology of the Early Tamils,**
by Mr. K. N. Sivaraja Pillai ... 5 0 0
4. **Paranar,**
by Mr. V. Venkatarajulu Reddiyar ... 2 8 0
5. **Kapilar,**
by Mr. V. Venkatarajulu Reddiyar ... 2 0 0

TELUGU DEPARTMENT

1. **Vishnu Puranam,**
Ed. by Mr. K. Ramakrishnayya ... 1 8 0
(ordinary bound)
2 8 0
(calico bound)
2. **Prabhavati Pradyumnum—Its sources,**
by Mr. P. Lakshmikantam ... 0 8 0
3. **Vishnumayanatakam,**
by Mr. K. Ramakrishnayya ... 2 8 0
4. **Studies in Dravidian Philology,**
by Mr. K. Ramakrishnayya ... 2 0 0
5. **Sandhi,**
by Mr. K. Ramakrishnayya ... 1 8 0

MALAYALAM DEPARTMENT

1. **Kuchelavritham and Krishna Vilasam,**
by Mr. C. Achyuta Menon ... 1 0 0
2. **Subhadraharanam,**
by Mr. V. T. Sreemanavikrama Panikkar ... 1 0 0
3. **Ballads of N. Malabar, Vol. I,**
by Mr. C. Achyuta Menon ... 3 0 0

KANARESE DEPARTMENT

1. **Kavirajamarga,**
Ed. by Mr. A. Venkata Rao & Mr. H. Sesha
Ayyangar ... 1 8 0

University Publications—(continued)

Name of Publications	Price		
	Rs	A	P
2. Rasaratnakara by Salva, Ed. by Mr. A. Venkata Rao & Mr. H. Sesha Ayyangar	2	4	0
3. Abidhana Vastu Kosha, Ed. by Mr. A. Venkata Rao & Mr. H. Sesha Ayyangar	3	8	0
4. Pushpadanta Puranam, Ed. by Mr. A. Venkata Rao & Mr. H. Sesha Ayyangar	4	0	0

SANSKRIT DEPARTMENT

1. Taittiriya Pratisakhya, Ed. by Pandit V. Venkatarama Sarma	2	0	0
2. Rig. Vedanukramani of Madhava Bhatta, Vol. I, Ed. by Dr. C. Kunhan Raja	3	8	0
3. Katyayana Pratisakhya, Ed. by Pandit V. Venkatarama Sarma	4	0	0
4. Linganusasana, Ed. by Pandit V. Venkatarama Sarma	1	8	0
5. Critical Studies on Katyayana's Sulka, Yajurveda Prati Sakhya, by Pandit V. Venkatarama Sarma	4	0	0
6. Spotasiddhi, by S. K. Ramanatha Sastri	3	0	0
7. The Unadi Sutras in Various Recensions, Ed. by Dr. T. R. Chintamani : Part I	3	0	0
Part II	2	8	0
Part VI	3	0	0
8. Brhati, Part i, Ed. by Mr. S. K. Ramanatha Sastri	5	0	0
9. The Rig. Veda Bhashya of Skandaswamin (First Astaka), Ed. by Dr. C. Kunhan Raja	6	0	0
10. Prakarthaviraranam, Vol. I, Ed. by Dr. T. R. Chintamani	6	0	0

BULLETINS

1. Sahityaratnakara, Ed. by Dr. T. R. Chintamani	1	0	0
2. Raghunathabhyudaya of Ramabhadramba, Ed. by Dr. T. R. Chintamani	1	0	0

ISLAMIC DEPARTMENT

1. Burhan's Tuzuk-i-Walajahi—Part I, Ed. by Mr. S. Md. Hussain Nainar	5	0	0
--	---	---	---

University Publications—(continued)

Name of Publications

Price
Rs A P

Tamil Lexicon :

Copies can be had from MESSRS. C. COOMARASWAMI
NAIDU & SONS, G. T., Madras, at the following
rates :—

Vol. I—Part I	4	0	0
" " II	4	0	0
" " III	2	0	0
Vol. II—Part I	2	0	0
" " II	2	0	0
" " III	2	0	0
" " IV and Vol. III—Part I	2	0	0
Vol. III—Part II	2	0	0
" " III	2	0	0
" " IV	2	0	0
" " V	2	0	0
Vol. IV—Part I	2	0	0
" " II	2	0	0
" " III	2	0	0
" " IV	2	0	0
Vol. V—Part I	2	0	0
" " II	2	0	0
" " III	2	0	0
" " IV	2	0	0
Vol. VI—Part I	2	0	0
" " II	2	0	0
" " III	2	0	0
" " IV	2	0	0

NOTE.—Copies of Tamil Lexicon can be had at half the marked
price by :—

- Students of Colleges, High Schools and Oriental
Institutions ;
 - Members of the Staff of Secondary and High Schools ;
 - Pandits employed in Colleges ;
- provided that the applications are made through the
heads of the respective institutions.

PRINTED BY V. M. PHILIP AT THE DIOCESAN PRESS, MADRAS AND
PUBLISHED BY THE MADRAS UNIVERSITY—1936. A9327

